

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

**DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE GELİR YOKSULLUĞU
VE İNSANİ YOKSULLUĞUN ANALİZİ
VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

103879

Orkun ÖZBEK

103879

Danışman

Prof. Dr. Coşkun Can AKTAN

İzmir, 2001

ÖZET

Dünya ekonomisinin dayandığı kapitalist sistemin, özellikle 1970'li yıllardan itibaren başlayan ve kâr marjının giderek azalmasından kaynaklanan nedenle bir kriz içine girmesi, bazı sorunların giderek derinleşmesine yol açmıştır. 1980'li yılların başından itibaren hız kazanan neo-liberal politikalar ve küreselleşme olarak empoze edilen süreç ise bu sorunları yaygınlaştırmıştır. Söz konusu sorunların başında ise, odağında gelirin eşitsiz paylaşımının olduğu gelir yoksulluğu ve insani yoksulluk sorunu gelmektedir.

Türkiye de, gelişmiş ya da az gelişmiş olduğuna bakılmaksızın tüm dünyayı etkileyen bu sorunu ağır biçimde yaşayan ülkelerden biridir. 1980 yılında ekonomik politikaların temellerinin köklü bir biçimde dönüştürülmesiyle başlayan süreç, dünyadakine benzer bir gelişme göstermiştir. Üretime yönelik politikalardan çok, mali sermayeye önem veren politikaların tercih edilmesi ve neo-liberal uygulamaların sosyal devlet anlayışını geri plana itmesiyle birlikte, gelir dağılımı sorunu da siyasal iktidarların fazla önemsemediği bir konu haline gelmiştir.

Bu anlayış; günümüzde yüz milyonlarla ifade edilen açlık sınırı altında yaşayan yoksulların ve her ülkede gruplar arasındaki gelir dengesizliğinin giderek artması, az gelişmiş ülkelerin zengin ülkelere neredeyse tamamen gözden çıkarılması, en zengin birkaç yüz kişinin gelirinin en yoksul onlarca ülkenin gelirine eşit olması gibi, çarpıcı eşitsizlik sonuçlarına yol açmıştır.

Çalışmamızda, gelir yoksulluğu ve insani yoksulluğun gelişme süreçleri, gelir dağılımının konusuna çeşitli iktisadi akımlarca nasıl bakıldığı, dünyadaki ülke gruplarına göre yoksulluğun görünümü, analizi ve bu analizler sonucu sorunun önlenebilmesi/hafifletilmesi açısından uygulanması gereken politika önlemleri, açıklanmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

The capitalist system the world economy was based on, underwent a crisis due to diminishing profit margins since 1970s. This development gave rise to deepening of some problems. From the beginning of 1980s the pursuance of neo-liberal policies and the process of globalization lead to the spread of these problems. The most important problem was income poverty and human poverty due to unfair distribution of income.

Turkey is one of the countries experiencing this problem, which hits all the countries, no matter how developed they are. Economic policies in Turkey had been radically changed in 1980 and the ensuing developmental process was much like in the rest of the world. Due to policies focusing on financial capital rather than on production and also because of neo-liberal practices the social state approach gradually disappeared. The resulting problem of unfair income distribution was very much ignored and neglected by the governments.

This approach gave rise to a striking inequality between people and countries such as the existence of hundred millions of people living on the threshold of starvation and the gradual increase of income discrepancies between different groups in all countries and the readiness of rich countries to sacrifice the poor ones and the fact that the income of a few hundred rich people is equal to that of tens of poorest countries.

In this study the income poverty, the developmental process of human poverty, the approach of various economic schools to income distribution and poverty in various countries in the world were taken up and after analyzing these problems, the necessary political measures to prevent/alleviate them were put forward.

ÖNSÖZ

İnsani yoksulluk ve gelir dağılımı ilişkisi, dünyadaki toplam gayri safi hasılanın giderek artmasına karşın, bu hasıladan özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin daha az pay alması, öte yandan gelişmiş ülkelerinde giderek zenginleşmesinin özellikle son yıllarda daha belirgin biçimde ortaya çıkmasıyla, tüm ekonomik sorunlar içinde en çok tartışılan konu haline gelmiştir. Globalleşme sürecinin de giderek hızlanması bu tartışmanın ivmesini arttırmıştır.

Çalışmamızın; Türkiye ve dünyada yoksulluk sorununun rakamsal boyutları, genel olarak yoksulluk ve eşitsizliğin kaynakları ve yoksulluğun giderilmesi politikaları üzerinde düşünmek ve tartışmak isteyen çevrelere yardımcı olacağını umuyoruz.

Araştırmanın başından itibaren görüş, öneri ve eleştirileriyle yardımlarını gördüğüm tez danışmanım sayın Prof. Dr. Coşkun Can AKTAN'a, tez planının geliştirilmesi ve üslup konularında katkılarından yararlandığım sayın Prof. Dr. Fevzi DEVRİM'e, özellikle tabloların oluşturulmasında kaynaklarından faydalandığım sayın Prof. Dr. Koray BAŞOL'a teşekkürlerimi sunarım.

Ağustos, 2001

Orkun ÖZBEK

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
TABLOLAR LİSTESİ.....	VI
GRAFİKLER LİSTESİ.....	IX
KISALTMALAR.....	X

GİRİŞ.....	1
ARAŞTIRMANIN PLANI.....	1
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI.....	2
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK SORUNUNUN GENEL KAPSAMI..	4
1.1. BAŞLICA KAVRAMLAR VE TANIMLAR.....	4
1.1.1. Gelir.....	5
1.1.1.1. Milli Gelir, Oluşumu ve Önemi.....	6
1.1.1.2. Milli Gelirin Hesaplanması.....	10
1.1.1.2.1. Üretim Yöntemi.....	11
1.1.1.2.2. Gelir Yöntemi.....	12
1.1.1.2.3. Harcama Yöntemi.....	12
1.1.1.3. Satınalma Gücü Paritesi ile Milli Gelir.....	14
1.1.2. Gelir Dağılımı ve Bölüşüm İlişkileri	
Kavramları Arasındaki Fark.....	15
1.1.2.1. Gelir Dağılımı ve Bölüşüm İlişkilerinin Önemi.....	18
1.1.3. Gelir Eşit(siz)liği.....	20
1.1.3.1. Gelir Eşitsizlik Ölçüleri	21
1.1.3.1.1. Lorenz Eğrisi.....	28
1.1.3.1.2. Gini Katsayısı.....	29
1.1.3.1.3. Kuznets Eğrisi.....	31

1.1.4. Yoksulluk.....	32
1.1.4.1.Yoksulluk Ölçütleri	34
1.1.4.1.1.Kafa Sayısı Endeksi	34
1.1.4.1.2.Yoksulluk Açığı Endeksi	35
1.1.4.1.3.Sen Endeksi.....	36
1.1.4.1.4.Foster - Greer – Thorbecke Endeksi.....	37
1.1.5.Kalkınma ve Refah.....	37
1.2. BAŞLICA GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK TÜRLERİ.....	39
1.2.1. Birincil Gelir Dağılımı.....	39
1.2.1.1. Fonksiyonel Gelir Dağılımı.....	40
1.2.1.2. Kişisel Gelir Dağılımı.....	41
1.2.1.3. Sektörel Gelir Dağılımı.....	43
1.2.1.4. Bölgesel Gelir Dağılımı.....	44
1.2.2. İkincil Gelir Dağılımı.....	45
1.2.3. Yoksulluk.....	48
1.2.3.1.Yoksulluk Tanımları.....	51
1.2.3.1.1.Mutlak Yoksulluk.....	52
1.2.3.1.2.Nisbi Yoksulluk.....	53
1.2.3.1.3.Gelir Yoksulluğu.....	54
1.2.3.1.4.İnsani Yoksulluk.....	55
1.3. GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK TEORİLERİ.....	56
1.3.1. Klasik Teoride Gelir Dağılımı.....	56
1.3.2. Neo-Klasik Teoride Gelir Dağılımı.....	59
1.3.3. Neo-Klasik Görüşün Yoksulluk Sorununa Yaklaşımı.....	61
1.3.4. Keynesyen Gelir Dağılımı Teorisi.....	63
1.3.5. Başlıca Neo-Keynesyen İktisatçıların Bölüşüm Modelleri.....	65
1.3.5.1. Kaldor Modeli.....	65
1.3.5.2. Pasinetti Modeli.....	67
1.3.5.3. Kalecki Modeli.....	68
1.3.6. Marksist Ekonominin Kapsamı.....	69

1.3.6.1. Marxist Teoride Gelir Dağılımı.....	70
1.3.6.2. Marksist İktisatta Yoksulluk Yaklaşımı.....	73

İKİNCİ BÖLÜM

2. GELİR YOKSULLUĞU VE İNSANİ YOKSULLUK

SORUNUNUN BOYUTLARI	76
2.1. DÜNYADA MİLLİ GELİRİN DAĞILIMI.....	76
2.1.1. Düşük Gelirli Ülkelerde Gelir Yoksulluğu ve Gelir Dağılımı.....	83
2.1.2. Alt-Orta Gelirli Ülkelerde Gelir Yoksulluğu ve Gelir Dağılımı.....	88
2.1.3. Üst-Orta Gelirli Ülkelerde Gelir Yoksulluğu ve Gelir Dağılımı.....	92
2.1.4. Yüksek Gelirli Ülkelerde Gelir Yoksulluğu ve Gelir Dağılımı.....	97
2.1.5. Gelir Düzeyi Bakımından Türkiye'nin Dünyadaki Yeri.....	103
2.2. TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI	106
2.2.1. Yıllar İtibariyle Türkiye'de Yapılan Gelir Dağılımı Araştırmaları.....	106
2.2.2. Türkiye'de Gelir Dağılımı Araştırma Sonuçları.....	108
2.2.2.1. Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı.....	109
2.2.2.2. Türkiye'de Gelir Dağılımının Sektörel Görünümü.....	116
2.2.2.3. Türkiye'de Bölgesel Gelir Dağılımı.....	121
2.2.2.4. Türkiye'de Fonksiyonel Gelir Dağılımı.....	133
2.3. DÜNYADA İNSANİ YOKSULLUK SORUNUNUN BOYUTLARI.....	143
2.3.1. İnsani Yoksulluk Kriteri.....	143
2.3.2. İnsani Yoksulluk Sorununun Bir Boyutu Olarak Dünyada Gelir Yoksulluğu.....	145
2.3.3. İnsani Yoksulluk Sorununun Dünyadaki Görünümü.....	150
2.4. İNSANİ YOKSULLUK VE TÜRKİYE.....	160
2.4.1. Türkiye'de Gelir Yoksulluğu.....	161
2.4.2. Türkiye'de 1987 Yılındaki Yoksulluk Sınırı.....	162
2.4.3. 1987-2000 Yıllarında Türkiye'de Yoksulluk Sınırının Tespiti ve Genel Değerlendirmesi.....	165
2.4.4. Türkiye'de İnsani Yoksulluğun Kapsamı.....	172

2.4.4.1. Türkiye’de İnsani Yoksulluk Verileri.....	172
2.4.4.2. Bölgelerarası İnsani Gelişme.....	174
2.4.4.3. İllere Göre İnsani Yoksulluk ve İnsani Gelişme.....	176
2.4.4.4. İnsani Gelişmenin Cinsiyet Açısından Görünümü.....	182

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İNSANİ YOKSULLUK VE GELİR YOKSULLUĞU

SORUNUNUN ANALİZİ	187
--------------------------------	------------

3.1. EŞİTSİZLİK VE YOKSULLUĞA DAYALI GELİR

FARKLARININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ.....	187
---	------------

3.1.1. Gelir Dağılımdaki Eşitsizliğin Bir Sonucu Olarak Gelir Yoksulluğunun Düşük Gelirli Ülkelerdeki Görünümü.....	190
--	-----

3.1.2. Gelir Dağılımdaki Eşitsizliğin Bir Sonucu Olarak Gelir Yoksulluğunun Orta Gelirli Ülkelerdeki Görünümü	200
--	-----

3.1.3. Gelir Dağılımdaki Eşitsizliğin Bir Sonucu Olarak Gelir Yoksulluğunun Yüksek Gelirli Ülkelerdeki Görünümü	204
--	-----

3.2. DÜNYA GELİRİNİN ÜLKELERARASI DAĞILIMI

VE EŞİTSİZLİĞİN BOYUTLARI	208
--	------------

3.2.1. Dünya Gelirinin Ülkelerarası Dağılımı.....	209
---	-----

3.2.2. Yoksulluk Sınırındaki Nüfusa Bağlı Olarak Dünyadaki Gelir Yoksulluğu.....	211
---	-----

3.3. TÜRKİYE’DE GELİR YOKSULLUĞU VE

TÜRLERİNE GÖRE ANALİZİ.....	214
------------------------------------	------------

3.3.1. Türkiye’de Gelir Yoksulluğunun Bölgesel Açıdan Analizi.....	215
--	-----

3.3.2. Gelir Yoksulluğunun Gelir Grupları Açısından Analizi.....	217
--	-----

3.4. DÜNYADA İNSANİ YOKSULLUĞUN GENEL

GÖRÜNÜMÜ VE ANALİZİ.....	222
---------------------------------	------------

3.5. TÜRKİYE’DE İNSANİ YOKSULLUĞUN ANALİZİ.....	229
--	------------

3.6. KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN GELİR YOKSULLUĞU VE İNSANİ YOKSULLUK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	235
--	------------

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. GELİR YOKSULLUĞU VE İNSANİ YOKSULLUĞUN İYİLEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER.....	240
4.1. GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUĞUN ÖNLENMESİNDE UYGULANACAK EKONOMİ POLİTİKALARI.....	240
4.1.1. Vergi Politikaları.....	240
4.1.2. Tarımsal Gelir Arttırıcı Politikaları.....	244
4.1.3. Ücret Politikaları.....	246
4.1.4. Faiz Politikaları.....	248
4.1.5. Fiyat Politikaları.....	248
4.1.6. Yatırım ve Kalkınma Politikaları.....	249
4.2. GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUĞUN ÖNLENMESİNDE UYGULANACAK SOSYAL POLİTİKALAR.....	250
4.2.1. İstihdam Politikaları.....	251
4.2.2. Sosyal Güvenlik Politikaları.....	252
4.2.3. Sosyal ve Ekonomik Altyapı Politikaları.....	253
4.2.4. Nüfus Politikaları.....	254
4.2.5. İşçi Hakları Politikaları.....	255
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	256
KAYNAKÇA.....	264

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 : Milli Gelirin Üç Hesaplama Yöntemi.....	3
Tablo 2 : Gelir Dağılımı Eşitsizlik Ölçütleri.....	22
Tablo 3 : Milli Gelirin Yeniden Dağılımı.....	47
Tablo 4 : Dünyada Mili Gelirin Ülkelerarası Görünümü.....	77
Tablo 5 : Gelir Gruplarına Göre Ülkelerin Dünya GSMH'dan Aldıkları Pay.....	82
Tablo 6 : Gelir, Nüfus ve Büyüme Hızı Arasındaki İlişkilerin Düşük Gelirli Ülkelerde Görünümü.....	84
Tablo 7 : Bazı Düşük Gelirli Ülkelerde Gelir Dağılımının Görünümü.....	86
Tablo 8 : Gini Katsayısına Göre Gelir Dağılımının En Adaletsiz Olduğu Ülkeler.....	87
Tablo 9 : Gelir, Nüfus ve Büyüme Hızı Arasındaki İlişkilerin Alt-Orta Gelirli Ülkelerde Görünümü.....	89
Tablo 10 : Bazı Alt-Orta Gelirli Ülkelerde Gelir Dağılımının Görünümü.....	91
Tablo 11 : Gelir, Nüfus ve Büyüme Hızı Arasındaki İlişkilerin Üst-Orta Gelirli Ülkelerde Görünümü.....	93
Tablo 12 : Bazı Üst-Orta Gelirli Ülkelerde Gelir Dağılımının Görünümü.....	95
Tablo 13 : Gelir, Nüfus ve Büyüme Hızı Arasındaki İlişkilerin Yüksek Gelirli Ülkelerde Görünümü.....	98
Tablo 14 : Bazı Yüksek Gelirli Ülkelerde Gelir Dağılımının Görünümü.....	101
Tablo 15 : Türkiye'de %20'lik Gruplar İtibariyle Gelir Dağılımı Araştırma Sonuçları	109
Tablo 16 : 1994 Yılında Hanelerin %20'lik Gruplara Göre Gelirden Aldıkları Pay	111
Tablo 17 : 1994 Yılında Hanelerin %10'luk Gruplara Göre Gelirden Aldıkları Pay.....	113
Tablo 18 : Yıllar İtibariyle GSMH'de Sektör Payları (Sabit Fiyatlarla).....	117
Tablo 19 : Bazı Ülkelerde GSMH İçinde Sektör Paylarının Gelişimi.....	120
Tablo 20 : Bölgelerin Milli Gelirden Aldıkları Pay (1994).....	122
Tablo 21 : Bölgelerin Gelir Dağılımı Araştırma Yıllarına Göre Nüfus/Gelir Payı Değişimleri	124
Tablo 22 : Bölgeler İtibariyle KBGSMH (1994 Yılı).....	125

Tablo 23 : Bölgelerde %20'lik Grupların Milli Gelir Payları (1994).....	127
Tablo 24 : Bazı İllerdeki GSYİH (Sabit Fiyatlarla).....	130
Tablo 25 : Bazı İllerdeki KBGSYİH (Cari Fiyatlarla).....	132
Tablo 26 : Türkiye’de Fonksiyonel Gelir Dağılımı (1973).....	135
Tablo 27 : Türkiye’de Fonksiyonel Gelir Dağılımı (1987).....	137
Tablo 28 : Türkiye’de Fonksiyonel Gelir Dağılımının Gelişimi.....	138
Tablo 29 : 500 Büyük Kuruluşta Sanayi Faaliyetleri Dışı Gelirler İle Net Bilanço Karları (Vergi Öncesi) İlişkisi (Milyon TL.).....	141
Tablo 30 : 370 \$’dan az KBMG’e Sahip Ülkeler.....	145
Tablo 31 : Yoksulluk Sınırları Altında Gelire Sahip Nüfus Yüzdesi.....	146
Tablo 32 : HPI-1 ve HPI-2 Arasındaki Hesaplama Farklılıkları.....	152
Tablo 33 : Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İnsani Yoksulluk.....	153
Tablo 34 : A.G. ve G.O.Ü’de Yoksulluk Sınırı Altındaki Nüfus ve İnsani Yoksulluk Yüzdesi.....	154
Tablo 35 : Gelişmiş Ülkelerde İnsani Yoksulluk.....	157
Tablo 36 : Kişi Başına Günlük Kalori İhtiyacı.....	163
Tablo 37 : Türkiye’de Kalori İhtiyacı	163
Tablo 38 : Besin Kalori Tablosu.....	164
Tablo 39 : 1987 Yılında Türkiye Yoksulluk Sınırı.....	165
Tablo 40 : 1987-2000 TÜFE ve Dolar Bazında Değişimler	166
Tablo 41 : 1997-2000 Yılları Türkiye Yoksulluk Sınırı	167
Tablo 42 : 1994 Yılı Ortalama Fert Geliri (1000 TL.)	167
Tablo 43 : 1997-2000 Yılları Türkiye Yoksulluk Sınırı	168
Tablo 44 : Türkiye’de Asgari Ücretin Gelişimi.....	169
Tablo 45 : KBMG ve Yoksulluk Sınırı İlişkisi.....	170
Tablo 46 : Türkiye’de İnsani Yoksulluk Oranları.....	173
Tablo 47 : Bölgelere Göre İnsani Gelişme Endeksi.....	174
Tablo 48 : Türkiye’de İnsani Gelişme Endeksi (1996)	177
Tablo 49 : Türkiye’de İller Bazında İnsani Yoksulluk.....	180
Tablo 50 : Türkiye’de Cinsiyete Göre İnsani Gelişme Endeksi	184
Tablo 51 : Bazı Düşük Gelirli Ülkelerde En Zengin ve En Yoksul %10 ve %20’lik Kesimin Gelir Karşılaştırması.....	192
Tablo 52: %10luk Kesimin Gelir Farklarına Göre Ülkeler.....	194

Tablo 53: Bazı Orta Gelirli Ülkelerde En Zengin ve En Yoksul %10 ve %20'lik Kesimin Gelir Karşılaştırması.....	201
Tablo 54: Bazı Yüksek Gelirli Ülkelerde En Zengin ve En Yoksul %10 ve %20'lik Kesimin Gelir Karşılaştırması.....	205
Tablo 55 : Dünya Gelirinin Nüfus ve Ülke Gruplarına Göre Paylaşımı.....	209
Tablo 56 : Bazı Ülkelerde Yoksulluk Sınırı Altındaki Nüfus.....	212
Tablo 57 : 1987 ve 1994 Gelir Dağılımı Sonuçlarına Göre %5'lik Gelir Grubundaki Gelir Değişimleri.....	218
Tablo 58 : Bazı Gelişmiş Ülkelerde İnsani Yoksulluk Endeksi (HPI-2).....	223
Tablo 59 : Bazı Gelişmekte Olan Ülkelerde İnsani Yoksulluk Endeksi (HPI-1).....	224
Tablo 60 : Gelişmekte Olan Ülkelerde Bazı Hizmetlere Erişememe Oranı.....	227
Tablo 61 : Türkiye'nin İnsani Yoksulluk Bakımından Diğer Ülkelerle Karşılaştırması.....	230

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1 : Ülke Gruplarının Gelir ve Nüfus Payları	82
Grafik 2 : Türkiye’de Yıllar İtibariyle %20’lik Gruplara Göre Gelir Dağılımı.....	110
Grafik 3 : %20’lik Grupların Gelir Payı	112
Grafik 4 : %10’luk Grupların Gelir Payı	113
Grafik 5 : GSMH İçinde Sektör Payları	118
Grafik 6 : Bölgelerin Milli Gelirden Aldıkları Pay	123
Grafik 7 : % 20’lik Paylara Göre Bölgelerarası Gelir Dağılımı.....	128
Grafik 8 : Türkiye’de 1973 Yılı Faktör Gelir Payları.....	136
Grafik 9 : 1987 yılında Türkiye’de Faktör Gelirleri.....	137
Grafik 10 : Türkiye’de Seçilmiş Yıllarda Fonksiyonel Gelir Dağılımı.....	139
Grafik 11 : Türkiye’de Yoksulluk Sınırı.....	169
Grafik 12 : Dünya Gelirinin Nüfus ve Ülke Gruplarına Göre Paylaşımı.....	210

KISALTMALAR

AGÜ	: Az Gelişmiş Ülkeler
DİE	: Devler İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GÜ	: Gelişmiş Ülkeler
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
HDI	: İnsani Gelişme Endeksi
HDR	: İnsani Gelişme Raporu
HGDA	: Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi
HM	: Hazine Müsteşarlığı
HPI	: İnsani Yoksulluk Endeksi
IMF	: Uluslar arası Para Fonu
MG	: Milli Gelir
SMH	: Safi Milli Hasıla
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEFE	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
UN	: Birleşmiş Milletler
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
WB	: Dünya Bankası
WDR	: Dünya Gelişme Raporu

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE GELİR YOKSULLUĞU VE İNSANİ YOKSULLUĞUN ANALİZİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN PLANI

Araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, konunun genel çerçevesinin çizilmesi ve ileriki bölümlerde sağlıklı bir analiz yapabilmek amacıyla gelir ve yoksulluk ana başlıkları altında konuyla ilgili genel tanımlar ve kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca gelir dağılımı ve yoksulluk kavramları çeşitlerine göre ele alınmıştır. İlk bölümde son olarak çalışmanın teorik altyapısının oluşturulması düşüncesinden hareketle yoksulluk ve gelir dağılımı ile ilgili başlıca teoriler genel iktisadi akımlar çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, gelir yoksulluğu ve insani yoksulluk sorununun dünyada ve Türkiye’deki boyutları ortaya konmaya çalışılmıştır. Öncelikle gelir dağılımı sorunu bu iki ölçekte açısından değerlendirilmiştir. Dünya Bankasının yayınlarında yer alan ve tüm dünyada kabul gören bir sınıflandırmayla, dört ayrı gelir grubuna dahil ülkelerde gelir yoksulluğu ve gelir dağılımının görünümünün, çeşitli tablo ve grafikler yardımıyla ortaya konması amaçlanmıştır. Benzer şekilde Türkiye’deki gelir dağılımı da dört temel türüne göre ele alınmaya çalışılmıştır. İkinci bölümün son kısmında ise insani yoksulluğun Türkiye’deki durumu açıklanmıştır. Bunu yaparken, öncelikle Türkiye’deki yoksulluk sınırının belirlenmesi gerekmiştir. Çalışmanın getirdiği bir yenilik olarak, daha önce yapılan bir araştırmadan yola çıkılarak 1987-2001 yılları arasında Türkiye’de yoksulluk sınırı dolar ve TL. bazında güncellenmiştir. Buradan hareketle insani yoksulluğun, çeşitli kriterlere göre ortaya konmasına çalışılmıştır.

Son bölümde ise, gelir yoksulluğunun gelir eşitsizliğinden kaynaklanan bir sonuç olduğu varsayımına dayanarak, gelir yoksulluğunun, yine dünyadaki ülke grupları ve Türkiye’deki gelir grupları açısından analizi yapılmıştır. Öte yandan, özellikle son yıllarda tüm dünya ekonomisine kendisini dayatan küreselleşme olgusunun gelir ve insani yoksulluğa etkisi tartışılmıştır. Bu analizlerin ışığında, gerek Türkiye’de gerekse Türkiye örneği alınarak dünyada, gelir yoksulluğu ve insani yoksulluğun iyileştirilmesine yönelik öneriler ortaya konmuştur. Çalışma,

yoksulluk ve eşitsizlik üzerine genel bir sonuç ve değerlendirme bölümüyle tamamlanmıştır.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Ekonominin, bir bilim olarak ortaya çıkışından bu yana en önemli tartışma konuları gelir ve gelire ilişkin kavramlar etrafında gerçekleşmektedir. Gelir dağılımı ise, tüm ekonomik faaliyetleri belirleyen en önemli unsurlardan biri olarak kabul edilmekte, ekonomik büyümedeki yeri iktisadi akımlar tarafından ilk sıralarda gösterilmektedir. Çünkü gelir dağılımı, yalnızca iktisadi faaliyete ilişkin bir olgu olmakla kalmayıp bir başka açıyla, sosyal adalet ve genel olarak eşitlik idealiyle de yakından ilgili bir kavram olarak kabul edilmektedir. Günümüzde, dünyanın çoğu ülkesinin karşı karşıya bulunduğu bir sorun olarak gelir dağılımı sorunu, ya da genel olarak bölüşüm ilişkileri, tüm insanlığın zihnini meşgul etmekte ve sınıf çatışmalarının da ülkelerarası savaşların da temelini oluşturmaktadır.

Öte yandan, gerek Türkiye gerekse gelişmiş ülkeler dışında kalan tüm dünyada gelir dağılımına bağlı olarak yoksulluk, sürekli büyüyen bir sorun olma özelliğini taşımaktadır. Gelişmiş ülkelerde bile yoksul kesimin payının artmakta ve yoksulluğun derinleşmekte olması, bu durumun tüm dünyada üzerinde yoğunlaşılması gereken bir sorun olduğunu göstermektedir. Kişi başına gelir düzeyinin zaten düşük olduğu ülkelerde ise, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin artması, yoksulluk sorununu daha belirgin biçimde ortaya çıkarmaktadır. Şüphesiz, yoksulluğun yaygınlaşması, beraberinde ekonomik, toplumsal ve siyasal sorunları da getirmektedir.

Bütün bu önemine karşın, gelir dağılımı ve yoksulluk sorunu, egemen ideolojinin ancak toplumsal huzursuzluklar iyice arttığı zaman ilgilenmeye çalışır görüldüğü bir durum olmuştur. Ülkemizde de benzer şekilde gelir dağılımının önemi kavransa da, sorunun boyutlarına ilişkin fazla bir çalışma yapılmamakta, yalnızca gelir dağılımı anketleri yoluyla sorunun istatistik boyutları ele alınmaya çalışılmaktadır. Son gelir dağılımı araştırmasının 1994 yılında yapılmış olması ve o yıldan bu yana önemli krizlerle karşılaşan Türkiye’de yoksulluğun hayli yaygınlaşmış ve derinleşmiş olduğu herkes tarafından kabul edildiği halde, yeni bir çalışmanın yapılmamış olması düşündürücüdür.

Yaptığımız bu çalışmada özellikle mali krizlerden sonra ulusal paranın hayli değer yitirmesiyle, yoksulluk sınırının günümüzdeki düzeyinin tespit edilmesi bir amaç olarak zorunlu görülmüştür. Öte yandan resmi veriler ışığında dünyada ve Türkiye’deki gelir eşitsizliğinin ve insani yoksulluğun boyutları bir bütün olarak ortaya konularak, sorunun kapsamlı bir analizinin yapılması amaçlanmıştır. Bu analizlerden hareketle, eşitsizlik ve yoksulluğun çeşitli görünümünün de olduğu düşünüldüğünde, sorunun çözümü için uygulanabilecek çeşitli politikalar ve önerilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ancak tüm bunların dışında, sorunun temelinde egemen ekonomi anlayışının yattığı da bilinerek “başka türlü bir ekonomi” olabileceği düşüncesinin uyandırılması amaçlanmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada, tanımlar ve kavramların açıklanması aşamasında gelir dağılımı konusu, fonksiyonel, kişisel, sektörel ve bölgesel olarak ele alınmıştır. Bu, çoğu iktisatçı tarafından kabul gören bir sınıflamadır. Konunun ortaya konması ve analizi bu sınıflamaya göre yapılmıştır.

Çalışmada kullanılan veriler ise; karışıklık olmaması ve tutarlılık göstermesi bakımından çok büyük bir çoğunlukla belirli kaynaktan elde edilmiştir. Bu kaynakların resmi istatistikler olmasına özen gösterilmiştir. Dünyadaki gelir dağılımı ve yoksullukla ilgili kaynak olarak Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler yayınlarından yararlanılmıştır. Türkiye için ise çoğunlukla DİE ve DPT’nin resmi yayınlarından faydalanılmıştır.

Yoksulluk sınırının tespiti konusunda, daha önce DPT tarafından yapılan, resmi olmayan ancak alanında kapsam bakımından ilk olan bir çalışmadan yararlanılmıştır. En son 1987 yılındaki yoksulluk sınırını tespit eden söz konusu çalışmadan yola çıkılarak yoksulluk sınırı, 1988 ve daha sonraki yıllar için tekrar hesaplanmış ve güncelleştirilmiştir. Buna göre, son olarak 2001 yılı Şubat ayında yaşanan krizin sonucunda yapılan devalüasyonla yoksulluk sınırının ne düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Gerek tarafımızdan yapılan bu tespit, gerekse eşitsizlik ve yoksulluğun boyutlarının istatistiki sonuçları ışığında, sorunun analizi yapılmış ve bu duruma uygun olabilecek politika önerileri geliştirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK SORUNUNUN GENEL KAPSAMI

Refah toplumu kavramının dünya ekonomisindeki gelişmelere paralel olarak ön plana çıkması ve ülkelerin bu amacı ulaşmak istedikleri bir hedef olarak belirlemeleriyle birlikte, kalkınma programlarının diğer yüzü de belirmeye başlamıştır. Söz konusu hedefe ulaşmak için uygulanan programlar, kalkınmanın ne pahasına gerçekleştirilebileceğini ve bunun sonuçta ekonomik-siyasal bir seçim sorunu olduğunu da göstermiştir.

Kalkınmanın ve refah toplumunun diğer yüzü gelir dağılımında adaletsizlik ve yoksulluk olarak ortaya çıkmıştır ve bu sorun günümüzde giderek daha çok ülkeyi ve daha çok insanı kapsamakla kalmamakta, dünyanın karşı karşıya bulunduğu en önemli sorun haline dönüşmektedir. Öncelikle yoksul ülkelerin daha çok yoksullaşmasına yol açan bu olgu, aynı zamanda zengin ülkelerde yaşayan yoksul kesimlerin de durumlarının ağırlaşmasına, öte yandan daha çok kişinin bu sınıfta yer almasına neden olmaktadır. Bu sorunun önüne geçilebilmesi ve durumun sağlıklı bir biçimde ortaya konması öncelikle gelir dağılımı ve yoksullukla ilgili başlıca kavramların tanımlanması, bu kavramların açıklanmasıyla mümkün olacaktır.

1.1. BAŞLICA KAVRAMLAR VE TANIMLAR

Gelir, gelir dağılımı, bölüşüm, eşitlik gibi kavramlar bugüne değin ekonomi biliminde, üzerinde en çok tartışılan konulardan olagelmıştır. Gelir yoksulluğu ve insani yoksulluk sorunları üzerinde ise son yıllarda, özellikle bölgeler ve ülkeler arası gelişmişlik farklarını ortaya koymak açısından durulmaktadır.

Bununla birlikte, bazıları, iktisatçılar tarafından farklı biçimde tanımlanmalarına yol açacak kadar birbirinin içine geçmiş ya da eşanlamlı olarak kullanılan bu kavramları tanımlamak ve genel olarak açıklamak, çalışmanın yönteminden öte, anlamına ve içeriğine uygun çerçevenin çizilmesi açısından

gereklidir. Çünkü bu kavramlar çeşitli iktisadi düşüncelere göre farklı değerlendirilmekte ve genel olarak bölüşüm, eşitlik ve yoksulluk sorununun ideolojik ve sübjektiflik yönü ağır basmaktadır. Burada, çalışma kapsamında önemli yer tutan kavramlardan başlıcalarına değinilecektir.

1.1.1 Gelir

Gelir, sözlük anlamıyla; “bir ekonomik birime çeşitli yollardan sağlanan para” olarak tanımlanmaktadır.¹ Ekonomideki genel anlamıyla ise “üretime katılan faktörlerin üretimden dolayı yarattıkları artışın para ile ifadesidir” şeklinde tanımlanabilir.²

Gelirin önemli bir özelliği onun bir akım olmasından kaynaklanmaktadır. Bu, geliri bir stok özelliği taşıyan servet ya da sermayeden ayıran temel unsurdur. Çünkü gelir, belli bir sürede yaratılan değer olarak düşünüldüğünde, karşılığının o dönem süresince edinilen satın alma gücü olması gerekir. Bu nedenle gelir, belli bir andaki stok niteliğindeki servet ya da sermayeden ayrılmaktadır.

Servet, belirli bir zamanda, belirli bir andaki zenginlik durumunu gösterdiği halde gelir, belirli bir süre içindeki akım olarak ortaya çıkmaktadır.³

Tanımlarda genel olarak parasal yönü ortaya çıkmakla birlikte gelir, mal ve hizmetlerin kazanılması şeklinde de olabilir. Bu durum, yani mal ve hizmet olarak gelir elde edilmesi, parasal gelirden farklı olarak reel gelir olarak adlandırılmaktadır.

Parasal ya da reel gelirin elde edilmesi bir sonuç olarak ortaya çıkmakta, yani gelirin kazanılması bir faaliyet sonucu gerçekleşmektedir. Bu faaliyet ise “üretim” dir. Üretim, insan emeğinin aletlerle birlikte tabii kaynaklara

¹ HANÇERLİOĞLU, Orhan ; *Ekonomi Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, Geliştirilmiş 5.Basım, İstanbul, 1981, s:124

² ÖZGÜVEN, Ali ; *İktisat Bilimine Giriş*, Filiz Kitabevi, 5. Baskı, İstanbul, 1983, s:451

³ CENCİNİ, Alvaro; *Time and Macroeconomic Analysis of Income*, Frances Pinter Limited, 1984, s:2

uygulanması ve bunun sonucunda ferdi ve sosyal ihtiyaçları karşılayacak yeni nesneler, yeni ürünler elde etme faaliyetidir.⁴

Üretim faaliyeti sonucu elde edilen ürünlerin değeri gelir olmaktadır. Ancak üretim, doğal kaynakların emek ve sermaye faktörleriyle birleşmesi sonucu gerçekleşmektedir. Böylece emek, doğa ve sermaye üretim için gerekli temel faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu saptamadan, emeğe öncelik verilerek yapılan bir gelir tanımı Aren'de şu şekilde açıklanmaktadır: "Belli bir süre içinde üretilmiş olan mallarda maddeleşmiş olan canlı emek miktarına, ya da aynı şey demek olan yeni olarak yaratılmış değere gelir diyoruz." ⁵

Başlıca üretim faktörleri olan emek, doğa ve sermayenin üretim faaliyeti sonucu elde ettikleri gelirlerden; emeğin gelirine ücret, doğanın gelirine rant ve sermayenin gelirine faiz denmektedir. Ekonomik koşulların değişmesi ve toplumsal yaşamın ilerlemesiyle birlikte bu ögelere bir yenisi, girişimci eklenmiştir. Girişimcinin geliri ise kar olarak adlandırmıştır. Ancak girişimcinin ayrı bir faktör olarak kabul edilmesinin, sermayedarın girişimciden bağımsız olarak üretime katılması durumunda geçerli olması gerekir. Çünkü üretime katılmaksızın gelir elde eden sermayedarlar da olabilir. Girişimci niteliği taşımayan sermayedar bulunmakla birlikte, sermayedar olmayan girişimci yoktur. Yani, her girişimcinin aynı zamanda sermayedar sayılması gerekir. Bu nedenle gelir tanımına göre sermayedar, kar değil, yalnızca faiz geliri elde etmelidir. Böylece geniş anlamıyla gelir, üretim faktörlerinin bir araya gelerek ürettikleri ürünlerdeki artışın parasal karşılığı olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.1.1. Milli Gelir, Oluşumu ve Önemi

Milli gelirin tanımlanması bir ekonomide belli bir dönem içinde üretilen ürünler üzerinden yapılmaktadır. Öte yandan teknik olarak hesaplanması, gelir dağılımı ve üretim ilişkileri içindeki açıklayıcı payı göz önünde bulundurulduğunda, milli gelire ulaşmakta basamak olabilecek diğer kavramları da açıklamak gerekmektedir.

⁴ BORATAV, Korkut; 100 Soruda Gelir Dağılımı, Gerçek Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul, 1980, s:7

⁵ AREN, Sadun; 100 Soruda Ekonomi El Kitabı, Gerçek Yayınevi, 10. Baskı, İstanbul, 1990, s:48

Bu yüzden öncelikle Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ve Safi Milli Hasıla (SMH) kavramlarına değinilecektir.

GSMH; bir ekonomide belli bir dönemde (genellikle bir yılda) yaratılan mal ve hizmetlerin cari (piyasa) fiyatlarıyla toplam değeridir.⁶ Bir başka ifadeyle GSMH, bir ekonominin bir yıl içinde ürettiği değerler toplamının o ülke para birimiyle ifadesidir. Burada söz konusu olan toplam değere o ülkeye ait dış gelirler de dahildir. Bu sonuçtan dış gelirler çıkarıldığında Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'ya (GSYİH) ulaşılır.

$$GSYİH = GSMH - Dış Alem Gelirleri$$

Safi Milli Hasıla (SMH), GSMH'dan, bir ekonomideki sabit sermayenin değişmemesi için gerekli olan yıpranma payının yani amortismanların çıkarılması sonucu bulunur.

$$SMH = GSMH - Amortismanlar$$

Milli Gelir ise teknik açıdan, SMH'dan dolaylı vergilerin çıkarılmasıyla hesaplanmaktadır. Çünkü bir ekonomide üretilen bazı malların satış fiyatları içinde devletin koyduğu dolaylı vergiler de yer almaktadır. Böylece;

$$Milli Gelir = SMH - Dolaylı Vergiler$$

$$Milli Gelir = GSMH - (Amortismanlar + Dolaylı Vergiler)$$

Buradan hareketle milli gelir, Boratav'da ; “belli bir dönem içinde toplumda yaratılan ürünler toplamının nakdi olarak parasal karşılığıdır” şeklinde tanımlanmaktadır.⁷

Gelirle ilgili tüm tanımların ortak paydası, aynı zamanda ekonominin temel unsuru olarak üretim kavramı karşımıza çıkmaktadır. Üretimin ise asli unsuru emektir. Çünkü üretilmiş olan tüm mallar, doğal kaynakların üretim

⁶ ÖZGÜVEN, Ali ; a.g.e., s:400-401

⁷ BORATAV, Korkut; a.g.e., s:7

araçlarının yardımıyla mutlaka emek harcanarak üretilmiştir. Toplam çıktı (gelir), onu yaratan faktörler arasında dağılmaktadır.

Ancak son tahlilde toplam değer (gelir), söz konusu faktörler arasında katkıları oranında paylaşılmamaktadır. Varolan bölüşüm ilişkileri nedeniyle egemen sınıflar üretim fazlasına sahip olmaktadır. Bu noktada, toplumdaki temel sınıflar olan işçi sınıfı ve kapitalist sınıf arasındaki sömürü ilişkileri ve artı-değer kavramlarının açıklanması gerekmektedir. Bu konuya ileride ayrıntılı değinilecek olmasına karşın kısaca; artı-değer, işçi sınıfının ürettiği toplam değerle işçi sınıfına ödenen ücret arasındaki farktır. Aradaki fark kapitalistlerin elinde toplanmaktadır. Bir başka ifadeyle, işçi sınıfı emek harcayarak ürettiği ürünün değerinden üretimi oranında pay alamamakta, bu ürünlerden ancak bir kısmına sahip olabilmektedir. Artık-değerin el konulan kısmının paylaşımı kar, faiz ve rant olarak yapılırsa da, sonuçta bu gelirlerin sahibi üretici olmayan kapitalist sınıftır.

Artık-değere el koymanın nedeni sömürü ilişkisinde aranmalıdır. Boratav sömürü'yü, “çalışan verimli sınıfların bizzat ürettikleri ürünlerin bir kısmına üretici olmayan bir sınıf el koyabiliyorsa, bu olguya yani ürün fazlasının çalışmayan bir sınıf tarafından zaptedilmesine sömürme diyoruz” şeklinde açıklamaktadır.⁸ Kapitalist sınıfın işçilerin yarattıkları artık-değere sahip çıkmasının gerekçesi üretim araçları üzerindeki sahiplikleridir. Egemen kapitalist sınıf, üretim araçları üzerindeki mülkiyetine karşılık olarak, çalışan sınıfa tüketimleri için ücret ödemekte, geri kalan kısma ise kendi üretmediği halde sahip olmaktadır.

Bu noktada Aren, milli geliri “ bir ülkede bir yılda yeni olarak üretilen değerlerin (v + s) ⁹ toplamı” olarak tanımlamaktadır.¹⁰ Bu, aynı zamanda ulusal gelirin belli bir dönemde o ekonominin yarattığı ek değer olduğu anlamına gelmektedir.

⁸ BORATAV, Korkut; a.g.e., s:22

⁹ Aren, Marx'tan alıntılarla; bir malın değerini oluşturan üç ögenin, “cansız emek” yani “değişmeyen sermaye” (c) , “canlı emek” yani ücret ya da “gerekli emek” (v) ve “ek emek” yani artı-değer (s) olduğunu belirtir. Bunlardan ücret ve artı-değerin bir malın üretilmesi için gerekli olan emeği oluşturduğunu, (c)'nin yani cansız emeğin ise o malın üretimi için harcanan üretim araçlarının değeri olduğunu söyler. Bu nedenle, milli geliri oluşturan, yeni üretilen değerler kapsamına, daha önce üretilen mallardaki cansız emeği (c), başka biçimde yeni olarak üretilen mallarda da tekrar yer alacağından dahil etmez. Çünkü ona daha önce de başka şekilde sahip olunduğunu, yeniden değerlendirmenin varolan zenginliğe bir katkı yapmayacağını söyler.

¹⁰ AREN, Sadun; a.g.e., s:49

Milli gelir başka bir biçimde, üretim faktörlerinin üretimden aldıkları payların toplamı olarak da ifade edilir. Doğa, emek, sermaye ve girişimci ulusal geliri yaratan unsurlardır ve bu unsurların gelirleri olan ücret, rant, faiz ve kar'ın toplamı ulusal geliri vermektedir. Yani;

$$\text{Milli Gelir}^* = \text{Ücret} + \text{Rant} + \text{Kar} + \text{Faiz} \quad \text{olmaktadır.}$$

** Faktör fiyatlarıyla*

Faktör fiyatlarıyla faiz, rant, kira gibi üretim faktörleri fiyatları kastedilmektedir. Servet ve işgücünün dağılımı bir veri olarak sabit kabul edildiğinde, faktör fiyatlarındaki değişimler, tüketici birimleri arasındaki gelir dağılımını fiyatı değişen faktörün lehine ya da aleyhine değiştirir.¹¹

Ancak milli gelirin oluşumunda ücret ve kar konusunda belli bir kesinlik bulunsa da, faiz ve rant faktörlerinin sınırlarının belirlenmesi gerekir. Milli gelirin sağlıklı hesaplanması açısından her faiz ödemesi faktör geliri kapsamında değerlendirilmez. Tüm faiz ödemelerinden devletin borç faizleri ya da bireylerin tüketime yönelik borç faizlerinin çıkarılması gerekir. Faizin faktör geliri sayılması için üretim faaliyeti sonucunda bir faiz kazanımı söz konusu olmalıdır.

Ayrıca, 1990 yılında Birleşmiş Milletler'in, Milli Muhasebe Sistemi üzerinde yaptığı son revizyondan önce, 1968 milli muhasebe sistemi revizyonunda, faktör gelirlerinden bir tanesi olan kira geliri, toprak kullanımı ile sınırlandırılmıştı. Konut sahipliği geliri ise müteşebbüs geliri olarak kabul edilmiş bulunmaktadır.¹²

Üretim faktörlerinden yola çıkıldığında ulusal gelir, “bir ülkede belli bir süre içinde üretilen mal ve hizmetlerin toplamının üretim faktörlerine sağladığı gelirlerin parasal değeridir.”¹³ Milli Gelir ya da GSMH'nın önemi, uluslararası refah karşılaştırmalarına göre gelişmişliğin ya da az gelişmişliğin en önemli göstergelerinden biri olmasından kaynaklanmaktadır. Yalnızca uluslararası

¹¹ TÜRK, İsmail ; **Maliye Politikası**, Sevinç Yayınevi, 7. Bası, Ankara, 1988, s:283

¹² ÖZÖTÜN, Erdoğan; **Gelir Dağılımında Gerçekler**, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Şubat 1997, Sayı :371

¹³ BAILEY, Martin J. ; **National Income and Price Level**, New York, 1962, s:3

değil, gerek bölgesel, gerek kişisel ve gerekse sınıfsal ayrımlarda gelişmişliğin en önemli ölçütü olarak kişi başına milli gelir dikkate alınmaktadır.

Son zamanlarda insani yoksulluk kavramı da refahı tüm yönleriyle içeren bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte milli gelir aynı zamanda, insani yoksulluğun zeminini oluşturması bakımından da önem taşımaktadır. Kapitalist ekonomide refahın ölçütü tüketim olmakla birlikte, tüketim aynı zamanda gelirin bir fonksiyonu olarak kabul edildiğinden gelir de, tüketim düzeyini belirlemektedir.

Milli gelir bir ekonominin genel yapısı, dinamiği ve taşıdığı potansiyel hakkında bilgi verdiği gibi, uzun vadeli tahminde bulunulmasına ve geleceğe ait karşılaştırmalı hesap yapılmasına da olanak sağlamaktadır.

1.1.1.2. Milli Gelirin Hesaplanması

Milli gelir, özellikle uluslararası gelişmişlik ve refah karşılaştırmalarında, farklı hesaplama yöntemleri nedeniyle araştırmacıları yanıltabilmektedir. Ulusal gelir hesaplarında gerek ülkelerde farklı yöntemlerin kullanılması, gerekse bazı ülkelerdeki istatistiksel yetersizlik yüzünden uluslararası karşılaştırmalarda farklı sonuçların çıkmasına neden olmaktadır.

Örneğin, gelişmiş ülkelerde üretilen mal ve hizmetlerin tümü pazarlanarak ulusal gelir hesaplarına dahil edilirken; az gelişmiş ülkelerde aynı mallar pazarlamaya konu edilmeden, ev ekonomisi içinde üretilmekte ve ulusal gelir hesaplarına tam olarak sokulamamaktadır.¹⁴

Ayrıca, kapitalist ve sosyalist ekonomilerde ulusal gelir hesaplarında da genel bir farklılık bulunmaktadır. Kapitalist ekonomide milli gelir hesapları özel ve devlet hizmetlerini de içerdiğinden çıkan sonuç abartılı iken; Sosyalist ekonomide hizmetler gelir kapsamına alınmaz. Yaratılan toplam katma değer şeklinde tanımlanan milli gelirin, sosyalist öğretilerde ayırdedici yanı üretici güç kavramıdır. Buradan yola çıkarak Marksizm, bu tanımlı üretici emek olarak kabul etmektedir. Bu durumda üretici emek ve üretici olmayan emek söz konusudur. Üretici emek, üretimle ilgili aşamalarda kendisi bizzat bulunan, ekonomik bir değer

¹⁴ İLKİN, Akın; *Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi*, Günay Matbaası, 4. Baskı, İstanbul, 1983, s:5

yaratan emektir. Üretici olmayan emek ise, maddi olmayan hizmetler üreten emektir, verimsiz emektir.

Bu nedenle sosyalist ekonomilerde, üretici emek dışındaki hizmetler milli gelirin hesaplanmasında dikkate alınmaz. Çünkü üretici olmayan hizmetlerin milli gelir hesaplarına alınması, kapitalist milli geliri gerçeklikten uzaklaştırmaktadır. Oysa ulusal gelir hesaplarının amacı, toplumun yararlanabileceği yeni değeri saptamaktır.¹⁵

1.1.1.2.1. Üretim Yöntemi

Üretim yöntemi ile milli gelir ya da yaratılan katma değer tahmininde, bir ekonomide üretim birimleri veya aynı mal ve hizmet üreten birimlerden meydana gelen ekonomik faaliyet kolları denen tarım, sanayi, inşaat, ticaret gibi sektörlerde üretim değerleri bulunup, bu üretimi yapabilmek için tüketilen mal ve hizmetlerin değeri, üretim değerinden düşüldüğünde, meydana çıkan fark gayrisafi katma değeri verir.¹⁶ Bir ekonomide bir yılda ana sektörler itibariyle üretilen mal ve hizmetlerin hasıllarının toplanması sonucu bulunur. Bu sonuç brüt (gayrisafi) üretim değeridir. Bu değerden, o üretim için kullanılan ara malların değerini çıkarmak gerekir. Böylece;

Toplam üretim değeri – Ara tüketim değeri = Brüt katma değer,

yani brüt milli gelir bulunur. Buradaki milli gelirin brüt olmasının nedeni hesaplama güçlüğünden dolayı amortismanları da içermesidir. Bu durumda;

*Milli Gelir * = (Tarım + Sanayi + İnşaat + Ticaret + Ulaştırma-Haberleşme + Mali Kurumlar + Konutlar + Hizmetler) + Dış Gelirler) – Dolaylı Vergiler*
olarak hesaplanmaktadır.

**(Gayrisafi katma değer olarak)*

¹⁵ HANÇERLİOĞLU, Orhan ; a.g.e., s:428

1.1.1.2.2. Gelir Yöntemi

Bir ekonomide bir yıldaki tüm üretim faktörlerinin gelirlerinin toplanması yoluyla bulunur. Üretim faktörleri emek, doğa, sermaye ve girişimci olarak kabul edildiğinde, bu faktörlerin paylarına düşen gelirlerin toplamı milli geliri vermektedir. Her faaliyet kolunda üretime katılmanın karşılığı olarak, mal ve hizmet üreten birimlerin üretim faktörlerine yaptıkları ödemelerin ya da elde ettikleri gelirlerin toplanması sonucu bulunmaktadır. Bu toplam, amortismanları ve dolaylı vergileri de içermektedir. Böylece gelir yöntemiyle milli gelir, üretime katılan faktörlerin bir yılda elde ettikleri tüm gelirlerin hesap edilmesidir.

1.1.1.2.3. Harcama Yöntemi

Elde edildikten sonra her ne biçimde olursa olsun, harcanmaya başlayan gelirin, bu harcama tutarlarının parasal olarak hesaplanmasıdır. Çünkü yaratılan gelir çeşitli harcama kalemlerini oluşturmaktadır. Bu gelirin bir bölümü mal ve hizmet üretimi için girdi olarak çeşitli sektörlerle verilirken, bir bölümü yatırım amacıyla, diğer bir bölümü ise doğrudan doğruya tüketim amacıyla kullanılmaktadır. Bu tüketim yollarının hepsi sonuç olarak nihai tüketimi oluşturmaktadır. Bu nedenle elde edilen gelir aynı zamanda ve yaratılmasıyla birlikte harcamanın da konusu olmaktadır.

Buradaki harcama, ulusal ekonomi düzeyinde tüketim ve yatırım harcamalarını içermektedir. Ancak harcamanın, gerçek bir harcama olması, el değiştirmiş ya da şekil değiştirmiş harcama niteliğinde olmaması gerekir. Bu nedenle yapılan harcamanın ekonomide kaynak kullanımı sonucunu doğurmuş olmalıdır. Aksi takdirde bireysel düzeyde, alınan bazı gayrimenkuller, ikramiyeler ya da borçlar için yapılan harcamaların ulusal ekonomi düzeyinde milli gelire gereksiz olarak dahil edilmesi gibi, yinelenerek milli gelirin olduğundan fazla görünmesine yol açabilir. Buna dikkat etmek gerekir. Bu durumda harcama yöntemiyle milli gelir;

¹⁶ ÖZÖTÜN, Erdoğan ; Milli Hesaplarda Deflasyon Yolları, Ülkemizde Milli Gelirin Sabit Fiyatlarla Tahmininde Uygulanan Yöntemler ve Tahminlerde Yapılması Gereken Düzeltmeler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İÜ- SBF, İstanbul, 1991, s:2

$$\text{Milli Gelir} = \text{Tüketim harcamaları} + \text{Yatırım harcamaları}$$

şeklinde olmaktadır.

Bir başka üretim sürecine dahil olmadan doğrudan tüketime ve yatırıma giden mal ve hizmetler nihai tüketimi oluşturmaktadır. Bu nedenle üretildikten sonra girdi olarak kullanılmayan mal ve hizmetlerin toplam değeri, nihai tüketim değerine, o da yaratılan katma değere yani milli gelire eşit olmaktadır.

$$\text{Milli Gelir} = \text{Yaratılan katma değer} = \text{Nihai tüketim harcamaları olur.}$$

Tablo: 1 Milli Gelirin Üç Hesaplama Yöntemi¹⁷

Üretim Yöntemi	Gelir Yöntemi	Harcama Yöntemi
(Gayri Safi Katma Değer)		
- Tarım	- Maaş ve ücretler	- Devlet nihai tüketimi
- Madencilik	- Girişimci gelirleri	- Özel nihai tüketim
- İmalat	- Mülkiyet gelirleri	- Gayri safi sabit sermaye
- Elektrik, gaz, su	a) Net kira	teşekkülü
- İnşaat	b) Net faiz	- Stok değişimleri
- Ticaret	c) Temettü	- Mal ve hizmet ihracatı
- Ulaştırma	- Şirket karları	- (Eksi) Mal ve hizmet ithalatı
- Mali Kuruluşlar	- Devlet mülkiyet gelirleri	- Dış alem net faktör gelirleri
- Konut	- Aşınma ve eskime	
- Hizmetler	- Dolaylı vergiler	
- İthalat Vergileri	- (Eksi) Devlet ve tüketici borç	
- Dış alem net faktör gelirleri	faizleri	
	- (Eksi) Sübvansiyonlar	
Gayri Safi Milli Hasıla = Gayri Safi Milli Gelir = Gayri Safi Milli Harcamalar		

¹⁷ Tarafımızdan bazı sadeleştirmelerle, DİE; Türkiye Milli Geliri, Yayın No: 681, Ankara, 1973, s:29

1.1.1.3. Satınalma Gücü Paritesi ile Milli Gelir ¹⁸

Uluslararası milli gelir ya da genel olarak uluslararası refah karşılaştırmaları belirli bir para birimi (genellikle Amerikan doları) üzerinden yapılmaktadır. Ancak Gayri Safi Milli Hasıla'nın döviz kuru ile hesaplanmasının bazı sakıncaları bulunmaktadır. Döviz kurunun o ülkedeki ekonomik otoriteler tarafından baskı altında tutulması, aşırı oranda devalüe edilmesi ya da döviz kurunun resmi fiyatı ile piyasa fiyatı arasında farklılıkların bulunması gibi etkenler gerçek refah karşılaştırmalarının sağlıklı olmasını engelleyebilmektedir.

Bu nedenle, ülkeler arası fiyat farklarını da gidermek ve daha sağlıklı karşılaştırmalar yapabilmek için yeni bir yöntem geliştirilmiş ve Satınalma Gücü Paritesi (Purchasing Power Parities) adı verilen yeni bir hesaplama biçimine geçilmiştir. SGP, ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılaşmasını ortadan kaldırarak ülkelerin yarattıkları GSYİH'nın gerçek hacim karşılaştırmalarına olanak sağlayan orandır. Buradaki söz konusu hacim, ülkelerin harcamalar yöntemiyle buldukları GSYİH'ların SGP değerleri kullanılarak aynı para birimine dönüştürülmesiyle ortaya çıkmaktadır. Eldeki toplu bir para, parite oranı ile farklı bir para birimine dönüştürüldüğünde, tüm ülkelerde aynı sepetteki mal ve hizmetler satın alınacaktır.¹⁹

Satınalma gücü paritesi ve döviz kuru ile yapılan gayri safi hasılda önemli farklar bulunmaktadır ve bu farklar düşük gelirli ülkeler için daha yüksektir. Aradaki fark iki şekilde açıklanabilir:²⁰

1. Zengin ve fakir ülkeler arasındaki verimlilik farkı dış ticarete konu olmayan (özellikle hizmetlerde) mallarda nispeten daha azdır. Dış ticarete konu olmayan mallar fakir ülkelerde çok daha ucuzdur.

¹⁸ Satınalma gücü paritesi, bazı yazarlarca *alım gücü paritesi* ya da *alış gücü paritesi* olarak kullanılmaktadır. Ancak, terimin (Purchasing Power Parities) tercümesinin, asıl anlatılmak istenen kavramı tam olarak karşıladığı düşünüldüğünden, tarafımızdan bu kavram satınalma gücü paritesi olarak kullanılacaktır.

¹⁹ DİE; *Satınalma Gücü İle Milli Gelir*, DİE Yayınları, Sorularla İstatistikler Dizisi 1, 1996, s:1

²⁰ ÖZMUCUR, Süleyman ; *Milli Gelirin Üç Aylık Dönemler İtibariyle Tahmini, Dolarla İfadesi ve Gelir Yolu İle Hesaplanması*, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1987-1, İstanbul, 1987, s:137

2. Düşük gelirli ülkelerde emek boldur ve hizmetlerde emek yoğunudur. Dış ticaretin ülkeler arasında fiyat eşitleme eğilimi hizmetler üzerinde fazla etkili olamamakta ve dış ticarete tabi olmayan mamullerin fiyatları nispeten düşük kalmaktadır.

SGP'nin daha sağlıklı olmasının nedeni, ekonomik ölçütler arası karşılaştırmalarda döviz kuruyla da olsa cari gelirin değil, elde edilen gelirle ne kadar mal ve hizmet edinilebildiğinin göstergesi olan reel gelirin önemli olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle SGP, ülkeler arası fiyat düzeylerindeki farklılıkları ve döviz kuruyla hesaplamanın olumsuz etkilerini bir ölçüde ortadan kaldırarak milli gelire gerçek anlamda ulaşılmasını sağlayan bir yöntemdir.

Ancak satın alma gücü paritesi ile yapılacak uluslararası karşılaştırmalar da bazı durumlarda yanıltıcı olabilir. Gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin yapısal özellikleri ve kapitalist ekonominin az gelişmiş ülkelerde tam anlamıyla yerleşmemiş olması nedeniyle iki grup ülkeler arasındaki fark olduğundan az görünebilir. Bazı mal ve hizmetlerin az gelişmiş ülkelerde daha ucuz hatta ücretsiz olması, piyasa kurallarının geçerli olmadığı ekonomik faaliyetlerin baskın olduğu durumlar (ev ekonomisi nedeniyle reçel, turşu v.s. gibi ürünlerin ticarete konu olmaması) ya da kayıtdışı ekonominin önemli boyutlara varması gibi nedenler, satın alma gücü paritesine göre yapılacak karşılaştırmalarda gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki farkın olduğundan az görünmesine yol açmaktadır. Bu durumun dikkate alınması gerekir.

1.1.2. Gelir Dağılımı ve Bölüşüm İlişkileri Kavramları Arasındaki Fark

Bir ulusal ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin parasal karşılığının topluma ve üretimi gerçekleştiren faktörlere nasıl ve ne oranda dağıtılacağı, o ekonominin refah, eşit(siz)lik ve sosyal adalet gibi bireyler ve sınıflar arasında temel çelişkiyi oluşturan kavramlar açısından açıklanmayı gerektiren bir konudur.

Gelir dağılımı, belli bir dönemde yaratılan milli gelirin parasal olarak üretici güçler arasındaki paylaşımdır.

Gerçekleştirilen üretimin parasal karşılığı olarak düşünüldüğünde ve üretim faktörlerinin farklı kişi ve/veya sınıfların elinde bulunduğu gerçeğinden hareketle, her üretimin bir dağılım ve bölüşüm sorununa yol açtığı ortaya çıkmaktadır. Burada bir terminoloji sorunu da belirmektedir. Bu noktada gelir dağılımı, bölüşüm ve bölüşüm ilişkilerinin ne anlama geldiğinin belirlenmesi gerekmektedir.

Gelir dağılımı, milli gelirin nasıl paylaşıldığını gösteren parasal büyüklüktür. Sonuç itibariyle somut bir ekonomik ölçüttür. Bölüşüm ise dağılan gelirin dağılım biçimini içeren soyut ve sosyo-ekonomik boyutu olan bir kavramdır. Bununla birlikte, gelir dağılımı ve gelir bölüşümü çok defa aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak bölüşüm ilişkilerinin gelir bölüşümünü de içeren daha geniş anlamı vardır ve gelirin bireyler/sınıflar arasındaki paylaşımını ve paylaşım tarzını belirleyen toplumsal ilişkiler bütünüdür şeklinde açıklanabilir. Yani gelir dağılımı, bölüşüm ilişkileri sonucunda, ulusal üretimin parasal olarak paylaşılmasıdır. Bölüşüm ilişkileri bir süreç, gelir dağılımı/bölüşümü ise bu sürecin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu saptama sonucunda bölüşüm ilişkileri ve gelir dağılımının genel anlamıyla tanımının yukarıda belirtilenleri kapsayıcı olarak şu şekilde yapılması daha doğru olacaktır: “Milli gelirin kişiler ya da sosyal gruplar arasında paylaşılma biçimini belirleyen toplumsal ilişkilere “bölüşüm ilişkileri” adı verilir. Bölüşüm ilişkilerinin sonucunda kişi ve/veya gruplara düşen gelirin ifadesine “gelir dağılımı” denilir”.²¹

Gelir dağılımı, geliri yaratan unsurlar dikkate alınarak yapılan farklı sınıflamalara göre üretim faktörlerinin, sektörlerin, bölgelerin ya da gelir türlerinin milli gelirden aldıkları payları gösteren bir kavram olmasına ve bu nedenle daha sonra inceleneceği gibi dağılımın farklı türleri bulunmasına karşın, üretim ilişkileri içindeki temel çelişkiden hareketle gelir dağılımının iki asli türünden söz edilmelidir. Bunlardan ilki gelirin emek ve sermaye başka bir ifadeyle işçi ve kapitalist arasındaki dağılımı ifade eden ve bölüşümü sınıfsal açıdan inceleyen temel gelir dağılımı olarak isimlendirilebilecek olan türüdür. İkinci olarak ise gelirin, yani üretimin parasal karşılığının çoğunu elde eden ve üretim araçlarını elinde bulunduran

²¹ SÖNMEZ, Mustafa; *Türkiye’de Gelir Eşitsizliği*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s:9

egemen sınıfın belirlediği ilişkiler içinde, bu dağılımın çeşitli kıstaslara göre incelenmesinin oluşturduğu ve çeşitli gelir eşitsizliklerine dayanan gelir dağılımıdır.

Temel gelir dağılımı, sınıfsal olarak emek ve sermaye gelirlerinin dağılımını ele almaktadır. Emek geliri dışındaki gelirler sermaye (kapital) olarak kabul edilmektedir. Bir ekonomide yalnızca emek ve sermaye değil, bunun yanı sıra doğa (toprak) ve girişimci faktörleri de olduğu, ayrıca toplumun yalnızca iki sınıftan değil, birçok sınıftan oluştuğu söylene de son tahlilde, işçi sınıfı ve kapitalist sınıfın dışındaki küçük üreticiler, küçük esnaf ve memurların ayrı ayrı sınıflar değil, nitelikleri, yaptıkları işler, bağlı bulundukları ilişkiler açısından işçi sınıfı kapsamında yer almakta, ayrıca; genel olarak sermayenin aynı zamanda girişimci ve toprak sahibi niteliği bulunmaktadır. Bu nedenle temel bölüşüm ilişkisinin emek ve sermaye arasında değerlendirilmesi gerekir.

“Üretim araçları üzerindeki egemenliğin değişen biçimleri, üretim süreci içinde ve bu süreç dolayısıyla insanlar arasında oluşan belli ilişkileri, yani üretim ilişkilerini de büyük ölçüde belirler.....belli ilişkilere üretim ilişkileri diyoruz. Hangi tür ilişkiler? Bu noktada artık yaratan bir ekonomiyi, sadece üretim araçlarının ve üreticilerin zorunlu tüketimle yenilendiği, (yeniden üretilbildiği) bir ekonomiden ayırmak, artık yaratan bir ekonomide ise, dolaysız üreticiler (üreten emek) ile üretimden pay alan diğer gruplar arasındaki ayrımı belirlemek zorunlu olur. Bu ikinci ayrım, bizi, üretici geliri ve sömürü kavramları ile ifade edilen en genel bölüşüm sorununa getirmiş olur.”²²

İkinci tür gelir dağılımı ise çoğunlukla, gelirleri ve gelirden yararlananların oranlarını kriter olarak alan sınıflamadır. Bu dağılım kişisel, bölgesel, sektörel v.b. şekilde yapılmakta ve ele alınan kritere göre yüksek gelirden düşük gelire doğru gelirin ne oranda dağıtıldığını incelemektedir. Burada çeşitli meslek grupları cinsiyet, sektörler, eğitim durumu gibi unsurlar alt grup olarak yer almakta ve gelirden aldıkları paylar araştırılmaktadır. Genellikle yüzdeler halinde sıralanarak, nüfusun en zengin (%5, %10, %20 v.s.) kısmının milli gelirin ne kadarına sahip olduğunu belirtep, ülke içinde ya da ülkelerarası karşılaştırmalarda gelir eşitsizliklerinin hangi yönde değiştiğini saptamak amacıyla kullanılmaktadır.

1.1.2.1. Gelir Dağılımı ve Bölüşüm İlişkilerinin Önemi

Gelir dağılımı, bir toplumda yaratılan değerın sınıflar arasındaki paylaşımını yansıması ve bu paylaşımı düzenleyen kuralları araştırması bakımından, iktisatçılar arasında iktisadın temel problemlerinden biri olarak araştırma konusu olmuştur.²³ Tarih boyunca, insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için tüketimde bulunmaları, bunun için de üretimde bulunmaları zorunluluğu, iktisat politikalarının temel amaçlarından ikisini, iktisadi büyüme ve refah olarak belirlemiştir. Ancak zamanla ortaya çıkan zenginliğin paylaşılmasında yaşanan sorunlar ve bu nedenin doğurduğu sınıfsal çatışmalar, gelir dağılımını da iktisat politikalarının birincil amaçlarından biri haline getirmiştir. Çünkü bir ülkenin refahı, yalnızca yarattığı gelirle değil, aynı zamanda ve ondan da önemli olarak gelir dağılımı ile ölçülmektedir. Refah, yalnızca gelirin artması değil, o ülkede yaşayan herkesin artan gelirden pay alması olarak yorumlanmaktadır. Çünkü aynı gelir düzeyine sahip, hatta gelir düzeyi diğerinden daha düşük olan ekonomilerde (bu farklılık aşırı düzeyde olmadıkça), gelir diğerine göre daha adil, daha eşitlikçi biçimde dağıtıldığında, ekonominin refah düzeyinin daha yüksek olduğu söylenebilir.

Buradan yola çıkıldığında gelir dağılımını belirleyen unsurlar önem kazanmaktadır. Bu unsurların başlıcaları; emeğin dağılımı, servetin dağılımı, faktör fiyatları ve nüfus artışı olarak sayılabilir. Emek ve servetin dağılımının gelir dağılımı açısından önemi yukarıda açıklandığı için burada nüfus unsuru önem kazanmaktadır. Nüfus artışı özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde zaten kısıtlı olan işgücü istihdamını zorlamakta, emeğin arzının artmasına bunun yanı sıra emek faktörünün, diğer üretim faktörlerine göredaha bol hale gelmesine neden olmaktadır. Bu durumda çoğalan işgücünün işsiz kalarak işsiz sayısının artması, tüketici birimi aile kabul edildiğinde, gelirin birimler arasında sabit, birimler içinde daha küçük parçalara bölünmüşlüğü söz konusu olacaktır.²⁴

²² BORATAV, Korkut ; İktisat Politikaları ve Bölüşüm Sorunları, Belge Yayınları, İstanbul, 1983, s:32-33

²³ SELİM, Raziye; Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımının Görünümü, “Petrol-İş 95-96” Yıllığı içinde, Petrol-İş Yayın:46, İstanbul, 1995, s:378-379

²⁴ BAŞOL, Koray ; Demografi, İzmir, Anadolu Matbaası,1994, s:138-139.

Ulusal gelirin sürekli artış göstermesi bir başka ifadeyle sürekli büyüme, önemli ve istenen bir tercih olmakla birlikte, bu tercihle çelişmeyen ve onun sürekli kılınmasındaki temel itki olan, gelir dağılımında adaletin ve olabildiğince eşitliğin sağlanması daha önemlidir. Çünkü aksi bir durumda enflasyon, işsizlik gibi diğer ekonomik sorunlar ve sosyal patlamalar ve sınıfsal çatışmalar gibi toplumsal sorunlar doğabilir. Bugüne değin insanları en çok ilgilendiren konu bu yüzden üretim ve ortaya çıkan zenginliğin dağılım biçimi olmuştur. Bu nedenle, gelir paylaşımı ve bu paylaşımı belirleyen bölüşüm ilişkileri yalnızca ekonomik değil, politik ve toplumsal bir nitelik taşımaktadır.

Ayrıca eskisinden farklı olarak tüketim eğiliminin oldukça baskın bir nitelik kazandığı günümüz ekonomisinde, tüm ekonomik birimler kendi elde ettikleri gelirlerin yanında, diğer birimlerin gelirlerine de dikkat etmekte ve gerek ulusal, gerekse uluslararası düzeyde gelir paylaşımını dikkate almaktadırlar. Bu durum çalışan sınıflar açısından, giderek artan biçimde emeğin bilincine varılması olarak yorumlanmalıdır.

Gelir paylaşımının ekonomik, sosyal ve politik yönlerinin varabileceği boyutlar ve bu durumun ülkelerin siyasal yapılarıyla (demokratik olup olmadığıyla) doğrudan bağıntısı, devletlerin iktisat politikası tercihlerinde vurgulanmaktadır. Türkiye’de de iktisadi amaç olarak kalkınma planlarında özellikle belirtilmiştir:

“Gelir dağılımının istikrarlı bir şekilde iyileştirilmesi, toplumsal refahın yükseltilmesi ve yaygınlaştırılması temel amaçtır. Başta yoksulluğun azaltılması olmak üzere, gelir dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesi ve refahın artırılması hususlarına, iktisadi etkinlik kriterleri de dikkate alınarak ekonomik ve sosyal politikalarda öncelik verilecektir.”²⁵

Gelir dağılımı ve bölüşüm ilişkilerinin birincil önemi, bir ekonominin refahı ve ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi vermesinden kaynaklanmaktadır. Daha yüksek bir refah düzeyini elde etmeye yönelik etkin iktisat politikalarının oluşturulması ve uygulanması, öncelikle bölüşüm alanındaki gelişmelerin izlenmesiyle mümkündür. İktisat politikalarının gelir dağılımına ve bu dağılımın ekonomi alanına etkilerinin incelenmesi, refah düzeyinin yükseltilmesi

bakımından önemlidir. Ailelerin tasarruf ve tüketim eğilimleri ve satın aldıkları mal ve hizmetlerin niteliği gelirlerin büyüklüğüne göre değiştiğinden, gelir dağılımı bir ülkede tüketim ve tasarrufun hacmini, tüketimin bileşimini etkiler. Bu sebeplerle, ülke tasarruf hacminin ve yatırımların miktarının tahmininde kişi başına gelirle birlikte, gelir dağılımını da incelemek gerekmektedir.²⁶

Gelir dağılımı ve özellikle bölüşüm ilişkileri, bir toplumun/ülkenin sosyal ve siyasal yapısının izdüşümüdür. Bu ilişkilerin incelenmesi, söz konusu toplumun koşullarını ve potansiyellerini anlamakta, dünyadaki konumunu değerlendirmekte yol gösterici olacaktır.

1.1.3. Gelir Eşit(siz)liği

Eşitlik/eşitsizlik sorunu gelir açısından ele alındığında, bu kavram öncelikle gelir dağılımı ve bu dağılımın dengeli olup olmadığıyla, daha sonra ise yoksulluk sorunuyla ilişkilidir. Bundan da öte, eşitliğin herkes için sağlanmasında çıkış noktası zenginliğin (servetin) dağılımıdır. Çünkü eşitlik gerçekte, tüm bireylerin aynı koşullar altında bulunmasından kaynaklanmaktadır. Eğer bir kişinin durumu başlangıçta bir diğerinden daha iyi ise, sonraki aşamalarda eşit bir şekilde dağıtılacak gelir, başlangıçta varolan eşitsiz durumu düzeltmeyecektir. Bu durumun sebebi baştaki eşitsiz koşullardır. Gelir ve servet söz konusu olduğunda, ilk aşamada servet dağılımındaki eşitsizlikten söz etmek gerekir.

Gelir dağılımı açıkça zenginliğin dağılımına bağlıdır. Bu durum yalnızca kazanılmamış gelirin zenginlikten kaynaklanması yüzünden değil, fakat aynı zamanda zenginliğin o kişi için bir rezerv oluşturması ve bu sayede olanaklarının artması yüzündendir.²⁷

Eşitsizlik çeşitli nedenlerden kaynaklansa da, temelinde bu durum, yani zenginliğin bireyler arasında hakça olamayan dağılımı, servet eşitsizliği yatmaktadır. Üretim araçları üzerindeki mülkiyetin belirli ellerde toplanması servet

²⁵ DPT; Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT-Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1995.

²⁶ KARAMAN, İsmail; Dünya’da ve Türkiye’de Gelir Dağılımı, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl 1, Sayı 6, Eylül-Ekim 1995, İstanbul, s: 155

²⁷ TİNBERGEN, John; Income Distribution: Analysis and Policies, North Holland Publishing Company, 1975, s:147

farklılığına yol açmaktadır. Servetin eşitsiz dağılımı, gelirin de eşitsiz dağılımını beraberinde getirmektedir. Bu temel nedenin yanında diğer faktörler; ücret hadleri arasındaki farklılık, bedensel ve zihinsel yeteneklerin kişiden kişiye değişmesi, eğitim ve fırsat eşitsizliği, üretim faktörleri fiyatlarındaki değişimler ve dengesizlikler olarak sayılabilir.

Eşitlik/eşitsizlik, öte yandan yoksullukla da, ona yol açan bir etken olarak ilgilidir. Eşitsizlik, gelir dağılımında bireyler ya da hanehalkları için başlıca göreceli ölçüyken, yoksulluk mutlak bir ölçüdür.²⁸

Eşitsizlik, toplumsal sınıfların yaşam koşulları ve gereksinimlerini karşılamalarındaki fark olarak tanımlandığında, onun maddi yönünü oluşturan gelir eşitsizliği, belirli yüzdelerdeki grupların ya da bireylerin, aynı yüzdelerdeki başka grup/bireylerden, milli gelirden aldıkları pay açısından farklılığı olmaktadır. Eşit koşullar altında gelirin, toplumdaki herkes arasında eşit dağıtılması arzulanan bir durum olduğundan, gelir dağılımının ne ölçüde eşit olduğunun bilinmesi için belli ölçütlerin olması gerekmektedir.

1.1.3.1. Gelir Eşitsizlik Ölçüleri

Gelir eşitsizliğini teknik olarak ölçmek, aynı zamanda gelirin nasıl dağıtıldığı da gösterecektir. Bu nedenle gelir eşitsizlik ölçüleri, gelir dağılımı ölçüleri ya da gelir dağılımı eşitsizlik ölçüleri olarak da bilinmektedir. Gelirin nasıl dağıtıldığını, mutlak eşitlikten ne kadar uzak ya da yakın olduğunu saptamak üzere çeşitli istatistiksel ölçüt ve yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemler gelirin dengeli dağıtılıp dağıtılmadığı, yıllar içinde gelir eşitsizliğinin ne yönde değiştiğinin saptanması, gelir dağılımında alt ve üst gruplar arasındaki farkın izlenmesi ve bölüşüm politikalarının oluşmasında somut göstergeler sunmaktadır.

Eşitsizlik ölçüleri gelir eşitsizliğini, grafiklerle, matrislerle, aritmetik formüllerle ya da yalnızca matematiksel açıklanmasına göre değil, refah kavramını da içeren biçimde geliştirilmiş olmasına göre çeşitli şekillerde

²⁸ SRINIVASAN, T.N.; *Income Distribution and The Macroeconomy*, Yale University, Economic Growth Center, 1994, s:1

sınıflandırılmaktadır. Eşitsizlik ölçütlerinde; aritmetik ya da geometrik istatistiksel yöntemlerle açıklananlar objektif ölçütleri, refah tanımını kapsayacak biçimde açıklananlar normatif ölçütleri, grafiksel biçimde açıklananlar statik ölçütleri ve matrisle ifade edilenler ise dinamik ölçütleri oluşturmaktadır. Tüm yöntemler gelir dağılımındaki eşitsizliği belirleyici ölçütler olmakla birlikte, çalışmamızda yoksulluğun analizinde kullanacak olduğumuz ve uluslararası karşılaştırmalarda yaygın biçimde yer alması nedeniyle bunlardan öncelikle ikisi, “Lorenz Eğrisi” ve “Gini Katsayısı” ile “Kuznets Eğrisi (Katsayısı)” açıklanacaktır. Diğer ölçütlerin ise teknik ayrıntılarına girilmeden kısaca tanımları yapılacaktır.

Tablo 2
Gelir Dağılımı Eşitsizlik Ölçütleri

1. Objektif Ölçütler	2. Normatif Ölçütler
- Değişim Aralığı	- Dalton Eşitsizlik Ölçütü
- Göreli Ortalama Mutlak Sapma	-Atkinson Eşitsizlik Ölçütü
- Pearson Çarpıklık Katsayısı	
- Varyans	3. Statik Ölçütler
- Değişme Katsayısı	
- Logaritmik Standart Sapma	- Lorenz Eğrisi
- Gini Katsayısı	- Sıklık Fonksiyonu
- Kuznets Eğrisi	
- Pareto Katsayısı	4. Dinamik Ölçütler
- Elteto-Frigyes Eşitsizlik Endeksi	- Hareketlilik Matrisi

Değişim Aralığı: Dağılımın iki ucundaki ekstrem değerlerin karşılaştırılması esasına dayalıdır²⁹. Gelir dağılımının iki ucundaki gelir düzeyi arasındaki farkın ortalama gelire oranıdır. Aralık ölçütü, iki uç gelir düzeyi arasındaki farkın ortalama gelire (Y) oranı şeklinde tanımlanır. Aralık “A” ile gösterildiğinde;

$$A = (\text{Maksimum } Y_i - \text{Minimum } Y_i) / Y$$

olarak formüle edilir. Eğer gelir mutlak eşit dağılıyorsa $A=0$, n kişilik bir grupta tüm geliri yalnızca bir kişi alıyorsa o zaman $A= n$ olacaktır. Mutlak eşitlik durumunda değer sıfıra eşittir. Değişim aralığı ölçütü, iki uç arasındaki dağılımın yapısını ihmal etmesi nedeniyle yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, yalnızca sınır değerler göz önüne alınarak sonuca gitmek bazı sakıncalar doğurduğundan başka ölçütler geliştirilmiştir.

Görel Ortalama Mutlak Sapma: Gelir düzeylerinin her birinin ortalama gelirden mutlak farklarının toplamı, toplam gelire oranlanarak bulunmaktadır. Formülle ifade edilecek olursa;

$$M = \frac{\sum_{i=1}^n |Y_i - Y|}{n * Y}$$

Bu ölçütte, dağılımda yer alan bütün gelir düzeyleri (n sayıda) ortalama gelir ile karşılaştırılır ve tüm farkların toplamı bulunarak bu farklar toplamı toplam gelire oranlanır.³⁰

Değerin sıfır çıkması, tüm gelirlerin eşit dağıldığını göstermektedir.

Eğer tüm gelirler eşit dağılmışsa $M=0$,

tüm geliri bir kişi almışsa $M= 2 (n-1) / n$ değerini almaktadır.

Değişim aralığına göre, tüm dağılımı göstermesi bakımından daha anlamlıdır. Ancak bu ölçüt, ortalama gelire göre aynı bölgede yer alan iki kişi için, daha az gelir sahibi olandan daha çok gelir sahibi olana yapılan gelir transferine karşı duyarlı olmamasıdır.

²⁹ SEN, Amartya ; *On Economic Inequality*, Claredon Press, Oxford, 1973, s:24

Pearson Çarpıklık Katsayısı: Gelir dağılımının, ortalamanın hangi tarafında yoğunlaştığının belirlenmesi amacıyla, dağılımın çarpıklığını göstermek üzere geliştirilmiştir. Gelir dağılımına ilişkin gözlemlerin çoğunun ortalamanın hangi tarafında yoğunlaştığının önemli olması, dağılımın çarpıklık derecesini gerektirecek bir ölçütü gerekli kılmıştır. Formülle ifade edildiğinde;

$$\text{Ç} = 3 (Y - Md) / S$$

Burada S gelirlerin standart sapmasını, Md ise medyan geliri göstermektedir.

Bu ölçüt (+3) ve (-3) değerleri arasında değişmekte, (+1) ve (-1)'den büyük değerler çarpıklığın derecesinin büyük olduğunu belirtmektedir. Ölçütün işareti çarpıklığın yönünü göstermektedir.

Varyans : Bu ölçüt, mutlak farkların değerlerinin basit toplamını almak yerine, bu farkların karelerini toplayarak ortalama uzaklaşan farkları göstermektedir.³¹ Bir başka ifadeyle, gelir düzeylerinin herbirinin, ortalama gelirden mutlak farklarının karelerinin toplamının, toplam gelire oranıdır. Göreli Ortalama Mutlak Sapma'dan farklı olarak, yoksul kişilerden zenginlere yapılan gelir transferinin eşitsizlik üzerindeki etkisini de belirtmektedir. Formülle gösterildiğinde;

$$V = \sum_{i=1}^n |Y - Y_i|^2 / n$$

Varyans ölçütüyle, gelir transferinin eşitsizlik üzerindeki etkisi de dikkate alınmaktadır. Diğer koşullar sabitken, yoksul bir kişiden daha zengin bir kişiye yapılan transfer her zaman için varyansı yükseltir. Varyans ölçütünün hesabı ortalama gelir düzeyine yakından bağlıdır ve eğer ortalama gelir düzeyi diğer dağılımlardan daha düşükse, eşitsizliği tam olarak yansıtmayan sonuçlar çıkabilmektedir.

Değişme Katsayısı: Varyansın karekökünün ortalama gelir düzeyine bölünmesiyle bulunmaktadır³².

$$D = V^{1/2} / Y$$

³⁰ SEN, Amartya ; a.g.e. , s:25

³¹ SEN, Amartya ; a.g.e. , s:27

³² SEN, Amartya ; a.g.e. , s:29

Değişme katsayısı her düzeydeki gelirler arasında olası gelir transferlerine karşı duyarlı olma özelliğine sahip olduğu gibi varyanstan farklı olarak, ortalama gelir düzeyinden de bağımsızdır. Bu ölçüt, gelir transferini dikkate alır, ancak gelir farkları çok büyük ya da çok küçük olduğunda bu transferi ölçmekte yetersiz kalmaktadır.

Logaritmik Standard Sapma: Varyans ölçütünün eksiklerinden hareketle ortaya çıkan bu ölçüt;

$$L = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (\log Y - \log Y_i)^2}$$

şeklinde formüle edilmektedir.³³

Gelirlerin logaritmik değerlerinden gidilerek standard sapması hesaplanmaktadır. Bu ölçüt, aritmetik ortalamadaki değişimlerden bağımsız olması, yalnızca görece değişimlerden etkilenmesi nedeniyle uluslararası ve dönemsel karşılaştırmalarda kullanılmaktadır. Değerin sıfır olması, bütün gelirlerin birbirine eşit olduğunu göstermektedir. Logaritmik Standard Sapma, yalnızca görece değişimlerden etkilenmektedir ve aritmetik ortalamadaki değişimlerden bağımsızdır. Dolayısıyla uluslararası ve dönemsel karşılaştırmalarda kullanılan ideal bir ölçüttür.

Pareto Katsayısı: Wilfredo Pareto toplumun en yoksul kesiminden en zenginlerine toplam gelir dağılımı için frekans dağılımını nedir sorusunun cevabı için bir model önermiştir.

$$Y = Ax^{-\alpha}$$

şeklinde gösterilen formülde y; gelirleri x seviyesinde veya üstünde olanların sayısını, A; sabit bir sayıyı ve α Pareto katsayısını göstermektedir. Ayrıca α değerinin çeşitli ülkeler için bulunan sonuçlarına göre yaklaşık 1.5 olduğu belirtilmektedir.³⁴

Pareto'nun çıkış noktası, belli bir gelir düzeyi ile, bu gelire eşit ya da daha fazla gelir elde edenlerin sayısı arasında ilişki olduğu varsayımına

³³ SEN, Amartya ; a.g.e. , s:29

³⁴ DAVIS, H. T. ; *The Analyses of Economics Time*, Trinity University Press, Texas, 1963, s:402

dayanmaktadır. Bu ölçütün sakıncalı yanı, üst gelir düzeylerindeki değişmelerin alt gelir düzeylerindeki değişmelerden daha çok ağırlık taşımasıdır.³⁵

Elteto-Frigyes Eşitsizlik Ölçütü³⁶: Bu ölçüt; gelirlerin aritmetik ortalaması, ortalama gelirlerin altında kalan gelirlerin ortalaması ve ortalama gelirin üstündeki gelirlerin ortalaması olmak üzere üç çeşit eşitsizliği ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Bu üç eşitsizlik ölçütü;

$$u = m/m_1, v = m_2/m_1, w = m_2/m$$

şeklinde gösterilmekte ve sadece gelir eşitsizliğinin derecesini göstermekle kalmayıp, ayrıntılı analizlerin yapılmasına imkan sağlamaktadır. Ayrıca ekonomiye uygun yorumların yapılabilmesine elverişli olması, verilerin gruplanmış olmaları durumunda kolay hesaplanmaları, ayrıntılı analizlerinin yapılabilmesi gibi üstünlükleri vardır.

Dalton Eşitsizlik Ölçütü: Gelir eşitsizliğini gösteren ölçütün ekonomik refahı da göz önüne alması gerektiğinden hareketle geliştirilen ölçüt, fayda fonksiyonu temeline dayanmaktadır. Herkesin fayda fonksiyonunun birbirinin aynı olduğu ve gelirin marjinal faydasının düştüğü varsayımından hareketle, gelirin eşit bölüşülmesi durumunda toplam refahın maksimuma ulaşacağı önerilmektedir.³⁷ Dalton, gelir dağılımındaki eşitsizliği ortaya koyacak bir ekonomik ölçütün ekonomik refahı içeren yanının da mutlaka bulunması gerektiğini ileri sürer. Formülle gösterildiğinde;

$$DEÖ = \left[\sum_{i=1}^n U(y_i) \right] / n \cdot U(Y)$$

şeklinde olup, burada U fayda fonksiyonunu ifade etmektedir. Dalton ölçütü, toplam faydanın gerçekleşmiş düzeyi ile, gelirin eşit dağılımı durumunda elde edilecek toplam fayda düzeyinin kıyaslanmasına dayanmaktadır.

³⁵ ENSARİ, Mehmet Sıddık; *Avrupa Topluluğu'nda Gelir Yapısı ve Refah Politikaları*, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 1989, s:9

³⁶ Ayrıntılı bilgi için, bkn. : Ö. ELTETO – E. FRIGYES, “New Income Inequality Measures As Efficient Tools For Casual Analyses and Planning”, *Econometrica*, Cilt:36, Sayı:2, Nisan 1968, s:383-396

³⁷ SEN, Amartya ; ; a.g.e. , s:36-37

Atkinson Eşitsizlik Ölçütü: Atkinson, herkesin kişi başına ortalama geliri elde etmesi durumunda varılacak toplam refahın, fiili gelir dağılımının yarattığı refah düzeyine eşit olması şeklinde bir gelir dağılımı tanımlayıp, bu geliri eşit dağıtılmış eş gelir olarak isimlendirmiştir.³⁸ Atkinson ölçütü, gelirlerin eşit dağıtıldığı durumlarda varolan refah düzeyine ulaşmak için mevcut toplam gelirin ne kadarlık kısmının yeterli olduğunu göstermektedir.

$$Y_e = Y \left[\frac{\sum_{i=1}^n U(Y_i)}{n} \right]$$

şeklinde formüle edilen bir “ eşiti olan ve eşit dağılmış bir gelir tanımı yapan Atkinson, kişi başına düşen gelirin dağılımının ortalama geliri vermekle birlikte dağılımın çarpık olabileceğini ileri sürer. Bu durumda toplam refah ideal dağılımın gösterdiği toplam refahtan farklı olmaktadır. Buradan hareketle de

$$AE\ddot{O} = 1 - (Y_e/Y)$$

şeklinde gösterilen yeni bir eşitsizlik ölçütü tanımlamıştır. Bu eşitsizlik ölçütü 0 ile 1 arasında bir değerdir. Değer 0 olduğunda $Y_e = Y$ olacağından gelirin eşit dağılımı, 1 olduğunda ise mutlak eşitsizlik söz konusu olacaktır.

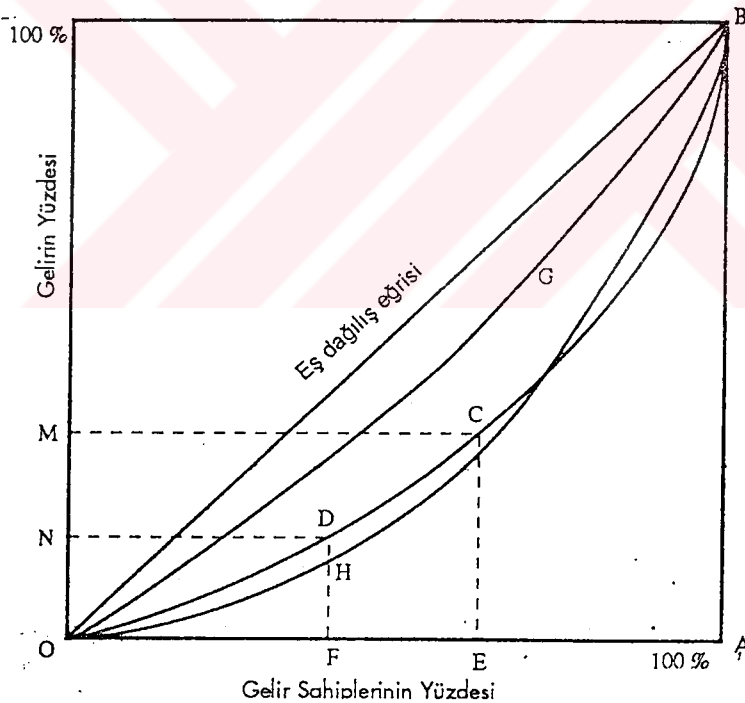
Sıklık Fonksiyonu: Bu ölçüt, gelir dağılımı oranının grafiksel açıklamasıdır. Yatay eksen de gelirin, dikey eksen de ise bu gelire sahip nüfusun yüzde olarak sıklığı gösterilmektedir. Bu grafik Lorenz eğrisi ile aynı verilere sahip olup onun başka bir biçimde gösterilmesidir.

Hareketlilik Matrisi: Gelir grupları ve gelir dilimleri arasındaki hareketliliği ölçmek amacıyla geliştirilen matrisdir. Sıraların gelir gruplarını, sütunların ise gelir dilimlerini gösterdiği matrisde, çapraz rakamların diğerlerine göre büyük olması genellikle gelir dilimleri arasındaki sosyal hareketsizliği ve dolayısıyla adaletsiz bir gelir dağılımını göstermektedir.

1.1.3.1.1. Lorenz Eğrisi

Gelir eşitsizliklerini göstermede en sık kullanılan ölçütlerden birisi Lorenz Eğrisidir.³⁹ Bu yöntemle, bir ülkede farklı dönemlerdeki ya da farklı ülkelerde aynı dönemdeki gelir ve servet dağılımları karşılaştırılıp analiz edilebilir. Gelir ve servet dağılımını çözümlmek ve göstermek için yaygın şekilde kullanılan Lorenz eğrisi; gelir elde edenler küçükten büyüğe doğru sıralandığında, kümülatif (birikimli) gelir yüzdesiyle, birikimli gelir elde edenler arasındaki ilişki olarak tanımlanmaktadır.⁴⁰ Bu durumu gösteren aşağıdaki şekilde, yatay eksenle gelir elde edenler birikimli olarak en az gelirliden en çok gelirliye doğru (%20, %40...), dikey eksenle ise toplam gelir, yine birikimli olarak en az gelirden en çok gelire doğru sıralanır.

Şekil 1. Lorenz Eğrisi

³⁸ ATKINSON, A.B.; **Wealth Income and Inequality**, London: Oxford University Press, Second Edition, 1980, s: 28-29.

³⁹ Amerikalı istatistikçi Max Lorenz 1905 yılında geliştirerek yayınladığı yöntemle, gelir dağılımı çalışmalarında yaygın olarak kullanılan ve bazı gelir dağılımı eşitsizliği ölçülerinin hesaplanmasında temel alınan, Lorenz Eğrisi olarak adlandırılan bir grafik geliştirmiştir.

⁴⁰ KAKWANI Nonak C. ; *Income Inequality and Poverty*, Oxford University Press, 1980, s:30

OB eğrisi mutlak eşitlik eğrisidir (doğrusudur). Diğer bir ifadeyle gelirin tüm kişilere eşit dağıtıldığı durumu yansıtmaktadır. Lorenz eğrisi, mutlak eşitlik eğrisinin (doğrusunun) altındaki OCB eğrisidir. Taralı alan gelir dağılımında mutlak eşitlikten sapılan yani gelirin dengesiz dağıldığı durumu göstermektedir. Bu eğri OB eğrisine yaklaştıkça gelirin dengeli, adaletli dağıtıldığını ifade eder. OB eğrisinden uzaklaştıkça yani taralı alan büyüdükçe eşitsizlik artmakta, gelir dağılımı bozulmaktadır. Bu iki eğri arasındaki ya da OCB'nin altında kalacak diğer eğriler de eşitsiz dağılım durumlarını ifade eder. Lorenz eğrisi gelirin paylaşılma şeklini, başka bir anlatımla bir ülkedeki belirli nüfus yüzdelerinin toplam gelirin ne kadarına sahip olduklarını göstermektedir.

1.1.3.1.2. Gini Katsayısı

Lorenz eğrisiyle ilgili ve onun bir ölçüsü olan Gini katsayısı İtalyan iktisatçı Cannado Gini tarafından geliştirilip 1914 yılında ortaya konan bir eşitsizlik endeksidir. Gini katsayısı, mutlak eşitlik doğrusu ile Lorenz eğrisi arasında kalan alanın, mutlak eşitlik doğrusu altında kalan üçgenin alanına oranıdır. Geometrik bir ifade ile;

Mutlak eşitlik doğrusu ve Lorenz eğrisi altındaki alan

Gini Katsayısı =

Mutlak eşitlik doğrusu altındaki üçgenin alanı

Gini Katsayısı = Alan (OCB) / Alan (OAB)

Gini katsayısı 0 ile 1 arasında bir değer olup, oranın artması yani 1'e yaklaşması gelir dağılımının bozulduğunu ya da eşitsizliğin arttığını, oranın azalması yani 0'a yaklaşması ise, gelir dağılımının düzeldiğini, bir başka ifadeyle eşitsizliğin azaldığını göstermektedir. Toplumdaki tüm bireylere eşit gelir elde ettiğinde Gini katsayısı, 0 değerini, tüm gelirleri bir kişi topladığında ise 1 değerini alacaktır. İlk durumda gelirin mutlak eşitliği, ikinci durumda ise mutlak eşitsizlik söz konusudur. Gini katsayısının matematiksel ifadesi ise;

$$G = \frac{1/N^2 * \sum_i * \sum_j * |Y_i - Y_j| * f(Y_i) * f(Y_j)}{2 Y}$$

Burada Y_i ve Y_j 'ler; gelir rakamlarını, $f(Y_i)$ ve $f(Y_j)$ 'ler; bu gelir rakamlarının çokluklarını, N ; işlem konusu olan terim sayısını, Y ise gelirlerin aritmetik ortalamasını göstermektedir.⁴¹

Gini katsayısı, Lorenz eğrisiyle ilişkili olmakla birlikte, birbirleriyle tam anlamıyla örtüşmemektedirler. Bu durum örneğin, iki Lorenz eğrisinin farklı alanlara sahip olduğu, ancak birbirlerini kestiği nokta ele alınarak açıklanabilir. Bir başka ifadeyle, bu durumda gelir dağılımları farklıdır, ancak Gini katsayısı kesişen noktada aynı kalacaktır. Gerçekte farklı olan gelir dağılımı iki ayrı zamanda aynı görünecektir. Tek başına Gini katsayısına bakarak gelir dağılımı hakkında “iki dönemde de gelir dağılımı değişmemiştir” şeklinde bir yargıya varmak böyle bir koşulda yanıltıcı olacaktır. Gini katsayısı gelir dengesizliğini anlatmakta sık kullanılan bir ölçüt olmakla birlikte, uç noktadaki yani en üst ve en alt gelir düzeylerindeki değişimlerden etkilenmemesi, eğrilerdeki çarpıklıkları dikkate almaması gibi olumsuz yönleri de vardır. Örneğin Gini katsayısındaki her azalış, gelir eşitsizliğinin de azaldığını göstermemektedir. Bu katsayı sıfıra yakın çıktığında gelir dağılımının dengeli olduğunu anlatmakla birlikte, ülkenin kalkınmış ve halkın tüketim açısından iyi durumda olduğunu göstermeyebilir.

Yalnızca Gini oranına bakıldığında, sanayileşmemiş ancak kapalı ekonomi şartlarında fiyat istikrarı gösteren kalkınmada geri kalmış liberal ya da sosyalist ülkelerde gelir dağılımının dengeli olmasıyla, yani Gini oranının sıfıra yakın çıkmasıyla, bu ülkelerdeki yoksulluk durumunun iyi olarak yorumlanması gibi bir sonuç çıkabilecektir.⁴² Bu nedenlerle Hem Lorenz eğrisinin, hem de Gini katsayısının gelir dağılımındaki eşitsizliği gösteren, ancak yoksulluk hakkında bilgi vermeyen ölçütler olduklarını vurgulamak gerekir.

⁴¹ ENSARİ, Mehmet Sıddık; a.g.e., s:4

⁴² ERDOĞAN, Alptekin ; Türkiye’de 1973 İle 1987 Yılı Gelir Dağılımı ve 1995 Yılı Kamu Kesimi İşçi Ücreti Araştırmasında Gini Katsayısı Analizi, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 1995, s:8

1.1.3.1.3. Kuznets Eğrisi

Simon Kuznets⁴³, bir Lorenz eğrisi ölçütü olup gelir dağılımındaki eşitsizliği gösteren, kendi ismiyle anılan Kuznets eğrisi ve Kuznets katsayısı yöntemini geliştirmiştir. Kuznets, ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasında bir ilişki olduğunu, gelir düzeyi arttıkça eşitsizliğin yani gelir dağılımındaki bozukluğun önce arttığını, sonra ise azaldığını ileri sürer. Bu ilişki “ters U savı” olarak bilinmekte ve gelir düzeyi ve dağılımını gösteren eğri”Kuznets Eğrisi” olarak adlandırılmaktadır.⁴⁴

Kuznets, gelir dağılımı eşitsizliğinin düşük ancak istihdam payının yüksek olduğu tarımsal kesimden, gelir dağılımı eşitsizliğinin yüksek olduğu sanayi ve hizmetler kesimine doğru yapılacak gelir ve istihdam transferinin, bu transferin yapıldığı kalkınma sürecinin başlangıç aşamasında, toplam eşitsizliği arttırdığını ileri sürmektedir. Ancak zaman içinde, tarımın gelir ve istihdamdaki payının azalmasıyla birlikte, bu sürecin toplam eşitsizliğe etkisi de giderek azalmakta, sıfırlanmakta ve bir süre sonra da bu eğilim tersine dönmektedir. Bu durumda “ters U” eğrisi oluşmaktadır.

Ancak Kuznets’in bu durumu sektörel açıdan incelemiştir. Görüşleri sektörel dengesizliklere dayanmakta ve tarım sektöründen tarım-dışı sektörlerle işgücü akışını açıklamaktadır. Tarımdan tarım-dışı sektörlerle, bu sektörlerdeki verimlilik yüksek olduğu için işgücü akışının olacağını ve bu akış nedeniyle üretimin artacağını belirtir. Ona göre üretim artışı ilk aşamada gelir dağılımını bozacak, ancak sonraki aşamalarda artan gelir, gelir dağılımında düzelmeye yol açacaktır. Bu nedenle Kuznets katsayısını, gelirin kişisel ya da fonksiyonel değil, sektörel dağılımı açısından değerlendirmek daha doğru olacaktır. Öte yandan, Kuznets’in savında, sıfırlanma noktasının hangi kişi başına gelir düzeyinde oluştuğu belirsizdir ve dönemden döneme değişiklik göstermektedir.

⁴³ KUZNETS, Simon 1955 yılında yayınladığı *Economic Growth and Income Inequality* isimli kitabında, tarım, sanayi ve hizmetler sektörleri arasındaki gelir ve istihdam transferinin toplam eşitsizliği nasıl etkileyeceğini kuramsal olarak ortaya koymuştur.

⁴⁴ ÖZMUCUR, Süleyman ; *Türkiye’de Gelir Dağılımı, Vergi Yüklü ve Makroekonomik Göstergeler*, Boğaziçi Ü. Yayınları, İstanbul, 1996, s:5

1.1.4. Yoksulluk

Yoksulluk (poverty), günlük yaşamda kişilerin kendi ekonomik durumlarını anlatmakta ya da diğer kişilerle kıyaslamalar yapmakta en çok kullanılan sözcüklerden biri olmasına karşın, ekonomik açıdan tanımlanmasında güçlükler olan bir kavramdır. Bunun nedeni yoksulluğun sınırlarının çizilmemiş, görecelik niteliğinin fazla olduğu; bu yüzden ölçülmesinin zor, karşılaştırılması gereken, ancak bunun için temel kriterlerinin geliştirilmesinin zorunlu olduğu ve bütün bu nedenlerle tartışılmaya açık bir kavram olmasından kaynaklanmaktadır. Tüm bunların dışında gelir dağılımı ve bölüşüm ilişkileri açısından değerlendirilmekle birlikte, yoksulluk sorununun bütün ve bağımsız bir konu olarak ülkemizde tartışılması yenidir.

Yoksulluğun türleri ve teknik açıdan kimlere yoksul denebileceği konularına ileride açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Ancak kapsamı belirlemek amacıyla yoksulluk tanımlanacak olduğunda bile konunun değişik yönleri olduğu görülecektir.

Yabancı literatürde; Oppenheim ve Harker yoksulluğu “ ortalama gelire sahip kişiye göre daha az gıda, ısınma ve giyim harcaması yapmak” olarak tanımlamaktadırlar.⁴⁵ Onlara göre neye harcama yapıldığı değil, harcamanın yapılıp yapılmadığı önemlidir.

Pete Alcock ise yoksulluğun doğru, bilimsel ve kabul edilmiş bir tanımının olmadığını, çünkü yoksulluğun kaçınılmaz olarak politik bir kavram olduğunu, dolayısıyla doğal olarak üzerinde anlaşılamadığını ve birden çok tanımının olabileceğini söyler.⁴⁶

Bir başka tanıma göre ise yoksulluk etik bir kavramdır. Açlık, barınma, giyim ya da diğer bazı maddi kaynak yoksunluğu gibi durumları belirtir.⁴⁷

⁴⁵ OPPENHEIM, Carey ; **Poverty: The Facts**, Child Poverty Action Group Limited, 1996, s:4-5
HARKER, Lisa

⁴⁶ ALCOCK, Pete; **Understanding Poverty**, The Macmillan Press Ltd, 1993, s:3

⁴⁷ TRAVERS, Peter; **Living Decently**, The University of Adelaide, 1989, Working Paper, s:2
RICHARDSON, Sue

Türkiye’de son zamanlarda konuyla ilgili çalışmalar yapan Dumanlı’ya göre yoksulluk; “beşeri varlıkların ekonomik, fiziki ve sosyal değerlere sahip kaynaklarla arzu edilen biçimde donatılamamış olmasıdır.”⁴⁸

Görüldüğü gibi yoksulluk, politik-ekonomik-etik yönleri bulunan ve görecelilik yanı ağır basan bir kavram olduğundan çeşitli biçimlerde tanımlanabilmekte ve sınırları değişkenlik göstermektedir. Bu farklılıklarına karşın yoksulluk için teknik olarak belli geçim sınırları saptanabilir. Ancak bu sınırlar, ekonomik koşulların ve insan ihtiyaçlarının gelişmesine paralel olarak değişebilir. Srinivasan, buradan hareketle yoksulluğun; yoksulluk sınırı olarak tanımlanan mutlak gelir düzeyinin altında gelir elde eden kişileri ya da hanehalklarını karakterize ettiğini belirtir.⁴⁹

Bu açıklamalardan ve yoksulluğun ileride ayrıntısıyla belirtileceği diğer tanımlarından hareketle genel bir tanım şöyle yapılabilir: “İnsanların temel gereksinimleri olan beslenme, barınma, sağlık ve eğitim olanaklarından yaşamını sürdürebilecek kadar yeterli düzeyde yararlanamama durumudur.” Bu nedenle, yoksulluğu sadece açlık ya da az beslenme durumu olarak değil, insanların başta gıda olmak üzere giyim, barınma, eğitim, sağlık benzeri ihtiyaçları olan bir varlık olarak düşünüldüğünde bu durumlarının yeterince karşılanmaması olarak algılamak gerekir.

Şüphesiz yoksulluk sorununun çözümleri konusuna, aynen bu sorunun tanımlanmasında, ortaya çıkış nedenleri ve bu sürecin nasıl sürdürülebildiği konularında olduğu gibi değişik bakılmaktadır. Yoksulluğun tanımının nasıl yapıldığı, bu kavrama bakış açısıyla ilgilidir ve bu konuda uygulanacak ekonomi politikaları için belirleyici olacaktır.

⁴⁸ DUMANLI, Recep ; **Yoksullukla Mücadelede Yeni ve Etkin Bir Sistemin Kurulmasında Düzenleme Yapılması Gereği**, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 1995, s:1

⁴⁹ SRINIVASAN, T.N. ; a.g.e. , s:1

1.1.4.1. Yoksulluk Sınırı ve Ölçütleri

Yoksulluk, ülkelere ve yıllara göre farklılık gösteren bir kavram olmasına karşın, belli bir dönemde ülkelerarası karşılaştırmalar yapmak için yoksulluğu ölçen bazı yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemler, genel olarak gelir dağılımı konusu içinde incelenebilmektedir. Çünkü yoksullar arasında da gelir dağılımındaki adaletsizlik söz konusudur. Ancak özellikle yoksulluk sınırının altında kalan kesimin “yoksul” olarak nitelenmesi konunun açıklanması yönünden eksik kalmaktadır. Yoksulluk sınırının altında kalan kesimin sınırı yakın ya da uzak olma durumları, bir başka ifadeyle “ne kadar yoksul” oldukları önem taşımaktadır.

Yoksullukla ilgili tanımlardaki farklılık teknik olarak bir yere kadar çözümlenmiştir. O da şudur: Yoksulluk, yoksulluk sınırı altında gelir elde edilmesine denir. Ancak aynı karışıklık bu aşamada ortaya çıkmaktadır. Yoksulluk sınırı nedir ve nasıl saptanacaktır? Zorunlu ihtiyaçların karşılanmasına yetecek düzeyde saptanan gelir düzeyine yoksulluk sınırı denebilir. Ancak bu sınırın saptanmasında ülkeler arası farklılıklar olabilecektir. Küresel anlamda bir yoksulluk ölçüsü yerine ülkelere göre, ya da ülke gruplarına göre yoksulluk sınırının (Poverty Line) saptanması daha anlamlı olacaktır.⁵⁰ Yoksulluk sınırının ölçülmesinde çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Bu yüzden aşağıda yoksulluğun derecesini ölçmeye yarayan ölçütler açıklanacaktır.

1.1.4.1.1. Kafa Sayısı Endeksi

Kafa Sayısı Endeksi (Head-Count Ratio), yoksulluk sınırı altında yaşayan yoksulların genel nüfusa oranı şeklinde tanımlanabilir.⁵¹ Y, yoksulluk sınırı altındaki yoksulların sayısı, N; toplam nüfus olarak gösterildiğinde

$$KSE = Y / N$$

şeklinde formüle edilmektedir. Buradan hareketle kafa sayısı endeksi, yoksulluk oranı olarak da tanımlanabilir.

⁵⁰ PEKİN, Tevfik; **Gelir Dağılımı ve Fakirlik**, DEÜ- İİBF Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, 1992, s:113

⁵¹ RAVALLION, Martin ; **“How Robust Is A Poverty Profile”**, World Bank
BIDANI, Benu Economic Rev. Vol:8, n:1, Ocak 1994

Bu endeksten, yoksulluk sınırı altında bulunan yoksulların oranı ve bu orandaki değişimleri izlemekte ve dönemler arası karşılaştırmalarda yararlanılabilir. Ancak kafa sayısı endeksi, gelirin yoksullar arası dağılımına duyarlı değildir. Ayrıca yoksulluk çizgisi altındaki kişilerin gelirlerindeki azalmalara ve yoksullar arasındaki gelir transferlerine hatta yoksullardan yoksul olmayanlara yapılan transferlere duyarsızdır.⁵² Öte yandan bu endeks, yoksulluk sınırı altında yer alan yoksulların mili gelirden aldığı gelir payları altında bir fikir vermemektedir.

1.1.4.1.2. Yoksulluk Açığı Endeksi

Yoksulluk açığı endeksi (Poverty- Gap Index), kafa sayısı endeksinin daha geliştirilmesine dayanmaktadır. Bu endeks, yoksulların yoksulluk sınırının ne kadar uzağında gelir elde ettiklerini göstermektedir. Yoksulluk açığı endeksi, bir yoksul kişinin gelirini, yoksulluk sınırı üzerine çıkartacak olan destekleme miktarını ölçmektedir. Bir başka ifade ile yoksulluk açığı, yoksulların toplam gelir açığının toplam tüketimin bir yüzdesi olarak kabul edilmesidir.⁵³

Yoksulluk açığı endeksi, “gelir açığı” kavramına dayanmaktadır. Bir kişinin gelir açığı, yoksulluk çizgisi ile geliri arasındaki farka eşittir. Gelir açığı hiçbir zaman negatif olamaz. Bir kişinin geliri, yoksulluk çizgisinin üzerindeyse açık sıfıra eşittir. Yoksulluk açığı endeksi, toplumdaki ortalama yoksulluk açığının, yoksulluk çizgisine oranına eşit olup şu şekilde gösterilmektedir:

$$YAE = \text{Ortalama Yoksulluk Açığı} / \text{Yoksulluk Çizgisi}$$

Yoksulluk açığı endeksi, kafa sayısı endeksinde olduğu gibi yoksullar arasındaki gelir dağılımı dengesizliklerine duyarsızdır.⁵⁴ Yoksulluk çizgisi

⁵² KAKWANİ ; a.g.e. , s:328

⁵³ WDR 1990 ; s:28

⁵⁴ BLACKWOOD and LYNCH ; “The Measurement of Inequality and Poverty” , A Policy Maker’s Guide to the Literature, Cilt:22, sayı:4, World Development 1994, s:3

altındaki bir kişinin gelirindeki azalma, diğer koşullar aynı kaldığında, yoksulluk ölçüsünü artırır.

1.1.4.1.3. Sen Endeksi

Sen endeksi, en çok bilinen yoksulluk ölçütü olup, diğer ölçüm yöntemlerinin eksikliklerini gideren bir ölçüt olmuştur. Yoksulluğun şiddetini daha iyi yansıtan yoksulluk ölçütü hesabına yoksullar arasındaki gelir dağılımını da katan ölçüt Amartya Sen tarafından geliştirilmiştir.⁵⁵ Bu endeks, yoksul sayılarını, yoksulluğun derecesini ve yoksullar arasındaki gelir dağılımını yansıtmaktadır. Sen endeksi; kafa sayısı endeksi, yoksulluk açığı endeksi ve Gini oranı birlikte düşünülerek oluşturulmuş bir endekstir.

Amartya Sen bu endeksle ilgili olarak 3 önerme ileri sürmüştür. Bunlardan birincisine göre, yoksulluk ölçütü sadece yoksulların geline bağlı olma şartını kapsamaktadır. Yoksul olmayanların gelirleri ve bu gelirlerdeki değişiklik göz önüne alınmamıştır. İkinci olarak; yoksulların koşullarındaki bir kötüleşme, yoksulluk oranlarını yükseltmektedir. Üçüncü önermeye göre ise, gelir aktarımları yoksulların gelirlerindeki değişimlere duyarlı olan yoksulluk ölçütlerini gerektirmektedir. Bir başka ifadeyle, yoksullar arasında gelir aktarımı yapıldığında, bu durum, yoksullar arasındaki eşitsizliği arttırmaktadır. Böyle bir gelir aktarımı durumunda yoksulluk ölçütünde bir artış olacaktır. Sen endeksi, formülle:

$$SE = KSE [OGA + (1 - OGA) Gy] \text{ şeklinde gösterilmektedir.}$$

Burada KSE; kafa sayısı endeksini, OGA; yoksulluk sınırının bir yüzdesi olarak ortalama gelir açığını, Gy; yoksullara ait Gini katsayısını göstermektedir.

Sen endeksi, kafa sayısı endeksi ve yoksulluk açığı endeksinin artan fonksiyonudur. Yoksullar arasında tam eşitsizlik durumunda Sen endeksi, kafa sayısı endeksine eşit olur. Yoksullar arasında tam eşitlik olduğunda ise Sen endeksi, yoksulluk açığı endeksine eşit olur.

1.1.4.1.4. Foster – Greer – Thorbecke Endeksi

Foster – Greer – Thorbecke, toplam yoksulluğun, alt grupların yoksulluk düzeylerinin tartılı ortalaması olarak elde edilebildiği bir yoksulluk ölçüsü geliştirmişlerdir.⁵⁶ Bu ölçüt, toplumdaki yoksulluğun bölgesel ve alt-gruplar arasındaki yoksulluk düzeylerinden ne derece etkilendiğinin önem kazanması üzerine geliştirilmiştir.

$$Ya = (1/N) \left[\sum_{i=1}^q (Gyi / YSG)^q \right]$$

Burada Gyi ; i'nci hanenin gelir yetersizliğini, YSG ; yoksulluk sınırı gelir seviyesini göstermektedir. Foster – Greer – Thorbecke ölçütü, Sen'in üç önermesi ile ilgili koşulları ve eşitsizlikteki, gelir yetersizliğindeki ve yoksul sayılarındaki değişimlere duyarlı olan etkenleri de içermektedir.⁵⁷ Eğer yukarıdaki formülde $a=0$ ise Ya , kafa sayısı endeksine eşit olacaktır. Bu durumda anlatılmak istene yoksulların yalnızca yoksullukla ilişkili olduğudur. Bu nedenle bu ölçüt, yoksulluk çizgisinden uzağa düşen en yoksullara fazla ağırlık verdiği için yoksulluğun yoğunluğunu dikkate almaktadır.⁵⁸

1.1.5. Kalkınma ve Refah

Refah, kişilerin geçim düzeyleriyle birlikte sosyal ihtiyaçlarının karşılanması, yaşam düzeyinin yükselmesidir. Bu, kişilerin yalnızca gelirlerinin artmasının onların refahının artması anlamına gelmeyeceğini ifade eder. Gelir artışı, refah düzeyinin yükselmesinin gerekli, ancak yetersiz koşuludur. Kaldı ki refah sübjektif bir kavramdır ve gelir artışına karşın, gelir dağılımındaki eşitsizlik ya da bu artışın kişilere eşit oranda yansımaması, refah artışını göstermez. Bir toplumun refah düzeyi, üretim gücünün artmasıyla ilişkilidir. Bu nedenle toplum refahının

⁵⁵ SEN, Amartya ; “Poverty: An Ordinal Approach to Measurement” , Econometrica, vol:44, n:2, yıl:1976, s:22

⁵⁶ FOSTER, J. – GREER, J. – THORBECKE, E. ; “A Class of Decomposable Poverty Measures”, Econometrica, Vol:52, No:3, 1984, s:761

⁵⁷ BLACKWOOD and LYNCH ; a.g.e. , s:5

⁵⁸ TÜSİAD : Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, TÜSİAD-T/ 2000-12, Aralık2000 , s:187

yükseltilmesi, üretimi sağlayacak kaynaklarının rasyonel kullanımına bağlıdır. Çünkü refahın belirleyicisi olan kaynaklara (emek, doğa, sermaye) sahip olmaktan çok, bu kaynaklarla en üst düzeyde üretim yapılması önemlidir.

Milli gelirin dağılımı nedeniyle bir grubun gelir düzeyinin reel olarak düşmesi, diğer grubun gelir düzeyinin yükselmesine neden olur. Ancak bu, milli gelirin yükselmesine rağmen refah düzeyinin yükselmesi anlamına gelmez.⁵⁹ Refah artışından bazı kesimler çok, bazı kesimler az yararlanabilir ya da hiç yararlanamaz. Bu durumda refahın da eşitsiz dağılımı söz konusudur ki, gerçekte refah artışı sayılmamalıdır. Eğitim, sağlık, barınma, kültür, beslenme v.b. gereksinimlerin karşılanması toplumların refahını arttırmaktadır. Bu, aynı zamanda bir ülkenin kalkınması anlamını taşır. Ancak kalkınma ya da refah kavramları sübjektiflik taşısa da, iktisadi kalkınma konusunda genel olarak kabul edilen bazı kriterler bulunmaktadır: kişi başına gayri safi milli hasıla, sağlık imkanları, kişi başına okul, öğretmen v.s. gösteren eğitim düzeyi, kişi başına elektrik, demir çelik üretimi ve tüketimi, ortalama yaşam süresi ve doğum-ölüm oranı gibi demografik özellikler bunlardan bazılarıdır.

Bu kriterler değişen ekonomik koşullara göre farklılık göstermekte, kalkınma kavramı zaman içinde yeni nitelikler kazanmaktadır. “Sürdürülebilir kalkınma” kavramı bu yeniliklerden birisi olup, “ne pahasına olursa olsun kalkınma” anlayışından, kalkınmanın insani ve doğa boyutunu öne çıkaran “çevre dikkate alınmaksızın gerçekleştirilecek kalkınma, insanlığın geleceği pahasınadır” anlayışını yansıtmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, günümüzde doğa tahribatının ve kalkınma sınırlarının ulaştığı boyutları ilgi alanında tutan ve son dönemlerde üzerinde en çok tartışılan kavramların önde gelenidir.

“Kalkınma sadece maddi refahın artması değil, aynı zamanda insan hakları, siyasal haklar, uygun bir doğal ve sosyal çevrede yaşama v.s. de artık refah göstergeleri arasına girmiş durumdadır. Öte yandan refah göstergeleri, kişi başına düşen GSMH artışının, eğitimde fırsat eşitliği, çocuk ölüm oranı, beslenme v.s. nin de çevre boyutunu dikkate almadıkça yetersiz kaldığı anlaşılmış durumda. Gerçekten bir refah artışı sayılan GSMH artışı, ağır bir çevre maliyeti pahasına gerçekleşmiş olabilir. Bir taraftan bakıldığında ilerleme, kalkınma refah artışı gibi

görünen şeyler, onarılmaz bir çevre tahribatı sonucu gerçekleşmiş olabilir.... O halde, bugüne kadar geçerli yaklaşımların ve refahı ölçen kriterlerin eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulmaları gerekiyor.”⁶⁰ Bu yüzden gelecek kuşakların da dünya kaynaklarından gereksinimlerini karşılayabilecek ölçüde yararlanabilmelerinin sürekliliğini sağlamak için kalkınma kavramının kendisinin de sorgulanması gerekmektedir.

1.2. BAŞLICA GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK TÜRLERİ

Bir ekonomide belli bir dönemde üretilen mal ve hizmetler, sonuç olarak geliri de yaratmış olacaktır. Bu gelirin nasıl oluştuğunun yanı sıra, hangi sınıflar, kimler ve nereler arasında harcanacağını bilmesi yani gelirin paylaşımının incelenmesi, ülkelerin refahının saptanması ve bu refahın gelişme yönünün belirlenmesi açısından önemlidir. Gelirin çeşitli paylaşım biçimleri, gelir dağılımı sınıflandırmalarına da kaynaklık etmiştir. Keza yoksulluk türleri de, bu konuyu çeşitli açılardan irdelemek ve tahlil etmek açısından önem taşımaktadır.

Çalışmamızın bu aşamasında gelir dağılımı konusunda yaygın olarak yapılan sınıflandırmalar incelenecektir. Yoksulluk sorununda ise kavramın genellikle değerlendirilen iki tanımına/türüne, yeni ve üzerinde son yıllarda önemle durulmaya başlanmış olması nedeniyle bir yoksulluk türü daha eklenmiş bulunmaktadır.

1.2.1. Birincil Gelir Dağılımı

Gelir dağılımı, öncelikle birincil ve ikincil gelir dağılımı olarak ikiye ayrılmaktadır. Birincil gelir dağılımı, üretim faktörlerinin üretime katılması sonucu elde ettikleri gelirin paylaşılmasıdır. Bu dağılım hiçbir müdahale olmadan

⁵⁹ UNAY, Cafer ; *Makro Ekonomi*, Uludağ Üniversitesi, Akademi Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, 1983, s:22-23

⁶⁰ BAŞKAYA, Fikret; *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Kitabevi, İstanbul, 1994, s: 223-224

piyasada kendiliğinden oluşan dağılımdır. Bir başka ifadeyle, belirli bir dönem içinde piyasa sürecinin oluşturduğu gelir dağılımıdır.

Birincil gelir dağılımı, kendi içinde de genellikle dörde ayrılmış biçimde sınıflandırılmaktadır:

- Fonksiyonel (işlevsel) Gelir Dağılımı
- Kişisel Gelir Dağılımı
- Sektörel Gelir Dağılımı
- Bölgesel (Coğrafi) Gelir Dağılımı

Ancak gelir paylaşımındaki değişimleri ve bu değişimlerin bölüşüm içindeki yerini incelemek ve bölüşüm ilişkilerinin esasını kavramak açısından fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımı daha önemlidir.

1.2.1.1. Fonksiyonel (İşlevsel) Gelir Dağılımı

Fonksiyonel gelir dağılımı (functional income distribution), üretim faktörlerinin üretime katılmaları sonucunda milli gelirden aldıkları payı, yani milli gelirin ücret, faiz, rant ve kar arasındaki dağılımını ifade eden bir kavramdır.⁶¹ Fonksiyonel gelir dağılımındaki amaç emek, sermaye, doğa ve müteşebbis unsurlarının milli gelir içindeki paylarını ve bu sayede ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve gelirin sosyal sınıflar arasındaki dağılımını saptamaktır.

Fonksiyonel gelir dağılımı, bir ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında oldukça sağlıklı bilgi verebilir. Nitekim, gelişmiş ülkelerde iktisadi kalkınmanın başlangıç dönemlerinde tarım kesimi milli gelirden en büyük payı alırken, gelişme düzeyi yükseldikçe ücretlilerin payının arttığı görülmüştür. Gelişmekte olan ülkelerde ise tarım kesiminin milli gelirdeki payı önemini korurken, ücretlilerin geliri nispi olarak daha düşüktür.⁶²

⁶¹ TURHAN, Salih

; Vergi Teorisi ve Politikası, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1993, s:229.

⁶² GÜÇLÜ, Sami

; 1980 Sonrası Dönemde Meydana Gelen Değişmeler ve Bu Değişmeler Üzerinde Etkili Olan Sebepler, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl 1, Sayı 6, Eylül-Ekim 1995, s:162

Gelirin sosyal sınıflar arasında paylaşımının saptanması da fonksiyonel gelir dağılımı sonucunda olmaktadır. Ancak bu durumda, konunun yalnızca genel hatları ile ilgili bilgi edinilebilirliği konusunda eleştiriler yapılmaktadır. Çünkü günümüzde, sosyo-ekonomik yaşamdaki gelişmeler ve toplumsal sınıfların karmaşıklaşması, emek-sermaye-doğa-girişimci sınıflandırmasının belirgin şekilde yapılamayacağı görüşünü ortaya çıkarmıştır. Ücret geliri elde edenler için; memur, işçi, beyaz yakalı, mavi yakalı, tarım geliri elde edenler için; küçük çiftçi, büyük çiftçi gibi çeşitli ayrımlara gidilmesi sınıf kapsamını belirlemeyi güçleştirmektedir.

Üretim faktörlerinin dört gruba ayrılmasından hareketle açıklanan fonksiyonel gelir dağılımı yerine ikili bir sınıflandırma da yapılmaktadır. Bu sınıflandırma da emek gelirleri ve emek-dışı gelirler yer almaktadır. Emek-dışı gelirler mülk gelirleri olarak isimlendirilmektedir. Bu ayrımda ücretler ve emek karşılığı yapılan işler sonucundaki gelirler emek gelirleri; emek unsurunu içermeyen faiz, rant, kar gibi gelirler de emek-dışı gelirler olarak tanımlanmaktadır. İkili sınıflandırma bölüşüm ilişkilerinin özünü oluşturan emek-sermaye karşılığını kavramak açısından anlamlıdır. Özet olarak, örneğin; “ücretler milli gelirin % 20’sini, rant % 35’ini, kar %15’ini ve faiz % 30’unu meydana getiriyor” denildiğinde fonksiyonel gelir dağılımı anlatılmış olmaktadır.

1.2.1.2. Kişisel Gelir Dağılımı

Kişisel gelir dağılımı (personal distribution of income), milli gelirin kişiler ve/veya haneler (aileler) arasındaki dağılımını ifade eden bir kavramdır. Kişisel gelir dağılımı, iki farklı anlamda kullanılmaktadır.

Genel olarak, kişisel gelir dağılımı;⁶³ fonksiyonel gelir dağılımı dışında gelirin fertler ya da haneler arasında dağılımını ön planda tutan dağılım şeklidir. Özel anlamda ise, gelirin kişiler arasında dağılımı şeklinde de kullanılmaktadır.

⁶³ ENSARİ, Sıddık; “Son 20 Yılda Gelir Dağılımı: 1973,1987,1994 Araştırmaları ve Sonuçları”, Forum Dergisi, Nisan 1997, s:16

Kişisel gelir dağılımı, bireylerin belirli bir süre boyunca elde ettikleri gelir miktarını belirlemekte ve bu yolla ülkedeki kişilerin yüzde kaçının milli gelirin ne kadarını elde ettiğini saptamak mümkün olmaktadır. Bu dağılımla toplam gelirin, bireyler arasında dağılımı yanında bireylerin gelir düzeyleri arasındaki farkın incelenmesine de yardımcı olmaktadır.

Bu gelir dağılım türü, gelirin nasıl ve ne iş yapılarak kazanıldığını değil, yalnızca bireylerin ya da tüketici birimlerin belirli bir süre boyunca elde ettikleri gelir miktarlarını göz önüne almaktadır. Bu yüzden kişisel gelir dağılımına bakılırken daha önce açıklanmaya çalışılan gelir eşitsizlik yöntemleri açıklayıcı olmaktadır. Ayrıca kişisel gelir dağılımı kendi alt gruplarına ayrılarak mesleklere, cinsiyete, eğitim durumuna v.b. göre incelenebilmektedir.

Ancak gelir eşitsizliklerini ortaya koyan kişisel gelir dağılımı araştırılırken, bazı kavramların ve sınırların belirlenmesi ve açıklanması gerekmektedir. Bu nedenle konunun anahtar kavramları olan Kişi Başına Milli Gelir (KBMG) ya da Kişi Başına Gayri Safi Milli Hasıla (KBGSMH) kavramı ile Kullanılabilir Gelir kavramı açıklanacak olduğunda; KBMG, ülke milli gelirinin ülke nüfusuna bölünmesiyle bulunan rakamdır. Ülkenin gelişmişlik düzeyinden çok, ülke gelir zenginliğinin göstergesidir. Ülke içi ya da uluslararası karşılaştırmalarda ise milli gelir, GSMH olarak kullanılmaktadır. KBGSMH ya da KBMG, aynı anlamı ifade etmektedir. KBGSMH, dolara dönüştürülmüş milli gelir rakamının nüfusa bölünmesiyle bulunan rakamdır.

Kişisel gelir dağılımındaki gelir eşitsizliklerini ölçmek için gelir kavramının neleri içerdiğini bilmek gereklidir. Karşılaştırmalarda yer alan gelir “kullanılabilir gelir”dir. Kişisel gelir dağılımında kişisel gelirden; ödenen vergiler, sosyal güvenlik kurumlarına ödenen cari transferler düşülünce kalan kısım kullanılabilir gelir (disposable income) adını alır.⁶⁴

Türkiye’de DİE’nce yapılan gelir dağılımı araştırması anketinde yer alan kullanılabilir gelir, parasal ve para-dışı gelirleri kapsamaktadır. Parasal gelir; maaş ve ücretleri, kiralanan mülklerin gelirlerini, faiz ve kar paylarını, serbest meslek, küçük girişimci, üretim, tarım ve hayvancılık gelirlerini, emekli

aylıklarını, burs ve nafaka ile yurt dışından yapılan transferler dışındaki öteki transferler gibi parasal gelirleri içermektedir. Para-dışı gelir tanımı içine ise; sahibinin içinde oturduğu konutların biçilen kiralari ile yiyecek ve giyim gibi aynı yardımlar girmektedir.⁶⁵

Kişisel gelir dağılımında beklenen ilk hedef, hanehalkları arasındaki gelir eşitsizliklerinin belirlenmesidir. Kişisel gelir dağılımı bireysel ve statik bir dağılımdır. Başka bir ifadeyle, sınıflararası ya da bölgelerarası gelir dağılımı ile değil, yalnızca gelirin bireyler/aileler arasındaki dağılımı ile ilgilidir ve bu dağılımın göstergesidir. Bu nedenle kişisel gelir dağılımı, milli gelirin kişisel dağılımı şeklinde de değerlendirilmektedir. Kişisel gelir dağılımı genel olarak şöyle bir tabloda incelenmektedir. Örneğin;

<u>Kişi / Hanehalkı</u>	<u>Kullanılabilir Gelir</u>	<u>Gelir Yüzdesi</u>
I. % 20	200 TL.	% 40
II. % 20	120 TL.	% 24
III. % 20	80 TL.	% 16
IV. % 20	60 TL.	% 12
V. % 20	40 TL.	% 8
% 100	500 TL.	% 100

1.2.1.3. Sektörel Gelir Dağılımı

Milli gelirin sektörler arası dağılımını iki ayrı sınıflandırma ile tanımlayabiliriz. Birincisi; milli gelirin üretim sektörleri olan tarım, sanayi ve hizmetler arasında dağılımıdır. Diğer tasnif şekli ise, üretim araçlarının mülkiyeti ile ilgili olarak sektörlere göre gelir dağılımını yani milli gelirin kamu sektörü ile özel sektör arasındaki dağılımını temsil eden bir sınıflamadır.⁶⁶

⁶⁴ ÖZÖTÜN, Erdoğan; "Gelir Dağılımında Gerçekler", İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Şubat 1997, Sayı: 371,

⁶⁵ YEĞENOĞLU, Özgür; BM'e Göre Türkiye'de Gelir Dağılımı İstatistikleri, DİE, Ankara, 1988, s:2

⁶⁶ ZEYTİNOĞLU, Erol; Genel Ekonomi I, Met/er Matbaası, İstanbul, 1980, s:202

Bir ülkede milli gelirin özellikle üretim sektörleri arasındaki dağılımının önemi büyüktür. Çünkü üretim sektörlerine göre dağılım, ülke ekonomilerinin kalkınma düzeyleri hakkında bilgi vermektedir. Sektörlerin milli gelire katkılarını, milli gelirden aldıkları payları, yıllar boyunca bu payların nasıl değiştiğini görmek olasıdır. Bazı sektörlerin paylarının azalması ya da diğer bazılarının artması, ülkenin sektörel gelişimini ve kalkınmada verilen öncelikleri göstermekle kalmaz, dengeli kalkınma için sektör planlaması yapmaya olanak sağlamaktadır. Sektörel gelir dağılımı yoluyla sektörler; kar oranları, işçilik ücretleri, verimlilik, maliyetler v.b. açısından incelenerek ayrıntılı olarak analiz edilebilir.

Genel olarak, gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün milli gelir içindeki payı düşük, az gelişmiş ülkelerde ise yüksektir. Sanayi ve hizmet sektörünün payı ise gelişmiş ülkelerde yüksek, az gelişmiş ülkelerde düşüktür. Ayrıca ekonomide kamu sektörü ve özel sektörün ağırlığına bakılarak, ekonomik sistemin yapısı hakkında genel bir fikir sahibi olunabilir.

1.2.1.4. Bölgesel Gelir Dağılımı

Bölgesel gelir dağılımı (regional income distribution), literatürde coğrafi gelir dağılımı (geographical income distribution) olarak da geçmektedir. Bir ülkenin değişik bölgelerinde yaşayan insanların milli gelirden aldıkları payı göstermektedir. Ülkede milli gelirin farklı dağılmasından hareketle, bölgesel gelir dağılımı bu farkın saptanmasını ve bölgesel gelişmişlik düzeyinin belirlenmesini sağlamaktadır. Bu dağılım ile bölgeler arası refah farkları bulunabilir. Çünkü bölgeler arası siyasi, coğrafi ya da iklim farkları nedeniyle gelişmişlik te farklı olabilmektedir. Genellikle gelişmiş ekonomilerde bölgeler arasındaki dağılım daha eşit, az gelişmiş ekonomilerde ise eşitsizdir. Burada söz konusu olan bölgenin fiziksel sınırları değil, o bölgede yaşayan insanlardır.

Bölgesel plan aracını uygulayarak kamu ya da sosyal devlet, bölgesel dengesizliğin yarattığı sorunları en aza indirgeyecek sosyal önlemleri almak, zayıflayan bölgenin yerel dinamiklerini cesaretlendirecek, harekete geçirecek öncü hamleleri yapmak, işgücü ve sermaye erozyonunu frenleyecek önlemleri almak

durumundadır.⁶⁷ Bu durum, bölgesel dengesizliklerde kolaycı önlem olarak; bir süre sonra yine dengesizliğe yol açacak olan doğrudan gelir artışı sağlamak yerine, sorunun özüne inilerek, bölgesel eşitsizliğe neden olan; bölgesel sermaye birikimi, eğitim, altyapı gibi sosyo-ekonomik koşulların değiştirilmesini sağlayacak girişimlerde bulunmanın sorunu temelden çözeceğini ortaya koymaktadır.

1.2.2. İkincil Gelir Dağılımı

İkincil gelir dağılımı, yabancı literatürde “redistribution” olarak geçmektedir. Bu nedenle, sözcüğün Türkçe’de yeniden dağılım anlamına gelen karşılığından ve bu dağılımın belli bir güç tarafından yapılacağından hareketle; ikincil gelir dağılımı, literatürde çoğunlukla “gelirin yeniden dağılımı” olarak kullanılmaktadır.

Gelirin yeniden dağılımı’nın tanımı, çeşitli iktisatçılarca değişik biçimlerde yapılmış olsa da tüm ortak yönlerden hareketle “bir ülkede GSMH’nın kamu gelirleri aracılığıyla emilip kamu harcamaları yoluyla topluma yeniden verilmesi”⁶⁸ şeklinde yapılabilir.

Bu tanımdan anlaşılabacağı gibi, gelirin devlet eliyle dağıtılması gereklidir. Bu gerekliliğin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Devletin uyguladığı ekonomi politikaları, özellikle istihdam politikası ile ilgili önlemleri gelir dağılımı üzerinde oldukça etkilidir. Serbest piyasa ekonomisinde; devletin ekonomideki etkisinin azaltılması gerektiği savunulurken, bu durumun yarattığı olumsuz sonuçlar nedeniyle, “sosyal devlet anlayışı”nın gerekliliği yeniden ortaya çıkmıştır.

Bu anlayışta, ekonomide devletin ağırlığı yine sınırlı olmakla birlikte toplumsal amaçlı uygulamaların etkisi, kamu harcamalarının arttırılması yoluyla büyük olmaktadır. Evrensel kabul gören sosyal devlet anlayışı ile birlikte, kamu kesiminin görev ve faaliyet alanlarının genişlemesi v.b. kamu harcamalarının artışına neden olan başlıca faktörlerdir. Devlet kamu harcamaları yaparken gelir

⁶⁷ SÖNMEZ, Mustafa; *Bölgesel Eşitsizlik*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1998, s: 8

⁶⁸ TUNCER, Selahattin; *Gelirin Yeniden Dağılımı*, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayınları No:23, İstanbul, 1969, s: 19

dağılımının da değişikliğini planlamamış dahi olsa, harcamaları yaptığı grup lehine bu değişiklik gerçekleştirilmektedir.⁶⁹

Gelirin yeniden dağılımındaki temel amaç, gelir eşitsizliklerinin azaltılması yoluyla toplumsal refahı maksimum düzeye çıkarmaktır. Toplumsal refahın en üst düzeye çıkarılması, yüksek gelirlilerden düşük gelirlilere doğru vergi ve transfer harcamaları yoluyla gelir aktarılması yapılarak, bu sayede tek tek kişilerin milli gelirden sağladıkları faydanın toplamı demek olan toplumsal faydanın artmasına bağlıdır. Gelir eşitsizliğinin azaltılması, sosyal barışın sağlanmasına ve fırsat eşitsizliğinin de ortadan kaldırılmasına yardımcı olmaktadır.

Sonuç olarak, hiç müdahale olmaksızın piyasa süreci sonunda oluşan birincil gelir dağılımı, devletin müdahalesi yoluyla etkilenerek gelirin yeniden dağılımı sağlanmaktadır. Bu konuda gelir dağılımının değiştirilmesini gerekli kılan temel nedenler, toplumsal refahın artmasını engelleyici gelir ve servet eşitsizliğinin azaltılması, giderek yok edilmesidir.

Gelirin yeniden dağılımı ile kişilerin GSMH'dan paylarına düşen ilk gelirleri ve son gelirleri arasındaki fark, devletin müdahale biçimleri sonucunda oluşmaktadır. Bu müdahale biçimleri, genel olarak maliye politikası araçları yoluyla olmaktadır. Kamu gelirleri ve kamu harcamaları gelirin yeniden dağıtılmasında kullanılan başlıca araçlardır. Kamu gelirleri; vergiler yoluyla, kamu harcamaları ise; gerek cari (özellikle eğitim ve sağlık) ve transfer (sosyal güvenlik ve faiz ödemeleri) harcamaları, gerekse yatırım harcamaları ve doğrudan mal ve hizmet alımı yoluyla, gelirin yeniden dağılımında etkin rol oynamaktadır. Devletin, kamu maliyesi yoluyla milli gelirin yeniden dağıtması aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır:

⁶⁹ GÖKBUNAR, Ramazan; "Avrupa Birliğinde Yeniden Dağıtım Mekanizmaları", **Banka ve ÖKMEN**, Erhan **Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Ekim 97, s:3-4

Tablo 3 : Milli Gelirin Yeniden Dağılımı

Milli Gelirin İlk Dağılımı			Milli Gelirin Yeniden Dağılımı						
Gelir grupları	Tüketici birimleri	Elde edilen gelir	Her gelir grubunun ödediği vergi		Devletin her gelir grubuna sağladığı katkı		Yeniden dağılım sonucu her gelir grubunun geliri		Yeniden dağılım sonucu her gelir grubunun gelirindeki değişiklik
		(Milli gelirin)	(Asli gelirin)		(Asli gelirin)		(Milli gelirin)		
	Adet	TL.	%'si	TL.	%'si	TL.	%'si	TL.	TL.
En az gelirli	25	50	%5	10	%20	20	%40	60	+10
Sonraki	25	200	%20	25	%12,5	40	%20	215	+10
Sonraki	25	250	%25	37,5	%15	75	%30	287,5	+37,5
En çok gelirli	25	500	%50	150	%30	87,5	%17,5	437,5	-62,5
TOPLAM	100	1000	%100	222,5		222,5		1000	0

Kaynak: Bazı değişikliklerle, TÜRK, İsmail ; **Maliye Politikası**, Sevinç Yayınevi, 7. Bası, Ankara, 1988, s:294.

Tabloda, devletin vergi ve kamu harcamaları yoluyla milli gelirin yeniden dağıtılmasını nasıl sağladığı gösterilmektedir. Örneğin daha önce milli gelirin %5 ve %20'sini elde eden ilk iki grup vergi ve kamu harcamaları politikaları yoluyla milli, gelirin sırasıyla, %6 ve %21,5'ini alır hale geleceklerdir.

1.2.3. Yoksulluk

Yoksulluk (poverty), daha önce değinildiği gibi, tanımı ve kapsamı henüz netleşmemiş, öznellik yanı ağır basan ve bu nedenle yeni tanımlamalara açık bir kavram olduğundan, konunun yeni yönleri ortaya çıkmakta ya da ölçülmesinde yeni yöntemler geliştirilmektedir. Bu nedenle yoksulluğun ölçülmesinde belirleyici bir ölçüt olarak kullanılan “yoksulluk sınırı (poverty line)” geçmeden önce konunun genel bir çerçevesinin çizilmesi, yoksulluk ve türlerinin de daha iyi kavranması açısından yararlı olacaktır.

Yoksulluğun son yıllarda bunca önem kazanmasına kaynaklık eden çeşitli etkenler bulunmaktadır. Gelir dağılımındaki eşitsizlik yoksulluk sorununun temel nedenidir. Dünya gelirinin nasıl bölüştüğünü, bu gelirden en çok payı alan ülkelerin nüfusu milyarlarla ifade edilen azınlığın açlığı pahasına bu gelirlere sahip olduğunu; hem bir sonraki bölümde ortaya konacağı gibi rakamlarla, hem kitle iletişim araçlarından her gün izlenen haberlerle, hem de bilimsel olmasa bile sağduyu sahibi herkesin göreceği gibi genel olarak dünya ekonomisinin gidişatına bakılarak söylemek mümkündür.

Gelirin bu denli eşitsiz dağılımı sonunda zengin ve yoksul ülkeler arasında uçurum yaratmıştır. Bu farklılığın giderilmemesi durumunda yoksulluk ve büyüme arasındaki ilişki nedeniyle, dünya ekonomisinde büyümenin yavaşlayacağı, hatta eksi büyümenin (küçülme) olacağı, bunun da bir dönem için istikrarlı biçimde devam etme potansiyeli taşıdığı kanıtları, 1997 yılında ilk işaretlerini verip 1998 yılında en fazla Güneydoğu Asya ülkeleri ve Rusya’da görülen, Güney Amerika ekonomisinde ise 1999 yılında doruğa çıkan krizler toplamının, genel bir dünya ekonomik krizine yol açmasından anlaşılmaktadır.

Yoksulluk yalnızca, zengin-fakir uçurumunun ülkelerarası görünümünü sunmakla kalmamaktadır. Gelişmiş ülkelerde de yoksulluk hızla büyümektedir. Keza gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun artış hızı yakın gelecekte çoğu kişinin açlık sınırının bile altında yaşamını sürdürecekleri şekilde ivme kazanmaktadır. Burada gelişmiş ekonomiler için görece iyi olan nokta, gelişmekte olan ekonomilere oranla sosyal güvenlik önlemlerinin yaygın olması, yoksulluk sınırının daha yukarılarda tespit edilmesi ve ekonomilerinin belli bunalım

dönemlerinden sonra tekrar büyümelerini sağlayacak potansiyellerini taşımasıdır. Ancak bu durum, tüm dünya ölçeğinde ele düşünüldüğünde, genel eğilimin dışında kalacak ölçüde değildir. Yoksulluk hakkında genel bir değerlendirme yapılacak olduğunda şu unsurları saptamak mümkündür:

* Yoksulluk küresel bir tehdidi yansıtmaktadır.

* Bu tehdidin bir ayağını zengin-yoksul ülkeler ayrımı oluşturmaktadır. Bu durum, dünya kaynaklarının çoğundan belirli ülkelerin yararlandığını göstermektedir. Ülkeler arası gelişmişlik farklarının, fark olmaktan çıkıp uçurum haline gelmesi; en yaygın gösterge olan kişi başına milli gelirler arasındaki olağanüstü eşitsizlikle (en zengin-en yoksul ülkeler arasında 503 misli fark vardır. 1997 verilerine göre Lüksemburg'un kişi başına GSMH'sı 45.330 \$, Mozambik'in ise yalnızca 90 \$'dır. SGP ile kıyaslandığında bile bu fark 66 mislidir) açıklanabilir.

* Farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkelerde yoksulluğun hızla artması da tehdidin ikinci ayağını oluşturmaktadır. En zengin ülkelerde bile bu artış tehlikeli bir hal almaktadır. ABD'de 85 yaşından yukarı olanlar içinde yalnızca beslenebilmek için yardım alanların sayısının 2000 yılında 4 milyonu geçeceğini tahmin edilmesi⁷⁰ sorunun boyutları hakkında bir fikir vermektedir. Kaldı ki az gelişmiş ekonomiler, hem yoksul kişilerin fazlalığı, hem de genel olarak bu ülkelerin milli gelirinin az olması nedeniyle tam bir yoksulluk kıskacı içindedirler.

* Bu durumun bir diğer ayağını ülkelerde bölgeler arası farklılıklar oluşturmaktadır. Gelişmiş ülkelerde bölgesel farklılıkların az olmasına karşın, gelişmekte olan ya da az gelişmiş 3. Dünya ülkelerinde bölgesel eşitsizlikler büyük boyutlara varmaktadır. Bölgesel kalkınma dengesizliklerinin bir sonucu olarak da, bu bölgeler yoksulluğun kısır döngüsünden kurtulamamaktadırlar.

* Son olarak, yoksulluk tehdidinin bir diğer yansıması kişiler/aileler düzeyindedir. Eğitim ve sağlık gibi temel gereksinimler bir yana, hatta barınacak yeri

⁷⁰ V Özgürlük Dergisi ; "Açlık ABD'de Kol Geziyor", Sayı: 5, 1 Temmuz 1998.

olmayanlar bile dışarıda tutulduğunda, yalnızca biyolojik olarak yaşamlarını sürdürecektir gıdayı elde edemeyen/ancak edebilen yoksulların sayısı hızla artmaktadır. Kaldı ki, yukarıda sözü edilen yaşamını sürdürecektir düzeyde sosyal gereksinimlerini de karşılamak açısından düşünüldüğünde, yoksulluk eşikini aşacak gelire sahip olamayan milyarlarca kişi bulunmaktadır.

Durum genel olarak bu boyutlara ulaştığı için, yoksulluğu önleme çabaları da artmaktadır. Ancak bu çabalar yoksulluğun temel nedenini, dünya kaynaklarının çok küçük bir zümrenin elinde olması gerçeğini değiştirmekten çok, yalnızca yoksulların gelirini biraz daha arttırmak, gelir yetersizliklerini bir dereceye kadar gidermek şeklinde ön plana çıkarmaktadır. Bu nedenle, ekonomide kar amaçlı değil, insan odaklı, merkezine insanı koyan bir kalkınma ve bölüşüm anlayışının geliştirilmesi önem kazanmaktadır. Kaldı ki yoksulluğu önleme çabaları için, tüm dünyada monetarist ve liberal politikaların yoğunlukla uygulandığı, sosyal devlet anlayışından uzaklaşıldığı özellikle son 20 yılda ciddi bir niyet görülmemektedir. Ancak 1997 yılında ortaya çıkan ve kapitalist sistemin aynı biçimde yürüyemeyeceğini, sistemin yeni düzenlemelerle sürdürülmesi gerekliliğini kaçınılmaz biçimde vurgulayan ve halen devam eden ekonomik krizle birlikte, bu çabalarda da bir kıpırdanma görülmekte, sosyal refah devletine dönüş ve bu anlayış üzerinde tartışmalar yoğunlaşmaktadır.

Bugüne değin yoksullukla mücadele etmekte hükümetlerin başarısız oluşlarının, bu konuda isteksiz davranmalarının ve sorunu öze inmeyen geçici önlemlerle çözmeye çalışmalarının nedenleri vardır. Özellikle dünya ekonomisindeki hakim eğilim, yoksulluk ve yoksullarla ilgilenmeyi geri plana itmiş, öncelikli tercihi büyüme ve bunun için sermaye birikiminin yoksulluğun artması pahasına daha da arttırılması almıştır. Finans- kapitale verilen önem ve bunun yol açtığı mali kaynak yetersizliği nedeniyle hükümetler, genel olarak kamu hizmetlerini sınırlandırma gereğini duymuşlardır. Eşitlik, adalet gibi amaçlar yerini askeri harcamalara ve silahlanmaya bırakmıştır. Buna koşut olarak tüm dünyada “kirli para” denen uyuşturucu ve fuhuş ticareti, hükümetlerin denetle(ye)memesi nedeniyle korkunç boyutlara ulaşmıştır.

Buna karşılık dünya ekonomisinde paylaşımda denge sağlayabilecek işçi sınıfının sözcüsü durumundaki sendikaların ekonomide ve karar sürecindeki etkinliği azalmıştır. Aksine üst sınıfların etkinliği, hükümetlerin de bu sınıfları kayırmacı politikaları nedeniyle artmış, bu kesimin yoksulluk hakkında kaygı duymamaları, çözüme yönelik kayıtsızlıkları, genel olarak ortamı yoksulluğu dıştalar hale getirmiştir. Gelirin yeniden dağılımını sağlayacak hükümetler de, bu çevrenin baskısı ve genel ortamın yukarıda söz edildiği gibi olması sonucu nedeniyle, kamu hizmetlerini ve sosyal güvenlik politikalarını sınırlayıcı uygulamalara gitmişlerdir. Bölgesel yoksulluk ise, tarımdan sanayi-hizmetlere geçişlerin olması ve kırdan kente göç olgusu nedeniyle; kırsaldaki gizli işsizlik, işsizliğin artması etkeni yoluyla kentsel işsizlik haline ve kırsal yoksulluk da kentsel yoksulluk biçimine dönüşmüştür.

Bu nedenlerle yoksulluğu önleyici politikaların yeniden tartışılması, ancak kar oranlarındaki düşüş ve aşırı üretim nedeniyle oluşan dünya ekonomisinde krizin başlamasıyla hız kazanmıştır.

1.2.3.1. Yoksulluk Tanımları

Yoksulluk sınırının saptanması aynı zamanda yoksulluğun nasıl tanımlandığına bağlıdır. Bir kişinin ihtiyaçlarının tatmini ile diğerlerinin tatmini ve bunların derecesi birbirinden farklıdır. Bu kriterlerin kıyaslanması sonucu yapılacak yoksulluk tanımı da bireysel yargılardan bağımsız olmayacaktır. O nedenle yoksulluğun farklı tanımları aynı zamanda yoksulluk türlerini de oluşturmakta ve burada başlıca iki yaklaşım söz konusu olmaktadır. Bunlardan ilki, sübjektiflik yönü ağır basan göreceli yoksulluk, diğeri ise yoksulluğu gelir ve yoksulluk sınırıyla ilişkilendiren mutlak yoksulluk. Ancak son yıllarda geliştirilen, yoksulluğu sadece gelir yetersizliği ile açıklamayan, mutlak yoksulluğun bir başka boyutunu oluşturan ve yoksulluğu tüm yönleriyle kapsayan bir kavram olan insani yoksulluk sorununa ise ayrıca değinilecektir.

1.2.3.1.1. Mutlak Yoksulluk

Mutlak yoksulluk (absolute poverty) tanımı üzerinde yoksulluk kavramında olduğu gibi bir uzlaşa sağlanamamıştır. Kimi iktisatçılar bu konuda minimum gıda tüketim düzeyini baz alırken, kimileri asgari düzeyde tüketilecek mal ve hizmet elde edilmesini dikkate almaktadırlar. Bazı iktisatçılar ise asgari fiziksel koşullara sosyal koşul kriterini de eklemişlerdir. Gelişen ekonomi sonucu insanların yalnızca gıda gereksinimleri olmadığı kabulünden hareketle;

- * Yaşamını insani şartlarda sürdürebilmeye yetecek gıdayı temin edemeyen, karnı doymayan,
- * Kendisini dış etkenlerden koruyacak bir barınağa sahip olmayan,
- * Temiz içme ve kullanma suyuna erişemeyen,
- *Asgari sağlık hizmetlerinden yararlanamayan,
- * Temel eğitim görmeyen,

insanların “mutlak yoksul” olarak nitelenebileceği belirtilmiştir.⁷¹ Bu şartları sağlayan sınır ise yoksulluk sınırı olmaktadır.

Konuyla ilgili tüm yazarlar yoksulluk sınırını genel olarak benzer şekilde tanımlamışlardır. Ancak sorun, ihtiyaçların ve bunların tatmini seviyesinin ne olacağı ile ilgilidir. Örneğin İngiltere’deki yoksulluk Hindistan’daki ile karşılaştırılabilir mi? Yoksulluğun bir kuşaktan gelecek kuşağa azaltılması mümkün müdür? Bir ailenin yoksulluğu ile bir diğerinki aynı mıdır? İngiliz hükümetleri resmi bir yoksulluk sınırı tanımı yapmaktan kaçınmışlardır.⁷² Buna karşın yine de, bireyin yaşamını fiziken sürdürebilecek asgari bir yaşam seviyesini işaret eden yoksulluk sınırı altında kalan gelir elde edenleri mutlak yoksul olarak tanımlamak mümkündür.

⁷¹ KABASAKAL, Mehmet; **Yoksulluğu Önleme Stratejileri** kitabı içinde, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Yayını, İstanbul, 1998, s:32

⁷² OPPENHEİM, Carey and HARKER Lisa ; a.g.e. , s:7

1.2.3.1.2. Göreli Yoksulluk

Göreli yoksulluk (Relative Poverty), bir kişinin/ailenin/ülkenin diğerlerine göre daha az gelire sahip olmasıdır. Mutlak yoksulluk ile ilgili yoksulluk sınırı muğlaklığı göreli yoksulluk için geçerli değildir. Çünkü gelir karşılaştırması yapılarak hangi birimlerin daha yoksul olduğunu saptamak daha kolaydır. Burada sorun, gelir gruplarının belirlenmesidir.

Göreli yoksulluk kavramı içinde kullanılan en yaygın ifade biçimi, hanehalkı gelir ve tüketim harcamaları ya da benzeri anketlerden elde edilen gelir ve harcamalara ilişkin sonuçların yine hanehalkı yüzdelik grupların birbirleriyle kıyaslanarak irdelenmesidir.⁷³

Gelir gruplarının belirlenmesinde iki yaklaşım söz konusudur. Bunlardan ilki yoksulluğu göreli olarak saptarken nüfusun düşük gelirli belirli bir yüzdesinin yoksul olarak tanımlanmasıdır. İkincisi, nüfusun ortalama gelirinin bulunup, bu ortalamanın altında gelire sahip olanları yoksul olarak niteleyen yaklaşımdır. UNDP'ye göre nüfusun düşük gelirli %40'ını oluşturan kesim yoksul sayılmaktadır. Amartya Sen ise, ortalama kazancın yarısının altında gelire sahip olanları yoksul kapsamına dahil etmektedir.

Ülkelerarası karşılaştırmalarda da GSMH olarak belirli sınırlar saptanıp, ülkeler yüksek gelirli, orta gelirli, düşük gelirli olarak sınıflandırılmaktadır. Ancak hemen belirtilmelidir ki, yalnızca gelirin yüksek olması, o ülkedeki kişisel yoksulluğun olmadığı anlamına gelmemektedir. Önemli olan, gelirden nüfus yüzdelilerinin aldığı paydır. Gelir dağılımı çok adaletsiz olan yalnızca GSMH yönünden yüksek gelirli ülkelerdeki en yoksul kesim, orta gelire sahip ancak gelir dağılımının görece adaletli olduğu ülkelerdeki en yoksul kesimden daha az gelire sahip olabilir.

1.2.3.1.3. Gelir Yoksulluğu

Gelir yoksulluğu (income poverty), belli gereksinimleri karşılayacak tüketim düzeyine karşılık gelen parasal gelire ulaşamaması durumunu ifade etmektedir. Bu nedenle gelir yoksulluğunun ölçütü parasal gelir olmaktadır. Zenginler ve yoksullar arasındaki farkın açıklanmasını da içeren bu ölçüt kişisel, sınıfsal, bölgesel ya da ülkeler düzeyinde ele alınabilir.

Gelir yoksulluğu, temel ihtiyaçları karşılamak için gerekli minimum gelir düzeyinin altında gelire sahip olanların durumunu ifade etmektedir.⁷⁴

Gelir yoksulluğunun tanımları farklı olduğundan ölçme yöntemleri de farklılık göstermektedir. Ancak yine de, bu yöntemlerin çıkış noktası aynıdır. Tanımlara göre değişse de gereksinimleri karşılayacak parasal gelirin ne olacağı sorusunu temel almaktadırlar. Bu nedenle bu tür yoksulluğu ölçmek için kullanılan temel veriler, tüketilen mal ve/veya hizmet miktarı ile bu miktarı sağlayacak parasal gelirdir. Ölçme sonucu ortaya çıkan farklılıklar ihtiyaçların derecesiyle ilgilidir.

Gelir yoksulluğu ülkeler arasında ölçüldüğünde, GSMH baz alınmaktadır. Ülkelerin o yıl ürettiği mal ve hizmetlerin parasal karşılığı olarak GSMH'lar karşılaştırılmakta ve gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş gibi sınıflamalar yapılmaktadır. Böyle bir sınıflama ülkelerin kalkınma durumlarını değil, zenginliği-yoksulluğunu göstermektedir. Kalkınma zenginlikle bire-bir bağlantılı bir kavram değildir. Gelir yoksulluğunun ölçülmesi, bölgelerin ve hane halklarının da parasal gelirlerinin kıyaslanarak benzer şekilde zengin-yoksul ayrımının yapılmasına olanak sağlamaktadır.

⁷³ DUMANLI, Recep; *Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları*, Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No: 2449, Ankara, 1996, s:7

⁷⁴ AKTAN, Coşkun Can ; *Türkiye Dünyanın Neresinde?*, EĞİAD Yayını, İzmir, 1992, s:81

1.2.3.1.4. İnsani Yoksulluk

Yoksulluğun ölçülmesinde bir yolun, tüketim düzeyi, ya da bu tüketimi sağlayan gelir düzeyi olduğu, bunun yoksulluğu temel ihtiyaçları gidermeye yetecek parasal gelirle ölçen bir yöntem olduğu vurgulanmıştır.

Yoksulluğu ölçmenin ikinci ve çeşitli kriterleri göz önüne alması nedeniyle daha sağlıklı ikinci bir yolu daha vardır. Birleşmiş Milletler'in bir alt organı olan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nation Development Programme- UNDP), her yıl yayımladığı İnsani Gelişme Raporu'nda (Human Development Report- HDR), yoksulluğu parasal olarak ölçen gelir yoksulluğu (income poverty) yanında, 1996 yılındaki raporunda, yoksulluğu diğer yönlerle de açıklayan Sosyal İmkanlar Yoksulluğu (Capability Poverty) kavramını ortaya atmıştır.

“Sosyal İmkanlar Yoksulluğu, parasal gelir dışında, minimum düzeyde gerekli sosyal imkanlara bireylerin ne ölçüde sahip olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kavram yoksulluğun sadece parasal gelir ile ölçülemeyeceğini, bireylerin insani gelişme için gerekli temel ihtiyaçlara ne ölçüde sahip olduklarının da ölçülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.”⁷⁵

Bu kavram 1997 yılından itibaren değiştirilerek İnsani Yoksulluk (Human Poverty) adını almıştır. İnsani yoksulluğu ölçmek için insani yoksulluk endeksi (human poverty index- HPI) geliştirilmiştir. Yoksulluk, parasal yoksulluğun azaltılması, ortalama yaşam beklenti süresinin uzatılması, sağlıklı doğum oranlarının artması, okuryazarlık ya da okullaşma oranının yükseltilmesiyle yakından ilişkilidir. Ancak bu noktada, HPI ve insani gelişme endeksi'ni (human development index- HDI) karıştırmamak ve aradaki farkı açıklamak gerekmektedir.

HDI, bir toplumun ya da ülkenin bir bütün olarak gelişmesini ölçmektedir. HPI ise yoksulluğun boyutlarını, toplumda gelişme dışında kalmış insanların oranını ölçmektedir.⁷⁶

Çalışmamızın diğer bölümlerinde gelir yoksulluğu ve insani yoksulluk, dünya ve Türkiye ölçeğinde analiz edilmeye çalışılacaktır.

⁷⁵ AKTAN Coşkun Can; a.g.e., s:81

1.3. GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK TEORİLERİ

Gelir dağılımı ve yoksulluk sorunu, iktisadi düşünceler tarihinde diğer ekonomik konulara oranla daha az incelenmiştir. Özellikle yoksulluk sorununa yaklaşımlar, temelleri klasik iktisatçılara değin uzansa da, ancak Keynes sonrası dönemde yoğunluk kazanmıştır. Gelir dağılımı ise, gelir teorileri içinde daha ağırlıklı bir yere sahiptir. Ancak Marksist öğreti dışında gelir dağılımı problemi, Keynes'e kadar genellikle milli hasılanın oluşumu çerçevesinde ele alınmıştır. Keynes'in gelir düzeyi ve istihdam sorunuyla öncelikli olarak ilgilenmesiyle birlikte, gelirin paylaşımı iktisatçılarca daha sık ilgilenilen bir konu haline gelmiştir. Marksist teori ise sınıf temeline dayandığı için üretim ve paylaşım, bu yaklaşımın ekonomik analizinin hakim öğeleri olmuştur.

Çalışmanın bu bölümünde, gelir dağılımı ve yoksulluk sorunu, onu açıklamaya yönelik başlıca teorilerin yaklaşımları açısından incelenecektir. Teorilerin çeşitli savunucularının aralarında bazı farklılıklar bulunmakla birlikte, bu iktisatçıların bağlı bulundukları ya da kapsamında sayıldıkları kuramların soruna yaklaşımları, genel bir çerçevede ele alınacaktır.

1.3.1. Klasik Teoride Gelir Dağılımı

Gelir dağılımı konusu, Ricardo dışındaki klasik iktisatçılarca bazı yönleriyle ele alınmış, ancak bir bütünlük içinde incelenmemiştir. Burada klasik iktisattan kasıt, sanayi kapitalizmi döneminin iktisadi düşüncesidir. Bölüşüm hakkında öncelikle Adam Smith ve John Stuart Mill'in görüşler ileri sürmelerine karşın, konuyu daha ayrıntılı inceleyen ve düşünce bütünlüğü içinde ele alan David Ricardo olmuştur. Bu nedenle gelir dağılımı teorisinde klasik iktisadın yaklaşımında Ricardo'nun görüşleri baskındır. Karl Marks ise, ekonomik teorisinin kaynağı olarak klasik iktisattan yola çıkmışsa da, Marksist düşünceyi klasik iktisadi görüşü eleştirerek oluşturduğu ve ondan çok daha kapsamlı, entelektüel düzeyi yüksek bir

⁷⁶ UNDP ; Human Development Report, 1998, s:25

teorik zemine dayandırdığı, ayrıca temel dünya görüşü olarak ondan farklı olduğu için Marksist teori çalışmamızda ayrıca incelenecektir.

Klasik iktisatçılar genel olarak bölüşüm konusunu fonksiyonel gelir dağılımı açısından düşünmüşler ve sınıf paylarını incelemişlerdir. Klasikler gelirleri üç temel sınıfın paylaştığını söyler:

- Toprak sahipleri rant,
- Emekçiler ücret,
- Sermayedarlar ise kar,

elde ederler. Ancak klasikler içinde gelir dağılımı konusunu geniş biçimde ele alan Ricardo teorisinde, diğer iki faktörden çok rantın açıklamasına yönelmiştir. Toprak sahiplerinin elde ettikleri rantı da azalan verimler yasasına göre açıklamaktadır. Ona göre azalan verim, toprak miktarı sınırlı olduğundan ve toprak kaliteleri birbirinden farklı olduğundan, zamanla giderek daha az verimli toprakların ekilmesi şeklinde işleyecektir. Ayrıca, öte yandan aynı miktar toprakta, artan nüfusla birlikte daha çok işgücü kullanılacağından verimlilik azalacaktır. Bir başka ifadeyle, tarımsal hasılayı daha fazla emek kullanarak elde etmek verimin azalmasına neden olacaktır. Klasik iktisatçılara göre rant, toprağın kalitesindeki, niteliğindeki farklılıktan kaynaklanan bir fazlalık olarak ortaya çıkmaktadır.

Ücret ise, doğal ücret ve piyasa ücreti olarak ikiye ayrılmaktadır. Emegın halihazırdaki piyasa ücretinin uzun dönemde ulaşacağı düzey, emegın doğal ücreti haline gelecektir. Burada Malthus'un nüfus kuramı devreye girmektedir. Ücretler arttığında, yani asgari geçim düzeyinin üzerine çıktığında nüfus artacak, nüfus artınca işgücü ve işgücü arzı artacak, bu nedenle ücretler yine asgari geçim düzeyine inecektir. Ücretler bu düzeyin altına düştüğünde ise nüfus, dolayısıyla işgücü ve işgücü arzı düşecek, ücretler ise belli bir süre sonra yine eski düzeyine çıkacaktır. Böylece piyasa ücreti arz ve talep tarafından belirlenmektedir.

Klasiklere göre asgari geçim düzeyine eşit olan bir ücret haddi emek piyasalarının “uzun dönemli denge fiyatı” olarak kabul edilmektedir. Kısa

dönemlerde karşılaşılan ücret dalgalanmaları, bu denge fiyatının çevresinde dolaşan geçici fiyatlar olarak kabul edilmektedir.⁷⁷

Ricardo, karı, ücret ödemeleri ve rantın toplam gelirden kalan bakiyesi olarak tanımlar ve ücretlerin sabit kalacağını, rantın büyüyeceğini söyleyerek uzun dönemde karların azalacağını belirtir. Karın önemi ise, sermaye birikiminin kaynağını oluşturması ve yatırımın belirleyici unsuru olmasından kaynaklanmaktadır.

Ricardo, azalan verimler nedeniyle artışı gittikçe azalan toplam hasıla içinde; asgari geçim düzeyinde doğal ücret gelirleri ile rant gelirleri payının artacağını, sermaye gelirlerinin payının azalacağını belirtir. Kar payı oranının azalarak sermaye birikimine engel olması sonucu büyüme duracak ve ekonomi uzun dönemli durgunluğa girecektir.⁷⁸ Ricardo, gelir dağılımını büyümeyi devam ettirecek dinamik bir güç olarak görmüş, teoriyi bu iki unsurun karşılıklı ilişkileri üzerine kurmuştur.

Adam Smith, ulusal zenginliğin nelerden meydana geldiğini, nasıl oluştuğunu ve nasıl arttırılabileceği sorularıyla ilgilenmiştir. Gelir dağılımı konusunu ayrı olarak ele almadıysa da, zenginliğin kökeni ve değer teorisi yaklaşımıyla zenginliğin paylaşımı konusuna nasıl baktığı anlaşılmaktadır. Benzer şekilde klasiklerden John Stuart Mill de değer teorisinde ulusal gelirin dağılımına ilişkin yaklaşımını ortaya koymuştur.

Smith'e göre zenginliğin ana kaynağı emektir. Ulusal zenginliğin artmasının ise iki koşulu vardır. Bunlardan ilki emek harcanırken genel olarak gösterilen ustalık ve el yatkınlığı, ikincisi ise yararlı işlerde çalıştırılanların sayısı ile böyle olmayan işlerde çalıştırılanların sayısı arasındaki orandır. Bu koşullar iş bölümünün bir sonucudur. İş bölümü, emeğin üretken güçlerinde nispi bir artışa neden olmaktadır.⁷⁹ Smith, ulusal zenginliğin oluşmasında daha sonra Marx'ın da yararlanacağı üretken emek ve üretken olmayan emek ayrıştırmasına giderek, emeğin maddi ve kalıcı bir şey yaratmasının ölçüsü olan üretken emeğin önemini

⁷⁷ ÜSTÜNEL, Besim ; *Ekonominin Temelleri*, 5. Baskı, İstanbul, 1988, s:298

⁷⁸ PİRİMOĞLU, Baki; "Türkiye'de Planlı Dönemin Başlangıcından Günümüze Kadar Gelir DAĞDEMİR, Özcan; Dağılımındaki Gelişmeler", *Anadolu Ü. İİBF Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, Eskişehir, Kasım 1988, s:184

⁷⁹ SELİK, Mehmet; *İktisadi Doktrinler Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 3. Baskı, 1980, s:180-184.

vurgulamaktadır. Bunların sonucu olarak, zenginliğin paylaşımında emeğin öncelikli olduğunu belirtir.

Mill, ise değer teorisinde değer iki faktöre bağlı olduğunu, bunların malın faydası ile üretim koşulları olduğunu söyler. Bir malın faydası varsa değeri de vardır. Mill, milli gelirin dağılım kanunları ile üretim kanunlarının birbirinden farklı olduğunu belirtmektedir. Mill'e göre, gelirin dağılımı kanunları üretim kanunları gibi değişmez değildir. Onlar, sosyal kanunlar olup değişebilir özelliğe sahiptir. Milli gelirin dağılımı konusunda özel mülkiyetin doğal bir hak olmadığı, toprak rantının vergileme yoluyla devlete aktarılması, miras hakkının sınırlandırılması, üretim kooperatiflerinin geliştirilmesi fikirleri nedeniyle emek yanlısı görüşler ileri sürmüştür.⁸⁰

Klasikler değer-bölüşüm teorisinde, ulusal gelirin yaratılması ve toplumsal sınıflar arasında bölüşümü konusunda öncelikle iki nokta üzerinde durmuşlardır. Birincisi üretim girdileri fiyatlarındaki değişimlerden etkilenecek bir hesap birimi bulmaya çalışmışlar, bir başka ifadeyle ulusal gelirin değişmez bir değer ölçüsüyle ölçülmesi konusunda uğraşmışlardır. İkinci olarak mal fiyatlarını belirleyen etkenlerin ve reel gelirin üç üretim girdisi arasındaki bölüşüm kanunlarını saptamaya çalışmışlardır.⁸¹

1.3.2. Neo-Klasik Teoride Gelir Dağılımı

Klasik iktisat teorisinin, ekonominin gelişmelerine koşut olarak yetersiz kalmaya başlamasıyla birlikte tartışıldığı dönemlerde, ondan beslenen Marksist iktisat düşüncesine ek olarak, bir başka koldan da neo-klasik iktisadın temelleri atılmıştır. Marksist iktisattan tamamen farklı olarak, kapitalist sistemin savunucusu ve zenginleştiricisi durumundaki neo-klasik iktisatçılar temelde bu sistemin açmazlarını çözmek ve Marksizme karşılık teorik bir cevap olarak sistemi savunmayı amaçlamışlardır.

⁸⁰ ÖZGÜVEN, Ali ; a.g.e., s: 89-96.

⁸¹ KAZGAN, Gülten; İktisadi Düşünce ya da Politik İktisadın Evrimi, İstanbul: Remzi Kitabevi, 3. Baskı, 1984, s:65.

Neo-klasik iktisatta belirli akımların birleşmesiyle belirli bir bütünlük oluşmuştur. Viyana ya da Avusturya okulu, neo-klasik iktisadın temellerini marjinal fayda teorisi çerçevesinde geliştirmiştir. Bu akımın en önemli iktisatçısı Karl Menger'dir. Lozan okulundan Leon Walras ise genel denge teorisiyle iktisat literatürüne katkıda bulunmuştur. Kısmi denge teorisi ise Lozan okulu tarafından geliştirilmiştir. Bu okul kapsamında Alfred Marshall, Arthur Pigou, John Bates Clark ve sonraları Wicksell en önemlileri olarak sayılabilir. Bölüşüm konusunda ise en önemli katkılar Marshall ve Clark tarafından yapılmıştır. Gelir dağılımı konusunda her bir iktisatçının farklı katkıları olmakla birlikte, konu neo-klasik iktisadın genel görüşleri açısından genel olarak değerlendirilecektir.

Neo-klasik iktisatçılar gelir dağılımı konusunda klasiklerden farklı olarak; gelirin sınıflar arasında değil, üretime katılan faktörler arasında paylaşılması ve faktör paylarının belirlenme şekllinden çok, faktör fiyatlarının oluşma biçimi üzerinde durmuşlardır. Bu kapsamda teorilerinin özünü, tam rekabet ve tam serbestlik şartlarının geçerliliği, fiyat mekanizması, üretim faktörlerinin marjinal verimliliği, kar ve fayda maksimizasyonu gibi kavramsal amaçlar oluşturmaktadır.

Neo-klasik iktisatçılar tam rekabet varsayımı altında her üretim faktörünün, ürüne yaptığı katkıya eşit getiri sağladığını ve bunun adil olduğunu; belirli varsayımlar altında, toplam ürün bütün faktörler arasında paylaşıldığında geriye hiçbir artık kalmadığını, toplam ürünün tükendiğini gösteren bir bölüşüm teorisi kurdular. Bölüşümün tamamen piyasa koşullarında belirlendiği ve marjinal verime göre bölüşümün evrensel olduğu yargısına vardılar.⁸²

Her üretim faktörünün üretime son katılan biriminin yaptığı katkı, o üretim faktörünün marjinal verimliliği demektir. Neo-klasiklere göre her faktör, üretim değeri üzerinden yaptığı katkı oranında pay almakta, o oran ölçüsünde gelir sağlamaktadır. Marjinal verime göre, emeğin marjinal verimi ücreti, sermayenin marjinal verimi de karı belirlemektedir. Toplam milli gelir, tüm üretim faktörleri tarafından paylaşılmış, geriye bir bakiye kalmamıştır.

⁸² KAZGAN, Gülten; a.g.e. , s:165

Neo-klasik teoriye göre serbest rekabet koşulları altında işçi ücretleri emeğin marjinal üretkenliğe eşittir. İşçiler üretime katkıda bulundukları oranda milli gelirden pay aldıkları için, işçi sayısı arttıkça marjinal birim daha yüksek bir sayıya çıkacağı ve marjinal üretkenlik azalacağı için, ücretler de düşecektir. İşgücü talebi arttığı zaman ise ücretler yükselecektir.⁸³

Neo-klasik teorinin en çok eleştirilen yanı, faktör fiyatlarının marjinal ürün tarafından belirlendiği görüşüdür. Piyasa ekonomisinde herhangi bir faktörün fiyatı marjinal hasıladan yüksek olamaz. Ancak neo-klasik dağılım teorisi faktör fiyatlarının neden marjinal ürünlerin altında oluşamayacağı hakkında kesin bir kanıt gösterememektedir. Üstelik tam istihdam sınırına varılıncaya kadar azalan verim durumunun gerçekleşmesi halinde, örneğin ücret haddi emeğin marjinal ürünü tarafından belirleniyorsa toplam ücret payı toplam hasılayı aşabilir ve dolayısıyla kar payının negatif olacağı böyle bir durum son derece tutarsız olmaktadır.⁸⁴

1.3.3. Neo-Klasik Görüşün Yoksulluk Sorununa Yaklaşımı

Neo-klasik iktisadın kurucuları ayrı bir yoksulluk teorisi geliştirmemişler, bu soruna aynı akımın günümüzdeki iktisatçıları, genel kuramları çerçevesinde yaklaşmışlardır.

Bu görüşün savunucularının; genel olarak liberalizmin üstünlüklerinin savunmaya çaba sarfeden, bireye önem veren, devlet müdahaleciliğine büyük ölçüde karşı çıkan düşünceleri yoksulluk sorununa da yansımaktadır. Sosyal refah programlarının ülke kalkınmasının önünde engel teşkil ettiğini, devletin bu tür harcamalarının kaynak israfına yol açtığını savunup, yoksulların içinde bulundukları durumu daha çok kendilerinin yarattığını, devletçe uygulamaya konacak sosyal refah programlarının onları daha çok bu yaşam tarzını devam ettirmeye yöneltip tembellik içine iteceğini belirtmektedirler.

Yoksul bölgelerde yaşayanların karşılaştığı koşullar düşük eğitime, yetersiz zeka düzeyine ve güdüye sahip olmak ve kısır döngü bir yoksulluk çevresinde yaşamak gibi kişisel ve kültürel kusurlarla açıklanmaktadır. Bundan

⁸³ ÜSTÜNEL, Besim; a.g.e., s:299

⁸⁴ ALKİN, Erdoğan; Gelir ve Büyüme Teorisi, Gür-ay Matbaası, İstanbul, 1987, s: 199-200

dolayı, bütün bu normal dışı sayılabilecek özellikler yoksulları işgücü piyasasında da daha az rekabet edebilir duruma getirmektedir.⁸⁵

İnsan davranışlarının rasyonel olacağı ilkesinden hareketle neo-klasik iktisatçılar, yoksul insanların bu duruma düşmelerinin temel nedeninin kendi tercihleri, kararları, uygulamaları olduğunu savunup bu durumu yaratan kendileri olduğuna göre bu durumdan kurtulmalarının, yoksulluktan çıkışlarının da ancak kendi çabalarıyla olacağını düşünmüşlerdir. Onlara göre, bu nedenle yoksulluğu önleyici devlet programları, yoksulluğu azaltmayı tersine arttırmakta, bu kişiler elde ettikleri küçük parasal yardımlarla bile eski geçim düzeylerini sürdürmeye çalışmaktadırlar. Gelirin oluşumuna katkıda bulunmayıp, başkalarınca yaratılan zenginlikten pay almakta, bu durum onları çalışmama kısır döngüsüne itip, genel olarak yoksulluğun sürmesine ve artmasına yol açmaktadır.

“Normal olarak işleyen serbest piyasanın yoksulluk sorununu çözeceğine ve tüm insanların ihtiyaçlarına yanıt bulacağına inanç çok sağlam neo-klasik düşüncede... Girişimci sınıfın ekonomik büyümenin motoru olarak desteklenmesi ve bu sınıfa yönelik vergi indirimleri uygulanması, Neo-klasikler tarafından yoksulluğun çözümü için savunulan en önemli politikadır. Bu yaklaşıma göre, girişimci sınıfın desteklenmesi yoluyla sağlanacak ekonomik canlılık beraberinde işsizlik ve yoksulluk sorununu yaşayanlar için birçok iş olanağını da getirecek ve sosyal refah devletine olan bağlılığı da ortadan kaldıracaktır.”⁸⁶

Bu genel yaklaşımları çerçevesince neo-klasikler yoksulluğun ortadan kaldırılmasını yalnızca; yoksullara doğrudan ama küçük parasal yardım yapılarak, onlara ilişkin birkaç iyileştirme programı, mesleki eğitim kursları, dernekler-vakıflarca yapılacak yardımlar v.s. düzeyinde sınırlı tutulmasını öngörmekte, sistemin özüne aykırı gelecek şekilde zenginliğin kaynağı, toplumsal adalet, eşitsizlik gibi konuları sorgulamayı amaçlamamaktadırlar.

⁸⁵GÜL, Hüseyin; “Yoksulluk, Kentsel Yeniden Kalkındırma Örneği ve Dallas Mapple Avenue Örneği”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 30, Sayı 2, Haziran 97, s: 94

⁸⁶ GÜL, Hüseyin; “Yoksulluk ve Yoksulluk Sorununa Yaklaşımlar”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, GÜL, Songül Sallan Cilt XXI, Sayı 199, Mayıs 1997, s:10-11

1.3.4. Keynesyen Gelir Dağılımı Teorisi

John Maynard Keynes, klasik iktisattan oldukça ayrılarak ortaya koyduğu fikirlerinin ve kendi adıyla anılan iktisat teorisinin yer aldığı ve iktisat literatürüne büyük katkı sağlayarak yer edinen “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” (1936) yapıtında bölüşümün esaslarına ilişkin teorik yaklaşımlar getirmiştir. Keynes, bu eserinde temel olarak istihdam ve gelir dağılımı konularını ele aldıysa da öncelikle tam istihdam sorunuyla birlikte gelirin oluşumunu incelemiş, gelir dağılımı konusunu ise bir model olarak ortaya koymamıştır.

Keynes, toplam gelirin esas olarak iki kaynaktan, tüketim ve yatırım mallarını üretiminden sağlanabileceğini söyler. Gelirin iki şekilde, birinci olarak tüketim ve yatırım mallarına yapılan harcamalar, ikinci olarak ise tasarrufların toplamı sonucu oluştuğunu belirtir. Bu malların üretiminde kazanılan toplam gelir ile bu malların üretimi için yapılan harcamalar arasındaki fark malları üretenlerin elde ettiği kardır. Keynes, yatırım ve tasarrufların birbirine eşit olduğunu, gelirden tüketime gittikten sonra geriye kalan tasarrufun yatırıma yöneleceğini, bir başka deyişle yatırımın tasarrufa eşitliğini sağlayan etkenin gelir olduğunu söyler. Öte yandan, ekonominin denge durumuna tam istihdam düzeyinde ulaşması istisnai bir durumdur. Bu düzeye genellikle eksik istihdam düzeyinde ulaşılmaktadır.

Bu noktada, Keynesçi analizde gelir dağılımına ilişkin esas belirtilmesi gereken konuyu, bölüşümü açıklamaya yönelik iki temel varsayımı ortaya koymak önem taşımaktadır: Bunlardan ilki ücretlerin parasal olarak belirleniyor olması; ikincisi ise, yatırımların tasarruflardan bağımsız olarak gerçekleştiriliyor olmasıdır.⁸⁷ Burada yukarıda sözü edilen yatırımların tasarruflara eşitliğinin sağlanması, toplam gelirin bölüşümünü de açıklayacaktır. Bu eşitliğin sağlanması üretim miktarını arttırmak yoluyla olacaktır. Üretim arttığında gelir ve onunla birlikte istihdam düzeyi de artmaktadır. Eksik istihdam durumunda bile olsa gelir düzeyi arttığında, tasarruf da artar, yatırım–tasarruf eşitliği tekrar sağlanmış olur. Bu durumda ise gelirin dağılımında bir değişiklik olmayacak, ücretler ve kar

⁸⁷ ATAMAN, Berrin Ceylan; “Neo Keynesçi Bölüşüm Teorisi: Ücret – Fiyat Sarmalı ve Gelirler Politikası”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara, Cilt 51, 1996, s: 54

arasındaki dağılım değişmeyecektir. Keynes'e göre işçi sınıfının tasarruf olanağı çok azdır. Gelirlerinin büyük bölümünü tüketime harcamaktadırlar. Toplam tasarruflar arttığında yatırımlar da artacaktır. Ancak bu durumda fiyatlar genel düzeyi de yükseleceği için, ücretlerin sabit olduğu ortamda gelir dağılımı ücret aleyhine değişecektir. Bunun temel nedeni ise tasarruf oranlarının işçi ve sermaye sınıfına göre farklılık göstermesidir.

Keynes'e göre toplam gelir, ekonomideki çeşitli sınıfların alacağı kararlara, işçilerin tüketim kararları ile sermayedarların yatırım kararlarına bağlı olarak değişir, dolayısıyla bu kesimlerin gelirleri de aynı etkenlerle değişebilmektedir.

Keynes, gelirin dağılımına ilişkin doğrudan bir teori ortaya koymamışsa da tam istihdama ulaşma ve gelirin yaratılması yönündeki görüşleri ile gelir dağılımı konusundaki düşünceleri anlaşılmaktadır. Öte yandan ikincil gelir dağılımı Keynes'te öncelikli konu olarak işlenmektedir. Özellikle devletin müdahaleleri sonucu tüketimin artırılması temel amacına ulaşılacağından hareketle, gelirin yenedendağıtılmasında vergilerin önemi vurgulanmaktadır.

Keynes, geliri yeniden dağıtıcı bir vergileme ile yüksek gelirleri azaltıp, düşük gelirleri destekleyerek tüketim eğilimi ve efektif talebin artırılması, böylece istihdam seviyesinin yükseltilmesi gerektiği görüşünü ileri sürmüştür.⁸⁸ Böylece, az gelirli sınıfların korunması yoluyla tüketim artırılabilir. Keynes, gelir dağılımındaki çarpıklığın vergiler kullanılarak düzeltilebileceği görüşündedir. Böylece az gelirli toplumsal grupların gelirlerinde vergi yoluyla sağlanacak yükselmelerin, bu grupların tüketim eğilimlerini arttıracaklarını, böylelikle de toplam talebin genişlemesine katkıda bulunacağını ileri sürmektedir.

Görüleceği üzere Keynes gelir dağılımında, devletin gelirin yeniden dağıtılmasına ilişkin görüşlerini temel amacı olan tasarruf-yatırım eşitliği ve böylece talep artırılması yoluyla tam istihdamın sağlanması amacı çerçevesinde düşünmüştür.

⁸⁸ TURHAN, Salih; a.g.e. , s:35.

1.3.5. Başlıca Neo-Keynesyen İktisatçıların Gelir Dağılımı Modelleri

Geçen bölümde belirtildiği üzere Keynes, gelir dağılımı konusunu tam istihdam ve gelirin oluşumu sorunundan sonra ikinci planda ele aldıysa da, yine de bu konudaki görüşleriyle kendisinden sonra gelen ve Neo-Keynesyen olarak sınıflandırılabilen bir grup iktisatçıya esin kaynağı olmuştur. Bu iktisatçılar Keynesyen düşünceden etkilenmiş ve onun bölüşüme ilişkin yaklaşımını ileri götürmeyi amaçlamışlardır. Bu konuda çalışma yapmış olan ve literatüre oldukça önemli katkıları bulunan iktisatçılar (Robinson, Boulding, Rothschild, Mitra, Cartter gibi) olmasına karşın, çalışmamızda öncelikli sayılan Kaldor, Passinetti ve Kalecki modelleri üzerinde kısaca durulacaktır. Bu iktisatçılar, Neo-Keynesyen gelir dağılımı politikasının oluşturucuları arasında en önemlileri olmaları nedeniyle, görüşleri özetlenecektir.

1.3.5.1. Kaldor Modeli

Nicholas Kaldor modelinde uzun dönem tam istihdam-büyüme dengesindeki bir ekonomide, büyüme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Kaldor, tam istihdam koşulları altında gelir içindeki yatırım oranındaki değişmelerin, kar ve ücretlerin toplam gelir içindeki göreceli paylarını nasıl etkileyeceği sorusu ile ilgilenmiştir.

Model başlıca iki varsayım üzerine kurulmuştur. Bunlardan ilki, ekonominin tam istihdamda bulunduğu; ikincisi ise, gelir gruplarının tasarruf eğilimlerinin sabit, ancak birbirinden farklı olduğudur. Buradan hareketle, tasarruf ve yatırım arasındaki eşitlik fiyat mekanizması ve gelir dağılımının değişmesi yoluyla sağlanmaktadır. Ekonomi denge durumundayken, tasarruflarla yatırımlar eşit olduğuna göre, gelir dağılımı yatırım kararlarını belirleyen birincil öğedir. Sermayedarın yaptığı tasarruflar ve ücretlilerin yaptığı tasarruflar toplam tasarrufları meydana getirmektedir. Bu iki grubun tasarruf eğilimleri yüksek düzeyde olduğunda, daha yüksek bir düzeyde tam istihdam dengesinin gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Kaldor modelinde, tam istihdam düzeyinde gelir dağılımını iyileştiren süreç şöyle işlemektedir: Tam istihdam düzeyinde bulunan bir ekonomide artan yatırımlar fiyatları da arttırmaktadır. Parasal ücretler sabit varsayıldığı için fiyat artışları gerçek ücreti düşürür ve sonuçta gelir dağılımı ücretliler aleyhine değişir. İşçiler ile kapitalistlerin ortalama tasarruf oranları farklı olduğu için, tasarruflar artarak tasarruf-yatırım eşitliği sağlanmaktadır. Bazen yatırımların düzeyi öylesine yüksek olabilir ki, bu dengenin sağlanması gerçek ücretleri asgari geçim düzeyinin altına bile düşmesine neden olabilir.⁸⁹

Kaldor modelinde tasarruf eğilimi konusunda vurgulanan nokta, kar sahiplerinin tasarruf eğilimlerinin, ücret geliri elde edenlerin tasarruf eğiliminden yüksek olmasıdır. Bu nedenle gerçek gelirin karlar lehine dağılımında, enflasyon nedeniyle meydana gelen kayma, ekonomideki toplam gerçek tasarruf düzeyini yükseltecektir. Tasarruf/hasıla oranının, yatırım/hasıla oranı ile dengelenmesi süreci bu biçimde gelişecek ve gelir dağılımı tasarruf eğilimi daha yüksek grup lehine oluşacaktır.⁹⁰

Tam istihdam durumunda, toplam harcamalardaki artış fiyatlar genel düzeyinin yani enflasyonun da artmasına neden olacaktır. Bunun sonucunda parasal ücretler, enflasyonist ortamda fiyatlardaki artıştan daha düşük kalacaktır. Dolayısıyla ücretlilerin reel gelirleri düşerken, artan kar marjları sonucu kar sahiplerinin reel gelirleri artacaktır. Bu durumda ekonomide ücret pazarlığı yapan sendikalar, parasal ücretlerin artırılması yönünde baskı yapacaklar, bunun ise fiyatlar genel düzeyini arttırıcı etkisi olacaktır. Bu nedenle enflasyonist bir ortamda ücret artışı-fiyat artışı kısır döngüsü oluşacaktır. Ancak başlangıçtaki enflasyonun nedeni yatırımlardaki artıştır. Yani ekonomi tam istihdam durumundayken yatırım düzeyinin yükselmesidir.

⁸⁹ AKYÜZ, Yılmaz; *Sermaye, Büyüme, Bölüşüm*, Ankara Ü. SBF Yayını, Yayın no:400, Ankara, 1976, s:556

⁹⁰ PİRİMOĞLU, Baki ; *a.g.e.* , s:185
DAĞDEMİR, Özcan

1.3.5.2. Passinetti Modeli

Kaldor modeline benzer bir görüş öne süren Passinetti, Kaldor'un bazı tespitlerinden farklı olarak modelini geliştirmiştir. Farklı yanı, Kaldor'un ücret gelirlerine sahip olanların yaptıkları tasarruflardan belirli bir gelir elde etmelerini gözdardı etmiş olmasıdır. Kaldor'un modelinde hem işçiler, hem de sermayedarlar tasarrufta bulunmaktadır. Ancak Kaldor, kapitalistler tasarruf tutarları karşılığında kar elde ederken, işçiler, gelirlerinden tasarruf ettikleri tutar karşılığında kar ya da faiz geliri kazandıkları noktasını dikkate almamıştır. Bu ise Passinetti'ye göre, işçilerin ücretlerinden tasarruf ettikleri kısmı karşılıksız olarak kapitalistlere aktardıkları anlamına gelmektedir.

Bu yüzden Passinetti, bu noktayı dikkate alarak Kaldor'un modelini daha tutarlı hale getirmiştir. Modelinde, ücretlilerin tasarrufta bulunuyorlarsa bu tasarruf tutarında belli bir oranda gelir de elde ettiklerini belirtmiştir. İşçilerin bu gelirleri faizden ya da kara ortak olarak elde edeceklerini söyler. Kara ortaklık ise doğrudan yatırım yapıp gelir elde etme şeklinde değil, yine faiz geliri sayılabilecek olan, kapitalistlerin yatırım yapmak için gereksindikleri parayı işçilerden belli bir faiz oranı üzerinden borç alıp yatırımlarını gerçekleştirmek şeklinde olmaktadır. İşçilerin elde ettikleri bu gelir kapitalistlerin toplam karlarının bir bölümüdür. Sonuç olarak Passinetti, işçilerin hem kar, hem de ücret geliri elde ettiklerine dikkat çeker.

Kaldor ve Passinetti'nin ortak varsayımları ise; yatırım kararlarının tasarruf kararlarından tamamen bağımsız oluşudur. Ayrıca yatırım kararları uzun dönemli etkilerle belirlenir ve bekleyişlere dayanır. Ücret pazarlığı ise parasal ücret cinsinden yapılmaktadır. Bu varsayımlar her iki modelin de başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Buradan hareketle bu varsayımlar modelleri şu sonuca ulaştırmaktadır: yatırımlardaki artışlar işsizlik olduğu bir durumda istihdam ve gelir düzeyini arttırır; tam istihdam olduğu bir durumda ise gelir dağılımını iyileştirir. Yani yatırımlar, hem gerçek ücretlerin hem de istihdam ve gelir düzeyindeki değişmelerin belirleyicisidir.⁹¹

⁹¹ AKYÜZ, Yılmaz; a.g.e. , s:651

Sonuç olarak Passinetti, Kaldor'dan farklı olarak kapitalistlerin kar payının genel kar payından daha düşük olup, ücret gelirleri elde edenlerin tasarruf eğilimlerinin kar ve ücretten oluşan gelir payını değiştirmeyeceğini söyler. Kar payını asıl belirleyen etkenler, kapitalistlerin tasarruf eğilimi ile ekonominin büyüme hızıdır.

1.3.5.3. Kalecki Modeli

Neo-Keynezyen iktisatçılar içinde, bölüşüm teorisi üzerinde ilk görüş oluşturan Kalecki'dir. Diğer iktisatçılar bu nedenle önce Keynes, daha sonra Kalecki'nin fikirlerinden esinlenip teorilerini oluşturmuşlardır. Kalecki'nin bölüşüm teorisine katkısı kar marjını piyasadaki rekabet, monopolleşme koşulları ve mal fiyatlandırması çerçevesinde açıklaması olmuştur.

Mal fiyatlandırması konusunda; Kalecki arz ve talep koşulları ve marjinal maliyet-marjinal gelir eşitliği yolu ile kar maksimizasyonu ilkesinin belirlediği fiyatlandırma yöntemine alternatif olarak, eksik rekabet koşullarında ortalama maliyet artı kar fiyatlandırması yöntemine değinmiştir. Bu yöntemde, maliyet ve monopolleşme derecesine dayanan bir fiyatlandırma mekanizması geliştirmiştir. Tam rekabetteki gibi marjinal maliyet-marjinal gelir eşitliğine dayalı kar maksimizasyonu ilkesine göre bir fiyatlandırma yapılmamaktadır.⁹²

Piyasadaki rekabet ve monopolleşme konusunun kaynağını ise planlanmış yatırım ve planlanmış tüketim harcamaları oluşturmaktadır. Ücretler, ücretlilerin planladıkları tüketim harcamaların, karlar ise, kapitalistlerin planladıkları yatırım harcamalarının belirleyicisidir. Ücretlilerin tasarruf yapmadıkları varsayıldığında, tüketim malı üreten firmalara kazanç olarak geri dönen harcamalarını aynı zamanda bu firmaların toplam maliyetine eşit kabul etmiştir. Bu koşullar altında karların belirleyicisi, sermayedarların harcamaları olacaktır.⁹³

⁹² ATAMAN, Berrin Ceylan; a.g.e., s:56

⁹³ DAĞDEMİR, Özcan; *Türkiye Ekonomisinde yapısal değişim ve Gelir Dağılımı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Ü.-SBE, Eskişehir, 1992, s:35

Monopolleşme konusunda; firma, maliyetlerinde oluşan artış fiyatları yansıtmaz ya da mal fiyatındaki artış maliyetteki artışın altında olursa, ya üretim kısılır ya da daha az kara razı olunur. Üretim kısıldığında işsizlik artacaktır. Bu tercihi sermayedarın kendisi yapacaktır. Söylenenler monopolleşme derecesinin düşük olduğu piyasa için geçerlidir. Monopolleşme derecesi yüksekse, yani firma piyasada tekeli konumunda bulunuyorsa, bu takdirde maliyetlerdeki artış tamamen fiyatlara yansıtılır. Bu durumda sermayedarın karı artarken ücretlilerin reel gelirinde düşme olur. Toplam gelirin daha büyük kısmı kapitaliste giderken, ücretliler aleyhine gelir dağılımı gerçekleşmiş olur.

Kalecki modelinde, monopolleşme derecesi yüksek ise sermayedarın maliyet+kar şeklindeki genel mal satış fiyatından hareketle, maliyetleri düşüremediği sürece karı aynı tutmak, olabilirse arttırmak amacı vardır. Bu, işçilerin sonuç olarak reel gelirlerinin mutlaka düşeceği anlamına gelmektedir. Ancak monopolleşme derecesi düşük olduğunda, sermayedarın maliyetlerdeki artışı pazar payını kaptırmamak amacıyla fiyatlara tam yansıtmayabileceği, karından fedakarlık edebileceği için işçilerin reel gelirlerini kaybetmeme şansları olacaktır.

1.3.6. Marksist Ekonominin Kapsamı

Karl Marx, ekonomideki çoğu olayı analiz ettiği ve ekonomik teorisini anlattığı “Kapital” adlı eserini üç cilt halinde yayınlamıştır. Bu eser Marxist iktisadın temel taşıdır ve kendisinden sonra gelen tüm iktisatçıları etkilemiştir. Bölüşüm konusunu üçüncü ciltte incelese de, Marxist bölüşüm teorisinin temelleri, daha önceki iki ciltte ele aldığı “emek-değer” teorisi ile “artı değer” ve “sömürü” kavramlarına dayanmaktadır.

Marx, yoksulluk sorununu bölüşüme bağlı olarak genel bir çerçevede ele almıştır. Kendisinden sonra gelen sosyalist ya da sosyal demokrat iktisatçılar gelir dağılımı konusunda görüşlerini oluşturlarken, büyük ölçüde Kapital’den esinlenmişler ya da yararlanmışlardır. Çalışmalarına ışık tutan temel kaynak, Kapital’in entelektüel düzeyi yüksek düşünsel zenginliği olmuştur. Bu nedenle bölüşüm konusunda Marxist ekonomi kapsamında Marxist teori ele alınacaktır.

Çalışmamızda bu ekonomi Marxist, sosyalist ve sosyal demokrat eğilimli iktisatçıların görüşlerinin bir toplamı olarak ve hepsinin görüşlerini kapsayacak bir yelpazede tanımlanmıştır. Her ne kadar bu iktisatçıların yaklaşımları arasında bazen oldukça farklılıklar bulunsa da, genel olarak sol düşüncenin bölüşüm ve yoksulluk sorununa ilişkin teorileri ve görüşlerini kapsayan genel bir sınırın çizilmesi, olası düşünsel karışıklığın önlenmesi amacı nedeniyle gerekli görülmüştür.

Yoksulluk konusunda ise yukarıda bahsedilen Marxist öğretinin ayrı bir teori ortaya koymaması, günümüzde yoksulluğun çeşitli yönlerinin ortaya çıkması ve tartışılması, ayrıca Marxist-sosyalist-sosyal demokrat iktisatçıların önemli çalışmalar yapmış olmaları nedeniyle, yoksulluk sorunu politik ekonomik görüş bağlamında özetlenmeye çalışılacaktır.

1.3.6.1. Marxist Teoride Gelir Dağılımı

Marx, klasik iktisatçıları içinde yer almakta ve Ricardo'nun görüşlerini geliştiren bir teorisyen olarak görülmekteyse ve bunun temel nedeni olarak Ricardo'nun emek-değer teorisinden yola çıkıp Marxist emek-değer teorisi oluşturması gösterilmekteyse de, klasik iktisatçılardan oldukça farklı düşünceler ileri sürmesi, onun klasik iktisat kategorisi içinde ele alınmasını engellemektedir.⁹⁴

Marx'ta gelir dağılımı ya da bölüşüm teorisi, emek-değer ve artı-değer teorilerine bağlanmıştır. Emek-değer teorisinin kaynağında “bir malın değerini belirleyen asıl öge emektir” tespiti yatmaktadır. Bir malın değeri, o mala harcanan emekle doğru orantılıdır. Öte yandan bir malın değeri iki şekilde anlaşılabilir. İlki, kişiler bir malı kullanabildikleri ölçüde ondan yararlanırlar ki, Marxist terminolojide bu, “kullanım değeri” olarak adlandırılır. İkinci olarak, insanlar malları ihtiyaçları olan başka mallarla değiştirebildikleri sürece ondan yararlanırlar. Buna da “değişim değeri” denmektedir. Ancak bir malın değişim değerinin olması, o malın bir kullanım değerinin de olmasını gerektirir. Marxist teoride aslolan değişim değeridir. Bir malın değeri demek, o malın değişim değerinin

⁹⁴ Bu konuda özet, ancak doyurucu bilgi için bkz.:

ARIN, Tülay: “Smith, Ricardo, Marx”, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, Cilt 1, 1988, s: 242-243

olması gerektiği anlamına gelmektedir. Çünkü malın değişim değerini onun kullanım değeri belirlememektedir. Onu belirleyen tek ölçüt emektir. Yani malların değerini o malların üretimi için harcanmış emek miktarı belirler. Malların değişim değeri her malın üretimi için gerekli olan emek miktarına eşittir. Marx'ın değer belirleyici ölçütünün emek olduğunu açıklayan bu görüşü emek-değer teorisi olarak adlandırılır.

Marxist teoride bölüşümün esas unsurları ücret ve kardır. Klasiklerin karı açıklamakta yetersiz kaldığını belirten Marx'a göre sermayenin kaynağında malların değişimi yatmaktadır. Malların değişimi parayla ifade edildiğinden sermaye birikimin sağlanması için bu değişimlerin sonunda bir fazla para ortaya çıkmalıdır ki bu fazla paralar sermayeyi oluştursun. Bu noktada fazla paranın yani karın kaynağının açıklanması gerekmektedir. Marx'a göre karın kaynağı artı-değer'dir. Kapitalist sistemde işçinin ürettiği malların ancak bir kısmı kendisine ücret adı altında sermayedar tarafından ödenmekte, geri kalan kısmına ise kapitalistlerce el konulmaktadır. Ücret karşılığında emek gücünü satın alan kapitalist, emek gücünün bir günde yarattığı değer bir kısmını işçiye vermekte, geri kalan değere bir fazlalık olarak el koymaktadır. Karın kaynağını oluşturan bu fazlalığa Marxist teoride artı-değer denmektedir. Artı-değer, kapitalist toplumlarda sermaye birikiminin kaynağını oluşturmaktadır. El konulan bu artı-değer, aynı zamanda emeğin sömürü oranını belirlemektedir.

“Artı-değer kavramıyla Marx kapitalist ekonominin, emek gücünün ekonomik sömürüsü üzerine kurulduğunu göstermekteydi. Ücret, emek gücünün gerçek değeri olmasına rağmen, sermaye-ücret ilişkisi bir sömürü ilişkisidir. Ücretin, emek gücünün, günlük hayatının bu emek gücünün sağladığı emek miktarının fiyatıymış gibi, yani bir günlük emeğin değeriymiş gibi görünmesi, bu sömürü ilişkisini gizlemektedir. Oysa emeğin değeri olamaz, çünkü değeri yaratan emektir. Isının ısısı, ağırlığın ağırlığı olamayacağı gibi, değer de olamaz.”⁹⁵

Marx, teorisini kapitalizmin eleştirisi üzerine kurmuştur. Toplamların gelişmesinde geçici bir evre olarak gördüğü kapitalizmi analiz etmek, kapsamlı bir eleştirisini yapmak, onun doğuşunu, gelişmesini ve değişiminin kurallarını belirleyerek onu aşmak amacına dayanmaktadır. Marx, kapitalist sistemde

bölüşüm ilişkilerinin özünü emek ve sermaye arasındaki sınıf çatışmasının teşkil ettiği tespitini yapmıştır. Ona göre artı-değere el koyan kapitalistlerin temel amacı emeğin sömürü oranını arttırarak sermaye birikimini hızlandırmaktır.

Marx'ın sermaye birikiminin oluşumu analizi, o oluşumda bir dizi gerekli öğenin olduğunu gösterir. Birinci olarak, ekonomik ve sosyal örgütlenmede niteliksel ve niceliksel değişikliklerle birlikte üretimin teknik yöntemlerinde sürekli bir devrimi gerekir.⁹⁶ Marx üretimde teknolojik gelişmenin, ücretleri yükseltmeden ve yeni işgücü gerektirmeksizin üretim artışı sağlayacağını belirtir ve teorisinde, üretimde teknik alandaki gelişmelere önem atfeder. Teknolojik gelişmeyle artacak üretimin eski üretimden fazla olan kısmı da tamamen kapitalistin elinde olacaktır. Bu, emeğin sömürü oranının ücretler aleyhine daha da artması demektir. Dolayısıyla, emek ve sermaye arasındaki çatışma devam edecektir. Çünkü artı-değer, ancak emeğin sömürüsü ile gerçekleşebilecektir ve sermaye birikimi ancak artı-değerin büyümesi ile sağlanabilecektir.

Burada bir noktayı daha belirtmek gerekir. Sömürü oranı ve artı-değer oranı, birbiri yerine kullanılabilir. Ancak kullanım koşulları açısından arada fark vardır. Sömürü oranı, sömürünün olduğu bütün toplumlara uygulanabilen bir kavram iken, artı-değer oranı yalnızca kapitalizme uygulanabilen bir kavramdır.⁹⁷ Emek sömürüsü arttıkça sermaye birikimi sağlanacak, bu ise sanayileşmeyi hızlandıracaktır. Sanayileşme ve üretimde teknolojik gelişmeyle birlikte işgücü fazlalığı oluşacaktır. Marx, işgücü fazlasını “yedek sanayi ordusu” olarak isimlendirir. Kapitalistin temel amacı kar oranını arttırmak olduğu için, emek sömürüsü de artmaktadır. Ancak buna koşut olarak, kapitalizm geliştikçe üretimde rekabet kar oranlarının düşmesini beraberinde getirir. Bunun bir başka ifadesi, sömürü oranının belli bir yere kadar yükselmesi, sonra sabit kaldığında ise kar oranının da düşme eğilimi içine girmesidir.

Öte yandan, üretim araçlarının mülkiyeti belli kesimlerde toplanacak, toplumun diğer kesimlerinin mülksüzleşmesi artacaktır. İşgücü arzının işgücü talebinden büyük olması ve bunun sonucunda hem işsizliğin artması, hem de

⁹⁵ Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi; İletişim Yayınları, İstanbul, Cilt 1, 1988, s: 257

⁹⁶ HARRIS, Donald J.; a.g.e. , s:14

⁹⁷ SELİK, Mehmet; a.g.e, s:337

ücretlerin asgari düzeyde belirlenmesi, Marx tarafından “işçi sınıfının sefaleti” olarak tanımlanan sürece yol açacaktır. Marx, kar oranlarının azalması, mülksüzleşme sürecinin hız kazanması, işçi sınıfının sefaleti gibi etkenlerle, sonunda işçi sınıfının ayaklanarak sınıf mücadelesi yoluyla kapitalizmi yıkacağını savunur. Ancak bu süreç içinde kapitalizm, yapısından kaynaklanan yani emeğin sermaye tarafından sömürülmesi nedeniyle çeşitli krizlerle karşı karşıya kalacaktır.

Marx, bölüşüm sorununu, esas olarak emek ve sermaye çatışması olarak incelemiş, değeri yaratan asli unsurun emek olduğunu, emek sonucu oluşan çıktının (gelirin) ancak bir kısmının ücret olarak ödendiğini, geri kalan fazlanın yani artı-değerin ise kapitalistler tarafından kar, faiz ve rant olarak paylaşıldığını söylemiştir. Artı-değer son tahlilde, karşılığı ödenmemiş emektir.

1.3.6.2. Marksist İktisatta Yoksulluk Yaklaşımı

Gerek Marx, gerekse onu izleyen dönemdeki ve Keynes'den daha solda sayılan ve sol-Keynesyen olarak adlandırılabilir iktisat kapsamında sayılan iktisatçılar, ekonomik ve sosyal yaşamda eşitlik, adalet, paylaşma gibi kavramlara öncelik vererek, toplumsal gelişmenin bu yönde gerçekleştiğini savunmuşlar ve olayları bu değerler çerçevesinde açıklamışlardır. Eşitlik anlayışı bölüşüm ilişkilerinin açıklanmasında en önemli yeri tutmaktadır. Yoksulluk sorununda da, yoksulluğu geçici önlemlerle önlemeye çalışmanın onu gideremeyeceğini, sorunun özüne inerek ekonomide varolan çelişkileri gidermek suretiyle, sömürü mekanizmalarının ortadan kaldırılmasıyla yoksulluğun önlenebileceğini belirtmişlerdir.

Marksist ve sol-Keynesyen iktisatçıların bir kısmı kapitalist sistemin, piyasa ekonomisinin ortaya çıkardığı eşitsizliklerin ve toplumsal adaletsizliklerin üstesinden gelebilmek, ekonomik olarak zor durumda olan bölgelerin ve grupların gelir dağılımından daha eşit pay almasını sağlamak ve yoksullara insanca bir yaşam düzeyini yakalayacakları yardımları sunabilmek için düzenlenmesi ve ekonomiye gerekli müdahalelerin yapılması gerektiğini vurgulamaktalar. Devletin ekonomiye müdahalesi, serbest piyasanın yarattığı yoksulluk çeken grupların gereksinimlerine insancıl bir cevap anlamı taşımaktadır.

Bu yaklaşıma göre, kişilerin sosyal devlet programlarından yararlanabilmeleri, onların temel hakları arasında yer almaktadır.⁹⁸

Marksist iktisat, yoksulluğun günümüzde ulaştığı boyutlar ve onun çeşitli yönlerden incelenebilirliği bağlamında farklı görüşler de ileri sürebilmektedirler. Örneğin bazıları sosyal refah devletinin gerekliliğini vurgularken, bir kısım iktisatçılar sosyal refah devleti anlayışını, kapitalizmin yoksul-ezilen sınıfları sömürmeye yarayan bir araç olarak kullandığını ileri sürmektedirler. Ancak yine de, yoksulluğun önlenmesi için sosyal refah devleti politikalarının uygulanmasını çoğunlukla bir basamak olarak görmektedirler.

Yoksulluğun çeşitli görünümünün; cinsiyetler arası, sınıflar arası, bölgeler arası, meslekler arası v.b. giderilmesinin esas koşulu, zenginliğin kaynağının saptanmasında yatmaktadır. Yoksulların kendi dertlerini dile getirebilecek ve sorunlarını çözebilecek siyasi yapılanmalara gidişlerinin önündeki engeller ise demokrasi açısından gelişmemiş toplumlarda, demokratik toplumlara oranla daha fazladır. Bununla birlikte, gelişmiş ekonomiler de yoksullukla savaşında fazla başarılı olmuş değillerdir. Kapitalist toplumlarda her ne kadar bu mücadele için doğrudan parasal yardımlar öngörülmekteyse de, yoksulluğun asıl kaynağı ortadan kalkmadıkça, bu programlar geçici ve yetersiz bir çözüm olmaktan öteye gidememektedir.

Marksist ve sol-Keynesyen iktisatçılar, yoksulluğun önüne geçilebilmesinin günümüz ekonomik koşullarında yoksullarla zenginlerin, egemen güçlerle ezilen güçlerin arasındaki çatışmaların giderilebilmesinin, bu güç ilişkilerini değiştirebilecek toplumsal mekanizmaların kurulmasıyla mümkün olduğunu belirtmekteler. Kadın-erkek ayrımcılığının ortadan kalkması, doğal kaynakların aşırı büyüme hırsıyla sömürülmesinin önüne geçilmesi, geri kalmış bölgelerin gelişmiş bölgelerce kendi lehlerinde gelişmesinin önlenmesi yaklaşımlarında olduğu gibi her türlü ekonomik egemenlik dürtüsünün ortadan kalkmasıyla gerçekleşeceğini vurgulamaktadırlar.

⁹⁸ GÜL, Hüseyin; a.g.e., s:14
GÜL, Songül Sallan

Yoksulluk, gelir dağılımının sonucudur. Gelirin dengeli dağıldığı toplumlarda yoksulluk oranı azalacaktır. Bundan da öte, sınıflar arası farklılıkların azaldığı, giderek yok olduğu, sınıfsız toplumlarda teorik olarak yoksulluğun ortadan kalkacağını söylemek gerekir. Sınıfsız toplum salt gelirin eşit biçimde dağıtıldığı şeklinde dar ve mutlakiyetçi bakışla değil, sömürü ilişkilerinin olmadığı toplum olarak düşünülmelidir. Bu nedenle yoksulluk politik-ekonomik yönü ağır basan bir konu olarak değerlendirilmelidir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. GELİR YOKSULLUĞU VE İNSANİ YOKSULLUK SORUNUNUN BOYUTLARI

Gelir yoksulluğunun dünya ölçeğindeki görünümü, aynı zamanda gelir dağılımının ülkeler arası durumunu ortaya koymaktadır. Böylelikle uluslararası sınıflandırmada yüksek gelirli-orta gelirli-düşük gelirli ülkelerin parasal olarak hangi gelirlere sahip oldukları, milli gelir bakımından zengin ülkelerin hangi bölgelerde ya da ortak anlaşmalar temelinde oluşturulan hangi örgütler içinde yer aldıklarını görmek mümkün olmaktadır. Yoksul ülkelerin gelir açısından durumlarının saptanması, onların yoksulluklarının önlenmesi bakımından gerek iktisatçılarca, gerekse bazı ekonomik kuruluşlarca, özellikle son birkaç yıldır üzerinde önemle durulan konuların başında gelmektedir.

2.1. DÜNYADA MİLLİ GELİRİN DAĞILIMI

Gelir yoksulluğunun, gerçekte gelir dağılımının bir sonucu olduğu daha önceki bölümde vurgulanmıştı. Bu bakımdan dünyada üretilen toplam gelirin nasıl paylaşıldığına ilişkin veriler, gelir dağılımındaki adaletsizliğin boyutlarını göstermektedir. Dünya Bankası (The World Bank) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (United Nations Development Programme) çeşitli raporlarında yer alan istatistikler gerek zenginlik-yoksulluk, gerekse gelişmişlik ölçütlerinin değerlendirilmesinde halihazırdaki en kapsamlı ve sağlıklı verilerdir. Bu nedenle yapılacak analizlerde ağırlıklı olarak Dünya Kalkınma Raporu (World Development Report) ve İnsani Gelişme Raporu'ndan (Human Development Report) yararlanılacaktır.

Söz konusu raporlarda yer alan gelire ilişkin hesaplamalar, iki ayrı yoldan yapılmaktadır. Birincisi, her ülkenin gayri safi milli gelirlerinin Amerikan dolarına çevrilerek ve bu sonucun ülke nüfusuna bölünmesiyle bulunan ortalama kişi başına gayri safi milli hasıladır. İkincisi ise, satınalma gücü paritesine göre ölçülen ve her ülkede 1 \$ karşılığı alınabilecek ürün miktarına göre ölçülen yöntemdir.

Aşağıdaki tablo, Dünya Bankası verilerine göre hazırlanan ve 1997 yılı ölçümlerine göre dünyadaki 210 ülkenin 99'unu kişi başına düşen gelirine göre listeleyen sıralamayı göstermektedir.

Tablo 4 : Dünyada Mili Gelirin Ülkelerarası Görünümü

(\$)'a göre Ülke Sırası	Ülke Adı	Kişi Başına Milli Gelir (\$)	(PPP)'e göre Ülke Sırası	Kişi Başına Milli Gelir PPP (\$)
1	Lihtenştayn	50.000	1	*
2	Lüksemburg	45.000	2	*
3	İsviçre	43.060	7	26.580
4	Japonya	38.160	8	24.400
5	Norveç	36.100	10	24.260
6	Bermuda	35.000	5	*
7	Danimarka	34.890	12	23.450
8	Singapur	32.810	3	29.230
10	ABD	29.080	4	29.080
11	Almanya	28.280	19	21.170
12	Avusturya	27.920	24	22.010
13	İzlanda	27.000	14	*
14	Belçika	26.730	13	23.090
15	Fransa	26.300	15	22.210
16	İsveç	26.210	25	19.010
17	Monako	26.000	11	*
18	Hollanda	25.830	18	21.300
19	HongKong	25.200	9	24.350
20	Finlandiya	24.790	23	19.660
22	İngiltere	20.870	20	20.710
23	Avustralya	20.650	24	19.510
24	İtalya	20.170	22	20.100
25	Kanada	19.640	17	21.750
28	İrlanda	17.790	31	17.420
32	İsrail	16.180	30	17.680
35	Yeni Zelanda	15.830	38	15.780
38	İspanya	14.490	39	15.690
49	Yunanistan	11.640	54	12.540
52	Portekiz	11.010	47	14.180
53	Güney Kore	10.550	52	13.430
54	Slovenya	9.840	57	11.880

56	Malta	9.330	53	13.380
57	Arjantin	8.950	64	10.100
64	S.Arabistan	7.150	61	10.540
69	Uruguay	6.130	70	9.110
72	Şili	4.820	55	12.240
73	Brezilya	4.790	90	6.350
74	Malezya	4.530	77	7.730
81	Meksika	3.700	73	8.110
82	Slovakya	3.680	74	7.860
83	Polonya	3.590	85	6.510
85	Venezuela	3.480	71	8.660
86	Estonya	3.360	94	5.090
87	Lübnan	3.350	91	6.090
88	Botswana	3.310	78	7.430
89	G.Afrika	3.210	79	7.190
91	Türkiye	3.130	88	6.470
92	Panama	3.080	81	6.890
93	Dominik	3.040	112	4.020
94	Tayland	2.740	87	6.470
95	Rusya	2.680	104	4.280
97	Belize	2.670	108	4.080
98	Peru	2.610	103	4.580
101	Litvanya	2.430	113	3.970
104	Kolombiya	2.180	83	6.570
106	Tunus	2.110	95	5.050
108	Paraguay	2.000	116	3.860
110	El Salvador	1.810	138	2.860
112	İran	1.780	92	5.690
114	Marşal Adaları	1.610	120	*
117	Ekvator	1.570	101	4.700
119	Jamaika	1.550	129	3.330
124	Romanya	1.410	105	4.270
125	Kazakistan	1.350	124	3.530
129	Mısır	1.200	134	3.080
132	Bulgaristan	1.170	115	3.870
135	Endonezya	1.110	125	3.390
139	Ukrayna	1.040	154	2.170
140	Özbekistan	1.020	142	*
141	Bolivya	970	139	2.810
145	Çin	860	135	3.070
148	Guyana	800	158	1.790
152	Honduras	740	150	2.260
153	Zimbabve	720	151	2.240
156	Kongo Dem. Cum.	670	180	1.290
159	Ermenistan	560	143	2.540
161	Senegal	540	161	1.690

164	Pakistan	500	168	1.580
166	Kırgızistan	480	153	2.180
167	Moldova	460	174	1.450
173	Gana	390	165	1.610
175	Haiti	380	182	1.260
177	Hindistan	370	163	1.660
179	Bangladeş	360	189	1.090
180	Kenya	340	184	1.160
183	Uganda	330	184	1.160
186	Vietnam	310	167	1.590
189	Sudan	290	177	1.370
191	Nijerya	280	198	860
192	Yemen	270	202	720
193	Mali	260	202	720
196	Madagaskar	250	197	900
198	Çad	230	195	950
201	Nepal	220	189	1.090
202	Ruanda	210	206	650
205	Nijer	200	199	830
207	Burundi	140	207	620
209	Kongo Cumhuriyeti	110	201	760
210	Etyopya	110	209	500

Kaynak: World Bank Atlas 1999, s:14-15

Bu sıralamaya göre dünyanın en zengin ve en fakir ülkeleri arasındaki fark olağanüstü boyutlardadır. En zengin ülke durumundaki Lihtenştayn'ın ortalama kişi başına GSMH miktarı 50.000 \$'dır. Sıralamadaki en son iki bir başka deyişle en fakir ülkeler ise 110 \$'lık gelirle Kongo Cumhuriyeti ve Etyopya'dır. Bu durumda Lihtenştayn'da yaşayan bir kişi diğer iki ülkede yaşayan kişilere oranla yaklaşık 455 kat daha zengindir. Grupların ortalaması alındığında yüksek gelirli yani en zengin gruba, düşük gelirli yani en fakir ülkeler grubu arasındaki fark yaklaşık 74 kat fazladır. Bu durum şu sonucu ifade etmektedir: En zengin 54 ülkede yaşayanlar ortalama olarak, en fakir 61 ülkede yaşayanlardan 74 kat daha zengindir.

Zengin/yoksul farkı, satın alma gücü paritesine yönünden incelendiğinde mutlak gelir farkına işaret eden bu derin uçurum biraz kapanmış görünmekle birlikte, yoksulluğun boyutları ve dünyadaki gelir adaletsizliğinin günümüzdeki durumu hakkında biraz daha fazla fikir vermektedir. World Bank Atlas'99'da yer alan ve elde edilebilen veriler KBMG'de üçüncü ülke durumundaki

İsviçre ve sonuncu ülke durumundaki Etyopya karşılaştırıldığında; kişi başına milli gelire göre 391 kat daha zengin olan İsviçre, PPP'ye (satın alma gücü paritesi) göre 53 kat zengindir. Ancak bu oran bile, ülkeler arasındaki mutlak gelir farkını ortaya koymaktadır. Türkiye ve İsviçre karşılaştırıldığında; KBMG'e göre 13.7 kez daha zengin görünen İsviçre, PPP dikkate alındığında ise Türkiye'den 4.1 oranında zengin görünmektedir. Ancak bu farklar GSMH'ların açıklanmasına göre yıldan yıla değişmektedir.

Son olarak DİE tarafından açıklanan rakamlara göre Türkiye ekonomisi 1999 yılında, bir önceki yıla göre %6.4 oranında küçülmüştür. Dolayısıyla refah olarak gerilemiş, KBMG %11.6 oranında azalarak 2.878 dolara inmiştir. Bu rakamlara ulaşan kuruluşlar arasında fark olsa da, Dünya Bankasının da aynı sonuçlara ulaşacağı varsayımı altında İsviçre Türkiye arasındaki 13.7'den 15.1'e çıkmaktadır ki, İsviçre ekonomisinin aynı yıl büyüme gösterdiğini de varsayıldığında bu oran artacaktır. Bu durumda, istikrarlı bir global ekonomi içindeyken bile gruplar arasındaki gelişmişlik ve zenginlik farkının arttığı bir dünyada, olası bir ekonomik krizden çoğunlukla olduğu gibi en az zararlı çıkan gelişmiş ülkelerle bu krizlerden çok daha fazla etkilenen az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki farkın açılması, ülkeler arası yoksulluğun azaltılmasının önemini ortaya koymaktadır.

World Bank Atlas'99'da ülkeler, kişi başına düşen ortalama GSMH'ları bakımından;

785 \$ ve daha aşağı gelire sahip olanlar düşük gelirli ülkeler

786 \$ - 3.125 \$ gelire sahip olanlar alt-orta gelirli ülkeler

3.126 \$ - 9.655 \$ gelire sahip olanlar üst-orta gelirli ülkeler

9.656 \$ ve daha yukarı gelire sahip olanlar yüksek gelirli

ülkeler

olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınırlar arasındaki ülkeler incelendiğinde, en son yayınlanan ve 1997 yılındaki verileri baz alan rakamlara göre, 210 ülkenin

61'i düşük gelirli ülkeleri,

59'u alt-orta gelirli ülkeleri,

36'sı üst-orta gelirli ülkeleri,

54'ü yüksek gelirli ülkeleri

oluşturmaktadır.

Aynı rapora göre 1998 yılı dünya ortalama kişi başına geliri 5.180 \$'dır. Bu sınırın altında yer alan ülke sayısı 140 iken, bu ortalama gelirin üzerinde bir gelire sahip ülke sayısı 70'tir. Bu rakamın üzerinde bir gelire sahip ülkeler yüksek gelir grubunu tamamen kapsamakta, üst-orta gelir grubundaki 36 ülkeden ise yalnızca 14'ü ortalama gelir seviyesine ulaşmaktadır.

Bu kriter ülke gruplarına uygulandığında, ülkeler arasındaki gelir dağılımının boyutları hakkında biraz daha bilgi sahibi olunabilir. Buna göre, düşük gelirli ülkelerde ortalama gelir 350 \$'dır. Bu gruptaki 61 ülkenin 30'u bu ortalamanın altında, 31'i üzerindedir. Düşük gelire sahip ülkelerdeki ortalama gelir, dünya ortalamasının yaklaşık ancak 1/15' dir.

Alt-orta gelir grubuna ait ülkelerde ortalama kişi başına GSMH miktarı 1.230 \$'dır. Bu grupta 59 ülke yer almakta, 20 ülke 1.230 \$ olan gelir ortalamasının altında, 39 ülke ise üzerinde gelire sahip bulunmaktadır. Ancak ortalama gelir, alt ve üst sınır toplamının ikiye bölünmesiyle bulunan basit aritmetik ortalama yoluyla değil, nüfus göz önüne alınarak hesaplandığından, bu gelire karşılık gelen parasal miktar alt sınıra çok daha yakın çıkmaktadır.

Benzer durum üst-orta gelir grubu için geçerli olmaktadır. Bu gruptaki 36 ülkenin ortalama kişi başına GSMH tutarı 4.540 \$'dır. 17 ülke bu ortalamanın altında bir gelire sahiptir. 4.540 \$'ın üzerinde ve 9.656 \$'ın altında ortalama gelire sahip 19 ülke bulunmaktadır.

Üst gelir gurubunu oluşturan ülkelerde bu gelir miktarı 25.890 \$'dır. Bu gruptaki 54 ülkenin 17'si bu ortalamanın üzerinde bir ortalama gelire sahip iken, 37 ülke ortalamanın altında kalmaktadır. Bu gruptaki ülkeler gelir açısından dünyanın en zengin ülkeleri olduklarından dünyada oluşan toplam gelirin çok büyük bir kısmına sahip bulunmaktadırlar.

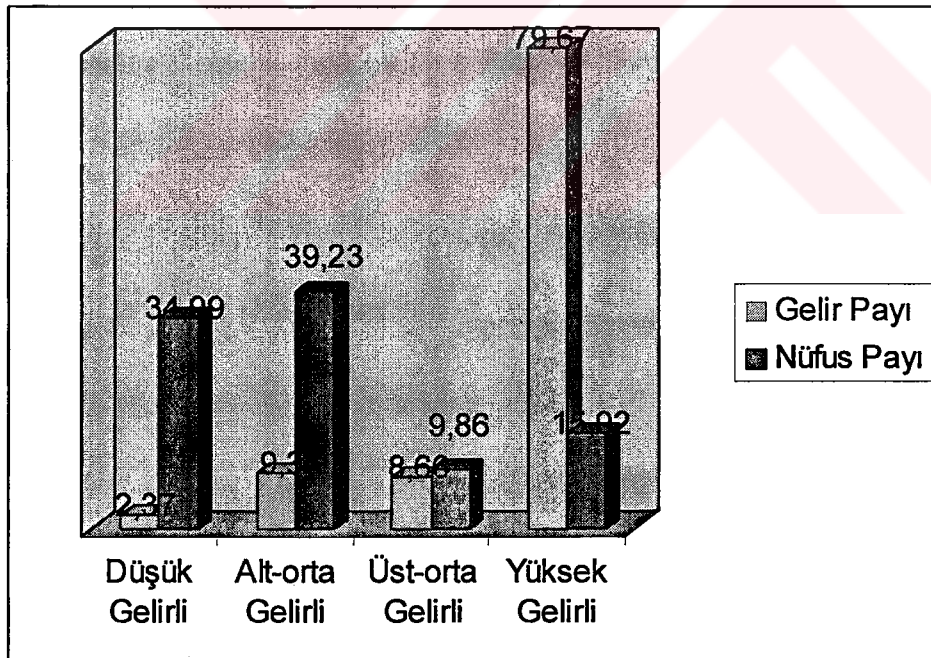
Bu rakamları özetleyen tablo aşağıdadır.

Tablo 5 : Gelir Gruplarına Göre Ülkelerin Dünya GSMH'dan Aldıkları Pay⁹⁹

Gelir Düzeyi	Ülke Sayısı	GSMH 1997 (Milyon \$)	Gelir Payı (%)	Nüfus 1997 (Milyon)	Nüfus payı (%)	KBGSMH 1997 (\$)
Düşük Gelirli (785 \$ ve altı)	61	712.452	2.37	2.036	34.99	350
Alt-orta Gelirli (786 \$-3125\$)	59	2.802.834	9.30	2.283	39.23	1.230
Üst-orta Gelirli (3126 \$-9655 \$)	36	2.608.335	8.66	574	9.86	4.540
Yüksek Gelirli (9656\$ ve üzeri)	54	24.001.123	79.67	927	15.92	25.890
Dünya	210	30.124.744	100	5.820	100	5.180

Kaynak: World Bank Atlas 1999, s:16

Grafik 1 : Ülke Gruplarının Gelir ve Nüfus Payları (%)

Kaynak: World Bank Atlas 1999, s:16

Bu sıralama ölçüt alındığında dünyadaki 210 ülkenin yalnızca 32'sinde 1997 yılında ortalama KBGSMH olan 5.180 \$'ın üzerinde bir gelir elde

⁹⁹ World Bank : World Bank Atlas'99'dan yararlanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

edilmektedir. Üretilen toplam gelirin hangi ülkelerde toplandığına ve bu gelirin büyüklüğüne ilişkin kıyaslama yapıldığında, 1997 yılındaki 30.124.744 milyon \$'lık gelirin 24.001.123 milyon \$'ının yüksek gelirli 54 ülkede toplandığı, buradaki toplam nüfusun dünyanın % 16'sını oluşturduğu görülmektedir. Tersinden bir ifadeyle 30 trilyon \$'ı aşkın dünya toplam gelirin 6 trilyon \$'lık bölümü 156 ülkede toplanmaktadır. Bu, dünya nüfusunun % 84'ünün toplam gelirin yalnızca % 20'sine sahip olduğu, %16'sının ise gelirin %80'ini aldığı anlamına gelmektedir.

Durumu daha iyi ifade edebilmek için dünya nüfusunu, bu grupların dünya nüfusu içindeki paylarını, toplam GSMH miktarını ve yine bu miktarın gruplara göre paylaşımını da göz önüne almak gereklidir. Gelir dağılımının boyutlarının bu kriterleri de kapsayacak şekilde incelenmesi, söz konusu gelir gruplarının her birinin bu değişkenlere göre incelenmesini gerektirmektedir.

2.1.1. Düşük Gelirli Ülkelerde Gelir Yoksulluğu ve Gelir Dağılımı

Dünya'da üretilen toplam gayri safi milli hasılanın 1997 yılında ulaştığı tutar 30 trilyon \$'dan fazladır.¹⁰⁰ Düşük gelirli ülkeler 30,124,744 trilyon dolarlık bu gelirin yalnızca 712, 452 milyar dolarlık kısmına sahip bulunmaktadır. Bu rakamın toplam gelire oranı yalnızca % 2.4'tür. Bir başka ifadeyle, dünyadaki en fakir 61 ülke dünyadaki toplam gelirden ancak %2.4 oranında pay alabilmektedir.

¹⁰⁰ World Bank ; World Bank Atlas'99, Washington, 1999, s:38

Tablo 6 : Gelir, Nüfus ve Büyüme Hızı Arasındaki İlişkilerin Düşük Gelirli Ülkelerde Görünümü

(\$)'a göre Ülke Sırası	Ülke Adı	Kişi Başına Milli Gelir (\$)	Nüfus (Bin Kişi)	Nüfus Artış Hızı 1990-1997 (%)	Reel Büyüme Hızı 1990-1997 (%)
152	Honduras	740	5,986	2,9	1,0
153	Zimbabve	720	11,468	2,3	-0,7
156	Kongo Dem. Cum.	670	46,709	3,2	-9,6
159	Ermenistan	560	3,787	0,9	-10,7
161	Senegal	540	8,79	2,6	0
164	Pakistan	500	128,457	2,5	2
166	Kırgızistan	480	4,635	0,8	-9,7
167	Moldova	460	4,312	-0,2	-10,8
173	Gana	390	17,985	2,7	1,4
175	Haiti	380	7,492	2,1	-4,4
177	Hindistan	370	962,378	1,8	4,3
179	Bangladeş	360	123,633	1,6	3,3
180	Kenya	340	28,612	2,8	-0,3
183	Uganda	330	20,317	3,1	4,4
186	Vietnam	310	76,711	2,1	6,1
189	Sudan	290	27,737	2	3,7
191	Nijerya	280	117,897	2,9	0,7
192	Yemen	270	16,072	4,3	-1,5
193	Mali	260	10,29	2,8	0,3
196	Madagaskar	250	14,148	2,8	-1,6
198	Çad	230	7,153	3,1	1
201	Nepal	220	22,321	2,5	2,2
202	Ruanda	210	7,895	1,8	-5,7
205	Nijer	200	9,799	3,4	-1,9
207	Burundi	140	6,435	2,4	-5,9
209	Kongo Cumhuriyeti	110	2,708	2,8	-2,9
210	Etyopya	110	59,75	2,2	2,2

Kaynak: World Bank Atlas 1999, s:15

Tablodaki ülkeler incelendiğinde düşük gelirli ülkelerin çoğunluğunun Afrika ve Asya kıtasında olduğu görülmektedir. Asya kıtasındaki düşük gelirli ülkeler genellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra oluşan yeni cumhuriyetlerdir. Ve yalnızca 3 ülke, sırasıyla Ermenistan, Kırgızistan ve Moldova bu grupta yer almaktadır. Bunun dışında Pakistan ve Hindistan gibi nüfusu diğerlerine göre daha fazla olan ülkeler de bu grupta yer almaktadır. Afrika'da ise kıtanın yarısından fazlasını düşük gelirli, yani en yoksul ülkeler oluşturmaktadır.

Düşük gelirli ülkeler toplam dünya nüfusu içinde de ağırlıklı yere sahip görünmektedir. Aynı rapora göre 1997 yılında dünya nüfusu 5.820 milyondur. Yoksul ülkelerde yaşayan nüfus ise 2.036 milyona ulaşmaktadır. Bu, dünya üzerinde yaşayan insanların % 35'inin en yoksul ülkelerde yaşayanlardan oluştuğu anlamına gelmektedir. Gelir düzeyi açısından belirtildiğinde, dünyada 2 milyarı aşkın kişinin, toplam nüfusun % 35'inin yıllık ortalama geliri 785 doların altındadır.

1990-1997 yılları arasındaki nüfus artış hızlarına bakıldığında düşük gelirli ülkelerin oldukça yüksek artış hızına oranlara sahip olduğu görülmektedir. Bu grupta yer alıp nüfusu azalan ya da artış hızı düşük olan (%1'in altında) olan çok az ülke bulunmaktadır. Bu durum, yoksul ülkelerin ekonomilerinde olağanüstü bir düzelme görülmedikçe (ki bunun gerçekleşmesinin dünyadaki gelir paylaşımının radikal bir biçimde değişmesiyle mümkün olacağının açıklanması üçüncü bölümde yapılacaktır) ve nüfus artış hızının trendini devam ettirmesi varsayımı altında, durumlarının devam edeceği anlamına gelmektedir.

Yıllık reel büyüme hızları incelendiğinde düşük gelirli ülkelerin kendi içlerinde oldukça farklılık gösterdiği tespit edilmektedir. Tabloda yer almayan diğer ülkeler de dahil edilip 1990-1997 arasında ortalama yıllık reel büyüme hızları incelendiğinde bu gruptaki ülkelerin büyük çoğunluğunun %2 ve altında yıllık büyüme oranına sahip olduğu görülmektedir. %1'in altında büyüyen ya da eksi büyüme hızına sahip bir başka ifadeyle ekonomisi küçülen ülkeler, eski Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kurulan devletler ve Afrika kıtasının hemen hemen yarısına yakınına oluşturan ülkelerdir.

Düşük gelirli ülkelerde gelir dağılımı incelendiğinde, bazı saptamalar yapmak mümkün görünmektedir. Bu grup içinde gelir düzeyi en düşük seviyede bulunan, yani dünyanın en yoksul ülkelerinde gelir dağılımının görece adaletli olduğu görülebilir. Bu durum listenin en üzerindeki ülkelere çıkıldıkça hafif de olsa değişme göstermektedir. Ülkelerin milli gelirleri arttıkça gelir dağılımında dengesizliklerin oluşmaya başladığı, en azından düşük gelirli ülkelerde gelir artması koşulunda böyle bir eğilimin olduğunu, söylemek mümkündür. Ancak söz konusu eğilimin diğer ülkelerde de geçerli olup olmadığını söylemek, aynı durumun o ülke grupları bazında da incelenmesini gerektirmektedir. Düşük gelirli ülkelerde gelirin daha adil dağılımı konusunda bu eğilimden yola çıkarak şu söylenebilir: Yoksul

lkeler gelirleri fazla olmadığı için hatta dünya ortalamasının çok altında bir gelire sahip oldukları için yalnızca yoksulluğu ve sefaleti paylaşmaktadırlar.

Tablo 7 : Bazı Düşük Gelirli lkelerde Gelir Dağılımının Görünümü

lke	Araştırma Yılı	KBGSMH (\$)	Gini Index	I. %20	II. %20	III. %20	IV. %20	V. %20
Etiyopya	1995	110	40.0	7.1	10.9	14.5	19.8	47.7
Nijer	1995	200	50.5	2.6	7.1	13.9	23.1	53.3
Madagaskar	1993	250	46.0	5.1	9.4	13.3	20.1	52.1
Vietnam	1993	310	35.7	7.8	11.4	15.4	21.4	44.0
Hindistan	1994	370	29.7	9.2	13.0	16.8	21.7	39.3
Moldova	1992	460	34.4	6.9	11.9	16.7	23.1	41.5
Pakistan	1996	500	31.2	9.4	13.0	16.0	20.3	41.2
Zimbabwe	1990	720	56.8	4.0	6.3	10.0	17.4	62.3
Honduras	1996	740	53.7	3.4	7.1	11.7	19.7	58.0

Kaynak :World Bank, World Development Report 1999/2000, 1999, s:238-239

Bununla birlikte araştırma yıllarındaki farklılıklar, ülkelerin demokratik olup olmadığı ve ekonomik programları, gelir düzeyleri aynı olsa bile gelir dağılımlarında farklılaşmalara yol açabilecek unsurlardır. Yukarıdaki tabloda yer alan ülkeler düşük gelirli ülkeler arasından farklı gelir düzeylerine sahip olanlar arasından rastgele seçilmiştir. Seçimde, 61 ülkenin bir kısmında gelir dağılımına ilişkin istatistiksel veriler elde edilemediği için öncelikle gelir dağılımı verileri bulunanlar göz önüne alınmış, daha sonra gelir düzeyleri belirlenerek tesadüfi yöntemle 10 ülke inceleme kapsamına alınmıştır. Gelir dağılımı araştırma sonuçları farklı yıllara ait olmakla birlikte, karşılaştırma yapılmasına olanak verecek ölçüde ülkelerin gelir paylaşımı hakkında içinde bulundukları durumu yansıtabilmektedir.

Bu ülkelerde gelir dağılımındaki adaletsizliğin boyutları Gini katsayısıyla açıklanabilir. Bu katsayı sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımının daha adil, sıfırdan uzaklaştıkça ise gelir adaletsizliğinin fazla olduğu gerçeğinden hareketle, tabloda yer alan ülkelerden katsayının en yüksek olduğu üç ülke olan Zimbabwe, Honduras ve Nijer'de en yoksul %20'nin milli gelirden aldıkları payın diğer ülkelere göre düşük, en zengin %20'nin ise gelir payının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Milli gelirin %62.3'n en zengin %20'nin aldığı Zimbabwe gelir

adaletsizliğin hangi boyutlara uzayabileceği konusunda öğretici bir örnek oluşturmaktadır. Gini katsayısına göre gelirin en adaletsiz dağıldığı ülkeler incelenecek olduğunda ise, karşımıza çıkan tabloda hangi ülke ve hangi gelir gruplarında ne derece farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 8 : Gini Katsayısına Göre Gelir Dağılımının En Adaletsiz Olduğu Ülkeler

Ülke	Araştırma Yılı	Kişi Başına GSMH (\$)	Gini Index	I. %20	II. %20	III. %20	IV. %20	V. %20
Sierra Leone	1989	160	62.9	1.1	2.0	9.8	23.7	63.4
Brezilya	1995	4.790	60.1	2.5	5.7	9.9	17.7	64.2
Guatemala	1989	1.580	59.6	2.1	5.8	10.5	18.6	63.0
Güney Afrika	1993-94	3.210	59.3	2.9	5.5	9.2	17.7	64.8
Paraguay	1995	2.000	59.1	2.3	5.9	10.7	18.7	62.4
Kolombiya	1995	2.180	57.2	3.1	6.8	10.9	17.6	61.5
Panama	1995	3.080	57.1	2.3	6.2	11.3	19.8	60.4
Zimbabve	1990	720	56.8	4.0	6.3	10.0	17.4	62.3
Şili	1994	4.820	56.5	3.5	6.6	10.9	18.1	61.0
Lesoto	1986-87	680	56.0	2.8	6.5	11.2	19.4	60.1

Kaynak :World Bank, World Development Report 1999/2000 ve World Atlas 1999'tan yararlanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Tabloda WDR 1999/2000'de yer alan ve verilerin elde edilebildiği 92 ülke arasından 10 ülke seçilmiştir. Yukarıda sözü edilen gelir dağılımında adaletsizliğin gelir arttıkça artması durumu tablodan açıkça izlenebilmektedir. Gini katsayısına göre gelirin en adaletsiz dağıldığı ülkelerden üçü düşük gelirli grupta yer alırken, dördü alt-orta gelir grubunda, diğer üçü ise üst-orta gelir grubunda yer almaktadır. Ancak gelir dağılımının en bozuk olduğu ülkelere bakıldığında , üst-orta gelir grubunda yer alan ülkelerde bile KBGSMH dünya ortalamasının altında kalmaktadır. Ayrıca, söz konusu 10 ülkeye bakıldığında, bu ülkelerin batı normlarındaki anlamıyla demokrasiden uzakta olduğu ve en zenginleri görünümündeki Şili ve Brezilya'nın, ekonomik programlarında istikrar söylemini öne çıkaran ve IMF kökenli yapısal uyum programlarına önem veren ülkeler olduğu görülecektir. Adaletsizliğin en yüksek boyutlarına ulaştığı bu ülkelerde nüfusun en yoksul %40'ının milli gelirden aldığı pay en fazla %10 civarında olurken, bu oran

%3'lere kadar düşebilmektedir. Buna karşılık en zengin %20'lik kesim en az %60 oranında pay almaktadır. Bu ülkelerin demokrasiden uzak olmalarının, hatta bazılarının tamamen otoriter-baskıcı rejim altında yaşamalarının nedenlerinden birinin gelir dağılımındaki adaletsizlik olduğu noktasına dikkat edilmelidir.

2.1.2. Alt-Orta Gelirli Ülkelerde Gelir Yoksulluğu ve Gelir Dağılımı

Alt-orta gelir grubunda yer alan 59 ülke incelendiğinde dünya gelirinden aldıkları pay bakımından yoksul ülkelere pek farklı olmadığı görülmektedir. Üstelik bu ülkelerin tamamında ortalama KBGSMH, dünya ortalamasının altında kalmaktadır. Nüfus toplamı bakımından dünyanın en kalabalık gelir grubunu oluşturmaktadırlar. Bu iki sonuç birleştirildiğinde alt-orta gelir grubunun da dünya gelirinin paylaşımı konusunda düşük gelirli ülke grubu kadar dezavantajlı olduğu söylenebilir.

Bu grubun dünyadaki toplam milli gelirden aldığı miktar 2.802.834 \$'dır. Oranla ifade edilecek olursa, bu gruptaki 59 ülke 30 trilyon \$ dolayındaki toplam milli gelirin %9.3'ünü elinde bulundurmaktadır. Bu gruptaki ülkeler ağırlıklı olarak Çin ve Rusya'nın da içinde bulunduğu Asya ülkeleridir. Bunun dışında bazı Güney Amerika ülkeleriyle Kuzey Afrika'daki ülkeler de yer almaktadır. Eski Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte demirperde ülkeleri olarak adlandırılan daha önceleri Sovyetik sistemi seçen, daha sonra ise serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmaya çalışan ülkeler de alt-orta gelirli ülkeler grubunda yer almaktadır.

Tablo 9 : Gelir, Nüfus ve Büyüme Hızı Arasındaki İlişkilerin Alt-Orta Gelirli Ülkelerde Görünümü

(\$)'a göre Ülke Sırası	Ülke Adı	Kişi Başına Milli Gelir (\$)	Nüfus (Bin Kişi)	Nüfus Artış Hızı 1990- 1997 (%)	Reel Büyüme Hızı 1990-1997 (%)
92	Panama	3.080	2,719	1,8	3,0
93	Dominik	3.040	74	0,3	0,7
94	Tayland	2.740	60,602	1,2	5,9
95	Rusya	2.680	147,307	-0,1	-7,9
97	Belize	2.670	230	2,8	0,3
98	Peru	2.610	24,371	1,7	4,6
101	Litvanya	2.430	2,465	-1,1	-7,3
104	Kolombiya	2.180	40,042	1,9	2,6
106	Tunus	2.110	9,215	1,7	2,0
108	Paraguay	2.000	5,085	2,7	0,0
110	El Salvador	1.810	5,928	2,1	3,5
112	İran	1.780	60,929	1,6	1,9
114	Marşal Adaları	1.610	60	-	-
117	Ekvator	1.570	11,937	2,2	0,9
119	Jamaika	1.550	2,554	0,9	0,8
124	Romanya	1.410	22,554	-0,4	-0,1
125	Kazakistan	1.350	15,801	-0,5	-7,4
129	Mısır	1.200	60,348	2,0	2,8
132	Bulgaristan	1.170	8,312	-0,7	-2,0
135	Endonezya	1.110	200,390	1,7	5,9
139	Ukrayna	1.040	50,698	-0,3	-12,6
140	Özbekistan	1.020	23,667	2,0	-5,6
141	Bolivya	970	7,767	2,4	2,0
145	Çin	860	1,227,177	1,1	10,0
148	Guyana	800	848	0,9	12,9

Kaynak : World Bank Atlas 99.

Nüfus miktarları baz alınarak yapılan bir incelemede; toplam olarak en kalabalık nüfusu oluşturan bu grubun yalnızca %9.3 oranındaki milli gelirden yararlanması, üstelik bu grubun ortalama KBGSMH'sının 1.230 \$ olması aslında bu ülkelerin içinde bulundukları yoksulluk durumunu gözler önüne sermektedir. Alt-orta gelir grubunda yer alan ülkelerin nüfus toplamı 2 milyar 283 milyon kişidir. Bu, toplam dünya nüfusunun yaklaşık %40'na karşılık gelmektedir. Karşılaştırmalı ifade edildiğinde, dünyadaki insanların % 40'ı, 5.180 \$ olan dünya

ortalama gelirinin dörtte birinden daha az bir gelir olan 1.230 \$ gelirle yaşamak zorunda bulunmaktadır.

Bu ülkelerde nüfus artış hızlarına bakıldığında, tabloda yer alan ülkelerden, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kurulan devletler ile eski demirperde ülkelerinin hepsinin nüfus artış hızlarının eksi olduğu, bir başka ifadeyle nüfuslarının azalmakta olduğu izlenmektedir. Düşük gelirli ülkelerle kıyaslandığında alt-orta gelir grubundaki ülkelerde nüfus artışının bir kaç istisna dışında belirgin biçimde düşük olduğu görülmektedir. Ancak bu gruptaki ülkelerin nüfus artış hızları ile gelirleri arasında doğrudan bir ilişki kurmak yanıltıcı olacaktır. Ülke yapıları dikkate alındığında artış miktarını belirleyen unsurlar arasında ülkelerin ekonomik ve dinsel sistemleriyle kültürleri daha öncelikli rol oynamaktadır.

Alt-orta gelir grubundaki ülkelerin 1990-1997 yılları arasındaki ortalama yıllık büyüme hızları incelendiğinde, nüfus artış hızlarındaki benzer özelliklere sahip ülkelerin, bu bakımdan öne çıktığı görülmektedir. Eski Sovyetler Birliği topraklarında kurulan yeni devletler ve eski demirperde ülkelerinin hepsinde reel büyüme hızları eksi değerlerdedir. Ekonomilerinin küçülmesi anlamındaki bu oranlar Ukrayna'da (-12.6), Rusya'da (-7.9), Kazakistan'da (-7.4) gibi önemli boyutlardadır. Guyana, Çin ve Tayland ortalama büyüme hızı bakımından hızlı büyüyen, milli gelir artışını üst düzeyde gerçekleştiren ülkeler olarak göze çarpmaktadır.

Bu gruptaki ülkelerde gelir dağılımındaki adaletsizliğin boyutları belli kıstaslar bakımından düşük gelirli ülkelere paralel bir benzerlik göstermektedir. Ancak bu grupta ekonomik sistemleri benzerlik gösteren belli gruplaşmalara dikkat etmek gerekir. Aşağıdaki listede bu gruptaki ülkeler arasında Gini katsayısının en yüksek olduğu dört, ortada yer alan iki ve en düşük yani gelir dağılımının görece adaletli olduğu üç ülke yer almaktadır. Ancak yukarıda sözü edilen gruplaşmaya yakından bakılacak olduğunda bu gruptaki gelir dağılımının en adaletsiz olduğu ilk altı ülkenin hepsinin Orta ve Güney Amerika'da yer aldığı göze çarpmaktadır. Bu noktada düşük gelirli ülkelerdeki adaletsiz gelir dağılımına benzer görünüm ortaya çıkmaktadır. Toplam ülke gelirlerinin yarısından fazlasını, hatta bazı ülkelerde %60'tan fazlasını, en zengin %20'lik grup almaktadır. Üstelik en yoksul gelir grubundaki ülkeler arasında Gini katsayısı bakımından gelir dağılımının en kötü olduğu ülke, alt-orta gelir grubundaki dördüncü kötü ülkeye eş bir adaletsiz gelir dağılıma karşılık gelmektedir. Bir başka deyişle alt-orta gelir grubundaki en adaletsiz

gelir dağılımına sahip ülkeler, gelirleri daha fazla olmasına karşın bu gelirlerini yoksul ülkelere daha da adaletsiz dağıtmaktadırlar.

Tablo 10 : Bazı Alt-Orta Gelirli Ülkelerde Gelir Dağılımının Görünümü

Ülke	Araştırma Yılı	KBGSMH (\$)	Gini Index	I. %20	II. %20	III. %20	IV. %20	V. %20
Paraguay	1995	2.000	59.1	2.3	5.9	10.7	18.7	62.4
Kolombiya	1995	2.180	57.2	3.1	6.8	10.9	17.6	61.5
Panama	1995	3.080	57.1	2.3	6.2	11.3	19.8	60.4
Dominik Cum.	1989	3.040	50.5	4.2	7.9	12.5	19.7	55.7
Ekvator	1994	1.570	46.6	5.4	8.9	13.2	19.9	52.6
Bolivya	1990	970	42.0	5.6	9.7	14.5	22.0	48.2
Bulgaristan	1992	1.170	30.8	8.3	13.0	17.0	22.3	39.3
Litvanya	1995	2.430	28.5	8.3	13.8	18.0	22.9	37.0
Romanya	1994	1.410	28.2	8.9	13.6	17.6	22.6	37.3

Kaynak : World Bank, World Development Report 1999/2000, 1999, s:238-239

Ancak alt-orta gelir grubundaki ülkelere eskiden komünist sisteme sahip olanlarda gelir dağılımına ilişkin veriler, gelirin diğerlerine kıyasla çok daha adaletli dağıldığını göstermektedir. Bir karşılaştırma yapıldığında bu ülkelere Rusya hariç diğer ülkelere en zengin %20'lik kesimin milli gelirden aldıkları pay %50'nin, hatta çoğunda %40'ın altında kalmaktadır. Aynı gruba Çin de, uzun yıllar komünist rejime sahip olması, bugün bile serbest piyasa ekonomisine geçmeyip ekonomisini tam anlamıyla liberalleştirmemesi nedeniyle dahil edilebilir. Çin'deki gelir dağılımını gösteren ve 41.5 olan Gini katsayısına göre en yoksuldan en zengine %20'lik grupların milli gelirden aldığı pay sırasıyla 5.5, 9.8, 14.9, 22.3 ve 47.5'tir.¹⁰¹ Bu oranlar sosyalist ekonominin katı bir şekilde uygulandığı yıllara göre daha adaletsiz bir görünüm sergilemekle birlikte içinde bulunduğu grupta görece iyi bir dağılımı göstermektedir.

¹⁰¹ World Bank; World Development Report 1999/2000, 1999, s:238

2.1.3. Üst-Orta Gelirli Ülkelerde Gelir Yoksulluğu ve Gelir Dağılımı

Dünya’da gelir yoksulluğunun ulaştığı boyutlar ve durumun vehameti üst-orta gelir grubu incelendiğinde bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Normal koşullar altında kelime anlamıyla üst-orta gelir grubundan söz edildiğinde, gelirleri ortalamanın üzerinde hatta zengin ülkelere/kişilere yakın bir gelir düzeyi anlaşılmaktadır. Ülkeler söz konusu olduğunda bu gelir aralığının 3126 \$-9655\$ olduğundan hareketle, bazı ülkelerin iyi durumda olduğu söylenmelidir. Ancak üst-orta gelir grubunda yer alan 36 ülkenin ortalama geliri 4.540 \$’dır. Bu gelir bile, 5180 \$ olan kişi başına düşen dünya ortalama gelirinin altındadır. Yani, zengin ülkelere en yakın gelir grubunun bile ortalama KBGSMH’sı dünya ortalamasının altında kalmaktadır.

Nüfusları ve toplam dünya gelirinden aldıkları pay göz önüne alındığında, bu gelir grubuna dahil ülkelerin en üst sıralarındakiler hariç diğer ülkelerin gelir paylaşımında oldukça gerilerde kaldığı görülmektedir. Bu ülkelerde yer alan toplam nüfus 574 milyon olup toplam dünya nüfusunun yaklaşık %10’una karşılık gelmektedir. Buna karşılık 30 milyar \$’dan fazla olan dünya GSMH’den aldıkları pay 2 milyar 608 milyon dolardır. Bu oran toplam gelirin %8.6’sı kadardır. Yoksulluğun vardığı nokta burada daha açık belirlemektedir. Zengin gruba yakın olması gereken grup bile milli gelirden nüfuslarına oranla daha az pay alabilmektedir. Daha da düşündürücü olan nokta, bu grubun üst-orta olarak tanımlanmalarına karşın dünya gelirinin 1/11’inden bile daha az oranda pay alabilmelerinde yatmaktadır.

Tablo 11 : Gelir, Nüfus ve Büyüme Hızı Arasındaki İlişkilerin Üst-Orta Gelirli Ülkelerde Görünümü

(\$)'a göre Ülke Sırası	Ülke Adı	Kişi Başına Milli Gelir (\$)	Nüfus (Bin Kişi)	Nüfus Artış Hızı 1990- 1997 (%)	Reel Büyüme Hızı 1990-1997 (%)
56	Malta	9.330	375	0.8	3.0
57	Arjantin	8.950	35,677	1.3	4.2
64	S. Arabistan	7.150	20,066	3.4	-2.5
69	Uruguay	6.130	3,266	0.7	3.5
70	Çekoslovak ya	5.240	10,304	-0.1	-0.3
72	Şili	4.820	14,622	1.6	6.4
73	Brezilya	4.790	163,689	1.4	1.9
74	Malezya	4.530	61,667	2.5	5.8
81	Meksika	3.700	94,349	1.8	0.2
82	Slovakya	3.680	5,383	0.3	0.3
83	Polonya	3.590	38,650	0.2	4.2
85	Venezuela	3.480	22,777	2.2	-0.2
86	Estonya	3.360	1,458	-1.1	-2.8
87	Lübnan	3.350	4,146	1.9	4.9
88	Botswana	3.310	1,533	2.6	1.3
89	G. Afrika	3.210	40,604	2.0	-0.2
91	Türkiye	3.130	63,745	1.8	2.3

Kaynak : World Bank Atlas'99

Bu gruptaki ülkeler coğrafi olarak belli bölgelerde toplanmamışlardır. Toplam 36 ülkenin içinde bulunduğu ve 574 milyon nüfusa sahip bu gruptan nüfusu en fazla olan 7 ülkenin nüfuslarının toplamı yaklaşık 500 milyondur. Bu ülkeler sırasıyla Brezilya, Meksika, Türkiye, Malezya, G. Afrika, Polonya ve Arjantin'dir. Üst-orta gelir grubuna dahil ülkeler ağırlıklı olarak Güney ve Orta Amerika bölgelerin yer almakta, ayrıca eski Sovyetik sisteme sahip ülkeler ile Afrika kıtasındaki bazı ülkeler de bu grup içinde bulunmaktadır. Ancak bu gruptaki 36 ülkeden yalnızca 15'i dünya ortalamasının üzerinde bir KBGSMH miktarına sahiptirler. Geri kalan 21 ülkede yaşayanlar 5.180 \$'ın altında bir ortalama gelirle yaşamlarını sürdürmektedirler.

Üst-orta gelirli ülkelerde nüfus artış hızları oldukça farklı bir görünüm sunmaktadır. Yukarıdaki tabloda %2'den fazla, yüksek sayılan nüfus artış hızına sahip ülkeler S.Arabistan, Malezya, Venezuela, Botswana ve G. Afrika'dır. Bu ülkeler gelirleri yüksek sayılsa bile az gelişmiş ülkeler sınıfında yer

almaktadırlar. Milli gelirlerinin yüksek olmasının nedeni petrol ya da maden gibi doğal yeraltı zenginliklerine sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Nüfus artış hızlarının yüksek olmasının nedenleri arasında; önemli bir çoğunluğunun Müslüman dininden olması, Afrika kıtasında yer alan ülkelerde ağırlıklı olarak ilkel kabile ilişkileri içinde yaşamaları, kırsal yaşamın ağırlıkta olması yer almaktadır. Bu unsurlar üreme oranını arttırıcı etkiler taşımakta, doğum kontrolü gibi nüfus artış hızını yavaşlatıcı yöntemler bu ülkelerde pek etkili olmamaktadır. Bu durum zaten niçin gelişmediklerinin göstergelerinden biridir. Bu grupta yer alan, nüfus artış hızları düşük olan ülkeler ise yine eski Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla kurulan devletler ile eski demirperde ülkeleridir. Bu durum, ülkelerin yalnızca GSMH'lerinin artışıyla nüfus artış hızları arasında doğrudan bir bağ kurulamayacağını göstermektedir. Nüfus artış hızının düşmesi büyümeyle değil, kalkınmayla ve sosyo-kültürel yapıyla ilişkilidir.

Tabloda yer alan ülkelerin 1990-1997 yılları arasında ortalama reel büyüme hızlarına bakıldığında Arjantin, Uruguay, Şili, Malezya, Polonya ve Lübnan'ın oldukça yüksek oranları yakaladığı görülmektedir. Ancak 1997 yılında başlayıp etkileri halen devam etmekte olan krizin özellikle en fazla büyüme hızına ulaşmış olan Malezya'yı etkilediğini, benzer etkinin özellikle Güney Amerika'da yer alan diğer ülkeleri de kapsadığını belirtmek gerekir. Bununla birlikte, üst-orta gelir grubunda yer alan ülkelerin yoksul ve alt-orta gelirli gruptakilere oranla daha yüksek ortalama büyüme hızına sahip oldukları, bunun nedeninin belli bir gelir eşiğinin aşılmasıyla birlikte ve buna ek olarak gelir dağılımının görece adaletli olması koşuluyla büyüme oranında da istikrarın sağlanması olduğu görülmelidir.

Tablo 12 : Bazı Üst-Orta Gelirli Ülkelerde Gelir Dağılımının Görünümü

Ülke	Araştırm a Yılı	KBGSMH (\$)	Gini Index	I. %20	II. %20	III. %20	IV. %20	V. %20
Çekoslovakya	1993	5.240	26.6	10.5	13.9	16.9	21.3	37.4
Şili	1994	4.820	56.5	3.5	6.6	10.9	18.1	61.0
Brezilya	1995	4.790	60.1	2.5	5.7	9.9	17.7	64.2
Malezya	1989	4.530	48.4	4.6	8.3	13.0	20.4	53.7
Slovakya	1992	3.680	19.5	11.9	15.8	18.8	22.2	31.4
Polonya	1992	3.590	27.2	9.3	13.8	17.7	22.6	36.6
Venezuela	1995	3.480	46.8	4.3	8.8	13.8	21.3	51.8
Estonya	1995	3.360	35.4	6.2	12.0	17.0	23.1	41.8
G.Afrika	1993-94	3.210	59.3	2.9	5.5	9.2	17.7	64.8

Kaynak : World Bank, World Development Report 1999/2000, 1999, s:238-239.

Yukarıdaki tabloda üst-orta gelir grubundaki bazı ülkelerde gelirin nüfus yüzdeleri arasındaki dağılımı görülmektedir. Ancak hemen söylenmelidir ki, tablo oluşturulurken yararlanılan ve daha önceki tabloda da yer alan World Bank Atlas 1999'da üst-orta gelir grubundaki ülkelere Malta, Arjantin, S. Arabistan ve Uruguay'a ilişkin gelir dağılımıyla ilgili veriler bulunmamaktadır. Bununla birlikte seçilen dokuz ülkeye bakılarak, bu gruptaki gelir dağılımına ilişkin bir genelleme yapmak mümkündür.

Gelir dağılımının üst-orta gelir grubundaki ülkelerdeki görünümü, dünya ekonomisindeki en önemli sorunun gelir dağılımı olduğunu göstermektedir. Çünkü diğer gelir gruplarındaki eğilim burada da devam etmektedir. Çekoslovakya, Slovakya, Polonya ve Estonya gibi eski komünist sistemden gelen, gelirleri adilce dağıtmayı ekonomik programlarında ön plana alan ve bunun etkisinin az da olsa devam ettiği ülkeler dışında, ortalama KBGSMH'ları az ya da çok olsun, bu grubun diğer ülkelerinde gelir dağılımı oldukça adaletsiz bir görünüm sunmaktadır. Bu adaletsizliğin boyutları o kadar büyümüştür ki, dünyada en adaletsiz gelir dağılımına sahip 10 ülkeden 3'ü üst-orta gelir grubu içinde yer almaktadır. Bu ülkelere Brezilya, dünyada en bozuk gelir dağılımına sahip ikinci, Güney Afrika dördüncü ve Şili dokuzuncu sırada yer almaktadır. G. Afrika ve Brezilya en zengin %20'lik grubun milli gelirden aldığı payın çokluğu bakımından dünyada ilk iki

ülkeyi oluşturmaktadır. Bu ülkelerde milli gelirin sırasıyla %64.8 ve %64.2'sini en zengin gruba gitmekte, %35'lik gelirle de nüfusun % 80'i idare etmek zorunda kalmaktadır. Tersinden söylenirse, nüfusun en yoksul %60'ının, toplam gelirin Brezilya'da ancak %18.1 ve G. Afrika'da daha da kötü olmak üzere %17.6'sını aldığı tespit edildiğinde, üst-orta gelirli ülkelerde bile yoksul hatta orta sınıfların gelir paylaşımından minimum düzeyde yararlandıkları görülmektedir.

İlgi çekici bir durum olarak; Slovakya'nın dünyadaki en adaletli gelir dağılımına sahip ülke olduğu söylenmelidir. 19.5 Gini katsayısıyla en düşük orana sahip Slovakya'da en zengin %20'lik grubun milli gelirden aldığı pay %31.4, buna karşılık en yoksul %20'nin payı %11.9'da kalmaktadır. Bu durumda en zenginler en yoksullardan yalnızca 2.6 kat daha zengindir. Öte yandan aynı grupta, aynı zamanda dünyanın ikinci bozuk gelir dağılımlı ülkesi Brezilya'da en zenginler en yoksullardan 25.6 kat daha zengindir. Slovakya'daki durum, diğer ülke gruplarındaki eğilime benzer şekilde bu gruptaki diğer eski demirperde ülkelerindeki gelir dağılımına da paralellik göstermektedir. Bu gruptaki tüm ülkeler arasında görece en hakça dağılıma sahip ülkeler Gini katsayısına göre Slovakya'dan sonra Çekoslovakya, Polonya ve Estonya'dır. Ancak, gelir dağılımı araştırma yıllarına bakıldığında 5-10 yıl önce yapıldığı görülmektedir. Ülkelerin, hele eski demirperde ülkelerinin serbest piyasa ekonomisine geçiş çabalarıyla gelir dağılımlarında bir değişiklik olduğunu söylemek mümkün olsa da, söz konusu araştırmaların birbirine yakın yıllarda yapılmış olması sağlıklı bir karşılaştırma yapmaya olanak tanımaktadır.

Gelirler arttıkça gelir dağılımında bir düzelme yaşanacağı görüşüne karşın; üç gelir grubundaki ülkelerin Gini oranlarının ve gelir grubu paylarının incelenmesinden de anlaşılabileceği üzere, bu durumda gelir dağılımındaki temel sorun gelirin azlığı ya da çokluğu değil, bundan daha da belirleyici olanı, var olan gelirin belli kesimlerin aşırı şekilde lehine olmak üzere adaletsiz dağılımıdır. Gelirin daha adil dağı(tı)lması bir ekonomi politikası tercihi, bir ekonomik öncelikler sorunu olarak ortaya çıkmaktadır.

Gelirin artması durumunda dağılımın da düzelmesi varsayımı, ancak sermaye birikimi-tasarruf-yatırım arasındaki ilişkilerin dengeli bir şekilde kurulmasıyla gerçekleşebilir. Ancak gerek düşük gelirli, gerekse alt-orta ve üst-orta gelir grubundaki ülkelerde gelir dağılımının bu denli adaletsiz olmasının nedenlerinin saptanması ancak yüksek gelir grubuna dahil ülkelerdeki gelir dağılımını incelemekle

olanaklıdır. Yukarıda açıklanmaya çalışılan durum, yani, serbest piyasa ekonomilerine oranla planlamacı ekonomilerde gelir dağılımının daha adaletli olması, bölüşüm sorununun ekonomi politikası tercihi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, en azından zengin ülkeler dışındaki diğer tüm ülkeler için geçerlidir. Dünya nüfusunun % 84'ünü oluşturan ülkelerde gelir dağılımının adaletsiz olduğunun tespiti bazı sonuçlar çıkarmak için yeterliyse de yüksek gelirli ülkelerdeki durumu incelemek, gelir yoksulluğunun ve dolayısıyla gelir paylaşımındaki adaletsizliğin olabilecek bazı nedenlerini ortaya koymak bakımından gerekli olacaktır.

2.1.4. Yüksek Gelirli Ülkelerde Gelir Yoksulluğu ve Gelir Dağılımı

Yüksek gelirli ülkelerde gelir yoksulluğu yalnızca bu gruptaki ülkelerin kendi gelir dağılımları açısından geçerlidir. Diğer gelir grubundaki ülkelerle kıyaslandığında bir gelir yoksulluğundan değil, gelir zenginliğinden söz etmek gerekecektir. Yüksek gelirli 54 ülke dünya nüfusunun %16'sını oluşturmalarına karşın toplam dünya gelirinin %79.6'sını ellerinde bulundurmaktadır. Bir başka ifadeyle dünyanın %16'sı toplam 30 trilyon \$'ı aşkın gelirin 24 trilyon \$'ını, %80'ini ellerinde bulundururken, geri kalan %84'lük çoğunluk, toplam gelirden ancak 6 trilyon \$'dan biraz fazla, %20 oranında pay almaktadır.

Tablo 13 : Gelir, Nüfus ve Büyüme Hızı Arasındaki İlişkilerin Yüksek Gelirli Ülkelerde Görünümü

(\$)'a göre Ülke Sırası	Ülke Adı	Kişi Başına Milli Gelir (\$)	Nüfus (Bin Kişi)	Nüfus Artış Hızı 1990-1997 (%)	Reel Büyüme Hızı 1990-1997 (%)
1	Lihtenştayn	50.000	31		
2	Lüksemburg	45.000	422	1.4	
3	İsviçre	43.060	7,088	0.8	-0.5
4	Japonya	38.160	126,091	0.3	1.4
5	Norveç	36.100	4,044	0.5	3.8
6	Bermuda	35.000	63	0.5	
7	Danimarka	34.890	5,284	0.4	2.5
8	Singapur	32.810	3,104	2.0	6.7
9	Seyman Adaları	32.000	36		
10	Amerika	29.080	267,636	1.0	1.7
11	Almanya	28.280	82,071	0.5	0.7
12	Avusturya	27.920	8,072	0.6	1.1
13	İzlanda	27.000	271	0.9	0.4
14	Belçika	26.730	10,190	0.3	1.3
15	Fransa	26.300	58,607	0.5	1.0
16	İsveç	26.210	8,849	0.5	0.2
17	Monako	26.000	32		
18	Hollanda	25.830	15,607	0.6	1.9
19	Hong-Kong	25.200			
20	Finlandiya	24.790	5,140	0.4	0.9
22	İngiltere	20.870	59,009	0.4	1.9
23	Avustralya	20.650	8,072	0.6	2.4
24	İtalya	20.170	57,523	0.2	1.0
25	Kanada	19.640	30,287	1.2	0.8
28	İrlanda	17.790	3,661	0.6	5.6
32	İsrail	16.180	5,836	3.2	2.6
35	Yeni Zelanda	15.830	3,761	1.6	1.2
38	İspanya	14.490	39,323	0.2	1.3
49	Yunanistan	11.640	10,522	0.5	1.0
52	Portekiz	11.010	9,945	0.1	2.0
53	Kore	10.550	45,991	1.0	6.0
54	Slovenya	9.840	1,986	-0.1	4.2

Kaynak: World Bank Atlas 1999, s:15

Bu ülkelerden gelir bakımından sonuncu, 54. sırada bulunan ülkede, Slovenya'da bile ortalama KBGSMH 9.840 \$'dır ki, bu rakam dünya ortalaması olan 5.180 \$'ın hayli üzerindedir. Gerçekte bu durum yalnızca kalkınmış değil ama parasal gelir zenginliği sağlamış yani yüksek gelir grubundaki ülkelerle, dünyanın geri kalan %84'ü arasındaki korkunç farkı da göstermektedir. Çünkü diğer

gelir gruplarındaki ülkelerin tamamına yakın ortalama gelirin hayli altında gelire sahipken, yalnızca üst orta gelir grubundaki 14 ülke, bu düzeyin üzerine çıkabilmektedir. Bir başka ifadeyle yüksek gelirli ülkelerin tamamı ve üst-orta gelir grubundaki 14 ülke hariç diğer tüm ülkeler ortalama dünya gelirinin altında, büyük bir kısmı ise çok altında bir gelirle yetinmek zorundadırlar. Aradaki fark bununla da kalmamakta, en zengin gruba yakın olan üst-orta gelir grubunun 4.540 \$ olan ortalama geliri, yüksek gelirli grubun 25.890 \$ olan ortalamasının ancak %17.5'u düzeyinde kalmaktadır. Bu oran alt-orta gelir grubunda %4.7'ye, en yoksul gelir grubunda ise % 1.3'e kadar düşmektedir.

Bu grup gelir açısından kendi içinde incelendiğinde, diğer gruplara benzer bir özellik göze çarpmaktadır. 25.890 \$ olan ortalama gelirin üzerinde bir gelire sahip 17 ülke bulunurken, diğer 37 ülke bu ortalamanın altında kalmaktadır. Gelir zenginliğinin yaşandığı bu grupta bile böyle bir ayrımdan bahsetmek mümkündür. En zenginlerin en zenginleri olarak tanımlanabilecek ülkelerdeki ortalama KBGSMH kendi gruplarındaki çoğu ülkeden bile oldukça fazladır. Örneğin tabloda ilk sırada bulunan Lihtenştayn'ın 50.000 \$ olan kişi başına milli geliri yüksek gelirli ülkelerin en sonuncusu durumunda olan Slovenya'daki 9.840 \$'lık ortalama gelirin 5 katından bile fazladır. Bu durum en zenginler arasında bile gelirin oldukça adaletsiz dağılımını göstermektedir. Bununla birlikte grup olarak incelendiğinde dünya gelirinin 4/5'ünün küçük bir azınlık tarafından paylaşılması, yoksulluğun nereye kadar süreceği sorusunun çoğu iktisatçı ve tarafından kaygıyla sorulmasına neden olmaktadır.

Bu gruptaki ülkelerin çoğu aynı zamanda gelişmiş ülkeler grubu içinde yer almaktadır. Bunun belirgin bir göstergesi, yüksek gelirli ülkelerin nüfus artış hızlarına bakıldığında ortaya çıkmaktadır. Bu ülkelerden İsrail'deki 3.2 ve Singapur'daki 2.0 oranındaki artış hızları en yüksek artışlardır. Bunun dışında, ülkelerin çoğunda nüfus artış hızları % 1'lik oranın altında kalmaktadır. Ancak bu durum, gelir artışıyla nüfus artış hızı arasında mutlak, bire-bir ilişkinin olduğu anlamına gelmemektedir. Nüfus artış hızının düşmesi, ekonomilerde reel büyümenin sağlanması açısından öncelikli unsurlardan biridir.

Ancak toplumda böyle bir eğilimin varlığı mutlak gelir artışının olduğu durumlarda gerçeklemeyebilir. Gelir artışı, nüfus artış hızının yavaşlamasında etkili olan birçok destekleyici unsurlardan biridir. Önemli olan gelir artışının yanında sosyal, kültürel, dinsel bazı başka etkenlerin varlığıdır ki, bu

etkenler ülkelerin aynı zamanda gelişmişliğinin de başlıca ayırt edicilerinden sayılmaktadır. Ancak yüksek gelirli ülkelerin çoğunda nüfus artış hızının düşük olması, yukarıda değinildiği gibi bu ülkelerin aynı zamanda gelişmiş ülke özelliklerine sahip olmalarından kaynaklanmaktadır.

Yüksek gelirli ülkelerin 1990-1997 yılları arasındaki ortalama reel büyüme hızlarına bakıldığında, diğer gelir gruplarından farklı bir görünüm ortaya çıkmaktadır. Bu grupta, yukarıdaki tablo içinde yüksek büyüme hızlarını yakalayan az sayıda ülke bulunmaktadır. Singapur (6.7), Kore (6.0), İrlanda (5.6), ve Slovenya (4.2) dışında yüksek sayılabilecek orana ulaşan ülke bulunmamaktadır. Bu ülkelerde tam anlamıyla gelişmiş değil, gelişmekte olan ülkeler arasında sayılmalıdırlar. Son yıllardaki istikrarlı ve yüksek orandaki büyüme hızları nedeniyle gelir bakımından zengin ülkeler arasında yer almaktadırlar. Kaldı ki Kore ve Slovenya bu grubun en son sıradaki iki ülkesidir. Tabloda yer alan ülkelerin çoğunda bu hız %2'nin hatta %1'in altında kalmaktadır.

Bu durumun farklı nedenleri bulunmakla birlikte temel olarak gelişmiş ve aynı zamanda yüksek gelirli ülkelerin gelişmişliklerinin sınırına varmış olmalarından söz edilebilir. Gelişmekte olan ülkeler de gelişmiş ülkelerle aralarındaki farkı kapatmak ve aynı düzeye ulaşmak için varolan kaynaklarını daha verimli kullanarak ve atıl kapasitelerinden yararlanarak yüksek gelişme hızlarını yakalamış bulunmaktadırlar. Gelişmiş ülkeler ise sanayileşmeye dayalı kalkınma ekonomisinin sonuna gelmiş bulunmaktadırlar. Bu, gerek gelişmekte olan ülkeler, gerekse diğer gelir gruplarındaki ülkelerle aralarındaki gelir farkının belli bir süre sonra kapanması anlamına gelmekle birlikte, dünya ekonomisinin bildiğimiz anlamda sanayileşmeye dayalı kalkınma ekonomisinin artık sonuna geldiğini, bundan sonraki evrenin bilgiye ve teknolojiye dayalı ekonomi olacağı, gelişmiş ve üst gelir grubundaki ülkelerle diğer gelir gruplarındaki ülkelerin aralarındaki farkın bu bağlamda olacağını söylemek mümkündür.

Ancak bu evreye geçilirken gelişmişliğin sınırına henüz gelmemiş ülkelerin çoğunun öncelikle sanayileşmeye dönük kalkınmalarını sağlayacaklarını belirtmek gerekir. Sanayileşme bazlı milli gelir artışını tam anlamıyla sağlamadan bilgi-teknoloji toplumuna geçebilecek üst-orta ve alt-orta gelir grubunda bazı ülkeler bulunabilir. Ancak bunu başarmaları nitelikli insan potansiyelinin varlığı, teknolojiye açık olmaları ve demokrasiyi geliştirebilmiş olmalarıyla mümkündür. Bu noktada üst gelir grubundaki gelişmiş ülkelerin

sanayileşmeye dayalı kalkınma hızlarının uzun bir süre düşük oranlarda kalması mümkündür.

Zengin ülkelerdeki gelir dağılımına bakıldığında, önemli bir kısmının diğer gruplara kıyasla hakça bir dağılım sağladığını görmek mümkündür. Aşağıdaki tabloda üst-gelir grubundaki ülkelerde nüfus yüzdeleriyle gelir yüzdeleri arasındaki ilişki ve Gini katsayısına göre gelir dağılımı gösterilmiştir. Bu gruptaki gelir dağılımında birkaç nokta dikkati çekmektedir.

Tablo 14 : Bazı Yüksek Gelirli Ülkelerde Gelir Dağılımının Görünümü

Ülke	Araştırma Yılı	KBGSMH (\$)	Gini Index	I. 20	II. %20	III. %20	IV. %20	V. %20
İsviçre	1982	43.060	36.1	7.4	11.6	15.6	21.9	43.5
Norveç	1991	36.100	25.2	10.0	14.3	17.9	22.4	35.3
Danimarka	1992	34.890	24.7	9.6	14.9	18.3	22.7	34.5
Amerika	1994	29.080	40.1	4.8	10.5	16.0	23.5	45.2
Fransa	1989	26.300	32.7	7.2	12.7	17.1	22.8	40.1
İtalya	1991	20.170	31.2	7.6	12.9	17.3	23.2	38.9
İsrail	1992	16.180	35.5	6.9	11.4	16.3	22.9	42.5
İspanya	1990	14.490	32.5	7.5	12.6	17.0	22.6	40.3
Slovenya	1993	9.840	29.2	9.3	13.3	16.9	21.9	38.6

Kaynak :World Bank, World Development Report 1999/2000, 1999, s:238-239.

Dünyanın en gelişmiş ve GSMH bakımından en zengin ülkesi olarak bilinen Amerika Birleşik Devletleri'nde gelirin dağılımını gösteren Gini katsayısı aynı grupta bulunan diğer ülkelerden daha, hatta oldukça fazla olmak üzere yüksektir. Amerika'da 40.1 olan bu katsayının üst-orta ve alt orta gelir grubundaki birçok ülkeden bile daha yüksek olduğu izlenmektedir. Bu nedenle yüksek gelir grubundaki ülkeler arasında en adaletsiz gelir dağılımının Amerika'da olduğu görülmektedir. Kıyaslama yapıldığında Amerika, Etiyopya'dan, Nepal'den, Sri Lanka, Yemen, Uganda ve Vietnam'dan daha kötü bir gelir dağılımına sahiptir. Amerika'dakine yakın gelir dağılımına sahip ülkeler arasında Tunus, Filipinler ve Jamaika da bulunmaktadır.

Bu ülkelerden bazılarında gelir dağılımı daha önce sözü edilen ve yoksulluğun paylaşılması önceliğinde özetlenen durum nedeniyle daha adil görünebilmektedir. Ancak hem az gelirli hem de az gelişmiş olmaları nedeniyle yukarıda sayılan bu ülkelerin tümü söz konusu olduğunda, Amerika'nın böyle bir dağılıma sahip olmasının nedenlerinin teşhisi¹⁰², beraberinde uygulanan ekonomik politikaların da eleştirisi getirmektedir. Çünkü diğer yüksek gelirli ülkelere, özellikle gelişmiş ülkelere bakıldığında Amerika'nın hakça olmayan bir gelir dağılımı görüntüsü çizdiği ortadadır.

Bir başka dikkat çekici nokta Norveç, Danimarka, Fransa, İtalya ve İspanya gibi ülkelerde gelirin paylaşımı göreceli olarak çok daha adaletli bir görünüm sergilemektedir. Bu durumun nedenlerinden en önemlisi uygulanan ekonomi politikalarıdır. Bu ülkelerdeki sosyal demokrat ve sosyalist gelenek oldukça güçlüdür. Piyasa ekonomisinin yoksulluğa ve gelir dağılımına karşı kayıtsız uygulamalarına karşın sosyal devlet anlayışının egemen olduğu ekonomik programlarda gelirin dağılımında bir denge gözetilmesi ve gelirin yeniden dağılımına önem verilmesi nedeniyle hem yoksulluğun, hem de gelir dağılımında güçsüz kesimlerin daha fazla aleyhine olabilecek bazı durumların önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

Özellikle Norveç, Danimarka ve diğer İskandinav ülkelerinde %20'lik gruplar arasında gelirin paylaşılması açısından fazla bir fark bulunmamaktadır. Bu ülkelerde en zengin kesimin milli gelirden aldığı pay %35'ler civarındayken Amerika'da bu pay % 45'i geçmektedir. Yine bu ülkelerde en zengin %20'lik grup milli gelirden en fakir %20'nin yaklaşık 3.5-4 misli fazla pay alırken, Amerika'da bu oran 9.5 mislidir. Yani Amerika'da en zenginler en yoksullardan 9.5 kat daha zengindir.

Bu grupta en düşük Gini katsayısına sahip, gelir dağılımının en adaletli olduğu ülke Slovenya'dır. Bu ülkede en yoksul kesim milli gelirden 9.3 oranında pay alırken, en zengin kesimin aldığı pay %38.6'ya çıkabilmektedir. Bununla birlikte, orta sınıfın oldukça güçlü olduğu arada kalan üç grubun aldıkları payın çok yakın, sırasıyla %13.3, %16.9 ve %21.9 olmasından anlaşılabılır. Bu, daha önce diğer gruplarda belirlenen eğilimi doğrulamaktadır. Eski demirperde ülkeleri, ekonomik programlarında gelirin daha eşit dağıtılmasını gözetken anlayışa sahip

¹⁰² Bu konuda ayrıntılı bir analiz, özellikle globalizasyon sürecinin getirdiği etkiler bağlamında, III. Bölümde yapılacaktır.

ülkelerde Gini katsayısı daha düşük olmaktadır. Ancak, bu ülkelerin Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla başlayan piyasa ekonomisine geçiş süreciyle birlikte gelirin dağıtılmasında belirgin bir değişme yaşadıklarını, özellikle en zengin kesimlerin milli gelirden aldıkları payların artmaya başladığı söylenebilir. Öte yandan son yıllardaki küreselleşme anlayışının ağırlık kazanması ve liberal ekonominin denetimden uzak biçimde uygulanmasıyla birlikte, yukarıdaki tabloda, en erken 5-6 yıl önceki veriler sonucu elde edilen araştırma sonuçlarından farklı olarak, çoğu ülkede gelir dağılımında olumsuz bir gelişme olduğunu, ek olarak yoksul sayılarında gözle görülür bir artış yaşandığını söylemek mümkündür.

Bu durum, gelir yetersizliği ve gelir dağılımından çok insani yoksulluk kavramının ön plana çıkmasına neden olmakta, ülkeleri bu kritere göre değerlendirmenin ve artan yoksulluk, evsizlik, eğitim ve sağlık sorunlarıyla birlikte incelemenin daha anlamlı olacağını ortaya koymaktadır.

2.1.5. Gelir Düzeyi Bakımından Türkiye'nin Dünyadaki Yeri

Türkiye Dünya Bankası'nın The World Bank Atlas 1999 yayınında kişi başına düşen ortalama GSMH bakımından dünyadaki 210 ülke arasında 91. sırada bulunmaktadır. Bu sıraya 3.130 \$'lık gelirle ulaşmıştır ve böylece üst-orta gelirli ülke grubu içinde yer almaktadır. Bu grupta yer almasıyla Türkiye'nin gelir bakımından 1998 yılında yayınlanan rapora göre sınıf atladığı görülmektedir. The World Bank Atlas 1998'de Türkiye alt-orta gelirli ülke grubu içinde yer almaktaydı. Bir üst gruba geçmesi olumlu bir gösterge olmakla birlikte, durumun kapsamlı tahlili için bazı oranlardan yararlanmak gerekmektedir.

1998 yılında yayınlanan rapora göre 1999 yılındaki rapor Türkiye'nin, gerek dünyadaki toplam GSMH bakımından, gerekse kişi başına ortalama GSMH artışı bakımından dünya ortalamasının üzerinde bir artış oranı yakaladığını göstermektedir. 1999 yılında yayınlanan, 1997 yılı verilerine göre dünya GSMH'sı 1996 yılına göre %2.08 oranında artarak 30,125 trilyon dolara ulaşmıştır. Dünyadaki kişi başına gelir de %0.9 oranında artarak 5130 dolardan 5180 dolara yükselmiştir. Yine aynı kaynağa göre, Türkiye'nin aynı süredeki GSMH'sındaki artış oranı ise %12.2'dir.

Benzer şekilde Türkiye’de kişi başına gelir de 1996’dan 1997’ye 2.830 dolardan 3.130 dolara ulaşarak %10.6. oranında artmıştır. Bu durum, Türkiye’nin dünya ortalamasının hayli üzerinde bir oranla gelir artışı sağladığını göstermektedir. Ancak son olarak yayınlanan 2000 yılına ait rakamlardan Türkiye’nin istikrarlı bir gelişim göstermediğine işaret etmektedir. Çünkü GSMH 1998 yılında 199.3 milyar dolardan 185.1 milyar dolara gerileyerek ekonomi, söz konusu kaynağa göre %7.1 oranında küçülmüştür.

Benzer olumlu gelişme nüfus artış hızı bakımından da geçerlidir. Daha önceki yıllarda Türkiye’de %2’nin altına düşmeyen nüfus artış hızının 1990-1997 yılları arasındaki ortalaması %1.8’de kalmıştır. Bu durum Türkiye’nin GSMH’da artış trendinin sürdürmesi ve nüfus artış hızını daha aşağılara çekebilmesi halinde gelir zenginliği bakımından üst—orta gelir grubunun yukarılarına doğru tırmanacağına işaret etmektedir. Çünkü aynı gelir grubunda birbirine yakın gelirden bulunan, ancak nüfus artış hızı Türkiye’ye yakın ya da daha büyük, aynı zamanda reel büyüme hızı Türkiye’den küçük bir çok ülke bulunmaktadır. 1990-1997 yılları arasındaki reel büyüme hızlarına bakıldığında ise Türkiye’nin ortalama %2.3 gibi bir oranı yakaladığı görülmektedir. Bazı yıllar %6-7 oranlarında bir hız yakalayan Türkiye’nin dünyadaki ekonomik krizlerden ve özellikle 1994 yılındaki sıcak paranın kaçıışı temelindeki krizden etkilenip ekonomisinin küçülmesi büyümesini etkilemiş, ortalama büyüme hızının %2.3 gibi yüksek olmayan bir oranda kalmasına neden olmuştur.

Türkiye her ne kadar ulusal gelirini artırmış ve alt-orta gelirli gruptan, üst-orta gelirli gruba sıçramış olsa da, sonuç olarak üst-orta gelirli grubun son sırasında yer almakta ve bir alt grupla arasında ortalama KBGSMH bakımından yalnızca 4 \$ fark bulunmaktadır. Ayrıca, dünyada kişi başına ortalama gelirin 5.180 \$ olduğu düşünüldüğünde bir yıldaki %12’lik büyümeyle yakalanan 3.130 \$’lık düzey bile oldukça yetersiz görünmektedir. Toplam gelire göre yapılan ülke sıralaması bakımından ortanın çok üzerinde, 91. sırada görünse de, ortalama kişi başına geliri dünya ortalamasının oldukça altında kalması ve buna karşın üst-orta gelir grubu içinde yer alması oldukça çelişkili bir görünüm sunmaktadır ve bu durum gelir gruplarının belirlenmesine ilişkin başka bir sınıflamanın, zengin ve yoksul ayrımını gerçek anlamda belirginleştirecek başka bir gruplama yapılmasının gereğini de ortaya koymaktadır.

Öte yandan DİE tarafından açıklanan büyümeye ilişkin son rakamlar¹⁰³ Türkiye'nin yeniden alt-orta gelir grubu düzeyine indiğini göstermektedir. 1999 yılı büyüme oranı %-6.4 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum Türkiye ekonomisinin 1999 yılında %6.4 küçüldüğü anlamına gelmektedir. Buna bağlı olarak kişi başına gelir ise daha büyük bir oranda, %11.6 gerileyerek 2.878 dolara inmiş bulunmaktadır. Bu rakam Türkiye'nin 6 yıl önceki kişi başına gelirin karşılık gelmektedir. Bu gelir miktarı, büyük bir krizin yaşandığı 1994 yılından bile daha alt bir gelir seviyesinde bulunulduğunu göstermektedir. Ekonomik daralma sonucu ulaşılan bu kişi başına gelir düzeyi ile Türkiye yeniden alt-orta gelir grubundaki ülkeler arasında yer almaktadır.

Öte yandan, Türkiye'nin 1997 yılında 1996'ya göre gelir artışı sağlamış olması ancak tek başına ele alındığında olumlu bir gösterge sayılmalıdır. Bu artışın nasıl ve hangi yollardan sağlandığı sorusu Türkiye'deki gelir dağılımının ayrıntılı incelemesini gerektirmektedir. Önümüzdeki bölüm Türkiye'de gelir dağılımının analizini yapmaya yardımcı olmak üzere tablolar ve verilerle ayrıntılı incelenmesine ayrılmıştır.

¹⁰³ <http://www.dpt.gov.tr/dptweb/teg/teg-ic.html> sayfasında Türkiye'nin büyüme rakamlarına ilişkin ayrıntılı veriler mevcuttur.

2.2. TÜRKİYE’DE GELİR DAĞILIMI

Gelir dağılımı araştırmaları bugüne değin ülkemizde, özel önem verilen bir araştırma konusu olmamıştır. Tam tersine araştırma yapacak kişi ve kuruluşlar özenle bu konudan uzak tutulmaya çalışılmıştır. Ancak bazı bağımsız iktisatçıların kısıtlı sayılabilecek az sayıdaki çalışmaları sayesinde Türkiye’de gelirin nasıl bölüşüldüğü konusunda bilgi sahibi olunabilecek veriler ortaya çıkabilmiştir. Bu araştırmaların da önemli bir bölümü tam anlamıyla gelir dağılımı araştırması niteliğinde olmayıp, bu tür bir araştırmayı destekler ve bölüşümün yıllar içindeki seyrini göstermeye ışık tutar nitelikteki “çalışmalar” dır.

2.2.1. Yıllar İtibariyle Türkiye’de Yapılan Gelir Dağılımı Araştırmaları

Gelir dağılımı konusuna karşı soğuk davranılmasının ve özellikle devlet kurumları tarafından düzenli bir gelir dağılımı araştırmasının yapılmamış olması siyasal kaygılardan kaynaklanmaktadır. Çünkü gelirin paylaşımı konusu; toplumsal sınıflar arasındaki dengeleri değiştirebilecek, gelirden daha az pay alan kesimleri daha fazla pay almaya zorlayabilecek, bu nedenle de toplumda varolan ekonomik-politik ilişkileri dönüştürebilecek potansiyeli içinde barındırmaktadır. Bu kaygılardan dolayı ve halihazırdaki güç dengeleri içinde sosyal sınıflar arasındaki ilişkilerin değişmesini istemeyen kesim(ler) bu tür bir istikrarsızlığın yapı taşları olan gelir dağılımı araştırmalarının ne yapılmasını ne de yayınlanmasını istememektedirler. Bu durum, tüm dünyanın birbirinden haberdar olduğu, her bir ülkenin ekonomik gelişmelerinin izlenebildiği günümüze değin bile sürmüştür.

Bununla birlikte, gelir dağılımı bulgularının genel olarak tüm ekonomik yaşamın planlanmasındaki vazgeçilmez önemi ve çeşitli uluslararası kuruluşların da ekonominin izlenmesi amacıyla eksikliği duyulan bilgilerin edinilmesinden hareketle yaptığı baskılar sonucu gelir dağılımı araştırmaları yapılmıştır. Ancak bu araştırmalardan geniş kapsamlı ve teknik olarak gelir dağılımı hakkında daha aydınlatıcı bilgi veren çalışmalar sınırlıdır. Bu kapsamda, Türkiye’deki gelir dağılımına yönelik araştırmalardan, sınırlı da olsa gelir dağılımı niteliğindeki ve özellikle bireysel ve fonksiyonel dağılıma ilişkin sonuçlar içeren çalışmalardan bugüne değin gerçekleştirilenler yayın tarihi sırasına göre şöyledir:

1. Türkiye’deki ilk ayrıntılı gelir dağılımı araştırması niteliğini taşıyan çalışma 1963 yılında DPT tarafından yürütülen ve sonuçları 1966 yılında yayınlanan araştırmadır. Araştırma Tolgay Çavuşoğlu ve Yusuf Hamurdan tarafından gerçekleştirilmiştir.
2. İkinci araştırma 1969 yılında Ankara Üniversitesi SBF dergisinde yayınlanan, 1950-1965 yılları arasında tarım dışı sınıflar arasındaki gelir dağılımını inceleyen, Korkut Boratav’ın çalışmasıdır.
3. Üçüncü gelir dağılımı araştırması, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü tarafından 1968 yılında Tuncer Bulutay, Serim Timur ve Hasan Ersel tarafından yapılmıştır. Çalışma Türkiye genelinde 2511 aileye uygulanan anket sonuçlarına dayanmaktadır.
4. Dördüncü araştırma, 1973 yılında Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü’nce uygulanan “Türkiye’nin Nüfus Yapısı ve Nüfus Sorunları” konusunda Türkiye çapında bir örnekleme niteliğindeki alan araştırmasının hanehalkı gelirlerine ilişkin verilerinin kullanıldığı DPT çalışmasıdır.¹⁰⁴
5. DİE tarafından gerçekleştirilen “Kırsal Kesim Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamaları” anketi 1973-1974 yılında yapılmış ve 1979 yılında yayınlanmıştır.
6. DİE’nin “Kentsel Yerler Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anket Sonuçları (1978-1979)”, 1982’de yayınlanmıştır.¹⁰⁵
7. Gelir dağılımına ilişkin bir diğer araştırma TÜSİAD tarafından 1986 yılında yayınlanmıştır. Yılmaz Esmer, Hamit Fişek ve Ersin Kalaycıoğlu’nun hazırladığı çalışma Türkiye’de sosyo-ekonomik önceliklerin belirlenmesine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir.

¹⁰⁴ DİE; 1987 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları “Gelir Dağılımı”, Ankara, DİE, 1990, Yayın no: 1441, s: 4

¹⁰⁵ SÖNMEZ, Mustafa ;Türkiye’de Gelir Eşitsizliği, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990, s:88

8. 1987 yılında DİE tarafından uygulanan “Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi” önce 1989 yılında yayınlanmıştır. Ancak bu çalışmanın bilimselliği üzerine olan kuşklar bizzat DİE Başkanı tarafından dile getirilmiştir. 1990 yılında yayınlanan rapor ise ilk rapordaki hesaplama hataları giderildikten sonra kamuoyuna sunulmuştur.
9. Son olarak 1994 yılında, DİE tarafından yapılan ve 1997 yılında yayınlanan “Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi” uygulanmıştır.

Gelir dağılımına ilişkin yapılan bu araştırmalar belli formatlar içinde gerçekleşmemiştir. Sayılan araştırmaların bir kısmı tam anlamıyla gelir dağılımına yönelik değil, tüketim harcamalarına yönelik olarak yapılmıştır. Bazılarında yöntem farklılıkları bulunmakta, diğer bir kısmında ise yetersiz veriler ve kapsam eksikliği söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte araştırmalara toplu halde bakıldığında genel olarak Türkiye’deki bölüşüm ilişkileri hakkında fikir sahibi olunabilmektedir.

2.2.2. Türkiye’de Gelir Dağılımı Araştırma Sonuçları

Çalışmamızda, gelir dağılımı türlerine göre incelenirken yukarıda sözü edilen araştırma sonuçlarından yararlanılacaktır. Ancak, daha kapsamlı ve gelir dağılımı “araştırması” niteliği taşıması bakımından bunlardan bazıları ön plana çıkmaktadır. Bölüşüm ilişkilerinin seyrini göstermesi bakımından 1963 yılında yapılan ilk çalışma başlangıç olarak alınmakla birlikte, yapılan gelir dağılımı sınıflandırmalarına göre yukarıda sayılan araştırmalardan bazıları yer almayabilecektir. Ayrıca 1994 yılında gerçekleştirilip 1997 yılında yayınlanan son gelir dağılımı araştırması¹⁰⁶ Türkiye’de varolan durumu yansıtmaması bakımından ağırlıklı olarak ele alınacak, diğer araştırmalar ise bir bütün olarak gelir dağılımının yıllar içindeki gelişimine ilişkin bilgi verecek şekilde değerlendirilecektir.

Ancak şu konuyu belirtmekte fayda vardır: Yapılan araştırmaların hepsinde yöntem farklılıkları bulunmaktadır. Bu nedenle araştırma kapsamları farklılık göstermekte, yıllar itibariyle birbiriyle birebir örtüşen verilerden

¹⁰⁶ DİE ;1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, Ankara, DİE, 1997.

yoksun bulunmaktadır. Türkiye’deki gelir dağılımının daha anlamlı incelenmesi için 1963, 1968, 1973, 1987 ve 1994 yılı çalışmaları öne çıkarılacaktır.

2.2.2.1. Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı

Bireysel gelir dağılımında bireyler (aileler ya da hanehalkları) %20’lik nüfus gruplarına göre en yoksuldan en zengine doğru beşli grup şeklinde sıralanmakta, bu grupların milli gelirden aldıkları pay da yine yüzde olarak ifade edilmektedir. Yıllar itibariyle yapılan araştırmalar sonucu bulunan rakamlara göre Türkiye’deki gelir dağılımı incelendiğinde, Gini katsayısıyla birlikte şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır.

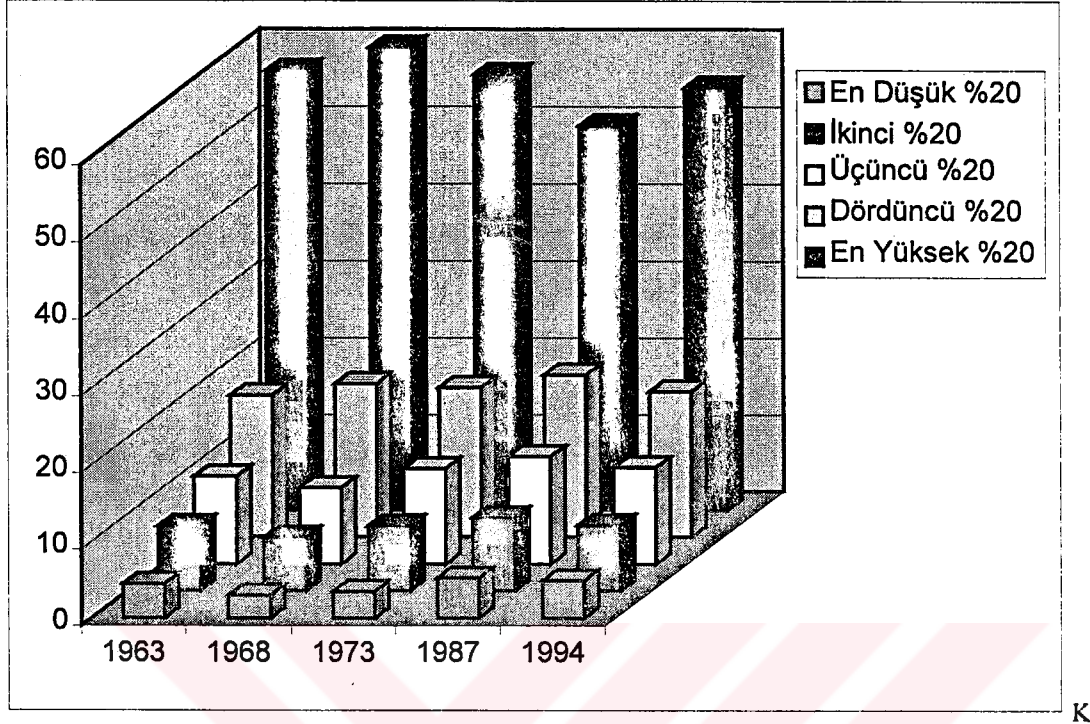
Tablo 15 : Türkiye’de %20’lik Gruplar İtibariyle Gelir Dağılımı Araştırma Sonuçları

Gelir Grupları	1963	1968	1973	1987	1994
En Düşük %20	4.50	3.00	3.50	5.24	4.86
İkinci %20	8.50	7.00	8.50	9.61	8.63
Üçüncü %20	11.50	10.00	12.50	14.06	12.61
Dördüncü %20	18.50	20.00	19.50	21.15	19.03
En Yüksek %20	57.00	60.00	56.50	49.94	54.88
En Yüksek/En Düşük	12.66	20.00	16.14	9.53	11.29
Gini Katsayısı	0.55	0.56	0.51	0.43	0.49

Kaynaklar:

1963 yılı için; T. Çavuşaoğlu- Y. Hamurdan, Gelir Dağılımı Araştırması-1963, Ankara, DPT,
1968 yılı için; T. Bulutay- S.Timur- H. Ersel, Türkiyede Gelir Dağılımı- 1968, Ankara, SBF,
1973 yılı için; DPT, Gelir Dağılımı 1973, Ankara, 1976
1987 yılı için; DİE, Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi- 1987 Sonuçları, Ankara, 1990
1994 yılı için ; DİE, Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları -1994, Ankara, 1997

Grafik 2 : Türkiye’de Yıllar İtibariyle %20’lik Gruplara Göre Gelir Dağılımı

Kaynak: 1963, 1968, 1973, 1987, 1984 yılları gelir dağılımı araştırmaları

Gelir dağılımı konusunda 1963 yılından bugüne değin yapılan araştırmalardan çıkan sonuç, bu konudaki eşitsizliğin hemen hemen hiç değişmemesidir. 31 yıllık sürede çok az sayılabilecek düzelmeler dışında, gelir dağılımındaki adaletsizliği giderecek, yoksul sınıfların bu durumlarını ortadan kaldıracak önemli bir iyileşme gözlenmemektedir. Yıllar içinde örneğin en zengin/en yoksul oranında bazen düşmeler görülse de, en yoksul %20’in gelirden aldığı payın bir türlü %5’lerin üzerine çıkamaması, buna karşılık en zengin %20’nin payının sürekli %50’lerin hatta %55’lerin üzerinde olması çarpık paylaşımın düzeleceği konusunda umutvar olunmasını engeller görünmektedir. Tabloda yer alan rakamlardan 1987 yılına ait olanlardaki görece düzelmelerse, söz konusu araştırmada kullanılan yöntem farklılıklarından ve veri tabanındaki değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Aynı sonuçlar doğal olarak Gini katsayısının gösterdikleriyle de paralellik arz etmektedir. 1963 yılında 0.55 olan katsayı, 1968’de 0.56’ya çıkmış, 1973’te 0.51, 87’de 0.43’e düşmüşse de, son araştırma yılı olan 1994’te 0.49’a çıkmıştır. Benzer şekilde en yoksul %40’ın payında da fazla bir değişiklik gözlenmemektedir. Bu oran en fazla 1987 yılında %14.8 olurken, en düşük 1968

yılında %10 olarak gerçekleşmiş, 1994'te ise %13.5'ta kalmıştır. Bu durum ülkenin yarısına yakınının gelirden çok düşük pay aldığı gerçeğinin yıllar içinde değişmeden sürdüğünü göstermektedir.

Gelir dağılımındaki çarpıklığın boyutları, en zengin ve en yoksul %20'lik gruplar dışarıda tutulduğunda, kalan %60'lık, orta sınıf olarak nitelendirilebilecek kesimin milli gelirden aldığı paya bakılarak da görülebilir. Bu oran 1963 yılında %38.5 iken, 1968'de %37'ye düşmüş, 1973'te %40 olarak gerçekleşmiş, 1987'de %44.7 ve son olarak 1994 yılındaki araştırmada %40.2 olmuştur. Şu söylenebilir: Türkiye'de %60'lık kesimi oluşturan orta sınıfın gelirden aldığı pay yıllar içinde pek fazla değişmemiş, %40'lar civarında kalmıştır. Milli gelirdeki artışla kıyaslandığında, sosyal barış açısından denge unsuru sayılan %60'lık bu kesimin gelir payını neredeyse hiç arttıramayıp %40'larda kalması, ülkenin kalkınmasından 30 yılda hemen hiç pay alamadığını göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde bu oran Türkiye'nin oldukça üzerinde, %50'ler civarındadır. Örneğin gelir gruplarının ortasında yer alan %60'ın milli gelirden aldığı pay, Norveç'te %54.6, İtalya'da %53.4, Amerika'da (ki gelir dağılımı gelişmiş ülkeler arasında en kötülerden biridir) %50, Danimarka'da %55.9'dur. Bu kesimin güçlenmesi gerekirken payının neredeyse değişmemesi, üstelik bu payın, nüfus toplamlarının oldukça altında bir oranda kalması sosyal-ekonomik dengenin en zengin grubun lehine devam ettiğini göstermektedir.

Türkiye'de son durumu göstermesi bakımından, 1994 yılındaki araştırma sonuçlarına göre bireysel gelir dağılımı şöyle bir manzara sunmaktadır:

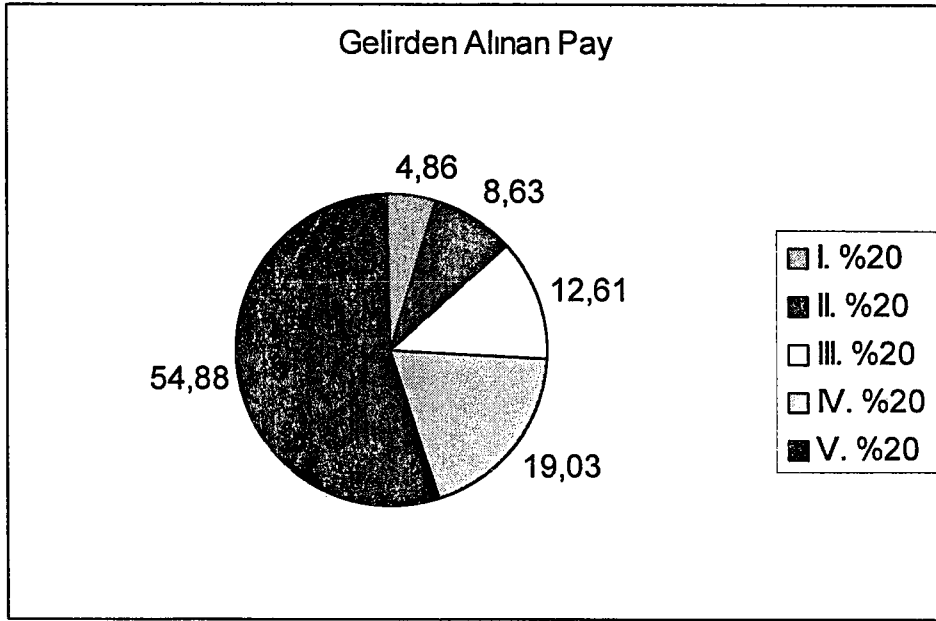
Tablo 16 : 1994 Yılında Hanelerin %20'lik Gruplara Göre Gelirden Aldıkları

Pay

Hanehalkı Yüzdeleri	Gelirden Alınan Pay
1. %20	4.86
2. %20	8.63
3. %20	12.61
4. %20	19.03
5. %20	54.88
% 100	100

Kaynak : 1994 HGDA Sonuçları, DİE, Ankara, 1997s:10

Grafik 3 : %20'lik Grupların Gelir Payı 1994 (%)

Kaynak : 1994 HGDA Sonuçları, DİE, Ankara, 1997s:10

Tablodan ilk bakışta da görüldüğü gibi, 1994 yılında Türkiye’de gelir oldukça adaletsiz biçimde dağılmaktadır. En yoksul %20’lik kesim gelirin sadece %4.86’lık kısmına sahiptir. En zengin %20 ise tüm ülke gelirin yarısından fazlasını, %54.88’ini almaktadır. Aradaki fark 11 kattan fazladır. Gelir dağılımındaki adaletsizliğin hangi boyutlara ulaştığına ilişkin başka kıyaslamalar yapıldığında, örneğin; ülkede yaşayan insanların %80’inin gelirden aldıkları payın toplamı en zengin %20’nin payından bile düşüktür. Yani ülkede yaşayan her beş kişiden dördünün toplam geliri en zengin bir kişinin gelirinden bile düşüktür. En zengin %20’nin geliri, ikinci en zengin %20’nin gelirinin yaklaşık üç katıdır. İkinci en zengin grup bile bu durumda orta gelirli sayılabilir. Bu durum Türkiye’de en zengin grubun milli gelirden olağanüstü fazla pay aldığını göstermektedir.

En yoksul %40’ın payına bakıldığında, bu grubun milli gelirden aldığı payın yalnızca %13.5, en yoksul %60’ın ise %26 oranında olduğu görülmektedir. Türkiye’nin değil girmek istediği ve aynı coğrafyada yer alan Avrupa ülkeleriyle, gelişmekte olan ülkelerle bile kıyaslandığında zaten yetersiz olan gelirin bu oranlarla dağılması, ülkenin yarısından çoğunun yoksulluğun da ötesinde bir yaşam biçimini sürdürdüğünü göstermektedir. Gelirden aldıkları pay bakımından ilk dört %20’lik grupların aralarında fazla bir fark görünmemektedir. Bu ölçüte göre bu grupların her birinin milli gelirden aldığı payın bir önceki grubun payına oranı sırasıyla %77.5, %46.1 ve %50.9 iken en son (zengin) grubun 4. gruba oranı %284’ü

geçmektedir. Bu durum diğer gruplar arası geçişkenliği yüksek düzeyde olası kılarken, en üst gruba geçmenin oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir.

Gelirin bireysel dağılımının daha ayrıntılı görünümü için %10'luk ve %5'lik gruplara da bakmak gerekmektedir. Böyle bir bakış genel anlamda bölüşüm ilişkilerini aydınlatmak ve analiz etmek için yardımcı olacaktır. Nüfus daha küçük dilimlere ayrıldığında, gelir dağılımındaki uçurum daha belirgin bir şekilde göze çarpmaktadır.

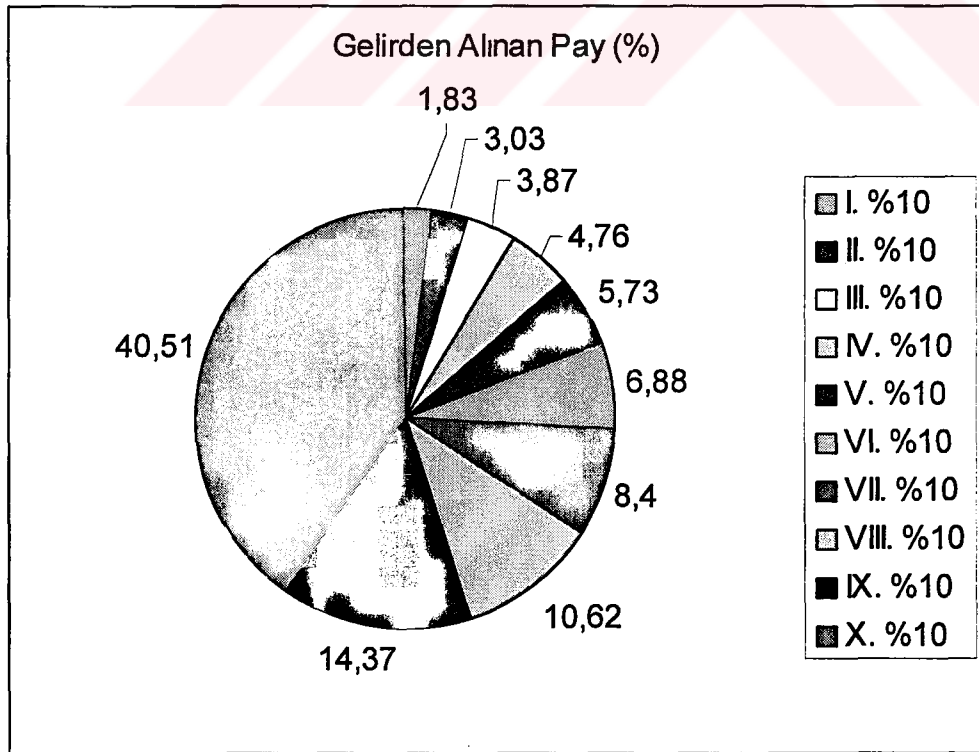
Tablo 17 : 1994 Yılında Hanelerin %10'luk Gruplara Göre Gelirden Aldıkları

Pay

Hanehalkı Yüzdeleri	Gelirden Alınan Pay (%)	Hanehalkı Yüzdeleri	Gelirden Alınan Pay (%)
1. %10	1.83	6. %10	6.88
2. %10	3.03	7. %10	8.40
3. %10	3.87	8. %10	10.62
4. %10	4.76	9. %10	14.37
5. %10	5.73	10. %10	40.51

Kaynak : 1994 HGDA Sonuçları, DİE, Ankara, 1997

Grafik 4 : %10'luk Grupların Gelir Payı – 1994 (%)

Kaynak : 1994 HGDA Sonuçları, DİE, Ankara, 1997s:10

En zengin %20'lik grup ele alındığında, bu grubun kendi içinde de diğer %20'lik gruplarla olan fark benzer biçimde ortaya çıkmaktadır. En zengin iki %10'luk grubun milli gelirden aldıkları pay sırasıyla %40.51 ve %14.37'dir. Aradaki farkın 2.8 kat olması, zenginliğin dağılımının bile adaletsiz olduğunu göstermektedir. Bu nüfus dilimleriyle bakıldığında Türkiye nüfusunun yarısının, milli gelirin %19.22'sini aldığı, diğer yarısının ise gelirin %80'ine sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle toplumun yarısı milli gelirin 1/5'ini alırken, diğer yarısı 4/5'ine sahip bulunmaktadır. Yine grupların her biri gelirden, birbirine yakın oranda pay alırken, en zengin kesimin birdenbire çok farklı şekilde çok yüksek oranda pay aldığı görülmektedir. Öte yandan, en zengin %10'luk grubun ne derece zengin olduğuna ilişkin şu da söylenmelidir: Türkiye nüfusunun %90'ı gelirin %59.5'ini alırken en zengin %10, tek başına milli gelirin %40.5'ini almaktadır.

En zengin ve en yoksul gruplar arasındaki fark %10'luk dilimlerde bariz şekilde gelir uçurumunu göstermektedir. Birinci %10'un gelirden aldığı pay %1.83'te kalırken, en zengin %10 ise gelirin %40.51'ini almaktadır. Bu durumda kişi sayıları eşitken iki gruptan zengin grup fakir gruptan 22 kez büyük gelire sahip olmaktadır. Gelirin bu şekilde paylaşımı, Türkiye'nin dünyada en adaletsiz ülkeler sıralamasında en başlarda yer almasına neden olmaktadır. Ülkenin nüfus olarak ortasında bulunan ve en azından nüfusuyla orantılı bir gelire sahip olması gereken 5. %10'luk grup bile gelirden %5.73 oranında pay alabilmektedir ki, bu grup en zengin grubun ancak 1/7'si oranında gelire sahip görünmektedir.

%5'lik dilimlere indirildiğinde, gelir dağılımının daha ayrıntılı görünümünü elde etmek mümkündür. Bu dilimde de diğerlerinde olduğu gibi aynı eğilim devam etmektedir. O da şudur: yoksulluk görece eşit dağılırken, zenginlik eşitsiz biçimde dağılmaktadır. Bir başka ifadeyle, herkes tek başına ya da çok küçük bir kesim içinde kalması koşuluyla, zenginliğe (servete-sermayeye) sahip olmak istemektedir. Gelir dağılımında grup payları incelendiğinde bu sonuç ortaya çıkmaktadır. En fakir gruplardan başlayarak yukarı doğru gidildiğinde gruplar arasındaki oran küçük kalmaktadır. Bu en son gruba gelinceye değin aynı biçimde devam etmekte, ancak son grupla yani en zengin %5'lik grupla en zengin ikinci %5'lik grup arasındaki fark bile bir anda yaklaşık üç misline çıkmaktadır. Diğer grupların birbirine oranı genellikle %20'ler civarında kalırken, ki bu her bir üst

grubun bir öncekine göre %20 daha zengin olması anlamına gelmektedir, en zengin grup ikinci en zengin grubun bile 3 katı fazla gelire sahiptir. 1994 yılında Türkiye'nin en zengin %5'i, toplam gelirin %30.34'ünü elinde tutmaktadır. Bu gelir, en yoksul 13 adet %5'lik grubun gelirinden fazladır. Böylece ülkenin en zengin yalnızca %5'inin geliri, ülkenin en yoksul 13 tane %5'lik grubunun gelirinden daha fazla olmaktadır. Türkiye'nin %5'i, gelirin %30'undan fazlasına tek başına sahipken, geri kalan %95, gelirin %70'ini paylaşmaktadır.

En zengin ve en yoksul gruplar arasındaki gelir farkı %5'lik dilimler söz konusu olduğunda bir uçurum halini almaktadır. En zengin ve en yoksul kesimler arasındaki fark tam 44 mislidir. Birinci %5, toplam gelirin yalnızca %0.69'unu almaktadır. Daha düşündürücü durum şudur: Onuncu %5'lik kesim, yani ülkenin tam ortasında bulunan gelir grubu, ülke gelirinin %2.99'una sahip görünmektedir. Bu durumda normal koşullar altında nüfus yüzdesine yakın bir ortalama bir gelire sahip olması gereken bu kesim bile en zengin gruptan 10 kat daha fakirdir. Bu rakamların hepsi kullanılabilir hane gelirleri göz önüne alınarak elde edilmiş sonuçlardır. Ortalama hane gelirlerine bakıldığında fark daha da büyümektedir. Birinci %5'in ortalama hane geliri 32.074.000 TL.'de kalırken, en zengin %5, 1.851.314.000 TL. gelir elde etmektedir, ki bu kez fark yaklaşık 58 misli olmaktadır. Onuncu %5'lik kesimle en zengin grubun arasındaki fark ise bu ölçütle 15 mislinden fazla olmaktadır.

Bu konuda bütün rakamlar Türkiye'de gelir dağılımı adaletsizliğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla ülkenin büyük çoğunluğu gelir dağılımındaki adaletsizliğin yol açtığı gelir yoksulluğu içinde bulunmaktadır. Bu konuda son olarak %1'lik dilimlere göre gelir dağılımı incelendiğinde, Türkiye'de zenginliği elinde bulunduran asıl kesimin bu en zengin %1'lik grup olduğu görülmektedir. Çünkü bu grup toplam gelirin %16.60'ını elinde bulundurmaktadır. Bu gelir miktarı, en fakir %45'lik grubun gelirinden fazla bir miktarı temsil etmektedir. Kısaca; Türkiye'de 1994 yılında nüfusun en zengin %1'i hemen hemen nüfusun yarısına eşit bir gelire sahip bulunmaktadır. Hele en zengin ve en fakir %1'lik gruplar arasındaki fark 237 misline ulaşmaktadır. Bu adaletsizlik en fazla gelire sahip olanlara arasında bile o boyutlara ulaşmıştır ki, en zengin %1, ikinci en zengin %1'in bile 3.5 katından daha fazla bir gelire sahiptir. Başka bir orantı, en zengin %2'nin, ülkenin toplam gelirinin %21'inden fazlasını elinde bulundurması saptamasıyla yapılabilir. Başka ifadeyle gelir getiren fert bakımından

hesaplandığında ÷lkedeki en zengin yaklaşık 550.000 kişi, 11 milyon kişinin gelirine eşit bir gelir elde etmektedir.

Türkiye'deki gelir dağılımı adaletsizliğı Gini katsayısına bakıldığında da anlaşılmaktadır. 1994 yılında yapılan araştırmada bu katsayı 0.492 bulunmuştur ki, bu eşitlikten oldukça uzak bir dağılımı temsil etmektedir. Örneğın bu katsayı Almanya'da (1989) 0.281, İtalya'da (1991) 0.312, Belçika'da (1992) 0.25, Amerika'da (1994) 0.401 iken, Türkiye'den daha kötü gelir dağılımına sahip ÷lkelerden Brezilya'da (1995) 0.601, şili'de (1994) 0.565, Zambiya'da (1996) 0.498 olmuştur.¹⁰⁷ Dünya Bankası ve DİE hesaplamaları farklı olsa bile bu oranlar genel bir görünümü yansıtmakta ve yorum farklılığına yol açacak kadar bir etkide bulunmamaktadır.

2.2.2.2. Türkiye'de Gelir Dağılımı'nın Sektörel Görünümü

Ülkenin GSMH'den hangi sektörün ne oranda pay aldığıının bilinmesi, bir başka ifadeyle sektörlerin milli gelire olan katkısının paylarının ölçülmesi, ÷lke zenginliğinin hangi yoldan sağlandığının göstergesi olmaktadır. Bu, yıllar içinde incelendiğinde aynı zamanda ÷lkenin kalkınma stratejisini de ortaya koymaktadır.

Türkiye'de yıllar boyunca GSMH içindeki sektör payları incelendiğinde, tarım, sanayi ve hizmetler ana sektörlerinden oluşan ekonomide, bu sektörler istihdamdaki paylarıyla birlikte değerlendirildiğinde tarımın aleyhine, sanayileşmenin ve ağırlıkla hizmetler sektörünün lehine bir gelişme ve bunu sonucunda şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

¹⁰⁷ World Bank; World Development Report 1999/2000, s:238-239

Tablo 18 : Yıllar İtibariyle GSMH’de Sektör Payları (Sabit Fiyatlarla)

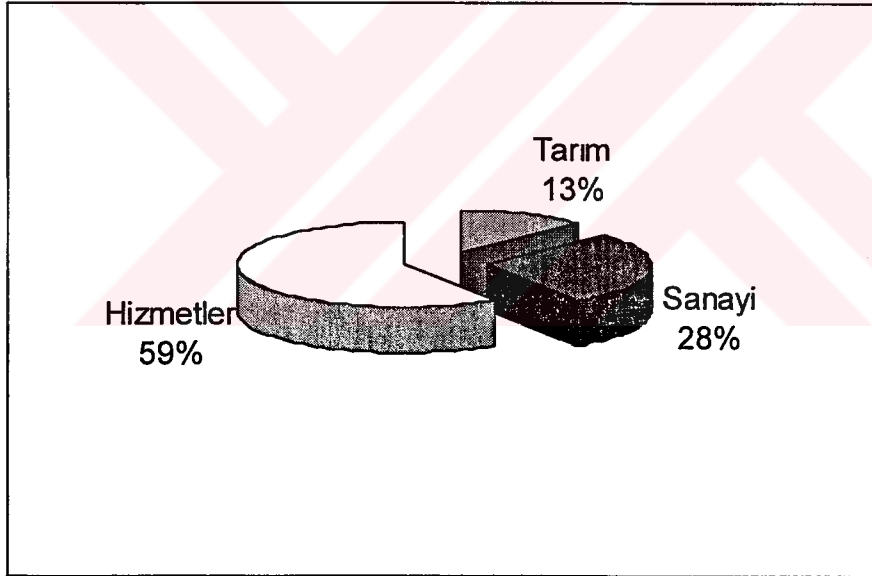
Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1968	33.0	17.1	49.8
1969	31.2	18.4	50.4
1970	30.7	17.5	51.7
1971	30.2	17.8	52.0
1972	27.9	18.1	54.0
1973	24.5	19.3	56.2
1974	25.2	20.0	54.8
1975	24.5	20.6	55.0
1976	24.0	20.5	55.5
1977	22.8	21.3	56.0
1978	23.1	21.7	55.2
1979	23.2	20.7	56.1
1980	24.2	20.5	55.4
1981	22.6	21.5	55.9
1982	22.7	21.9	55.4
1983	21.6	22.4	56.0
1984	20.3	23.1	56.6
1985	19.4	23.6	57.0
1986	18.8	25.0	56.2
1987	17.2	24.9	57.9
1988	18.3	25.1	56.7
1989	16.6	25.9	57.5
1990	16.3	25.9	57.9
1991	16.1	26.5	57.4
1992	15.8	26.5	57.8
1993	14.5	26.5	59.0
1994	15.3	26.6	58.1
1995	14.4	27.7	57.9
1996	14.0	27.7	58.3
1997	12.7	28.1	59.2

Kaynak: DİE İstatistik Yıllığı 1998, s:645

Türkiye’de kalkınma, planlı dönemin ilk yıllarından itibaren tarım ağırlıklı iken, bu durum yani tarımın GSMH içinde sanayiden daha fazla pay alması 1982 yılına değin sürmüştür. Bu yıldan sonra sanayinin payı tarımdan daha fazla olmaya başlamış ve günümüze değin sürmüştür. Ancak tarım sektörünün payına bakıldığında 1968 yılından 1997 yılına değin birkaç yıl dışında sürekli düşme içinde olduğu söylenebilir. 1968 yılında GSMH içinde tarım sektörünün payı sabit fiyatlarla %33 iken, 1997 yılında bu pay %12.7’ e kadar inmiştir. Böylece tarım sektörünün GSMH’ya katkısı 3 misline yakın düşmüştür. Sanayi sektörünün payı ise aynı yıllarda sırasıyla %17.1 ve %28.1 olmuştur. Bu sektör son 30 yıllık süre içinde istikrarlı olarak büyümüştür. Büyüme oranı 1997 yılında 1968 yılına göre %64.3

olmuştur. Bu Türkiye ekonomisinin planlı biçimde tarımsal eksenli büyümeden sanayi eksenli büyümeye geçmeye çalıştığını ve dengenin uzun zamandan bu yana sanayileşmeden yana kaydığını göstermektedir. Öyle ki, 1968 yılında tarım sektörünün GSMH içindeki payı sanayi sektörünün yaklaşık 2 katı iken (sırasıyla %33 ve % 17.1), 1997 yılında bu oran tersine olmak üzere değişmiştir. Bu yılda tarım sektörünün payı %12.7, sanayi sektörünün payı ise %28.1 olarak gerçekleşmiştir. Hizmetler sektörü ise ekonomideki ağırlığını eskiden beri korumaktadır. Burada ticaret sektörünün genel hizmetler sektörü içinde değerlendirildiğini belirtmek gerekir. Hizmet sektörünün ağırlığı yıllar içinde artmıştır. 1970’li yıllar boyunca %52-55 arasında olan oranı 1997 yılında %59.2’ye ulaşmıştır. Bu durumda 1997 yılında sektörlerin GSMH içindeki paylarına bakıldığında;

Grafik 5: GSMH İçinde Sektör Payları

Kaynak: DİE İstatistik Yıllığı 1998, s:645

Dünyadaki bazı ülkelerle karşılaştırıldığında, Türkiye’nin sanayileşmeye verdiği önem görülmektedir. Ancak burada düşünülmesi gereken bir nokta ortaya çıkmaktadır. Dünya Bankası’nın verileriyle, 1980 ve 1998 yılları karşılaştırmalı incelendiğinde ve bu inceleme özellikle gelişmiş ülkelerin sektörel yapılarına bakılarak yapıldığında, bu ülkelerdeki ağırlıklı eğilim olarak aradaki 18 yıllık sürede tarım, sanayi ve imalat sektörlerinin payının düştüğü, buna karşılık hizmetler sektörünün payının artmış olduğu görülmektedir. Bu tespit hemen hemen

tüm gelişmiş ülkeler için geçerlidir. Bu durumda kalkınmanın sağlanmasında sanayileşmenin itici rolünün en azından gelişmiş ülkeler için artık birinci derecede önemli olmadığı sonucuna varılabilir. Öte yandan bu ülkeler sanayileşmeye dayalı kalkınmalarının sınırına gelmiş sayılabilirler. Bundan sonra kalkınmalarının devamında teknoloji, bilgi toplumu, entelektüel sermaye gibi başka unsurlar asli olabilecektir. Bu durumun ayrıntılı analizi üçüncü bölümde yapılacaktır.

Türkiye ise, aynı rapora göre, GSMH içinde tarımdaki payını oldukça önemli oranda azaltmış, buna karşılık sanayi, imalat ve hizmetler sektöründeki payını arttırmıştır. Tüm verilerin elde edildiği ve sektörlerin gelişme trendi anlamında Türkiye'ye benzer üretim yapısına sahip ülkeler arasında Burundi, Dominik, El Salvador, Hindistan, Endonezya, Tayland, Uganda bulunmaktadır. Ancak buradan, Türkiye'nin gelişmişlik düzeyinin bu ülkelerle benzer olduğu anlamı çıkmamalıdır. Bu sonuç, yalnızca ekonomide sektörlerin büyüme-küçülme eğilimi bakımından benzer özellik gösteren ülkeleri işaret etmektedir. Bu ülkelerden bir kısmında tarım sektörü hala ağırlıkta iken, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu bazı ülkelerde hizmetler ve sanayi sektörü önemli paya sahiptir.

Türkiye, aşağıdaki tabloya göre GSMH'sı içinde tarımın en az, hizmetler sektörünün en fazla paya sahip olduğu gelişmiş ülkelerdeki sektörel yapıya benzer bir ekonomiye sahip bulunmaktadır. Ancak sektörlerin ekonomideki mutlak yeri bakımından benzemekle birlikte, sektör paylarına bakıldığında, Türkiye'nin gelişmişler ligindeki ülkelere ayrıldığı görülmektedir. Aradaki farklar incelendiğinde öncelikle; gelişmiş ülkelerde tarımın payının %1-4 arasında olduğu görülmektedir. Dünya ortalaması bile %5 iken, Türkiye'de tarımın payı 1980'de %26'dan 1998 yılında %15'e düşürülebilmektedir. Öte yandan hizmetler sektörünün de ekonomi içindeki payının gelişmiş ülkelerde %65'den başlayarak % 85'lere kadar çıktığı, buna karşın Türkiye'de %57 olduğu görülmektedir.

Sanayi sektörünün payı ile ilgili dikkat edilmesi gereken bir nokta göze çarpmaktadır. Gelişmiş ülkeler başta olmak üzere tüm ülkelerde sanayiinin ekonomi içindeki payı 1980 yılından 1998 yılına düşme gösterirken, Türkiye'de tersi bir eğilim söz konusudur. Bu sektör aynı yıllar itibariyle %22 olan payını %28'e çıkarmıştır. Bununla birlikte 1998 yılında %28 olan sanayi sektörünün payı gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında ortalamaya yakın bir paya işaret etmektedir. Benzer durum imalat sanayi için de söz konusudur. Bu sektörün ekonomi içindeki 1998 yılı payı da gelişmiş ülkelerdeki paya yakındır.

Tablo 19 : Bazı Ülkelerde GSMH İçinde Sektör Paylarının Gelişimi
(GSMH'nın katma değerli yüzdesi olarak)

Ülkeler	Tarım		Sanayi		İmalat		Hizmetler	
	1980	1998	1980	1998	1980	1998	1980	1998
Avustralya	5	3	36	26	19	14	58	71
Avusturya	4	1	36	30	25	20	60	68
Belçika	2	1	34	27	21	18	64	72
Kanada	4	-	38	-	19	-	58	-
Hongkok	1	0	32	15	24	7	67	85
Finlandiya	10	4	40	34	28	25	51	62
Fransa	4	2	34	26	24	19	62	72
Ürdün	8	3	28	25	13	13	64	72
Meksika	8	5	33	27	22	20	59	68
Norveç	4	2	35	32	15	11	61	66
Panama	9	7	19	17	11	9	72	76
Singapur	1	0	38	35	29	24	61	65
Türkiye	26	15	22	28	14	18	51	57
İngiltere	2	2	43	31	27	21	55	67
Amerika	3	2	33	27	22	18	64	71
DÜNYA	7	5	38	-	25	20	56	61

Kaynak: WDR, 1999/2000, s:252-253

Ülkelerin GSMH'ları içinde sektörlerin paylarına bakıldığında hem 1980, hem de 1998 yılı itibariyle tarımın payı %10'dan az ve hizmetler sektörünün payı %60'dan fazla olan ülkeler arasında Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Hongkok, Finlandiya, Fransa, İtalya, Ürdün, Meksika, Norveç, Panama, Singapur, İngiltere, Amerika'nın bulunduğu görülmektedir. Bu ülkelerden Ürdün, Meksika ve Panama dışındakiler gelişmiş ve aynı zamanda yüksek gelirli ülkeler sınıfında yer almaktadır. Türkiye de tarım sektörünün payını 18 yılda %26'dan %15'e düşürerek buna karşılık hizmetler sektörünün payını %51'den %57'e çıkararak ekonomisini bu yönde dönüştürmüştür. Ancak Türkiye yukarıdaki sözü edilen GSMH içindeki sektörlerin oranlarına bakıldığında, yalnızca bu bakımdan bile yani ekonomideki sektörel yapı ağırlığına göre gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında, kalkınmasının sınırlarına ulaşması bir yana, istikrarsız büyüyen ekonomisi ve sanayi sektörünün yıllar içinde gelişen ağırlığıyla tarımsal gelişimini sekteye uğratması pahasına sanayie dayalı kalkınmasını sürdürmektedir.

2.2.2.3. Türkiye’de Bölgesel Gelir Dağılımı

Bölgelerarası gelir dağılımının incelenmesi, bölgesel eşitsizliğin boyutlarını sergilemesinin yanısıra, ülke kalkınmasının ve kaynaklarının kullanımının hangi bölgelerde yoğunlaştığını göstermektedir. Bölgelerin ekonomik yapıları ve sahip oldukları potansiyeller bakımından farklılıkları; gelişmişlik düzeylerini, üretime katkılarını ve dolayısıyla toplam gelirden aldıkları payları da farklılaştırmaktadır.

Gelir eşitsizliğinin bölgesel görünümünü, Türkiye açısından gelişmiş ülkelere göre olumsuz kılan faktörler; bölgesel gelişmişliği belirleyen etkenlerin çoğunun bir bölgesel dengesizlik yaratacak ve bunu sürekli kılacak biçimde, bazı yörelerde yoğun olarak toplanmış ve verimli kullanılıyor olmasına karşın, çoğu yörede avantajlardan yoksun ve düşük verimlilikte kullanılıyor olmasıdır. Doğal kaynaklar, coğrafi konum, demografik yapı, eğitim, ekonomik altyapı, istihdam özellikleri, bölgesel gelişmişliğe etkiyen faktörlerin başında gelmektedir. Bu faktörlerden değişmeyecek olanlar bir yana bırakıldığında bile, diğerlerinin dağılımındaki dengesizlikler bölgesel gelişmişliği etkilemektedir. Bu nedenle, bölgelerin gelire olan katkılarında da önemli olmak üzere, gelirden aldıkları paylar değişkenlik göstermekte ve gelir eşitsizliklerini daha da artırıcı rol oynamaktadır. Çünkü bir bölgenin gelir payının artmasında ya da azalmasında devlet uygulamaları ve ekonomi politikaları da önem kazanmaktadır.

Devletin gelir dağılımına etki eden müdahalelerinden birisi de bölgesel farklılıkları azaltmaya dönük politikalarıdır. Burada devlet, yatırımları gerice yörelere yönlendirmeyi hedefleyen bazı teşvik önlemleri almakla sınırlı dolaylı müdahalelerle yetinebileceği gibi, başta KİT’ler olmak üzere kamu kuruluşları aracılığıyla yapacağı doğrudan yatırımlarla da bölgesel kalkınmaya katkıda bulunabilir. Bölgesel gelişme, yöredeki tüm sınıf ve tabakaların gelirlerinde farklı oranlarla da olsa belli iyileşmeler sağlayarak kişisel gelir dağılımında dengesizliği azaltabilir.¹⁰⁸

Bölgesel gelir eşitsizlikleri ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre de değişmektedir. Gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde gelir eşitsizliğinin boyutları oldukça büyük oranlara ulaşırken, gelişmiş ülkelerde

¹⁰⁸ SÖNMEZ, Mustafa; *Bölgesel Eşitsizlik*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1998, s:67

bölgelerarası gelir eşitsizlikleri görece küçük oranlarda kalmaktadır. Ancak bu durum, genel olarak tüm dünyada bölgesel gelir farklılıklarının bulunduğu gerçeğini, üstelik dünya ölçeğinde önemli boyutlarda olduğu gerçeğini engellememektedir. Bununla birlikte, son yıllarda artık zenginliği ve zengin ülkeleri de tehdit eder hale gelmesi nedeniyle oldukça tartışılmaya başlanan yoksulluğun önlenmesi kapsamında; bölgesel gelir eşitsizliklerinin giderilmesi yolunda ve başta bu eşitsizliğin yoğun yaşandığı ülkelerde olmak üzere, bu durumun kalkınmayı köstekleyici etkilerinin bertaraf edilmesi amacıyla, bölgesel dengesizliklerin azaltılmasını ve bazı bölgelerin gelişme dışı kalmasını engelleyici politikalar üretilmesi gerekmektedir.

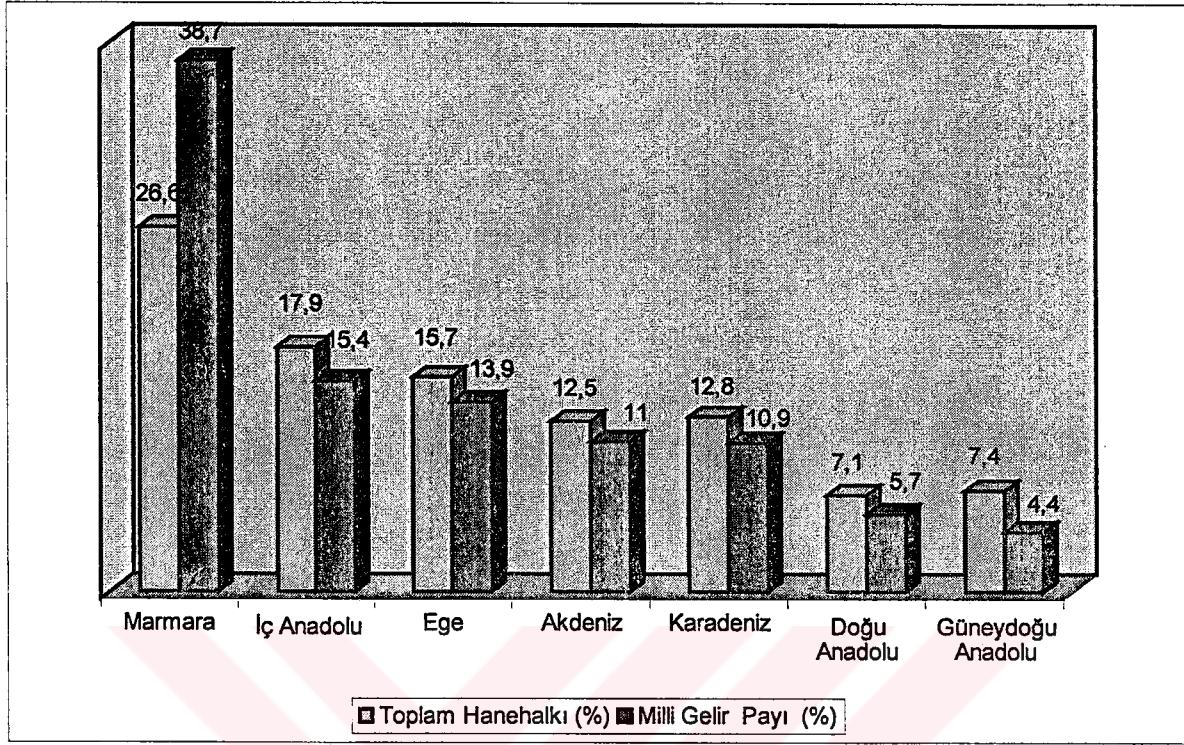
Türkiye de bölgesel gelir eşitsizliklerini derinlemesine yaşayan ülkeler arasında yer almaktadır. Ülkenin doğu ve batısı arasındaki gelir eşitsizliği bu konumdan çıkarak uçurum halini almıştır. Yalnızca Marmara ve Ege bölgelerinin GSMH'dan aldıkları pay, bu bölgede yaşayan nüfusun çok daha üzerindedir. Gelirden en az payı alan bölgelerin durumu ise Türkiye'yi bölgesel gelir dağılımı açısından da az gelişmiş ülkelerle benzer bir yapı içine sokmaktadır. Üstelik, ulusal gelirin bölgesel paylaşımındaki aşırı dengesizlik bir yana, bazı illerin gelirden aldıkları paylar tek başına bir bölgeninkinden fazla olabilmektedir. Bu durumda 1994 yılı verileriyle bölgelerin GSMH'dan aldıkları paylara bakıldığında;

Tablo 20 : Bölgelerin Milli Gelirden Aldıkları Pay (1994)

Bölgeler	Toplam Hanehalkı (%)	Milli Gelir Payı (%)
Marmara	26.6	38.7
İç Anadolu	17.9	15.4
Ege	15.7	13.9
Akdeniz	12.5	11.0
Karadeniz	12.8	10.9
Doğu Anadolu	7.1	5.7
Güneydoğu Anadolu	7.4	4.4
TOPLAM	100	100

Kaynak: DIE, HGDA, s:4-24 'den yararlanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

Grafik 6 : Bölgelerin Milli Gelirden Aldıkları Pay (1994)

Kaynak: DİE, HGDA, s:4-24 'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo ülkedeki bölgesel gelir dağılımı çarpıklığını ortaya koymaktadır. Marmara bölgesi tek başına ülke gelirinin %38.7'sini almaktadır. Bu oran Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu, Karadeniz ve Akdeniz bölgelerinin milli gelirden aldıkları payın toplamından daha fazladır. Güneydoğu Anadolu %4.5, Doğu Anadolu bölgesi ise %5.7 oranında pay almaktadır. İki bölgenin gelirden aldıkları payın toplamı %10.2'dir ki bu oran, gelir paylaşımında kendilerinden hemen sonra gelen üçüncü az gelirli bölge olan Karadeniz bölgesinin aldığı %10.9'luk paydan bile daha azdır. Bu durum, tek başına doğu- batı gelir uçurumundan öte Türkiye'nin doğusunun milli gelirden hiç yararlanamadığını göstermektedir. Söz konusu batı-doğu eşitsizliğine gelince; Ege bölgesi, Güneydoğu Anadolu bölgesinin 3 katından fazla, Marmara bölgesi ise 8.5 katından fazla gelire sahip bulunmaktadır. Batıdaki iki bölgenin (Marmara ve Ege) payının toplamı %52.6'dır ve bu oran Türkiye gelirinin yarısından fazlasına bu iki bölgenin sahip olduğunu göstermektedir. Doğudaki iki bölge ve batıdaki iki bölgenin gelir farkı 5 katı geçmektedir. Bölgelerarası gelir eşitsizliğinin vardığı boyutlar böylece daha iyi anlaşılmaktadır.

Benzer bir dengesizlik bölgelerdeki nüfus payları göz önüne alınarak yapılacak bir incelemeyle de ortaya çıkmaktadır. Marmara bölgesinde toplam nüfusun %26.6'sı yaşadığı halde gelirden aldıkları pay bunun oldukça üzerine çıkmakta, %38.6 olarak gerçekleşmektedir. Ancak Marmara bölgesi dışındaki tüm bölgeler, nüfuslarına oranla gelirden daha az oranda pay almaktadırlar. Bu durumda Marmara bölgesinin nüfus/gelir oranı da dikkate alındığında, ulusal gelirin oldukça önemli bir kısmına sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Marmara bölgesi nüfusuna oranla %45 daha fazla gelir elde etmektedir. Diğer tüm bölgeler ise gelirden nüfusuna oranla daha az pay almaktadırlar. Bu konuda yine Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri en yoksul bölgeler olarak öne çıkmaktadır. Doğu Anadolu bölgesi nüfus oranının %80'i kadar gelir elde ederken, hanehalkının %7.4'ünün toplandığı Güneydoğu Anadolu bölgesi gelirden %4.5 oranında pay almaktadır. Bu durumda bölge nüfusunun ancak %61'i oranında gelire sahip bulunmaktadır.

Bir ülkede uygulanan ekonomi politikalarında önceliklerden biri gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi amacını taşımalıdır. Bu amaç, tüm ekonomik sistemlerde öncelikli hedeflerden biridir. Bu bakımdan Türkiye'de gelir dağılımının bölgesel görünümünün yıllar boyunca düzelip düzelmediğine bakıldığında şöyle bir tablo ile karşılaşılmaktadır:

Tablo 21 : Bölgelerin Gelir Dağılımı Araştırma Yıllarına Göre Nüfus/Gelir Payı Değişimleri

Bölgeler	1968		1973		1987		1994	
	Hanehalkı (%)	Gelir Payı (%)	Hanehalkı (%)	Gelir Payı (%)	Hanehalkı (%)	Gelir Payı (%)	Hanehalkı (%)	Geli Payı (%)
Marmara-Ege	30.7	39.3	33.7	37.7	37.0	45.0	42.3	52.6
Akdeniz	15.3	11.4	15.2	13.2	13.4	10.7	12.5	11.0
İç Anadolu	22.5	23.1	21.9	23.4	24.3	21.5	17.9	15.4
Karadeniz	17.7	14.7	14.5	15.8	10.6	8.9	12.8	10.9
Doğu-G.Doğu	13.8	11.5	14.7	9.9	14.7	13.9	14.5	10.1
TÜRKİYE	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.

Kaynak: İlgili yıllar gelir dağılımı araştırmaları

Gelir dağılımı araştırmaları sonucunda yıllar boyunca Türkiye'deki bölgesel gelir eşitsizliğinin azalacağına arttığı görülmektedir. 1968 ve 1973'te Marmara-Ege bölgelerinin payı %37-40 arasında iken 1994 yılında

%52.6'ya çıkmıştır. Bölgesel dengesizliği göstermesi açısından Marmara-Ege/Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgelerinin gelir payı oranları 1968 yılında 2.85 olmuş, bu oran 1973'te 2.56'ya düşmüş, 1987 yılında 3.23'e çıkmıştır. 1994 yılı araştırmasına göre ise gelir payı makası iyice açılmış, 5.20'ye sıçramıştır. Bu oranlar bölgelerarası gelir dağılımının son yıllarda daha da bozulduğunu göstermektedir. Marmara ve Ege bölgelerinde gelir payının nüfus payından tüm yıllarda daha fazla olması, buna karşın diğer tüm bölgelerde bunun tersi bir durumun gerçekleşmesi ise yıllar boyu eşitsiz gelişmenin sürdüğünü göstermesine ek olarak, ülkedeki büyümeden batı bölgeleri dışındaki tüm bölgelerin daha az yararlandığı anlamına gelmektedir.

Ancak altını yine çizmek gerekir ki; tüm gelir dağılımı araştırmaları farklı yöntem ve kapsam dahilinde yapılmıştır. Bu nedenle yıllar içindeki değişimleri tam anlamıyla karşılaştırmak mümkün olmasa da, genel olarak eğilimlerin belirlenmesi için yeterlidir. Bu bakımdan her gelir dağılımı araştırmasının kendi içinde değerlendirilmesi, daha sağlıklı sonuç elde edilmesi açısından önemlidir. Ancak yukarıda açıklandığı üzere, bu yapıldığında yine aynı sonuçlar ortaya çıktığı, yani bölgesel gelir eşitsizliğinin her iki durumda da büyük boyutlara ulaştığı sonucuna varıldığı için, buradan hareketle konunun analizi ve sorunun çözümü hakkındaki çıkış noktası doğru olmaktadır.

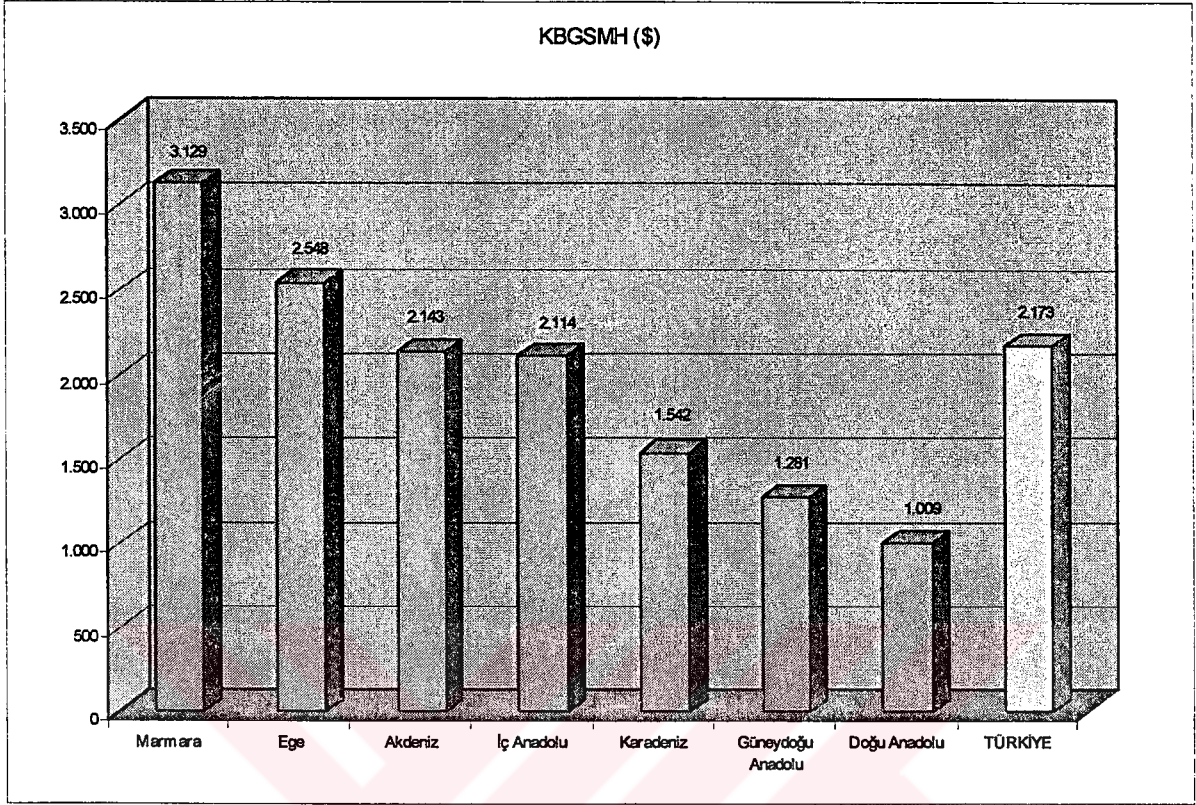
Bölgelerarası gelir eşitsizliğinin ulaştığı boyutlar, kişi başına gayri safi milli hasıla rakamlarında da ortaya çıkmaktadır. KBGSMH açısından değerlendirme, bölgelerarası bir karşılaştırma yapmak için daha uygun bir yöntemdir. 1994 yılındaki durum aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 22 : Bölgeler İtibariyle KBGSMH (1994 Yılı)

Bölgeler	KBGSMH (\$)	Ortalamadan Uzaklık (%)
Marmara	3.129	+ 43.9
Ege	2.548	+ 17.2
Akdeniz	2.143	- 1.4
İç Anadolu	2.114	- 2.8
Karadeniz	1.542	- 40.9
Güneydoğu Anadolu	1.281	- 69.6
Doğu Anadolu	1.009	- 115.3
TÜRKİYE	2.173	0

Kaynak: İller itibariyle GSYİH 1987-1994, DİE, s:722'den yararlanılarak hazırlanmıştır

Grafik 7 : Bölgeler İtibariyle KBGSMH

Kaynak: İller itibariyle GSYİH 1987-1994, DİE, s:722'den yararlanılarak hazırlanmıştır

Türkiye'de yalnızca Marmara ve Ege bölgeleri kişi başına gelirden ortalamanın üzerinde yer almaktadır. Diğer bütün bölgeler Türkiye ortalamasının altında bir gelire sahiptir. Bu kıstasa göre, ülkedeki zenginlikten yalnızca iki bölge payını almaktadır. Diğer ülkelerle kıyaslandığında KBGSMH bakımından zaten çok gerilerde kalmış Türkiye'de, bölgesel olarak insanların %57.7'si ortalamanın altında bir gelirle yaşamlarını sürdürmektedir. Bölgesel eşitsizlik açısından durum daha da vahimdir. Ortalamanın üzerindeki gelir yalnızca Batı bölgesindedir. Bu konuda yalnızca Batı-Doğu uçurumundan değil, batı-batı dışı bölgeler ayrılığından da söz edilmelidir. Eşitsizliğin Batı-Doğu yönü ise daha da adaletsiz bir görünüm sergilemektedir.

Çünkü kişi başına yukarıdaki tablodan da izlendiği üzere, GSMH Türkiye ortalaması 2.173 \$ iken, Doğu Anadolu'da bu rakam yalnızca 1.009 \$, Güneydoğu Anadolu'da ise 1.281 \$'dır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayanlar, gelişmiş ülkelerin çok daha altında bir kişi başına gelire sahip Türkiye

ortalamasının yarısının da altında bir gelirle yaşamlarını sürdürmektedirler. Doğu Anadolu bölgesinde yaşayanların ortalama gelirleri Marmara bölgesinde yaşayanların 1/3'ünden bile daha azdır. Bu durumda, Türkiye'nin batısı zenginlik içinde yaşarken, doğusunun tam bir yoksulluk içinde yaşadığını söylemek gerekir.

Bölgelerin kendi aralarındaki yüzdelik dağılımları incelendiğinde eşitsizliğin bu yönünün yine batı bölgelerinde fazla olduğu görülmektedir. Son yapılan gelir dağılımı araştırmasına göre (1994 yılı) bölgelerin kendi içindeki kişisel gelir dağılımına ilişkin şu rakamlar ortaya çıkmaktadır:

Tablo 23 : Bölgelerde %20'lik Grupların Milli Gelir Payları (1994)

Bölgeler	En Düşük %20	II. %20	III. %20	IV. % 20	En Yüksek %20	Gini Kat.
Marmara	4.33	7.47	10.69	16.35	61.16	0.56
Ege	5.39	9.69	14.09	20.89	49.93	0.44
Akdeniz	5.25	9.05	13.23	19.59	52.88	0.47
İç Anadolu	5.07	9.11	13.77	21.89	50.16	0.44
Karadeniz	5.13	9.47	13.75	20.16	51.49	0.46
Doğu Anadolu	6.30	11.29	16.20	23.12	43.08	0.37
G. Doğu Anadolu	7.08	11.15	14.90	20.73	46.13	0.38
TÜRKİYE	4.86	8.63	12.61	19.03	54.88	0.49

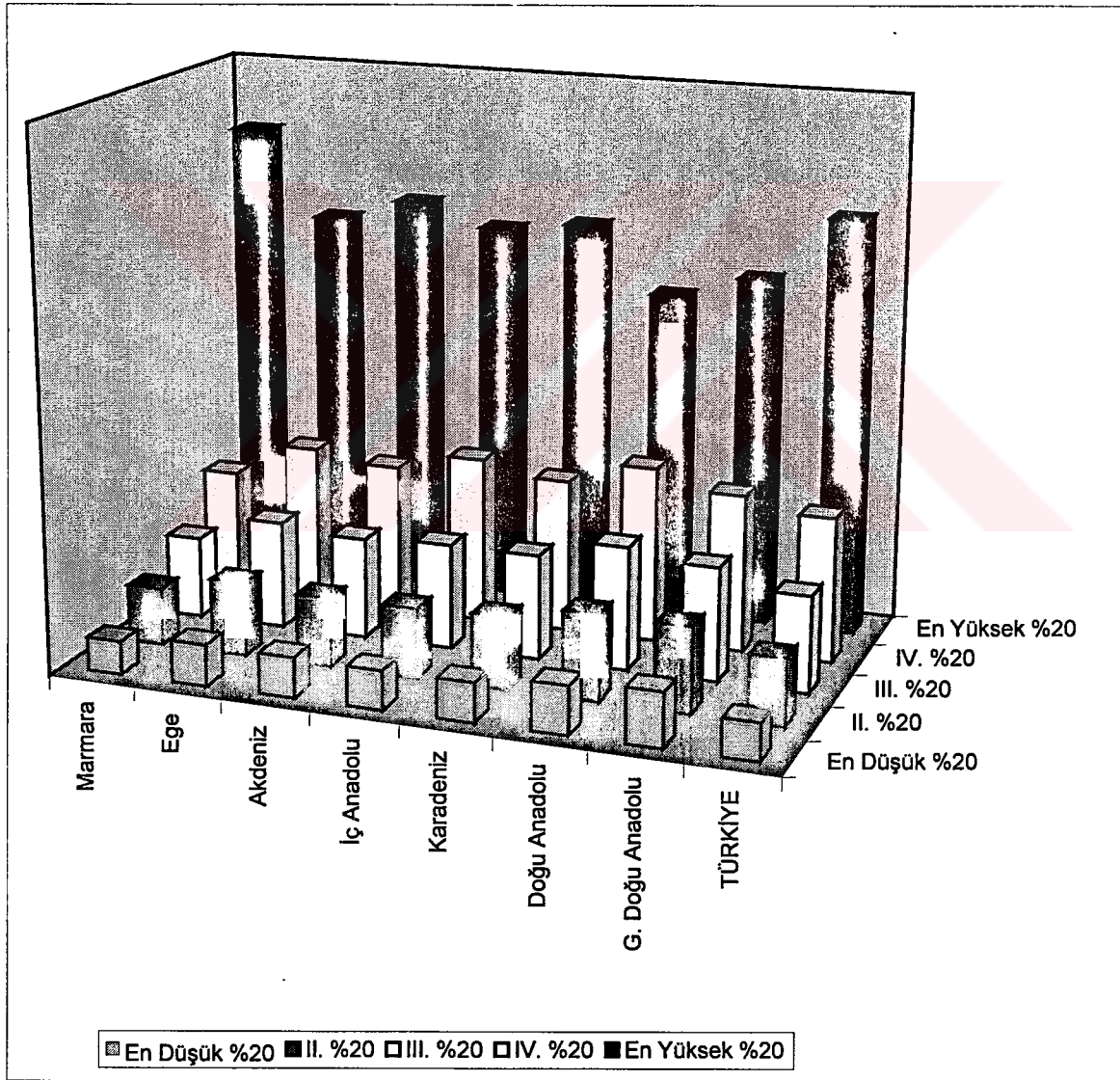
Kaynak: DİE, HGDA 1994, s:10

Marmara bölgesi gelirden en fazla payı almasına karşın, bu geliri en adaletsiz biçimde dağıtan bölge durumundadır. Marmara bölgesindeki en zengin %20'lik grup gelirin %61.1'ni almakta, buna karşın En yoksul %20 ise gelirin %4.3'ü ile yetinmek zorunda kalmaktadır. Aradaki fark 14 kattan daha fazladır. Buna karşılık gelirin en adaletli dağıldığı Doğu Anadolu bölgesinde en zengin %20'lik grup gelirin %43'ünü alırken, en yoksul kesim %6.3 oranında pay alabilmektedir. Bu bölgedeki zengin/yoksul gelir payı farkı 6.8 katı bulmaktadır. Buradan, yalnız en zengin ve en yoksul kesim göz önünde bulundurulmak koşuluyla, zenginliğin Marmara bölgesinde Doğu Anadolu bölgesine oranla 2 misli eşitsiz dağıtıldığı ortaya çıkmaktadır. Gelir dağılımındaki dengesizliği gösteren Gini katsayısına göre Marmara bölgesini sırasıyla Akdeniz, Karadeniz ve Ege bölgeleri izlemektedir. Doğu ve

Güneydoğu Anadolu bölgeleri ise gelirden en az payı alan bölge özelliklerinin yanı sıra geliri görece en adaletli dağıtan bölgeler konumundadırlar.

Bu sonuç, zengin sınıflarda olduğu gibi zengin bölgelerde de gelirin daha adaletsiz dağıldığını göstermektedir. Ancak bazı görüşler “yoksul bölgelerin paylaşacak fazla gelirleri yoktur” gibi bir önerme sunsa da, gelir dağılımı bakımından önemli olan varolan gelirin paylaşımıdır. Bu durumda yoksulluğun daha eşit paylaşıldığı, zenginliği ise belli sınıflar/bölgelerin ağırlıklı olarak ellerinde tuttukları söylenebilir.

Grafik 7 : % 20’lik Paylara Göre Bölgelerarası Gelir Dağılımı (1994)

Kaynak: DİE, HGDA 1994, s:10

Bölgelerarası gelir eşitsizliğinin bir başka görünümü GSMH'nın iller bazında incelenmesiyle ortaya çıkmaktadır. En son açıklanan DİE raporuna göre, 1998 yılında Türkiye gelirinden en fazla pay alan ilk on şehir olan İstanbul, İzmir, Ankara, Kocaeli, Bursa, Adana, Manisa, Antalya, İçel ve Konya'nın GSYİH'dan aldıkları pay %59.2'dir.¹⁰⁹ Buna karşılık bu illerin toplam nüfus içindeki oranı %43.2'dir. Aynı istatistiğe göre Türkiye'nin en yoksul on ili olan Bayburt, Ardahan, Tunceli, Hakkari, Iğdır, Bingöl, Gümüşhane, Bartın, Bitlis ve Şırnak'ın GSYİH'dan aldıkları pay ise yalnızca %0.9'da kalmaktadır. Bu illerin nüfus payı toplamaları ise %2.8'dir.

Bu durumda Türkiye'nin en zengin on ili, en yoksul on ilinden 65 kat daha zengindir. Yani bu illerde yaşayan insanlar, en yoksul on ilde yaşayanlardan 65 kat fazla gelir elde etmekte, 65 kez daha rahat yaşamaktadırlar. Bu illere bakıldığında bölgesel gelir eşitsizliği doğu-batı şeklinde bir kez daha ortaya çıkmaktadır. İstanbul tek başına Türkiye GSYİH'sının %22.1'ine sahipken GSYİH'dan en az yararlanan il olan Bayburt'un oranı sadece %0.02'dir. Bu durumda Türkiye'de en zengin/en yoksul il farkı 466 katı bulunmaktadır. Bu uçurumun bir başka ifadesi, tek başına İstanbul, GSYİH'dan en az yararlanan 55 il kadar gelire sahiptir. Türkiye gelirinin hemen hemen yarısı 6 ilde toplanmaktadır.

¹⁰⁹ Internet: <http://www.die.gov.tr>.

Tablo 24 : Bazı İllerdeki GSYİH (Sabit Fiyatlarla)¹¹⁰

İller İtibarıyla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla - Sabit Fiyatlarla (İllerin Payına Göre Sıralı)

Gross Domestic Product by Provinces - At 1987 Prices (Ranked in descending order by share of provinces)

Sıra no	İLLER	1998			Sıra no	İLLER	1998		
		Sabit Fiyatlarla Value	İllerin payı Share	Gelişme hızı Growth rate			Sabit Fiyatlarla Value	İllerin payı Share	Gelişme hızı Growth rate
		000 000 TL	%	%			000 000 TL	%	%
1	İstanbul	25 650 461	22.1	1.3	41	Kırıkkale	591 761	0.5	-6.0
2	İzmir	8 934 496	7.7	2.2	42	İsparta	584 116	0.5	-0.3
3	Ankara	8 870 607	7.6	5.9	43	Bilecik	570 753	0.5	-5.4
4	Kocaeli	5 226 091	4.5	0.0	44	Adıyaman	560 918	0.5	4.7
5	Bursa	4 719 616	4.1	7.6	45	Mardin	541 366	0.5	9.4
6	Adana	3 572 192	3.1	3.7	46	Nevşehir	539 334	0.5	-6.0
7	Manisa	3 127 602	2.7	3.0	47	Erzurum	525 382	0.5	-0.5
8	Antalya	3 016 640	2.6	2.4	48	Giresun	515 310	0.4	15.0
9	İçel	3 001 226	2.6	2.6	49	Kastamonu	494 045	0.4	-1.5
10	Konya	2 591 925	2.2	8.6	50	Yozgat	458 363	0.4	10.3
11	Hatay	1 865 064	1.6	0.2	51	Rize	443 218	0.4	3.3
12	Aydın	1 848 872	1.6	7.2	52	Niğde	442 949	0.4	1.7
13	Balıkesir	1 785 099	1.5	7.7	53	Batman	442 232	0.4	3.0
14	Samsun	1 759 983	1.5	9.9	54	Burdur	424 368	0.4	6.7
15	Denizli	1 724 022	1.5	3.4	55	Uşak	420 956	0.4	4.8
16	Muğla	1 715 446	1.5	4.7	56	Amasya	420 574	0.4	8.9
17	Gaziantep	1 645 996	1.4	-1.1	57	Karaman	418 355	0.4	-2.9
18	Eskişehir	1 449 453	1.2	14.3	58	Artvin	413 977	0.4	7.1
19	Tekirdağ	1 412 077	1.2	3.3	59	Van	406 489	0.4	8.5
20	Sakarya	1 314 815	1.1	4.9	60	Osmaniye	389 621	0.3	-11.4
21	Diyarbakır	1 295 328	1.1	6.2	61	Aksaray	303 380	0.3	-8.6
22	Kayseri	1 286 103	1.1	2.1	62	Kırşehir	279 753	0.2	0.6
23	Şanlıurfa	1 167 046	1.0	2.5	63	Erzincan	252 588	0.2	3.9
24	Kahramanmaraş	1 110 475	1.0	6.1	64	Sinop	240 997	0.2	1.2
25	Bolu	989 431	0.9	5.4	65	Çankırı	236 104	0.2	11.0
26	Zonguldak	976 729	0.8	-3.1	66	Kars	188 823	0.2	11.9
27	Çanakkale	948 482	0.8	-5.3	67	Kilis	185 472	0.2	1.9
28	Malatya	904 429	0.8	-0.3	68	Siirt	175 940	0.2	0.4
29	Trabzon	897 271	0.8	1.2	69	Muş	157 272	0.1	1.8
30	Kırklareli	895 822	0.8	-1.6	70	Ağrı	155 552	0.1	3.7
31	Kütahya	879 653	0.8	-0.9	71	Şırnak	146 756	0.1	-3.6
32	Tokat	852 953	0.7	15.5	72	Bitlis	141 383	0.1	-8.1
33	Çorum	848 530	0.7	4.9	73	Bartın	126 402	0.1	-8.4
34	Afyon	797 380	0.7	4.1	74	Gümüşhane	119 576	0.1	11.0
35	Karabük	772 050	0.7	-0.8	75	Bingöl	103 625	0.1	-2.3
36	Ordu	759 784	0.7	3.6	76	İğdır	86 035	0.1	11.5
37	Edirne	748 719	0.6	17.0	77	Hakkari	68 986	0.1	5.0
38	Sivas	715 012	0.6	4.7	78	Tunceli	63 360	0.1	3.7
39	Elazığ	683 897	0.6	6.2	79	Ardahan	60 615	0.1	-1.7
40	Yalova	601 146	0.5	2.1	80	Bayburt	54 980	0.0	0.4
						TÜRKİYE	116 113 609	100	3.1

¹¹⁰ 14.12.1999 tarihinde yayınlananDİE raporunun internet sayfasından alınmıştır.

Kişi başına gelir ölçütüne göre incelendiğinde de durum fazla farklılık göstermemektedir. 1998 yılında ortalama 3.176 \$ olan Türkiye KBGSYİH'sının üzerinde gelire sahip olan 24 il bulunmaktadır. Buna karşın geri kalan 56 il ortalama gelirden daha az bir gelirle yaşamını sürdürmek durumundadır. Ancak 26 ilde yaşayan nüfus toplamı ülke nüfusunun yarısından fazlasını, %51.2'sini oluşturmaktadır.¹¹¹ Bu durumda yoksul kentlerden, zengin kentlere doğru bir nüfus kayması olduğunu söylemek pek yanlış olmayacaktır. Zaten zengin, aynı zamanda gelişmiş kentlerin nüfus bakımından kalabalık olmalarının bir nedeni de oldukça yoğun göç almalarıdır. Türkiye'de göç, Doğu illerinden batıya doğru yaşanmaktadır. Bu göçün ekonomik olduğu kadar, özellikle son yıllardaki zorunlu göç niteliğini öne çıkaran siyasal nedenleri de bulunmaktadır. Bundan dolayı, Türkiye'de bölgesel gelir eşitsizliğini arttıran, derinleştiren bir etken olarak göç olgusu gerek bireysel, gerekse bölgesel gelir dağılımının düzeltilmesinin önünde bir engel olarak durmaktadır. Gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında oldukça fazla olan bu sosyal hareketlilik gerek topyekün kalkınmaya, gerekse bölgesel gelişme dinamiklerini arttırmaya ket vuran bir özellik taşımaktadır.

¹¹¹ Hesaplama, yukarıda belirtilen 1999 DİE raporuna göre tarafımızdan yapılmıştır.

Tablo 25 : Bazı İllerdeki KBGSYİH (Cari Fiyatlarla)¹¹²

İller İtibariyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla - Cari Fiyatlarla (İllerin Payına Göre Sıralı)

Gross Domestic Product by Provinces - At Current Prices (Ranked in descending order by share of provinces)

Sıra no	İLLER	1998			Sıra no	İLLER	1998		
		Cari Fiyatlarla Value	İllerin payı Share	Gelişme hızı Growth rate			Cari Fiyatlarla Value	İllerin payı Share	Gelişme hızı Growth rate
		000 000 TL	%	%			000 000 TL	%	%
1	İstanbul	11 322 349 473	21.7	72.0	41	İsparta	305 010 876	0.6	106.3
2	Ankara	3 791 056 264	7.3	92.3	42	Kırıkkale	287 076 048	0.5	56.6
3	İzmir	3 574 660 268	6.8	73.8	43	Kastamonu	266 914 421	0.5	87.3
4	Kocaeli	2 333 651 347	4.5	66.9	44	Niğde	263 240 210	0.5	114.3
5	Bursa	1 912 558 122	3.7	87.9	45	Nevşehir	263 076 539	0.5	84.6
6	Adana	1 627 749 338	3.1	79.1	46	Mardin	258 405 819	0.5	95.9
7	İçel	1 419 094 404	2.7	78.0	47	Van	243 108 379	0.5	100.2
8	Antalya	1 418 990 374	2.7	82.7	48	Yozgat	235 557 408	0.5	101.9
9	Konya	1 308 363 334	2.5	87.9	49	Amasya	234 267 931	0.4	94.2
10	Manisa	1 221 339 727	2.3	95.2	50	Adıyaman	215 454 454	0.4	69.4
11	Balıkesir	847 305 279	1.6	98.2	51	Karaman	215 342 129	0.4	74.7
12	Hatay	823 237 299	1.6	76.4	52	Rize	207 548 368	0.4	80.8
13	Muğla	793 949 501	1.5	100.9	53	Burdur	206 332 109	0.4	95.2
14	Aydın	784 779 496	1.5	88.6	54	Yalova	205 842 711	0.4	66.9
15	Samsun	756 127 115	1.4	82.1	55	Bilecik	200 268 672	0.4	67.8
16	Gaziantep	672 496 194	1.3	72.0	56	Uşak	187 229 339	0.4	82.6
17	Denizli	657 949 897	1.3	78.4	57	Batman	178 402 214	0.3	80.0
18	Eskişehir	649 068 099	1.2	94.3	58	Osmaniye	177 641 172	0.3	56.1
19	Diyarbakır	631 418 900	1.2	87.5	59	Aksaray	164 003 004	0.3	69.5
20	Kayseri	629 191 000	1.2	84.3	60	Erzincan	162 033 327	0.3	86.4
21	Sakarya	610 201 098	1.2	101.5	61	Karabük	159 464 333	0.3	68.2
22	Tekirdağ	558 869 792	1.1	83.0	62	Artvin	145 910 200	0.3	88.3
23	Zonguldak	554 851 077	1.1	59.7	63	Kırşehir	139 758 827	0.3	78.0
24	Bolu	539 804 732	1.0	107.9	64	Çankırı	122 295 430	0.2	103.0
25	Şanlıurfa	501 743 523	1.0	86.0	65	Sinop	120 955 057	0.2	79.1
26	Trabzon	501 304 540	1.0	81.0	66	Kars	107 102 900	0.2	109.2
27	Kahramanmaraş	493 121 935	0.9	79.5	67	Ağrı	100 399 853	0.2	90.2
28	Çanakkale	454 112 481	0.9	87.8	68	Siirt	95 829 065	0.2	78.3
29	Edirne	437 991 245	0.8	109.2	69	Şırnak	95 706 448	0.2	79.4
30	Malatya	421 637 606	0.8	79.3	70	Bitlis	94 821 092	0.2	79.7
31	Tokat	419 376 337	0.8	98.2	71	Muş	91 514 976	0.2	87.2
32	Afyon	402 339 530	0.8	86.9	72	Bingöl	73 878 457	0.1	98.8
33	Kütahya	400 350 265	0.8	75.6	73	Kilis	68 924 437	0.1	73.3
34	Çorum	382 982 121	0.7	82.5	74	Hakkari	68 438 445	0.1	97.2
35	Kırklareli	379 800 921	0.7	78.1	75	Bartın	67 351 830	0.1	81.0
36	Ordu	361 005 309	0.7	82.4	76	Gümüşhane	64 119 487	0.1	104.5
37	Elazığ	353 269 528	0.7	91.9	77	Tunceli	51 693 230	0.1	94.6
38	Sivas	348 634 934	0.7	91.9	78	İğdır	50 593 972	0.1	98.4
39	Giresun	331 550 559	0.6	98.8	79	Ardahan	39 991 217	0.1	95.4
40	Erzurum	328 462 457	0.6	86.4	80	Bayburt	32 685 322	0.1	97.6
						TÜRKİYE	52 224 945 129	100.0	81.1

¹¹² 14.12.1999 tarihinde yayınlanan DİE raporunun internet sayfasından alınmıştır.

Tablo ayrıntılı incelendiğinde; batı-doğu eşitsizliği bir kez daha ortaya çıkmaktadır. En yüksek gelire sahip 10 il ülkenin batısında yer alırken, en yoksul 10 ilin tamamı doğu bölgelerinde yer almaktadır. Bu bariz eşitsizliğin bir başka görünümü Türkiye'nin kuzeyden güneye batı-doğu olarak ikiye bölündüğünü varsayıldığında ortaya çıkmaktadır. Böyle bir durumda KBGSYİH'sı ortalamanın üzerinde olan tüm illerin batıda yer aldığı görülmektedir. İl bazında bakıldığında 7501 \$ ile Türkiye'nin en zengin ili olma hüviyetindeki Kocaeli'deki kişi başına gelir, 827 \$'lık Ağrı'dan 9 kat daha fazladır. Gerek dolar bazında kişi başına düşen gelir olarak, gerek illerin milli gelirden aldığı pay olarak şu durum yıllardır değişmemiş, tam tersine olumsuz bir gerçek olarak varlığını hala sürdürmektedir; Türkiye'de kesin hatlarıyla bölgesel gelir eşitsizliği söz konusudur ve bu eşitsizlik oldukça derin boyutlara ulaşmış durumdadır. Çok uzun yıllardır varolan bu durumun değişmeyip kötüye gitmesi, Batı'nın lehine Doğu'nun aleyhine olan ekonomik dengesizliğin yansımaları yalnızca ekonomik hayatla sınırlı kalmayıp, politik ve sosyal dengeleri de değiştirici özellik taşımaktadır ve bunun etkileri onyıllardır acımasız bir biçimde görülmektedir.

Bölgesel eşitsizlik, ülke ekonomisinin bütününe de etkilemekte, yıllar süren ekonomik istikrarsızlığın önemli faktörlerinden biri olmasının yanı sıra, enflasyon, kaynak dağılımında dengesizlik, iç ve dış borç gibi ekonomik sorunlarla terör, iç göç, demokrasinin yerleşememesi gibi sosyal ve politik sorunların hem nedeni, hem sonucu olma özelliğini de sürdürmektedir.

2.2.2.4. Türkiye'de Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Fonksiyonel gelir dağılımının, gelir yaratan faktörlerin üretime katılmaları karşılığında ulusal ekonomi içinde gelirden aldıkları payları gösterdiği daha önceki bölümde vurgulanmıştı. Gelir dağılımının fonksiyonel incelenmesi gerçekte toplumdaki sınıflar arasında gelirin nasıl dağıldığını, üretilen toplam gelirin ne kadarına sahip olduklarını göstermektedir.

Bu konuda, klasik iktisatçıların belirlediği üç sınıf olan emek-ücret, toprak sahibi-rant ve sermayedar-faiz sınıflarına daha sonra, neo-klasik iktisatçılarca müteşebbüs-kar payı eklenmiştir.

Marksist iktisatçılar ise toplumda temelde iki sınıfın olduğu tespitini yapıp, bunların emekçiler ve sermayedarlar olduğunu belirtmişlerdir.

Toplumda bir sınıfı belirleyen en temel unsur o sınıfın üretim araçlarına sahip olup olmadığı, artık değerden pay alıp almadığıdır. Gelişmiş bazı toplumlarda bilinen iki sınıf, kapitalist sınıfı ile işçi sınıfıdır. Fakat her iki sınıf kendi içinde alt sınıflara ayrılabilir.¹¹³

“Kapitalist toplumun temel bölüşüm ilişkisi işçiler ile sermayedarlar arasındadır. İşçilerin yarattığı değer işçiler ile üretim araçlarının sahibi sermayedarlar arasında ücret ve kar biçimlerinde paylaşılır. İşçilerin dışında öğretmen, doktor, mühendis gibi kafa emekçileri, kır ve kentteki tarım ile sanayiinin küçük üreticileri kapitalist toplumun diğer üretken sınıf ve tabakaları sayılırlar. Bu üreticiler de yarattıkları değerın tümünü alıkoymazlar. Yaratılan değerleri, kafa emekçileri kendi işverenleri; küçük üreticiler ise tefeciler, bankacılar, tüccarlar, büyük sanayicilerle paylaşmak zorunda kalırlar.”¹¹⁴

Türkiye’de fonksiyonel gelir dağılımına ilişkin veriler ve daha önce yapılan bilimsel araştırmalar öncelikle, tarım gelirleri ve tarım-dışı gelirler olarak ikili bir tasnifin yapılmasına olanak sağlamaktadır. Burada, Türkiye ekonomisinde yıllar içinde görelı ağırlığı azalsa da, GSMH ve özellikle istihdam içinde önemli bir yer tutan tarım sektörünü göz önünde bulundurmak gerekli görünmektedir.

Tarım-dışı gelirleri ise ücret-kira-faiz- olarak sınıflandırmak mümkün olabilmektedir. Böylece çalışmamızda, fonksiyonel gelir dağılımının gerçek içeriğine yakın bir biçimde ülkedeki sosyal sınıfları kabaca ayırt edebilecek ve bu sınıfların toplam gelirden aldıkları payları gösteren bir ayırıma gidilebilecektir.

Bununla birlikte şu nokta vurgulanmalıdır ki; günümüzde kapitalist toplumlarında sosyal sınıflar arasında gerçek sınıf atlama sayılmayacak biçimde, gelir farklılığı yönünden bir gelir çeşitliliği yaşanmaktadır. Belli bir sosyal sınıfa mensup kişiler, gerçekte başka bir sınıfa ait gelir biçiminden yararlanabilmektedirler. Bir işçinin, ücretin yanı sıra mülk geliri, sermayedarın ise faiz yanında kar ya da rant geliri elde etmesi oldukça sık rastlanan bir durum haline gelmiştir. Ancak bu durum, işçinin sınıf atladığını göstermemekte, yalnızca ek gelir elde ettiğine işaret etmektedir. Sermayedarın ise faizin yanında kar ve/veya rant geliri

¹¹³ VARLIER, Oktay; **Dünyada ve Türkiye’de Gelir Bölüşümü**, Ankara, Yol-iş Federasyonu Eğitim yay., 1980, s:88

¹¹⁴ SÖNMEZ, Mustafa; **Türkiye’de Gelir Eşitsizliği**, İstanbul İletişim yayınları, 1990, s:19

elde etmesi onun sınıf kimliğini değiştirmemektedir. Bu durumda kabaca emek ve emek dışı gelir sınıflandırması yapmak daha anlamlı olsa da, yukarıda sözü edilen, gelir bakımından sınıf belirsizliklerinin yaşanması ve verilerin tasnifinin böyle bir ayrıştırmaya elverişli olması nedeniyle, önce tarım ve tarım-dışı gelirler ayrımı yapılacak, tarım-dışı gelirler ise maaş ve ücretler, kira, faiz ile diğer gelirler olarak sınıflandırılacaktır. Buradaki diğer gelirler, ağırlıklı olarak kar gelirlerinden oluşmaktadır.

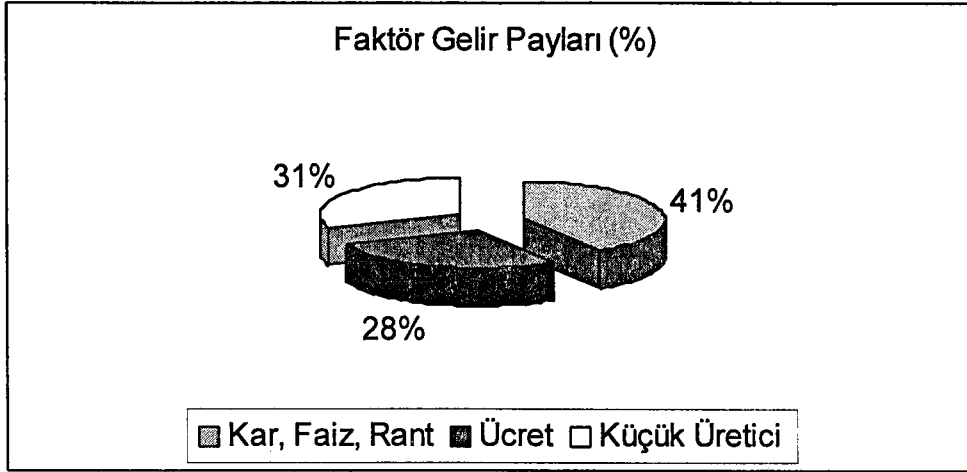
Türkiye’de özellikle fonksiyonel gelir dağılımı çalışmaları istikrarlı bir biçimde yapılmamıştır. Gelir dağılımı araştırmaları yapan kurum olarak DİE sonuçlarıyla, bazı araştırmacıların ve bazı kurumların fonksiyonel bölüşüme ilişkin verileri, çalışma kapsamı ve yöntemlerinden oluşan farklılıklar nedeniyle oldukça ayrılık gösterebilmektedir. Bununla birlikte, elde edilebilen en son yıla kadar uzanması nedeniyle DPT’deki iki araştırmacının alışmaları, Boğaziçi Üniversite’sinden Süleyman Özmucur’un çalışmalarıyla birbirine yakın sonuçlar verdiği için, aşağıdaki incelemede yer alacaktır. Ayrıca geçmişe ilişkin araştırmalarla da karşılaştırmalar yapabilmek amacıyla değişik araştırma sonuçları kıyaslanacaktır.

Tablo 26 : Türkiye’de Fonksiyonel Gelir Dağılım (1973)

<i>Faktör Gelirleri</i>	Faktör Gelir Payları (%)
Kar, Faiz, Rant	41.2
Ücret	28.3
Küçük Üretici	30.5
Toplam	100

Kaynak: DPT, Gelir Dağılımı Araştırması-1973, Ankara, 1976

Grafik 8 : Türkiye’de 1973 Yılı Faktör Gelir Payları

Kaynak: DPT, Gelir Dağılımı Araştırması-1973, Ankara, 1976

1973 yılında DPT’nin yaptığı araştırmada ücretlerin payı %28.3 olarak belirlenmiştir. Buna karşın kar-faiz-rant gelirleri toplam gelirin %41.2’sini oluşturmaktadır. Burada, Türkiye’nin emek gelirleriyle geçinen nüfusunun, rant gelirleriyle geçinen nüfusa oranı ya da bu iki grubun nüfus miktarlarının bilinmesi daha sağlıklı bir analiz için gerekli olmaktadır. Ancak, her araştırmada belli amaçlar hedeflendiğinden hem ücret payı, hem ücretli nüfus ya da diğer gelir kaynakları ve o kaynakta içerilen nüfus verileri istatistikleri belli değildir. Bununla birlikte oranlar belli olmasa da, aşıkâr olan şudur ki; emek ve tarım gelirleriyle geçinen nüfus oranı emek/tarım gelirlerinin toplam milli gelir içindeki payının çok üzerindedir.

Aynı yıl için elde edilen bir başka sonuç, küçük üreticinin toplam üretim içindeki payının %30.5 olduğudur. Bu, muğlak bir terimdir. Çünkü küçük üretici hem tarım gelirlerini, hem küçük müteşebbüs gelirlerini, hem küçük sermayedarı, hem de bu üç kesimin birbiri içine geçebilen gelir türlerini kapsamaktadır. Bu gelirler %41.2 olan kar-faiz-rant gelirleriyle birleştirildiğinde, toplamda %71.7 gibi emek-dışı gelirlerin payını göstermektedir ki, bu durum aslında tam doğru bir analize olanak vermemektedir. Çünkü, %30.5 olan küçük üreticilerin milli gelir içindeki payının ne kadarının emek, ne kadarının emek-dışı gelirler olduğu bilinmemektedir.

1973 yılı için elde edilen veriler 1987 DİE araştırmasıyla paralellik göstermektedir. Bu paralellik, aynı zamanda ücret gelirleri aleyhine kötüye

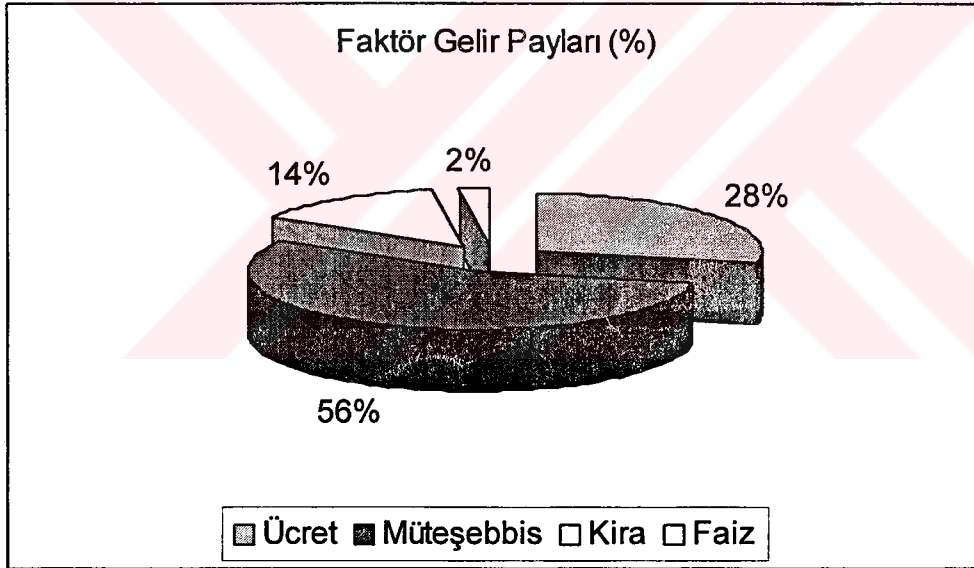
gidiş de göstermektedir. Daha önce de vurgulandığı gibi, araştırmalar değişik yöntem ve kapsamda yapılsa da belli trendler ve gruplaşmalara işaret etmektedir.

Tablo 27 : Türkiye’de Fonksiyonel Gelir Dağılım (1987)

<i>Faktör Gelirleri</i>	Faktör Gelir Payları (%)
Ücret	26.99
Müteşebbis	52.89
Kira	13.28
Faiz	2.04
Toplam	100

Kaynak: DPT, Gelir Dağılımı Araştırması-1987, Ankara, 1990

Grafik 9 : 1987 yılında Türkiye’de Faktör Gelirleri

Kaynak: DPT, Gelir Dağılımı Araştırması-1987, Ankara, 1990

1987 DİE araştırmasına göre ücretlerin payı %27’lerde kalmakta, buna karşın müteşebbis payı %52.9’a çıkmakta, kira gelirlerinin payı %13.28 ve faizlerin payı da %2.04 olarak gerçekleşmektedir. Bu durum şöyle bir genelleme yapılmasına olanak vermektedir; Türkiye’de ücretlerin pay oranı, nüfus payı oranı belli olmasa da altında kalmakta, buna karşın çok daha az sayıdaki müteşebbis payı ise %53’lere tırmanmaktadır. 1973 ve 1987 yıllarındaki DPT ve

DİE oranları karşılaştırıldığında gelir dağılımının müteşebbüs (kar-faiz-rant) lehine, emek (ücret payı) aleyhine bozulduğu görülmektedir.

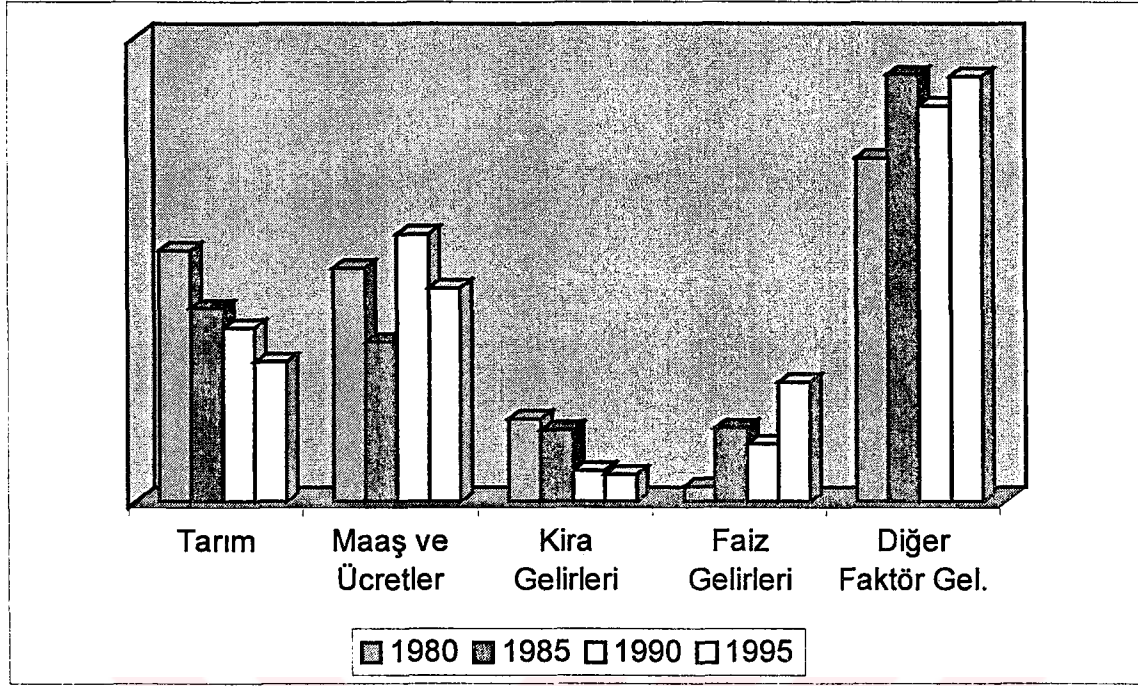
Daha anlamlı bir dağılım göstermesi açısından; DPT uzmanlarının yaptığı çalışmayı bütünlük sağlaması bakımından analize elverişli bulmaktayız. Aşağıdaki tabloda 1980 yılından 1995 yılına değin gerçekleşen faktör payları izlenebilmektedir.

Tablo 28¹¹⁵ : Türkiye’de Fonksiyonel Gelir Dağılımının Gelişimi

Yıllar	Tarım	Maaş ve Ücretler	Kira Gelirleri	Faiz Gelirleri	Diğer Faktör Gel.
1980	27,10	25,24	8,97	1,60	37,09
1981	24,89	22,14	8,04	3,48	41,44
1982	23,16	20,01	8,13	5,89	42,81
1983	21,84	21,74	8,15	6,49	41,78
1984	22,18	19,40	7,56	7,46	43,41
1985	20,92	17,26	7,78	7,98	46,06
1986	20,81	17,02	7,24	7,13	47,79
1987	18,81	20,26	6,16	6,21	48,55
1988	18,14	20,91	4,70	8,58	47,67
1989	17,87	24,86	3,87	8,37	45,02
1990	18,78	28,91	3,38	6,24	42,69
1991	16,13	35,49	3,72	7,41	37,24
1992	15,65	34,82	3,80	8,72	37,02
1993	14,87	35,37	3,55	10,54	36,55
1994	15,90	25,38	2,93	12,58	43,27
1995	15,17	23,08	2,94	12,97	45,87

¹¹⁵ TEMEL, Adil ; “Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımında Gelişmeler (1980-1994)
KELLEÇİ, Mehmet Ali Yeni Türkiye Dergisi, No: 6 1996,, s:174.

Grafik 10 : Türkiye’de Seçilmiş Yıllarda Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Kaynak: Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımında Gelişmeler 1980-1995 Yeni Türkiye Dergisi, No: 6 1996,.

Bu tablo ve grafik, Türkiye’de fonksiyonel gelir dağılımının adaletsizliğini ve bu adaletsizliğin her 5 yılda bir ne derece değiştiğini bariz biçimde yansıtmaktadır. Öncelikle göze çarpan bir nokta olarak; tarım gelirlerinin faktör gelirlerinden aldığı payın oranı sürekli olarak düşme göstermektedir. 1980 yılında tarımın faktör gelirleri içindeki payı %27.1 iken, 1995’te bu oran neredeyse yarı yarıya düşerek %15.17 olarak gerçekleşmiştir. Bu düşüş, tarım sektörünün diğer sektörler karşısındaki payının azalmasına paralel bir trend göstermiştir.

Buna benzer bir gelişme ters yönden faiz gelirleri açısından gerçekleşmiştir. 1980 yılında %1.6 olan faiz gelirleri sürekli artarak 1995 yılında %12.97’ye çıkmıştır. Burada önemli bir dengesizlik, çarpıklık dikkat çekmelidir: tarım geliriyle geçinen nüfus ve faiz geliri elde eden nüfus miktarı tam olarak bilinmemekle birlikte, Türkiye’de yukarıda belirtilen sınıflar açısından en geniş kesimi oluşturan tarımsal nüfusun elde ettiği gelirin payı, neredeyse faiz gelirlerine eşit olmaktadır ki, bu geliri elde edenler nüfusun çok az bir kesimini oluşturmaktadır. Kaldı ki bu veriler 1995 yılına aittir. Aradan geçen 4 yılda faiz gelirlerindeki artışın tarım gelirlerindeki artıştan çok daha hızlı olduğu tahmin edilebilir.

Kira gelirlerinde ise önemli bir azalma söz konusudur. 1980 yılında faktör gelirleri içinde %8.97 gibi önemli sayılabilecek bir paya sahip olan kira gelirleri aradan geçen yıllarda sürekli azalarak 1995 yılında %2.94'e kadar gerilemiştir.

Maaş ve ücretlerin faktör gelirleri içindeki payı 1980'lerden 1995'lere dalgalanmalar göstermektedir. Bu pay 1985 ve 1986 yıllarında son 16 yılın en düşük oranları olarak sırasıyla %17.26 ve %17.02 olarak gerçekleşmişken, 1991 yılında %35.49'a kadar çıkarak en yüksek noktaya ulaşmıştır. Keza 1993 yılında da %35.37 gibi yüksek bir oranda faktör gelirleri içinde paya sahip olan maaş ve ücretler, 1994 yılında yaşanan ekonomik krizin etkisiyle 1994 ve 1995 yıllarında keskin bir şekilde düşerek %25.38 ve %23.08 gibi düşük oranda kalmıştır. 1980 yılında %25.24'lük paya sahip olan maaş ve ücretlerin faktör gelirleri içindeki payı 16 yıldır değişmemiş, hatta düşmüştür. Bir başka ifadeyle ücret ve maaş geliri elde eden büyük bir kesimin gelir payı 1995 yılında 16 yıl öncekinden daha düşük kalmıştır. Bu durum, aynı kesimin toplam nüfus içindeki payının arttığı da düşünüldüğünde, mutlak olarak çok daha az bir gelir payı elde ettiğini göstermektedir.

Buna karşın, büyük bir çoğunluğu kar gelirlerinden oluşan diğer faktör gelirlerinin, toplam faktör gelirleri içindeki payının 4 yıl hariç %40'ların üzerinde seyrettiği izlenmektedir. 1980 yılında %37.09 olan bu oran, 1992 yılında %37.02 olmuştur. En yüksek olarak 1987 yılında %48.55 oranında pay alan diğer faktör gelirlerinin payı, 1995 yılında %45.87'lere ulaşmaktadır.

Yukarıdaki tablo:28'e bakıldığında şöyle çelişkili bir durum göze çarpmaktadır. Türkiye toplumunda üretime katılanların çok büyük çoğunluğunu oluşturan tarım ile maaş ve ücret geliri elde edenlerin üretimden aldıkları payın toplamı, çok küçük bir kesimi oluşturan diğer faktör gelirleri (kar ağırlıklı)'ne kadar bile ulaşamamaktadır. 1995 yılı rakamlarıyla karşılaştırma yapıldığında; tarımın gelir payı karın gelir payının üçte birinde kalmaktadır. Üretime asıl katkısı olan maaş ve ücretlerin gelir payı ise karın gelir payının yarısı kadardır. Bir başka ilginç nokta; tarım gelirleri sürekli azalır ve faiz gelirleri sürekli artarken maaş ve ücret gelirlerinin artış gösterdiği yıllar karın payının görece dengelendiği ve faktör gelirleri içindeki payının azaldığı yıllar olmuştur. Ters bir biçimde maaş ve ücretlerin payı gittikçe düşerken diğer faktör gelirlerinin payı artmaktadır. Bu durum gerçekte, gelir

türlerinin iç içe geçmişliğinden öte, faktör gelirlerinin temelde emek ve emek-dışı gelirler olarak sınıflandırılmasının doğruluğunu göstermektedir. Burada, faiz geliri elde edenlerin büyük çoğunluğunun kar gelirleri elde eden sermayedarlar olduğunu belirtmek gerekir.

Tablo 29 : 500 Büyük Kuruluştaki Sanayi Faaliyetleri Dışı Gelirler İle Net Bilanço Karları (Vergi Öncesi) İlişkisi (Milyon TL.)

Yıl	Diğer Gelirler (1)	Değişim (%)	Net Bilanço Karı (2)	Değişim (%)	1/2 (%)
1984	65.888	74.4	316.573	64.2	20.8
1985	104.501	58.6	433.462	36.9	24.1
1986	204.558	95.7	633.879	53.2	30.8
1987	285.321	39.5	1.593.763	140.1	17.9
1988	632.251	121.6	2.494.087	56.5	25.4
1989	1.299.143	105.5	4.189.117	68.0	31.0
1990	2.224.648	71.2	6.679.368	59.4	33.3
1991	3.721.503	67.3	7.282.287	9.0	51.1
1992	7.794.368	109.4	20.052.422	175.4	38.9
1993	17.548.778	125.1	43.093.652	114.9	40.7
1994	57.694.648	228.8	105.587.224	145.0	54.6
1995	96.191.958	66.7	206.857.875	95.9	46.5
1996	195.948.193	103.7	370.418.929	79.1	52.9
1997	407.054.079	107.7	771.761.381	108.3	52.7
1998	699.577.134	71.9	797.402.394	3.3	87.7

Kaynak: İSO Dergisi, Ağustos 1999, s:44

Türkiye’de ekonominin yapısal biçimde dönüştüğü ve özellikle son yıllarda üretim ekonomisinden rant ekonomisine geçtiği yukarıdaki tablolardan da izlenebilmektedir. Bu saptamaya ilişkin bir başka gösterge ise Türkiye’deki 500 büyük firmanın gelir yapıları incelendiğinde görülebilir. Öncelikle satış, istihdam ve katma değer bakımından, ekonomiyi yönlendirici özellikleri olan 500 büyük firmanın

bilanço ve kar -zarar tablolarına bakıldığında iki öncelikli özellik göze çarpmaktadır. Birincisi, bu işletmelerin faaliyet dışı gelirlerinin, faaliyet gelirlerinden fazla olduğudur ki bu, ekonominin temeli olan üretim olgusunun yerini, kısa vadeli mali kazançların aldığını göstermektedir. İkinci olarak, mali kazançların büyük bir bölümünün sermaye piyasalarında değerlendirilmesinden ziyade faiz gelirleri gibi üretime ve son tahlilde ekonomiye etkisi olmayan alanlardan geldiği anlaşılmaktadır. Devlete borç verip karşılığında yüksek faiz geliri elde etmeye dayalı bir ekonomik sistemin ne pahasına ve ne kadar süre dayanabileceği de, bütçe dengelerinin bozulmasından ve başka gelir kaynakları yaratılmadığı sürece açık bütçenin ülke ekonomisi olumsuz etkilerinin hangi sınıfların üzerine yıkıldığını yukarıdaki tablolar göstermektedir.

Tablolar, Türkiye ekonomisine yön veren 500 büyük şirketin ekonomik faaliyetlerinin üretimden üretim-dışı alanlarda yoğunlaştığını, dolayısıyla gelirlerini üretim dışı yollardan kazanma eğilimlerinin son yıllarda arttığını göstermektedir. 1991 yılına değin toplam kar içindeki diğer gelirlerin payı %33.3'ü geçmezken, 1990'dan sonraki 8 yılda bu oran en düşük olarak %38.9 olarak gerçekleşmiş, söz konusu 8 yılın 5'inde ise diğer gelirlerin payı %50'den fazla olmuştur. 1998 yılında ise, diğer gelirlerin payı %87.7 oranına ulaşmıştır. Bu oran şunu ifade etmektedir: 1998 yılında Türkiye ekonomisini yönlendiren şirketler, karlarının çok büyük bir bölümünü üretime dönük faaliyetler sonucu değil, büyük oranda repo, faiz geliri, menkul kıymet geliri v.s.'den oluşan faaliyet dışı gelirlerden elde etmişlerdir. Ekonominin derin bir kriz yaşadığı 1994 yılına bakıldığında, bilanço karlarının % 145 artarken, diğer gelirlerin %228.8 oranında artması, bir ekonomik kriz ortamından hangi kesimlerin yararlandığına ışık tutmaktadır. Aynı yıl ücret ve maaş gelirlerinin büyük oranda düşerken, faiz gelirleri ile diğer faktör gelirlerinin payının sıçrama görülmesi, krizden tüm kesimlerin benzer oranda etkilenmediğini, bunun da ötesinde bazı sınıfların krizden karlı çıktıklarını kanıtlamaktadır.

2.3. DÜNYADA İNSANİ YOKSULLUK SORUNUNUN BOYUTLARI

İnsani yoksulluk kavramı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından ekonomi literatürüne kazandırılmış olan bir kavramdır. Yoksulluğu yalnızca parasal gelir olarak ölçen “gelir yoksulluğu” kavramı, yoksulluk sorununun bir yönüne işaret etmektedir. Halbuki yoksulluk, yalnızca gelir yetersizliği ya da gelirin belli bir sınırın altında kalması durumunu ifade etmemelidir. Gelir yoksulluğu, insan yaşamını sürdürebilmek için gerekli olan temel gereksinimleri karşılayacak bir minimum gelir düzeyinden daha aşağı gelirleri ifade etmektedir ki, söz konusu minimum sınır, yoksulluk sınırı olarak kabul edilmektedir. Öte yandan yoksulluk gerçekte, parasal gelirin dışında, bazı sosyal olanaklardan ve temel kamusal hizmetlerden yararlan(ama)ma durumunu göstermektedir.

2.3.1. İnsani Yoksulluk Kriteri

Buradan hareketle UNDP, 1996 yılında yayınlanan Human Development Report (HDR)’da yoksulluğun bu yönünü de kapsayan yeni bir kavram geliştirmiştir: Sosyal Olanak Yoksulluğu (Capability Poverty). Bu kavramın ölçüm yöntemi olarak 3 kriter belirlenmiştir:¹¹⁶

1. Sağlıklı Büyüme Kriteri : 5 yaşın altında olan ve uluslararası standartlarda bir ağırlığın altındaki çocukların toplam nüfus içindeki yüzdesi ele alınmaktadır.
2. Sağlıklı Üreme Kriteri : Uzman sağlık personeli olmaksızın gerçekleştirilen doğum yüzdesi.
3. Kadınlarda Okuma-yazma İmkânı : 15 yaş ve üzerinde olup okuma yazma bilmeyen kadınların toplam nüfus içindeki yüzdesi.

Bu kriterler için ayrı ayrı belli değerler verilmekte, toplanan değerler 3’e bölünerek basit aritmetik ortalama yoluyla belli bir puan elde edilmektedir. En düşük puan, sosyal olanak yoksulluğu bakımından en iyi değeri göstermektedir.¹¹⁷

¹¹⁶ AKTAN, Coşkun Can; *Türkiye Dünyanın Neresinde?* 96 , İzmir: Egiad Yayını, 1997, s:81

¹¹⁷ UNDP; *Human Development Report* 1996, s:27.

Açıktır ki bu kriterler doğrudan parasal gelirle ilgili olmayıp yoksulluğu, belirli bir takım yaşam standartlarından yoksun kalma bakımından tanımlamaktadır.

1996 yılında ortaya atılan bu kavramın bir sonraki yıl geliştirilmesiyle insani yoksulluk kavramına ulaşılmıştır. “İnsani yoksulluk”, sosyal olanak yoksulluğunun görece eksik kalmış kriterlerini tamamlamaya ve onu geliştirmeye yönelik olarak ortaya çıkmıştır. Bu iki kavram arasında kapsam ve dolayısıyla hesaplama yöntemi açısından fark vardır. Buna göre insani yoksulluk kriterleri şöyle oluşmuştur:

1. Yaşam Süresi : Uzun bir yaşamdan yoksun olma insani yoksulluğun ilk göstergesi olarak kabul edilmektedir. UNDP, hesaplamalarında 40 yaşı esas almakta ve bu yaştan altındaki yaşam süresini insani yoksulluk olarak değerlendirmektedir.
2. Eğitim: Eğitim imkanlarından yoksun olma insani yoksulluğun ikinci göstergesini oluşturmaktadır. Hesaplamalarda yetişkinler arasındaki okuma yazma bilmeme oranı insani yoksulluğun ikinci kriteridir.
3. Ekonomik ve Sosyal Olanaklar: UNDP aşağıdaki üç veriden yararlanarak ekonomik ve sosyal olanaklara sahip olma düzeyini belirlemektedir:

- Sağlıklı içme suyuna sahip olmayan nüfus yüzdesi
- Sağlık olanaklarından yoksun nüfus yüzdesi
- 5 yaşın altında olan ve yeterli beslenemeyen nüfus yüzdesi

Yukarıda belirtilen üç kriterin (yaşam süresi, eğitim, ekonomik ve sosyal olanaklar) ortalaması alınarak “insani yoksulluk endeks değeri” tespit edilmektedir.¹¹⁸

¹¹⁸ AKTAN, Coşkun Can; Türkiye Dünyanın Neresinde? 99 , İzmir: Egiad Yayını, 1999, s:106

2.3.2. İnsani Yoksulluk Sorununun Bir Boyutu Olarak Dünyada Gelir Yoksulluğu

Yoksulluk, günümüzde iki farklı yöntemle hesaplanmaktadır. Bunlardan birincisi, tüketilen belli bir miktar mala karşılık gelen parasal gelir düzeyidir ki bu düzey, Dünya Bankası ve UNDP tarafından günde 1 \$'lık gelir olarak belirlenmiş ve tüm dünyada yaygın biçimde kullanılmaktadır. Yoksul ülkelerde, nüfusun önemli bir bölümü yoksulluk sınırı olan günde 1 \$'ın altında bir gelirle yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Bundan daha düşündürücü olan şudur: 2000 yılında yaklaşık 1.5 milyar kişi günde 1 \$'dan az bir parayla yaşamaktadır.¹¹⁹ Bu oran, dünya nüfusunun ¼' ünden fazlasının yoksulluk sınırı altında yaşadığını göstermektedir.

Günde 1 \$'lık yoksulluk sınırı yılda 370 \$ olarak kabul edilmektedir. Bir başka ifadeyle yılda 370 \$'dan az parasal gelir sahipleri yoksulluk sınırının altında yer almaktadır. Böyle bir değerlendirme akla, kişi başına geliri 370 \$'dan az olan ülkeleri getirmektedir. Bu durumda, tam 32 ülkenin yoksulluk sınırının altında yer aldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 30 : 370 \$'dan az KBMG'e Sahip Ülkeler

(\$)'a göre Ülke Sırası	Ülke Adı	Kişi Başına Milli Gelir (\$)
177	Hindistan	370
179	Bangladeş	360
180	Kenya	340
183	Uganda	330
186	Vietnam	310
189	Sudan	290
191	Nijerya	280
192	Yemen	270
193	Mali	260
196	Madagaskar	250
198	Çad	230
201	Nepal	220
202	Ruanda	210
205	Nijer	200
207	Burundi	140
209	Kongo Cumhuriyeti	110
210	Etyopya	110

Kaynak: World Development Atlas'99 s:14-15'ten yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹¹⁹ WORLD BANK; World Development Report 1998, s:35

Gerçekte, yoksulluk sınırının yalnızca aç kalmadan yaşamaya yetebilecek gıdayı elde edecek parasal gelir olduğu düşünüldüğünde, bu sınır kanımızca, “açlık sınırı” olarak kabul edilmelidir. Bu noktada şunu söylemek gerekir ki, günde 1 \$’lık yoksulluk sınırı çeşitli sınıflamalara göre değişmektedir. Bu sınır Latin Amerika ve Karayipler için 2 \$, Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği ülkeleri için 4 \$ olarak kullanılmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerdeki kıyaslama bakımından, ABD için günde 14.40 \$’lık yoksulluk sınırı kullanılmaktadır. Bu rakamlar uluslararası karşılaştırmalar yoksulluk sınırını göstermektedir. Bundan başka bu tür karşılaştırmalar için, ulusal yoksulluk sınırları da kullanılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde genellikle gıda yoksulluğunu ifade edecek şekilde ulusal yoksulluk sınırı belirlenmiştir. Bu sınırlar temel gıda gereksinimlerini asgari düzeyde karşılayacak ekonomik geliri belirtmektedir. Gelişmiş ülkelerde ulusal yoksulluk sınırları göreceli yoksulluğu ölçmek için kullanılmaktadır.¹²⁰

Aşağıdaki tablo verilerin elde edilebildiği ülkelerdeki ulusal ve uluslararası yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfus yüzdeleri göstermektedir.

Tablo 31 : Yoksulluk Sınırları Altında Gelire Sahip Nüfus Yüzdesi

Ülkeler	Araştırma Yılı	Ulusal Yoks. Sın. Altındaki Nüfus (%)	1 \$’dan az gelire sahip nüfus (%)	2 \$’dan az gelire sahip nüfus (%)
Cezayir	1995	22.6	<2	17.6
Arjantin	1991	25.5	--	--
Bangladeş	1995-96	35.6	--	--
Benin	1995	33.0	--	--
Botsvana	1985-86	--	33.0	61.0
Brezilya	1990	17.4	23.6 ****	43.5 ****
Bulgaristan	1992	--	2.6	23.5
Kamboçya	1997	36.1	--	--
Kamerun	1984	40.0	--	--
Çad	1995-96	64.0	--	--
Şili	1994	20.5	15 *	38.5 *
Çin	1996	6.0	22.2 ****	57.8 ****
Kolombiya	1991	16.9	7.4	21.7
Kosta Rika	1989	--	18.9	43.8
Çek Cumhuriyeti	1993	--	3.1	55.1
Dominik Cum.	1989	24.5	19.9	47.7
Ekvator	1994	35.0	30.4	65.8
Mısır	1990-91	--	7.6	51.9
Estonya	1994	8.9	6.0 ***	32.5 ***
Etyopya	1981-82	--	46.0	89.0
Gana	1992	31.4	--	--
Guatemala	1989	--	53.3	76.8

¹²⁰ <http://www.undp.org/news/HDR97/pr7-eng.htm> ; Glossary of Poverty and Human Development

Gine	1991	--	26.3	50.2
Haiti	1987	65.0	--	--
Honduras	1992	50.0	46.9	75.7
Hindistan	1994	35.0	47.0	87.5
Endonezya	1994	15.1	7.7 *****	50.4 *****
Jamaika	1992	34.2	4.3 *	24.9 *
Ürdün	1991	15.0	2.5 *	23.5 *
Kazakistan	1996	34.6	<2 ***	12.1 ***
Kenya	1992	42.0	50.2	78.1
Lesoto	1993	49.2	--	--
Litvanya	1993	--	<2	18.9
Madagaskar	1993	--	72.3	93.2
Malavi	1990-91	54.0	--	--
Malezya	1989	15.5	4.3 ****	22.4 ****
Moritanya	1988	--	31.4	68.4
Meksika	1988	10.1	14.9 *	40.0 *
Moldova	1992	--	6.8	30.6
Moğolistan	1995	36.3	--	--
Fas	1990-91	--	<2	19.6
Nepal	1995	42.0	50.3	86.7
Nikaragua	1993	50.3	43.8	74.5
Nijer	1989-93	63.0	61.5 *	92.0 *
Nijerya	1985	43.0	31.1 *	59.9 *
Pakistan	1991	34.0	11.6	57.0
Panama	1989	--	25.6	46.2
Peru	1997	49.0	--	--
Filipinler	1997	37.5	--	--
Polonya	1993	23.8	6.8	15.1
Romanya	1994	21.5	17.7 *	70.9 *
Rusya	1994	30.9	<2 *****	10.9 *****
Ruanda	1993	51.2	--	--
Senegal	1991	33.4	54.0	79.6
Sierra Leone	1989	68.0	--	--
Slovak Cum.	1992	--	12.8	85.1
Slovenya	1993	--	<2	<2
Güney Afrika	1993	--	23.7	50.2
Sri Lanka	1990	35.3	4.0	41.2
Tayland	1992	13.1	<2	23.5
Tunus	1990	14.1	3.9	22.7
Türkmenistan	1993	--	4.9	25.8
Uganda	1989-90	55.0 *****	69.3	92.2
Ukrayna	1995	31.7	<2 *	<2 *
Venezuela	1991	--	11.8	32.2
Vietnam	1993	50.9	--	--
Yemen Cum.	1992	19.1	--	--
Zambia	1991	68.0	84.6 **	98.1 **
Zimbabve	1990-91	25.5	41.0	68.2

Kaynak: Selected World Development Indicators 1999/2000, s: 236-237'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

* 1992 yılı ** 1993 yılı *** 1994 yılı **** 1995 yılı ***** 1996 yılı

Öncelikle düşük gelirli ülkeler olmak üzere, alt-orta ve üst-orta gelirli ülkelerde de yaşayanların önemli bir kesimi yoksulluk sınırı altındadır. Ulusal yoksulluk sınırı kriter alındığında tabloda yer alan 69 ülkeden veri elde edilebilen 50'sinin yalnızca 11'inde, nüfusun %20'den daha azı bu sınırın altında yaşamaktadır. 23 ülkede ise, %20 ile %40 arasındaki nüfus bu sınırın altında, 16 ülkede yaşayanların %40'ından fazlası, yine yoksulluk sınırı altında bulunmaktadır.

Uluslararası yoksulluk sınırı kriterlerinden günde 1 \$'dan az gelire yaşayanların oranları da yoksulluğun nüfus sayısı bakımından fazlalığını ortaya koymaktadır. Bu kriter günde 2 \$ olarak alındığında ise, tablodaki ülkelerin yarısından fazlasında, halkın yarısından çoğu bu sınırın altında kalmaktadır. Bu ülkeler arasında Çin, Hindistan, Pakistan, Nijerya, Mısır ve Etyopya gibi dünya nüfusunun % 50'sinden çoğunu oluşturan ülkelerin bulunması, yoksulluğun boyutları ve kapsadığı nüfus hakkında bir fikir vermektedir.

Uluslararası ölçüte göre günde 1 ve 2 \$'dan az gelire sahip nüfusun görece az olduğu ülkelere bakıldığında, sosyalist sisteme sahip eski Sovyetler Birliği ülkelerinde bu oranın oldukça düşük kaldığı görülmektedir. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla liberal ekonomi uygulamalarına geçmeye çalışan bu ülkelerde son yıllarda gelir dağılımının giderek bozulduğunu ve buna bağlı olarak gelir yoksulluğunun da giderek arttığını söylemek mümkündür.

Dünya Bankası “yoksulluk eşiği”ni keyfi olarak günde 1\$ olarak saptamıştır. Sonra da hiçbir ölçüm yapmaksızın bile “günde 1 \$'ın üzerinde” geliri olan grubun “yoksul olmayan” olduğuna karar vermeyi sürdürmüştür. Dünya Bankası “yöntemi”, ülke-düzey verilerini toplamaya gerek görmeksizin kayıtlı yoksulluğu azaltmaktadır. Bu subjektif ve önyargılı görüş ülke yoksulluk düzeylerinin günümüzdeki şartlarına bakmaksızın ortaya konulmuştur. Günde 1\$'lık sınır saçmadır: kanıtlar, günde 2-3 hatta 5 \$'lık gelire sahip nüfusun bile yoksulluk çektiğini doğrulamaktadır (temel gıda, giyim, barınma, sağlık ve eğitim harcamalarını karşılamakta yetersizdir)¹²¹ Yukarıda belirtildiği gibi dünyada genellikle kullanılan 1 ya da 2 \$'lık yoksulluk sınırları, kanımızca yoksulluk sorununun ulaştığı boyutların tam anlamıyla anlaşılmasını engellemektedir..

¹²¹ CHOSSUDOVSKY, Michel ; “Global Falsehoods: How the World Bank and UNDP Distort the Figures on Global Poverty” , http://www.transnational.org/features/chossu_worldbank.html

Yaygın olarak kullanılan günde 1 \$'lık yoksulluk sınırı bile göz önünde bulundurulduğunda , 1.3 milyar kişi yoksulluk içinde yaşamaktadır. Bu insanlardan;

- 514.700.000 kişi Güney Asya'da,
- 445.800.000 kişi Doğu Asya ve Pasifik'te,
- 218.600.000 kişi Sahra-altı Afrika'da
- 109.600.000 kişi Güney Amerika ve Karayipler'de,
- 14.500.000 kişi Gelişmekte olan Avrupa ülkeleri ve Orta Asya'da
- 10.700.000 kişi Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da

yaşamaktadır.

Bu kritere göre dünyadaki yoksul nüfusun % 80'i, 12 ülkede yaşamaktadır. Yalnız Çin ve Hindistan'da yoksulluk sınırı altında, toplam dünya nüfusunun %62'si yaşamaktadır. Bu 12 ülke Hindistan, Çin, Brezilya, Nijerya, Endonezya, Filipinler, Etyopya, Pakistan, Meksika, Kenya, Peru ve Nepal'dir.

20. yüzyılın sonunda yoksulluğun genel görünümü şöyle bir manzara sunmaktadır:

- Yaklaşık 1.3 milyar kişi günde 1 \$'dan daha az bir gelirle yaşamını sürdürmek zorundadır.
- Güney Asya yoksulluktan en çok etkilenen ve en çok yoksul barındıran bölgedir. Burada 515 milyon kişi gelir yoksulluğu içinde yaşamaktadır. Güney Asya, Doğu Asya, Güneydoğu Asya ve Pasifik bölgesi birlikte, 1.3 milyar yoksul insanın 950 milyonunu barındırmaktadır.
- Sahra-altı Afrika bölgesi insani yoksullukta en hızlı büyüyen ve en yüksek orana sahip bölgedir. Bölgede 220 milyon kişi gelir yoksulluğu içinde yaşamaktadır. Hatta, Sahra-altı Afrika ve diğer az gelişmiş ülkeler bir tür yoksulluk hastalığına tutulmuştur. 2000 yılında bu bölgenin yarısının gelir yoksulluğu içinde olacağı tahmin edilmektedir.

- Güney Amerika ve Karayiplerde gelir yoksulluğu insani yoksulluktan daha hızlı yayılmaktadır. 110 milyon kişiyi etkilemekte ve büyümesine devam etmektedir.
- Doğu Avrupa ve Birleşik Devletler Topluluğu ülkelerinde günde 4 \$'lık yoksulluk sınırının altında kalan nüfus, toplam nüfuslarının küçük bir bölümünden, artarak, 120 milyon kişiye kadar ulaşmıştır.
- Sanayileşmiş ülkelerde 100 milyondan fazla kişi gelir yoksulluğu sınırının altında yaşamaktadır. 37 milyon kişi işsizdir.

Gelir yoksulluğuna ilişkin ürkütücü bir gelişme şudur: 1987 ve 1993 yılları arasında günde 1 \$'dan az bir gelire sahip kişi sayısı 100 milyondan 1.3 milyara kadar çıkmıştır ve bu sayı Güneydoğu Asya ve Pasifik dışında kalan her bölgede halen daha artmaktadır.¹²²

2.3.3. İnsani Yoksulluk Sorunun Dünyadaki Görünümü

İnsani yoksulluk indeksinin hangi kriterlere göre oluşturulduğu daha önceki bölümde anlatılmıştı. Genel olarak ifade edildiğinde, insani yoksulluk; yaşam süresi azlığı, eğitim olanaksızlığı, sağlıklı olmayan içme suyu oranı, yetersiz beslenen 5 yaşın altındaki nüfus ve sağlık imkanlarından yoksun nüfus yüzdesi üzerinden hesaplanan “sosyal ve ekonomik yoksunluk durumu” olarak değerlendirilebilir.

Bu kriterlere göre yapılan ve 1999 Human Development Report'da yer alan yoksulluk sıralaması, daha önceki yıllardaki sıralamadan farklıdır. Bu fark, yeni veriler ve yeni yöntem değişikliğinden kaynaklanmaktadır. Human Development Report'99'da insani yoksulluk indeksi iki farklı ülke grubu için ayrı ayrı hesaplanmıştır. İnsani Yoksulluk İndeksi (Human Poverty Index) HPI'nın ilki olan HPI-1, az gelişmiş ve gelişmekte olan 92 ülkeyi, HPI-2 ise sanayileşmiş 17 ülkeyi kapsamaktadır.

¹²² <http://www.undp.org/hdro/e97over.htm> ; Human development to eradicate poverty, s3

İnsani Yoksulluk Endeksi açısından iki grup ülke hesaplamalarında farklılık bulunmaktadır ve bu farklılığın kaynağında ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve bunun başlıca göstergeleri yatmaktadır. Bu çerçevede; HPI-1’de 40 yaşından fazla yaşama imkanı olmayan nüfus oranı esas alınmışken, HPI-2’de aynı sınır 60 yaş olarak kabul edilmiştir. HPI-1’de okuma yazma bilmeyen yetişkinlerin oranının hesaplanmasına karşın HPI-2’de OECD tarafından tanımlanan ve yeteri ölçüde okuma-yazma bilmeyenlerin oranı hesaplanmaktadır. Üçüncü olarak, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için hesaplanan HPI-1’de sağlıklı işme suyundan yoksun nüfus yüzdesi, sağlık hizmetlerinden yoksun kişilerin yüzdesi ve 5 yaşın altında yetersiz beslenen çocukların yüzdesi gibi belirli yaşam standartlarından yoksunluğu göz önüne alınırken, sanayileşmiş ülkelerde bu kriter, ortalama gelirin %50’si olarak belirlenen yoksulluk sınırının altındaki nüfus şeklinde dikkate alınmaktadır. Ayrıca HPI-1’den fazla olarak, HPI-2’de hesaplanan bir başka kriter 12 ay ya da daha uzun olarak tanımlanan uzun dönemli işsizlik oranıdır. Bu açıklamalardan sonra HPI-1 ve HPI-2 arasındaki indeks hesaplarındaki farklılık şöyle özetlenebilir:

Tablo 32 : HPI-1 ve HPI-2 Arasındaki Hesaplama Farklılıkları

Kriterler	HPI-1	HPI-2
Hangi ülkeler için hesaplanır	Gelişmekte olan ülkeler	Sanayileşmiş ülkeler
Yaşam Süresi	40 yaşından fazla yaşama imkanına sahip olmayanların nüfus yüzdesi	60 yaşından fazla yaşama imkanına sahip olmayanların nüfus yüzdesi
Okur yazarlık	Yetişkinlerde okuma yazma bilmeyenlerin oranı	Yetişkinlerde yeteri kadar okuma yazma bilmeyenlerin oranı (OECD tarafından tanımlanan)
Yaşama standardı	1-Sağlıklı içme suyundan yoksun olanların yüzdesi 2-Sağlık hizmetlerinden yoksun olanların yüzdesi 3- 5 yaşın altında yetersiz beslenen çocuk yüzdesi	Ortalama gelirin %50'si olarak hesaplanan gelir yoksulluğu sınırının altındaki nüfus yüzdesi
Ek kriter	-----	12 ay ya da daha uzun dönemi kapsayan uzun dönemli işsizlik oranı

Kaynak: HDR'992'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu durumda, veri sağlanabilen 92 az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden tarafımızca seçilenlerin yer aldığı listedeki sıralamaya göre şöyle bir görünüm ortaya çıkmaktadır:

Tablo 33 : Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İnsani Yoksulluk

HDI Sıralaması	Ülke adı	HPI-1 Sıralaması (1997)	HPI Değeri (%) (1997)	40 yaşından fazla yaşama imk. Yoksun nüfus (%)	Yetişkinlerde okuma yazma bilmeyen oranı (%)
Yüksek İnsani Gelişme				4.7	4.7
29	Barbados	1	2.6	3.2	2.4
34	Şili	6	4.8	4.5	4.8
37	Bahreyn	10	9.8	4.7	13.8
40	Uruguay	3	4.0	5.1	2.5
43	B. Arap Emirlik.	27	17.7	3.1	25.2
45	Kosta Rika	4	4.1	4.0	4.9
Orta İnsani Gelişme			25.3	11.9	26.2
46	Trinidad&Tobako	2	3.5	4.1	2.2
48	Venezuela	16	12.4	6.5	8.0
49	Panama	8	9.0	6.4	8.9
50	Meksika	13	10.6	8.3	9.9
56	Malezya	18	14.2	4.9	14.3
57	Kolombiya	12	10.5	10.1	9.1
58	Küba	5	4.7	4.5	4.1
61	Fiji	7	8.6	5.0	8.2
67	Tayland	29	18.7	10.5	5.3
72	Ekvator	25	16.8	11.1	9.3
79	Brezilya	19	15.8	11.5	16.0
84	Paraguay	21	16.4	8.7	7.6
86	Türkiye	24	16.7	9.6	16.8
90	Sri Lanka	33	20.4	5.3	9.3
94	Ürdün	9	9.8	7.1	12.8
99	Guyana	11	10.2	13.8	1.9
110	Vietnam	51	28.7	11.6	8.1
120	Mısır	57	33.0	10.3	47.3
127	Lesoto	37	23.0	25.1	17.7
132	Hindistan	59	35.9	16.1	46.5
136	Kenya	49	28.2	29.8	20.7
138	Pakistan	71	42.1	14.7	59.1
Düşük İnsani Gelişme			44.9	32.3	53.5
142	Sudan	61	36.8	27.1	46.7
148	Yemen	78	49.2	21.8	57.5
156	Tanzanya	54	29.8	35.5	28.4
162	Çad	86	52.1	37.4	49.7
169	Mozambik	79	49.5	39.8	59.5
173	Nijer	92	65.5	35.7	85.7
174	Sierra Leone	90	57.7	51.0	66.7

Kaynak: HDR'99, s:146-148'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablonun 92 ülkeyi kapsayan bütünü incelendiğinde, insani yoksulluk değeri %50'yi aşan 11 ülke bulunduğu görülmektedir. İnsani yoksulluğun halkın en az 1/3'ünü etkilediği, yani insani yoksulluk değerinin %33'ten fazla olduğu ülke sayısı 36'dır. Halkın ¼'nden fazlasının insani yoksulluk içinde bulunduğu ülke sayısı ise 52'dir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere 92'sinin

sıralamada yer aldığı düşünüldüğünde bu grup ülkelerden %56'sında, halkın 1/4'ünden çoğu insani yoksulluk içinde bulunmaktadır.

Bu grup ülkeler içinde Barbados, %2.6 ile insani yoksulluk sıralamasında en iyi durumda bulunmaktadır. Nijer, %65.5 ile en kötü durumda, son sırada yer almaktadır. İnsani yoksulluk bakımından en kötü durumda olan ülkelere bakıldığında, bunların hepsinin Afrika kıtasında yer aldığı görülmektedir. Bu durumda Afrika kıtasının büyük bir bölümünde halkın yarısına yakını, insani yoksulluk içinde bulunmaktadır. Üstelik insani yoksulluk kriterlerinin, ortalama bir yaşam standardının çok altındaki bir yaşam kalitesine karşılık geldiği hatırlandığında ve gerek Afrika kıtasının (özellikle Kuzey Afrika ülkeleri dışarıda tutulduğunda) tamamına yakını, gerekse büyük ölçüde insani yoksulluk içinde bulunan diğer ülkeler göz önüne alındığında, dünyanın nüfus olarak çoğunluğunun insani yoksulluk içinde yaşamlarını sürdürdüğünü görmek mümkündür.

Aynı grup ülkelerin insani yoksulluktan öte yalnızca ulusal yoksulluk sınırının altında kalan nüfusları ise, aynı kaynaktaki verilere göre tam bir gelir yoksulluğu sorununun ortasında bulunduklarını göstermektedir. Benzer karşılaştırmalar yapıldığında, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler sıralamasında yer alan, hem insani yoksulluk oranı hem de ulusal yoksulluk sınırının altında kalan nüfus verilerinin elde edildiği 46 ülke olduğu görülmektedir. Buna göre;

Tablo 34 : A.G. ve G.O.Ü'de Yoksulluk Sınırı Altındaki Nüfus ve İnsani Yoksulluk Yüzdesi

Ülkeler	HPI-1 (%)	Ulusal Yoks. Sın. Altındaki Nüfus (%)
Kosta Rika	4.1	11
Trinidad & Tobako	3.5	21
Venezuela	12.4	31
Meksika	10.6	34
Malezya	14.2	16
Kolombiya	10.5	19
Mauritus	12.1	11
Tayland	18.7	13
Ekvator	16.8	35
Filipinler	16.3	41
Brezilya	15.8	17
Peru	16.6	32
Jamaika	13.6	32
Paraguay	16.4	22
Dominik Cumhuriyeti	17.7	21

Sri Lanka	20.4	22
Ürdün	9.8	15
Çin	19.0	11
Guyana	10.2	43
Tunus	23.1	14
Endonezya	27.7	8
Cape Verde	24.7	44
El Salvador	20.6	38
Vietnam	28.7	51
Honduras	24.8	53
Guatemala	28.3	58
Moğolistan	18.2	36
Nikaragua	28.1	50
Fas	39.2	13
Lesotho	23.0	26
Zimbabve	29.2	26
Gana	36.2	31
Kenya	28.2	37
Pakistan	42.1	34
Laos	38.9	46
Togo	38.4	17.3
Nijerya	38.2	21
Moritanya	47.5	57
Bangladeş	46.4	48
Zambia	38.4	86
Benin	50.9	33
Tanzanya	29.8	50
Uganda	40.6	55
Gambia	49.9	64
Gine-Bisseau	51.8	49
Sierra-Leone	57.7	75

Kaynak: HDR'99, s:146-148'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yukarıdaki 46 ülkeden 10'unda, insanların %50'si ulusal yoksulluk sınırının altında bir gelirle yaşamaktadırlar. Yoksulluk sınırı altındaki 1/3'lük kesim, yani ülkelerde yoksulluk içinde bulunan %33 oranındaki nüfus göz önüne alındığında, ülke sayısı 23'e, ¼'ü yani %25'i göz önüne alındığında ise 30 ülkeye çıkmaktadır.

Bir başka kıyaslama yapıldığında ise, söz konusu 46 ülkeden 33'ünde insani yoksulluk içinde yaşayan nüfus, ulusal gelir yoksulluğu sınırının altında yaşayan nüfustan daha azdır. Yani 33 ülkedeki insanlar için gelir yoksulluğu sorunu, insani yoksulluk sorunundan daha acil görünmektedir. Öte yandan geri kalan 13 ülkede insani yoksulluk içindeki nüfus, gelir yoksulluğu içindeki nüfustan daha

fazla görünmektedir. Örneğin Benin’de insanların %50.9’u insani yoksulluk içindeyken, ulusal gelir yoksulluğu sınırının altındaki nüfus %33’tür. Ancak görece daha iyi gelir yoksulluğu içinde bulunsalar da, Beninlilerin yaşam süresinin kısalığı, temiz sudan yoksun yaşamaları, yeterli beslenemeyen çocukların çokluğu durumunda, gelir yoksulluğunun görece daha iyi olması pek bir şey ifade etmemektedir. Kaldı ki, bu ülkelerin çoğunda yeterli gelir elde edilmemekte, önemli sayıdaki ülke, yoksul ya da orta-alt gelire sahip ülke sınıfında bulunmaktadır.

1997 yılı verileriyle incelenen 1999 yılı İnsani Gelişme raporunda, insani yoksulluk bakımından en alt sırada olan 10 ülke sırasıyla Nijer, Burkina Faso, Sierra Leone, Etyopya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Mali, Çad, Nepal, Gine-Bissau ve Benin’dir. İnsani yoksulluk ölçüm kriterlerine ayrı ayrı bakıldığında, bu ülkelerde 40 yaşından fazla yaşama şansı olmayanların oranlarının yüksekliği göze çarpmaktadır. Örneğin Sierra Leone’de bu oran %51’dir. Yani bu ülkede insanların yarıdan çoğu ortalama 40 yaşını göremeden ölmektedir. 92 ülkeden 41’inde nüfusun %20’den fazlası yine 40 yaşından çok yaşayamamaktadır. Buna karşılık bu oran HPI-1’e göre ilk sırada bulunan Barbados’ta yalnızca %3.2’dir.

HPI-1’e göre en iyi sırada bulunan 10 ülke sırasıyla Barbados, Trinidad & Tobago, Uruguay, Kosta Rika, Küba, Şili, Fiji, Panama, Ürdün ve Bahreyn’dir. Bu ülkelerde 40 yaşından fazla yaşama şansı olmayan en kötü durumdaki ülke, nüfusunun %7,1’lik oranıyla Ürdün’dür ki bu, en kötü ülkelerle karşılaştırıldığında iyi bir oran sayılmalıdır. Bir başka açıdan okuma yazma bilmeyenlerin oranı, ilk sıralardaki ülkelerde görece düşükken, yine Afrika ülkelerinde bu oran çok yüksektir. Ancak bu kriter, ülkelerin insani yoksulluk sıralamasında ülkeden ülkeye oldukça değişkenlik göstermektedir. Örneğin, bu oran HPI-1’de ilk sıradaki Barbados’ta %2.4 iken, 43. sırada yer almasına karşın Maldivler’de yalnızca %4.3’tür. Oysa HPI-1’e göre çok daha iyi durumda, 24. sırada bulunan Türkiye’de ise %16.8 gibi yüksek bir orandadır. Benzer şekilde insani yoksulluk sıralamasında 63. sırada bulunan Nijerya’da okuma yazma bilmeyenlerin oranı %40.5 iken, bir sonraki sırada olmasına karşın Zambia’da % 24.9’a kadar düşmekte, 69. sıradaki Cibuti’de ise % 51.7’e kadar yükselebilmektedir.

Bu arada, insani yoksulluk ile insani gelişme kavramları arasındaki farklılık bazı örneklerde kendini göstermektedir. Birbirine yakın oranda insani gelişme endeksine (HDI) sahip olan ülkelerde HPI oldukça farklı çıkabilmektedir. Bu yüzden yukarıdaki tablolarda HDI’ye göre ülkelerin

sıralamadaki yeri de verilmiştir. Orta insani gelişme grubunda bulunan ülkelerden bazıları HPI'ye göre ilk sıralarda yer alabilmektedir. Örneğin insani gelişmeye göre 0.801 indeks değerine sahip Kosta Rika, insani yoksulluk sıralamasında %4.1 HPI indeks değerine sahiptir. Buna karşın Kosta Rika'ya yakın 0.786 insani gelişme indeks değerli Meksika, %10.6 gibi oldukça farklı insani yoksulluk indeks değerine sahiptir.

Gelişmiş ülkeler için yapılan insani yoksulluk indeks hesaplamasının daha farklı olduğu ve hangi esaslara göre yapıldığı yukarıda anlatılmıştı. Buna göre bu gruptaki veri elde edilebilen 17 ülke kıyaslandığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

Tablo 35 : Gelişmiş Ülkelerde İnsani Yoksulluk

HDI Sıralaması	Ülke adı	HPI-2 Sıralaması (1997)	HPI Değeri (%) (1997)	60 yaşından fazla yaşama imk. Yoksun nüfus (%)	Yetişkinlerde yeteri kadar okuma yazma bilmeyen oranı (%)
Yüksek İnsani Gelişme			13.5	11.0	19.2
1	Kanada	9	12.0	9.3	16.6
2	Norveç	4	11.3	9.1	16.8
3	Amerika	17	16.5	12.6	20.7
4	Japonya	8	12.0	8.2	16.8
5	Belçika	11	12.4	10.1	18.4
6	İsveç	1	7.0	8.7	7.5
7	Avustralya	12	12.5	8.9	17.0
8	Hollanda	2	8.3	9.3	10.5
10	İngiltere	15	15.1	9.8	21.8
11	Fransa	7	11.9	11.3	16.8
13	Finlandiya	6	11.9	11.3	16.8
14	Almanya	3	10.4	10.7	14.4
15	Danimarka	10	12.2	12.8	16.8
18	Yeni Zelanda	13	12.8	11.1	18.4
19	İtalya	5	11.6	9.0	16.8
20	İrlanda	16	15.3	10.0	22.6
21	İspanya	14	13.0	10.1	16.8

Kaynak: HDR'99, s:149

Veri elde edilebilen bu 17 ülkenin hepsi de bir başka sınıflama açısından yüksek insani gelişme grubunda bulunmaktadır. Aynı zamanda dünyanın en gelişmiş ülkelerini oluşturmaktadırlar. İnsani yoksulluk indeks değeri diğer grup ülkelerden oldukça farklı ve ileri düzeyde saptanmasına karşın, bu ülkelerde insani yoksulluk içinde bulunan nüfus diğer grupla kıyaslanmayacak ölçüde düşük kalmaktadır. Bu durum, gelir yoksulluğundan başka insani yoksulluğun da, dünyanın belli yörelerinde ve belli ülke gruplarında toplandığını göstermektedir. Burada

gerçekte, insani yoksullukla gelir yoksulluğunun aralarında bazı farklılıklar bulunsa da birbirlerine bağlı olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Sözüünü ettiğimiz aradaki farklılık gelişmiş ülke grubundaki birkaç örneğin bazı kriterleri açısından geçerlidir. Ancak yoksulluk, diğer ülkeler için genel ve yapısal, ayrıca kısır döngü haline gelmiş bir sorun olmuştur.

İnsani yoksulluk sorunu açısından en iyi durumda bulunan ülke İsveç'tir. Onu Hollanda, Almanya, Norveç ve İtalya izlemektedir. Bu 17 ülke arasında insani yoksulluk bakımından en kötü, sonuncu sırada ise ABD yer almaktadır. Bu durum yukarıda bahsedilen çelişkili örneği oluşturmaktadır. Zira ABD, insani gelişme sıralamasında en iyi 3. ülke konumundadır. İsveç'te insani yoksulluk indeksi değeri, bir başka ifadeyle insani yoksulluk içinde yaşayan nüfus %7, Hollanda'da %8.3 iken, ABD'den bir önceki sırada bulunan İrlanda'da %15.3, ABD'de ise %16.5'tir. Bu gerçekte önemsiz bir durum sayılmamalıdır. Yüksek düzeyde insani gelişmeye sahip bir ülkede insanların %16.5'inin insani yoksulluk sınırı altında yaşaması oldukça düşündürücüdür. Keza, bu gruptaki ülkelerde 60 yaşından fazla yaşama imkanına sahip olmayanlar, Japonya'da nüfusun %8.2'si, İsveç'te %8.7'sini oluştururken, bu oran yine ABD'de %12.6'ya, Danimarka'da ise %12.8'e kadar çıkmaktadır. Yeteri kadar okuma yazma bilmeyenlerin oranı bakımından da ABD en kötü ülke durumundadır. Bu kritere göre İrlanda'da oran %22.6, İngiltere'de %21.8 ve ABD'de %20.7 gibi yüksek düzeydeyken, İsveç'te sadece %7.5'tir.

Diğer kriterler açısından gelişmiş ülkeler değerlendirildiğinde; uzun dönemli işsizlik oranının en yüksek olduğu ülke %12.5 ile İspanya'dır. Bu oran diğer ülkelerde gittikçe düşmektedir. En kötü 2. ülke konumundaki İtalya'da %8.1'e, İrlanda'da %7.1'e düşmektedir. ABD ise uzun dönemli işsizlik kriteri bakımından %0.5 ile birinci, Japonya %0.7 ile ikinci ve Norveç %0.8 ile üçüncü durumdadır.

Bu ülkelerde en zengin %20'lik grubun en yoksul %20'lik gruba oranı, insani yoksulluğun bir görünümü açısından gelir dağılımındaki adalet(sizlik)in oranını göstermektedir. Bu konuda geliri en adaletli dağıtan ülkeler en zengin/en yoksul %20'lik grup olarak 4.3 kat ile Japonya, 4.4 kat ile İspanya ve 4.5 kat ile Hollanda'dır. En adaletsiz ülkeler olan İngiltere ve Avustralya'da en zengin %20, en yoksul %20'nin 9.6 katı gelir elde etmektedir. Onları yine ABD 8.9 kat ile, İsviçre ise 8.6 kat ile izlemektedir.

Bu ülkelerde ortalama gelirin %50'sinden yani yarısından az gelire sahip nüfus oranı bakımından en iyi durumda bulunan ülkeler sırasıyla %5.5 ile Belçika, % 5.9 ile Almanya ve % 6.2 ile Finlandiya'dır. En kötü durumda yine ABD bulunmaktadır. Bu ülkedeki insanların %19.1'i ortalama gelirin yarısından az bir gelire sahiptir. Bu nüfus yüzdesi ABD'den sonra, İngiltere'de %13.5, Avustralya'da % 12.9'dur. bu grup için hazırlanan hesaplama yöntemine göre, 1985 yılı satınalma gücü paritesi ile 14.40\$'dan az bir gelire sahip, yani gelir yoksulluğu sınırının altındaki nüfus oranı %36.5 ile İrlanda'da çok yüksek boyutlardadır. Hollanda'da bu oran %14.6, ABD'de %14.1'dir. Bu kritere göre en iyi durumda bulunan ülke %2 ile İtalya, %2.6 ile Norveç ve % 3.7 ile Japonya'dır.

Görüldüğü gibi gelişmiş ülkeler için hesaplanan insani yoksulluk endeksi, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için yapılandan oldukça farklı ve ileridedir. Gelişmişlik farkından kaynaklanan bu durum göz ardı edildiğinde ve bu grup ülkeler kendi içinde değerlendirildiğinde, yüksek gelişme düzeyinde 3. sırada bulunmasına ve bütün gelişmişlik söylemlerine karşılık ABD, insani yoksulluk bakımından iç açıcı bir görünüm sunmamaktadır. Buna karşın bölgesel bir farklılık göze çarpmakta, Avrupa'nın kuzeyindeki ülkeler bazı istisnalarla insani yoksulluk sıralamasında en önde yer almaktadır. ABD'den sonra en kötü durumda bulunan ülkelerin ise İrlanda ve İngiltere olması uzun yıllar uygulanan ve etkili olan ekonomik politikalara bağlanabilir.

İnsani yoksulluk, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından dünyanın belli bölgeleri temelinde incelendiğinde, en iyi durumda olan bölgenin Latin Amerika ve Karayipler, en çok insani yoksulluk içinde bulunan bölgenin ise (en az gelişmiş ülkeler grubu dışında) Sahra-altı Afrika olduğu görülmektedir. Latin Amerika ve Karayiplerde insani yoksulluk içinde yaşayan %14.5 oranındaki nüfusu, %19 ile Doğu Asya ülkeleri izlemektedir. En kötü durumda bulunan Sahra-altı Afrika'da ise insani yoksulluk içindeki nüfus yüzdesi %40.6 iken, Güney Asya'da %36.6'dır. Tüm gelişmekte olan ülkelerdeki insani yoksulluk oranı ise %27.7 gibi yüksek bir düzeydedir.

40 yaşından fazla yaşaması beklenmeyen nüfus oranı tüm gelişmekte olan ülkeler için %14.6'dır. Sahra-altı Afrika'da bu oran %34.6'ya kadar çıkarken, Çin haricindeki Doğu Asya ülkelerinde yalnızca %4.7'dir. Çin dahil edildiğinde ise %7.8 gibi yüksek sayılmayacak bir oranda kalmaktadır. Buna karşılık

bu oran, Latin Amerika ve Karayiplerde %9.9'da kalmaktadır. 40 yaşından fazla yaşaması beklenmeyenlerin tüm dünyadaki, oranı ise %12.5'tir.

Okuma yazma bilmeyen yetişkinlerin oranında diğer kriterlerle karşılaştırıldığında bölgeler arasında bazı farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ortalaması %28.4 iken, Sahra-altı Afrika en kötü 2. bölge durumuna %42.4'lük oran ile inmektedir. Bu alanda en kötü bölge %51.6 ile Güney Asya'dır (Hindistan hariç). Hindistan dahil edildiğinde ise oran, yine yüksek olarak %47.8 olarak gerçekleşmektedir. Çin hariç tutulduğunda Doğu Asya bölgesi yalnızca %3.9 ile, en az okuma yazma bilmeyenlerin olduğu bölge durumundadır.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki insani yoksulluğun bir kriteri açısından fark, belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. 40 yaşından fazla yaşaması beklenmeyenlerin oranı tüm gelişmiş ülkelerde %14.6 iken, gelişmiş ülkelerde bu oran sadece %3.1'dir. Benzer şekilde bu sınır 60 yaşa çıktığında oran, gelişmekte olan ülkelerde %28.1 gibi yüksek bir yüzde ile gerçekleşirken, gelişmiş ülkelerde %10.6'da kalmaktadır.

HPI-1 ve HPI-2'nin ölçüm kriterleri birbirinden hayli farklı olmasına karşın, insani yoksulluk bakımından gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında bu kadar açıklık olması, ayrıca gelir yoksulluğu bakımından da yüksek gelirli ülkelerin dünya gelirinin %80'ine sahip olması ve bu trendin yıllar boyu sürüp, özellikle 1980'li yıllardan itibaren artması (1980 yılında aynı oran %72 olmuştu) gelişmiş ülkelerdeki zenginliğin ve diğer tüm ülkelerdeki yoksulluğun dünyaya egemen olan ekonomik sistem açısından sorgulanmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda gelir dağılımı- refah, gelir dağılımı-ekonomik sistem ilişkilerinin analizi, konunun aydınlatılması bakımından gerekli olmaktadır. Bu çerçevede, insani yoksulluk ve gelir yoksulluğunun diğer alanlarla ilişkisi 3. bölümde analiz edilmeye çalışılacaktır.

2.4. İNSANİ YOKSULLUK VE TÜRKİYE

İnsani yoksulluk sorununun Türkiye görünümü; hem insani yoksulluğun yeni bir kavram olması, hem de yoksulluğun önemli bir bileşeni olan gelir dağılımı ile ilgili ülkemizde fazla bir çözümleyici çalışmanın yapılmamış olması nedeniyle çok net değildir. Bundan dolayı, öncelikle insani yoksulluğun bir unsuru olan gelir yoksulluğunun Türkiye'deki boyutlarının incelenmesi ve bu

boyutların daha ayrıntılı görünümünü sağlamak üzere Türkiye’deki yoksulluk sınırının varolan durumunun saptanması birincil derecede önemli görünmektedir.

2.4.1. Türkiye’de Gelir Yoksulluğu

Gelir yoksulluğu, uluslararası alanda dünyadaki yaygın ölçüte göre günde 1 doların altında bir gelirle yaşamını sürdürmek zorunda olan kişi sayısı ile ölçülmesine karşın, ülkelerin kendi içlerindeki yoksulluk sınırının hesaplamasında gelir yoksulu kişilerin sayılarını bulmak yoluyla da ortaya konulmaktadır.

Buradan hareketle Türkiye için hesaplanan yoksulluk sınırının altında kalan nüfusun belirlenmesi, gelir yoksulluğunun bir yönünün ortaya çıkarılması açısından gerekli olmaktadır. Türkiye’de gelir yoksulluğunun saptanması, daha önce tanımı yapılan mutlak yoksulluğun parasal olarak ölçülmesiyle mümkündür ki, sözü edilen parasal gelir düzeyi çalışmamızda yoksulluk sınırı olarak kabul edilmektedir. Ancak şunu bir kez daha belirtmekte fayda görülmektedir: Yoksulluk sınırının bu biçimde tanımlanması veri olarak aldığımız çalışmada terim böyle geçtiği içindir. Gerçekte, hesaplanan bu sınırın “açlık sınırı” olarak ifadesi tarafımızdan daha uygun görülmektedir.

Şunu özellikle vurgulamak gerekir ki, terminolojideki farklılıklar ve yoksulluğun ölçülme yöntemleri bu sorunu aynı kavram altında olduğundan daha hafif bir sorunmuş gibi algılanmasına yol açma tehlikesini de taşımaktadır. Aşağıda hesaplanan yoksulluk sınırı, gıda dışı harcamaları kapsamayıp yalnızca gıda harcamalarının hesaplanması sonucu belirlenmiştir. Gıda kalori alımı olarak tanımlanan yöntemle hesaplanan yoksulluk sınırında, kişinin günlük kalori gereksinimini karşılayacak tüketim harcaması karşılığı gelir seviyesi esas alınmıştır. Bir başka ifadeyle, aşağıda belirlenen yoksulluk sınırı, kişinin barınma, eğitim, sağlık gibi temel gereksinimlerini değil yalnızca yaşamını devam ettirebilmek için gerekli olan kalori alımının %70’ine karşılık gelecek gıda tüketimine göre hesaplanmıştır. Bu nedenle gerçekte “açlık sınırı” olarak tanımlanması gereken bu sınır, veri olarak alınan çalışmada öyle adlandırıldığı için, araştırmamızda yoksulluk sınırı olarak ele alınmıştır. Ancak, yalnızca aç kalmamak için gerekli gıda alımına dayalı olması nedeniyle, gerçekte “açlık sınırı” olarak okunmalıdır.

Yoksulluk sınırı bugüne değin DPT’den bir araştırmacının ilk kez 1996 yılında yayınladığı bir çalışmada hesaplanmıştır. Bu sınırın hesaplanış biçimi ve 1987 yılında bulunan parasal karşılığının 2000 yılındaki değerinin bulunması, bu bölümün temel amaçlarından biridir ve Türkiye için 2000 yılındaki yoksulluk sınırının güncelleştirilmesi kaygısından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, aynı kaygıyla yıllar içindeki değişmeler karşılaştırmalı olarak değerlendirilecek, yoksulluk sınırı-gelir dağılımı ilişkisi aydınlatılmaya çalışılacaktır.

2.4.2. Türkiye’de 1987 Yılındaki Yoksulluk Sınırı

Yoksulluk sınırının hesaplanmasında öncelikle ele alınan veri, normal koşullar altında bir kişinin yaşamını sürdürebilmek için alması gereken gıda ihtiyacıdır. Bu gıda ihtiyacı FAO (Birleşmiş milletler Gıda ve Tarım Örgütü) ve WHO (Dünya Sağlık Örgütü) tarafından belirlenen asgari günlük kalori ihtiyacı hesaplarına dayanmaktadır. Ancak burada kadın, erkek, çocuk, kişilerin günlük faaliyetleri, yaş gibi değişkenler de söz konusu olmaktadır. Bu değişkenler nedeniyle ortalama kalori ihtiyacı ve ortalama yaş grupları belirlenmiştir. Ayrıca günlük asgari kalori ihtiyacını sağlayacak besin gruplarının belirlenmesi de gerekmektedir.

Bu değişkenlerden yola çıkıldığında yoksulluk sınırını belirlemek üzere, söz konusu DPT yayınında şu tablolar öncelik taşımaktadır.

Tablo 36 : Kişi Başına Günlük Kalori İhtiyacı

Yaş Grubu	Çocuk	Genç Erkek	Genç Kadın	Yetişkin Erkek	Yetişkin Kadın
1-3	1.360				
4-6	1.830				
7-9	2.190				
10-12		2.600	2.350		
13-15		2.900	2.480		
16-19		3.070	2.310		
20-39				3.000	2.200
40-49				2.850	2.090
50-59				2.700	1.980
60-69				2.400	1.760
70+				2.150	1.540

Tablo: DUMANLI, Recep; Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları, Uzmanlık Tezi, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No: 2449, 1996, s:62.

Yukarıdaki tablodan yararlanılarak Türkiye’de ortalama günlük kalori ihtiyacı şu şekilde saptanmıştır:

Tablo 37 : Türkiye’de Kalori İhtiyacı

Yaş Grubu	Genç Ortalama	Genç Erkek	Genç Kadın	Yetişkin Ortalama	Yetişkin Erkek	Yetişkin Kadın
10-12	2.475	2.600	2.350			
13-15	2.690	2.900	2.480			
16-19	2.690	3.070	2.310			
20-39				2.600	3.000	2.200
40-49				2.470	2.850	2.090
50-59				2.340	2.700	1.980
60-69				2.080	2.400	1.760
70+				1.865	2.150	1.540
Genç Grup Ortalaması : 2.618						
Yetişkin Grup Ortalaması : 2.271						
Genel Aritmetik Ortalama : 2.445,5						

Tablo: DUMANLI, Recep; Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları, Uzmanlık Tezi, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No: 2449, 1996, s:63.

Elde edilen 2445.5'lik kalori ihtiyacı hesaplamalarda kolaylık sağlaması bakımından 2450 olarak yuvarlatılmış ve çalışmada bu şekilde kullanılmıştır. Asgari ücret bir kişinin çalışması karşılığı en alt düzeydeki ücretidir. Bu rakam, aynı zamanda Türkiye'de asgari ücretin hesaplanmasında kullanılan ve yetişkin bir kol işçisi için günlük olarak alınması gereken kalori değeri olan 3500 kalorilik miktarın tam olarak % 70'ine denk gelmektedir.¹²³

Söz konusu çalışmada yoksulluk sınırı hesaplamalarında, gerekli olan günlük ortalama kaloriyi sağlayacak gıda türlerinin saptanmasında, Hacettepe Üniversitesi tarafından asgari ücretin hesaplanmasında kullanılan besin tablosundan yararlanılmıştır.

Tablo 38 : Besin Kalori Tablosu

Besin Adı	Gramı	Kalori Miktarı
Et	120	300
Yumurta	50	70
Kuru Bakliyat	50	180
Yoğurt	350	210
Beyaz Peynir	30	70
Patates	150	115
Kuru Soğan	50	20
Taze Meyve	300	150
Taze Sebze	250	125
Ekmek	350	1000
Pirinç	60	211
Un	60	210
Yufka	60	210
Sıvı Yağ	30	270
Şeker	60	240
Reçel	30	90
Zeytin	20	29
Toplam		3.500

Tablo: DUMANLI, a.g.e., s: 64

Yukarıdaki besin tablosundaki gıdaları elde etmeye yönelik parasal tutar, DİE tarafından yayınlanan fiyat istatistiklerinden yararlanarak bulunmuştur. Gıda türlerinin o yıla ait ortalama birim fiyatları, aynı gıdaların gram cinsinden ağırlıklarıyla çarpılarak belirlenen asgari kalori miktarını sağlayacak

¹²³ DUMANLI, Recep; *Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları*, Uzmanlık Tezi, Ankara: Devlet PlanlamaTeşkilatı, Yayın No: 2449, 1996, s:63.

günlük, aylık ve yıllık yoksulluk sınırına ulaşılmıştır. Bu sınırın Türk Lirası ve Amerikan doları cinsinden parasal tutarı belirlenmiştir. Buna göre söz konusu çalışmada 1987 yılında Türkiye’de yoksulluk sınırı TL. olarak şu şekilde saptanmış ve tarafımızdan ABD dolarına çevrilmiştir.¹²⁴

Tablo 39 : 1987 Yılında Türkiye Yoksulluk Sınırı

	Cari Fiyatlarla (TL)	Cari Fiyatlarla (\$)*
Günlük	780	0.91
Aylık	23,400	27.34
Yıllık	284,700	332.71

* Ortalama Döviz Kuru (1ABD \$=855.69)

2.4.3. 1987-2000 Yıllarında Türkiye’de Yoksulluk Sınırının Tespiti ve Genel Değerlendirmesi

1987-1994 yıllarındaki yoksulluk sınırının saptama yönteminden hareketle bu sınırın parasal tutar olarak güncelleştirilmesi, gelir dağılımındaki çarpıklığın ve kişi başına düşen gelirin yoksullukla olan bağının analizi açısından son derece önem taşımaktadır.

Yoksulluk sınırının 1987-2000 yılları için yeniden belirlenmesinde tarafımızdan uygulanan yöntem, yeni besin kalıpları ve hesaplama biçiminde herhangi bir değişiklik şeklinde olmayıp, ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından bilimsel olarak saptanmış bulunan besin grupları listesi ve günlük kalori ihtiyacına karşılık gelen parasal tutarların, yıllar içinde fiyat değişimlerinden kaynaklanan değerlerini bulmak şeklinde olacaktır.

Çalışmamızda, 1987 yılı için belirlenen günlük, aylık ve yıllık yoksulluk sınırları esas alınmıştır. Bu sınırların yıllara göre değişiminde izlenen yöntem olarak; 1987 yılındaki yoksulluk sınırları Türkiye çapındaki tüketici fiyat endeksi değişim oranları ile çarpılarak 2000 yılına kadar gelinmiştir. Ayrıca 2001 yılının ilk dört ayındaki fiyat değişimleri de dikkate alınarak, 2001 yılına ilişkin yoksulluk sınırı da saptanmıştır.

¹²⁴ Yoksulluk sınırının ABD Doları cinsinden bulunan tutarları, çeşitli yıllara ait DİE ve DPT istatistiklerinden yararlanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

Benzer şekilde, ABD Doları bazlı yoksulluk sınırının bulunmasında, DİE tarafından yayınlanan istatistiklerinden faydalanarak ortalama döviz kuru esas alınmış, cari fiyatlarla Türk Lirası üzerinden hesaplanan yoksulluk sınırları, o yılın döviz kuruna bölünerek yıllara göre ABD Doları cinsinden yoksulluk sınırı bulunmuştur. Özetle, kriter olarak DPT tarafından yayınlanan çalışmadaki yalnızca 1987 yılı cari fiyatlarla TL. cinsinden yoksulluk sınırı baz alınmış, diğer yıllara ait tüm yoksulluk sınırları yukarıdaki yöntemle ulaşılmıştır.

Buna göre 1987-2001 yılları arasındaki tüketici fiyat endeksindeki ve ABD Dolarındaki değişimlere ilişkin tablo aşağıdadır.

Tablo 40 : 1987-2001 TÜFE ve Dolar Bazında Değişimler

Yıllar	TÜFE (%)	ABD Doları *
1987	38.85	855.69
1988	73.70	1,420.76
1989	63.27	2,120.78
1990	60.30	2,607.62
1991	63.79	4,169.85
1992	72.32	6,868.69
1993	66.10	10,985.96
1994	106.30	29,704.33
1995	93.60	45,705.43
1996	80.50	81,137.15
1997	85.70	151,428.52
1998	84.60	260,039.56
1999	64.90	417,580.86
2000	54.90	626,711.58
2001**	66.0	1,150,000

Kaynak: DPT Temel Ekonomik Göstergeler, DİE İstatistik Yıllıkları

* Ortalama Döviz Kuru

** 2001 yılı ilk 4 ay sonundaki verilere göre

1987 yılı cari fiyatlarla TL. üzerinden hesaplanan yoksulluk sınırının, tüketici fiyat endekslerindeki değişimlere göre yıllar içindeki gelişimi şu şekilde ortaya çıkmaktadır.

**Tablo 41 : 1997-2001 Yılları Türkiye Yoksulluk Sınırı
(Cari Fiyatlarla- TL)**

Yıllar	Günlük	Aylık	Yıllık
1987	780	23,400	284,700
1988	1,354.9	40,645.8	494,523.9
1989	2,212.1	66,362.4	807,409.2
1990	3,546.0	106,378.9	1,294,276.9
1991	5,807.9	174,238.0	2,119,896.1
1992	10,008.2	300,247.0	3,653,005.0
1993	16,623.7	498,710.3	6,067,641.4
1994	34,294.6	1,028,839.2	12,517,544.1
1995	66,394.4	1,991,832.8	24,233,965.4
1996	119,841.9	3,595,258.2	43,742,307.5
1997	222,546.5	6,676,394.4	81,229,465.0
1998	410,820.8	12,324,624.0	149,949,592.4
1999	677,443.5	20,323,305.0	247,266,877.9
2000	1,049,359.9	31,480,797.0	383,016,363.5
2001*	1,741,937.4	52,258,123	635,807,163.41

Kaynak: DİE ve DPT istatistiklerinden yararlanarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

* 2001 yılı ilk 4 ay sonundaki verilere göre yaklaşık olarak

Yukarıdaki tabloda yer alan bazı rakamların, yoksullukla ilgili başka sonuçlarla karşılaştırılması, Türkiye’de gelir yoksulluğunun boyutlarının, gündelik yaşamda ne anlama geldiğinin ifade edilmesine yardımcı olacaktır. Bu kapsamda, en son gelir dağılımı araştırmasının yapıldığı 1994 yılı verilerine göre Türkiye’de ortalama fert gelirlerini gösteren tablo aşağıdadır.

Tablo 42 : 1994 Yılı Ortalama Fert Geliri (1000 TL.)

	I. %5	II.%5	III.%5	IV.%5
Ortalama Fert Geliri	7 530	9 711	11 350	12 740

Kaynak: 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, Ankara, DİE, 1997, s:52

Yaptığımız hesaplamaya göre 1994 yılı yoksulluk sınırı 12.517.544 TL.'dir. Aynı yıl Türkiye'de en fakir dördüncü %5'lik gelir grubunun ortalama fert geliri 12.740.000 TL. olduğuna göre, 1994 yılında Türkiye nüfusunun yaklaşık %20'si yoksulluk sınırı altında bulunmaktadır. Ancak, yoksulluk sınırının gerçekte açlık sınırı olarak okunması gerektiğini yukarıda belirtmiştik. Bir başka ifadeyle, Türkiye'de yaşayan her beş kişiden biri, sağlıklı bir yaşamı sürdürebilmek için gerekli gıdayı sağlayamayacak derecede yoksuldur. Kaldı ki, sağlıklı bir yaşamdan kasıt gerekli olan kaloringin %70'ine karşılık gelen kalori miktarı olduğu unutulmamalıdır. Üstelik bu kalori miktarı, orta derecede hareketli kişiler için söz konusudur. Bu geliri elde ede(bile)nlere yaşamını sürdürebilmek için daha çok çalışması gereken insanlar olduğu düşünüldüğünde, yoksulluk sınırlarının daha yukarı seviyelere çıkacağı da dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

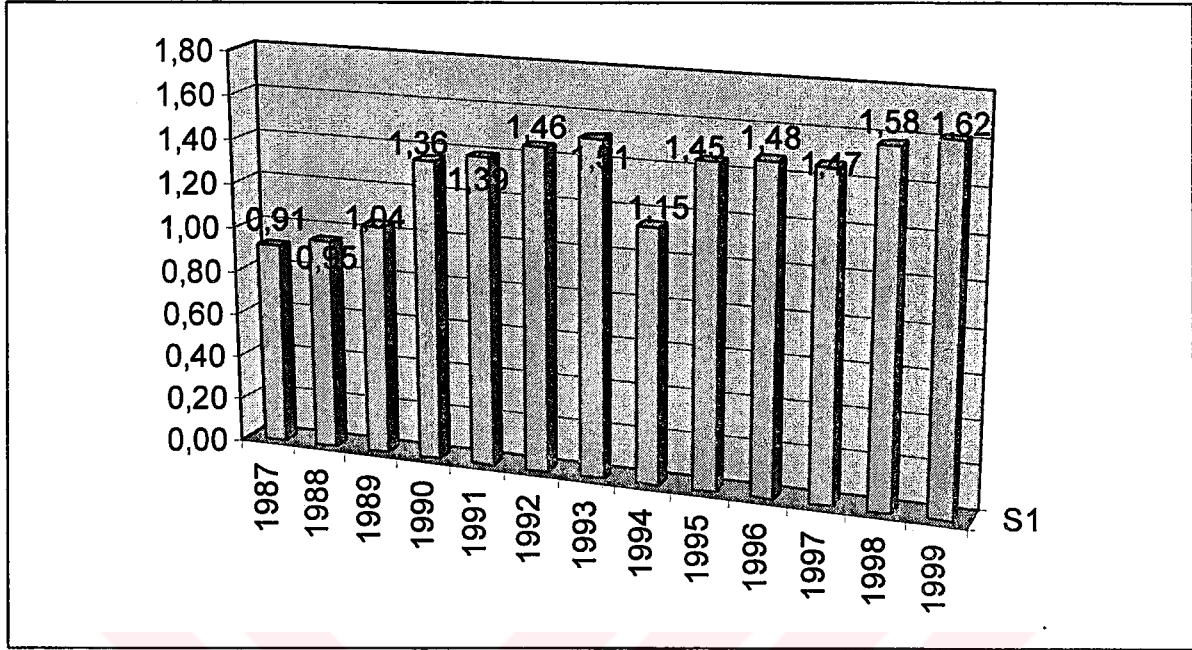
Tablo 43 : 1997-2001 Yılları Türkiye Yoksulluk Sınırı
(Cari Fiyatlarla- ABD Doları)

Yıllar	Günlük	Aylık	Yıllık
1987	0.91	27.35	332.71
1988	0.95	28.61	348.07
1989	1.04	31.29	380.71
1990	1.36	40.80	496.34
1991	1.39	41.79	508.39
1992	1.46	43.71	531.83
1993	1.51	45.40	552.31
1994	1.15	34.64	421.40
1995	1.45	43.58	530.22
1996	1.48	44.31	539.12
1997	1.47	44.09	536.42
1998	1.58	47.40	576.64
1999	1.62	48.67	592.14
2000	1.67	50.23	611.15
2001*	1.51	45.44	552.88

Kaynak: DİE ve DPT ilgili yıllar istatistiklerinden yararlanarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

* 2001 yılı ilk 4 ay sonu verilere göre yaklaşık olarak

Grafik 11 : Türkiye’de Yoksulluk Sınırı 1987-1999

Kaynak: DİE ve DPT ilgili yıllar istatistiklerinden yararlanılarak hazırlanmıştır..

Dolar bazında değerlendirildiğinde, yoksulluk sınırı-asgari ücret karşılaştırması yapmak, yoksulların genel olarak hangi kesimlerden oluştuğuna ilişkin bir fikir verecektir.

Tablo 44 : Türkiye’de Asgari Ücretin Gelişimi

Yürürlük Tarihi	Brüt As. Üc. TL/Ay	Brüt As. Üc. \$ / Ay	Net As. Üc. TL/Ay	Net As. Üc. \$ / Ay	Yok.Sın./ As. Üc. (%)
Ağustos 93	2.497.500	215	1.563.472	135	33.6
Eylül 94	4.173.750	123	2.759.428	81	42.7
Eylül 95	8.460.000	178	5.547.135	116	37.5
Ağustos 96	17.010.000	201	11.084.652	131	33.8
Ağustos 97	35.437.500	217	22.943.025	141	31.2
Ağustos 98	47.839.500	175	33.808.514	124	38.2
Temmuz 99	93.600.000	217	68.631.120	159	30.6
Ocak 2000	109.800.000	203	80.307.720	149	33.7
Temmuz 2000	118.800.000	191	86.890.320	140	35.8
Ocak 2001	139.950.000	210	102.369.000	154	29.5

Kaynak : Türk-İş İstatistik Yıllığı 1999, s:217. ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı istatistiklerinden yararlanarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Yukarıdaki tablolara göre, 1994 yılında 81 \$ olan asgari ücrete karşılık, yoksulluk sınırı 34.64 \$'dır. Bu durumda 1994 yılında yoksulluk sınırı, asgari ücretin %42.7'sini oluşturmaktadır. Türkiye'de yalnızca asgari ücret geliri elde eden ve ailesini geçindirmekle yükümlü çalışan sayısı bilinmemekle birlikte, yıllar içindeki gelişimine bakıldığında, genel olarak asgari ücretin ortalama 3 kişinin yoksulluk sınırına karşılık geldiğini, yani 3 kişinin yalnızca yaşamasına yetecek gıda ihtiyacını sağlayacak geliri elde eden bir asgari ücretlinin 4 kişiden oluşacağını varsaydığımız ailesini açığa mahkum etmek zorunda kaldığı görülmektedir.

Tabloda 2001 yılı için yapılan hesaplama sağlıklı bir değerlendirme için yetersizdir. Çünkü dolar fiyatının değişmesi sonucunda oranlar değişecektir. Sağlıklı bir değerlendirme için 2001 yılı sonundaki rakamlara bakmak gerekmektedir. Bununla birlikte tablonun son satırı, bir fikir vermesi ve 2001 yılı başında ülkede yaşanan kriz sonunda devalüasyonun etkisinin belirtilmesi amacıyla eklenmiştir. Öte yandan yoksulluk sınırının çeşitli kriterler karşısında aldığı değer ve taşıdığı önemin gösterilmesi açısından aşağıdaki tabloya bakılması yararlı olacaktır.

Tablo 45 : KBMG ve Yoksulluk Sınırı İlişkisi

Yıllar	Yoksulluk Sınırı (\$)	KBMG (\$)	Yok.Sın./KBMG (%)
1987	332.71	1.636	20.3
1988	348.07	1.684	20.7
1989	380.71	1.959	19.4
1990	496.34	2.682	18.5
1991	508.39	2.621	19.4
1992	531.83	2.708	19.6
1993	552.31	3.004	18.4
1994	421.40	2.184	19.3
1995	530.22	2.759	19.2
1996	539.12	2.928	18.4
1997	536.42	3.079	17.4
1998	576.64	3.255	17.7
1999	592.14	2.878	20.6
2000	611.15	2.986	20.4

Kaynak: DİE, Özet İstatistik Yıllığı 2000'den yararlanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Türkiye'deki yoksulluk sınırının KBMH karşılaştırması yapıldığında, gelir yoksulluğunun bir başka boyutu görülecektir. 1987 yılında 332.71 \$ olan yoksulluk sınırı yıllar içinde artarak 1999 yılında 592.14, 2000 yılında ise 611.15 \$'a çıkmıştır. Türkiye'de KBMG'in aynı yıllardaki artışına bakıldığında, 1999 yılında 2.878 \$'a gerileyen KBMG nedeniyle, yoksulluk sınırı/KBMG oranının %20.6'ya karşılık geldiği görülmektedir. Söz konusu değerler 2000 yılında ise sırayla 2.986 \$ ve %20.4 olmuştur. 1987 ve 1988 yıllarında % 20.3 ve %20.7 olan yoksulluk sınırı/KBMG oranının daha sonraki yıllar olumlu bir biçimde düşme göstermesine karşın 1999 ve 2000 yıllarında tekrar %20.5 ve %20.4 oranına yükselmesi, Türkiye'nin milli gelir düzeyinin daha yukarılara çekmesi ve bu süreç içinde temel gıda maddeleri fiyat değişimlerinin milli gelir artış oranından daha az olması gerektiğine işaret etmektedir.

KBMG içinde yoksulluk sınırı oranının hesaplanması ve yıllar içindeki değişimlerinin izlenmesi, bu oranının aşağılara çekilmesi gerektiğini ve bu alanda ne tür ekonomik politikalar uygulanması gerektiğine ilişkin bilgi verecektir. Söz konusu oranın düşmesi, aynı zamanda yoksulluk sınırı altında kalan nüfusun da azalmasına anlamına geleceğinden, yoksullukla mücadelede göz önünde bulundurulması gereken öğelerden birini oluşturmaktadır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken bir nokta, tüm bu verilerin uygulanacak politikalar söz konusu olduğunda hepsinin birbiriyle bağlantılı ve bütünlüklü bir biçimde ele alınması gerekliliğidir. Yoksulluk sınırı/ KBMG oranının düşürülmesi, milli gelirde artış sağlamanın ve enflasyonun bu artıştan daha az oranda artmasını gerektirmesinin yanı sıra, milli gelirdeki artışın toplumdaki tüm sınıflara olabildiğince eşit dağılımını da gerektirmektedir.

2001 yılının başlarında yaşanan ekonomik krizler ve bunun sonucu yapılan devalüasyonun ise, resmi bir sonuç açıklanmamakla birlikte, yoksulluk sınırı/KBMG oranını oldukça yükselteceğini söylenmelidir. Bu oranın %24-25 civarında olması şaşırtıcı olmayacaktır.

2.4.4. Türkiye’de İnsani Yoksulluğun Kapsamı

İnsani yoksulluk, henüz yeni ortaya atılmış bir kavram olması ve her sene değiştirilen kriterleri bulunması, ayrıca insani gelişmedeki olumsuzluklardan yola çıkılarak yapılan bir endeks hesaplamasına dayanması nedeniyle, özellikle Türkiye gibi istatistiksel verilerin sağlıklı elde edilemediği ülkelerde belli gelişmeleri ortaya çıkarmakta yetersiz kalabilmektedir.

Bununla birlikte, UNDP raporlarında yer alan veriler baz alındığında, birtakım sonuçlara ulaşmak ve buradan hareketle bazı genellemelerde bulunmak mümkün görünmektedir. Öte yandan, insani yoksulluk ve insani gelişme aynı olgunun iki yüzü gibidir. İnsani gelişme de, insani yoksullukta olduğu gibi, ancak ters bir biçimde, gelişmenin olumlu kriterlerinden yola çıkılarak yapılan hesaplama dayanmaktadır. Bu nedenle, ilk olarak 1996 yılında ortaya atılan ve 1997 yılında geliştirilen bu kavrama ilişkin yayınlanan rakamlar yeni olduğundan, tarafımızca bu rakamları temel alan incelemeler yapılacak, ancak Türkiye’nin gelişime ilişkin olumlu/olumsuz yanlarının ortaya konması açısından daha eskilere dayanan ve artık analiz için yeterli sayılan insani gelişmeyle ilgili sonuçlar da, daha ayrıntılı bir tablo ortaya çıkarılması açısından analize dahil edilecektir.

2.4.4.1. Türkiye’de İnsani Yoksulluk Verileri

Bir kavram ve hesaplama biçimi olarak insani yoksulluk, ilk kez 1997 yılında kullanılmış ve aynı yıla ait veriler 1999 Human Development Report’da yer almıştır. Bu biçimiyle bugüne değin insani yoksullukla ilgili olarak yalnızca bir tek yılın verileri elde bulunmaktadır. Önceki bölümde belirtildiği gibi insani yoksulluk, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için iki ayrı biçimde hesaplanmaktadır. Türkiye, HPI-1 olarak hesaplanan insani yoksulluk endeksine göre değerlendirilmiştir ve orta insani gelişme grubu içinde yer almaktadır. Bu bakımdan gelişmişliğin ve yoksulluktan kurtulmanın bir göstergesi olarak öncelikle, HPI-2’ye göre değerlendirilen gelişmiş ülke grubu içinde yer almak önemli olmaktadır. Türkiye HPI-1’e göre değerlendirilmenin ötesinde, söz konusu raporda da ancak 24. sırada bulunmaktadır.

Tablo 46 : Türkiye’de İnsani Yoksulluk Oranları

40 yaşından fazla yaşamayanların oranı (%) (toplam nüfusun yüzdesi olarak)	9.6
Yetişkinlerde okuma-yazma bilmeyenlerin oranı (%)	16.8
Sağlıklı suya erişemeyen nüfus (%) (1990-1997)	51
Sağlık hizmetlerinden yoksun nüfus (%) (1981-1992)	0
Sağlıklı havaya erişemeyen nüfus (%) 1990-1997)	20
5 yaşın altında yeterli beslenemeyen nüfus (%) (1990-1997)	10
İnsani Yoksulluk Endeks (HPI-1) Sırası (1997)	24
İnsani Yoksulluk Endeks (HPI-1) Değeri (%) (1997)	16.7

Kaynak:Human Development Report 1999, s:146

Türkiye’nin grubundaki diğer ülkelerle karşılaştırmalı tablosu daha önceki bölümde verilmişti. Yukarıdaki tablodan da anlaşılmaktadır ki; Türkiye özellikle %51 oranında sağlıklı (temiz) su olanaklarından yoksun, %20 oranında ise temiz havaya erişemeyen nüfusuyla son olarak yayınlanan HDR’99’da, insani yoksulluk sıralamasında 24. sırada yer almaktadır. Bu sonuçlar, Türkiye’nin insani yoksulluğu azaltması yönünden oldukça uzun yol alması gerektiğini ortaya koymaktadır.

İnsani yoksulluğun bir başka görünümünü yansıtan insani gelişmeye ilişkin olarak ise, Türkiye’de analiz yapmaya olanak sağlayacak ölçüde istatistiksel veriler bulunmaktadır. İnsani gelişmenin; ekonomik kalkınma, eğitim, sağlık, çevre, tüketim gibi kriterlerinin gerek tek başına, gerekse birbiriyle ilişkili bir bütün olarak incelenmesi, bu konunun bölgesel, iller arası ve cinsiyet göre çeşitli açılardan ele alınmasını da gerektirmektedir.

2.4.4.2. Bölgelerarası İnsani Gelişme

Türkiye'deki insani gelişme endeksine ilişkin çalışma UNDP tarafından son olarak 1997 ve 1998 yılına ilişkin verilerin derlenmesiyle yapılmıştır. Buna göre Türkiye'de bölgelerarası insani gelişmenin değerlendirildiği 1997 yılındaki duruma göre şöyle bir görünüm ortaya çıkmaktadır.

Tablo 47 : Bölgelere Göre İnsani Gelişme Endeksi, (1997)

Bölge	Ortalama Yaşam Süresi		Eğitim Durumu		Gelir		İnsani Gelişme Endeksi (İGE)
	Ort. Yaş. Süresi	Endeks Değeri	Ok.Yaz. Oranı	Eğitim Endeksi	SGP* Endeks		
Ege-Marmara	70.1	0.75	89.9	0.82	5.446	0.95	0.840
Akdeniz	69.8	0.75	84.3	0.75	5.355	0.87	0.789
İç Anadolu	68.7	0.73	87.5	0.80	4.696	0.76	0.763
Karadeniz	68.7	0.73	82.5	0.74	3.885	0.63	0.698
Doğu- GD Anadolu	65.9	0.68	70.1	0.63	2.777	0.44	0.585
TÜRKİYE	68.6	0.73	84.3	0.76	5.698	0.92	0.804

*Satınalma Gücü Paritesi

Kaynak: UNDP-TESEV, İnsani Gelişme Raporu-Türkiye 1997, s:16

Tablo incelendiğinde, birkaç nokta dikkat çekmektedir. Öncelikle, Ege-Marmara bölgeleri tüm endeks değerlerinde Türkiye ortalamasının üzerinde yer almaktadır. Türkiye'de 68.6 olan ortalama yaşam süresi bu bölgelerde 70.1'e çıkmaktadır ki, diğer bölgeler de incelendiğinde Türkiye'de insani gelişmenin bölgelerarası karşılaştırmasında en olumlu kriter, ortalama yaşam süresidir. Bu konuda Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgeleri hariç diğer tüm bölgeler Türkiye

ortalamasının üzerinde bulunmaktadır. Ancak bu bölgede ortalama yaşam süresinin 65.9'a düşmesi Türkiye ortalamasının da düşük düzeyde kalmasına yol açmaktadır. Bu konuda en uzun ve en kısa yaşam süresi arasındaki farkın 4.2 yıl olması da önemli bir büyüklüktür.

Eğitim endeksi ise Ege-Marmara ile İç Anadolu bölgesinde Türkiye ortalamasının üzerinde bulunmaktadır. Türkiye'de 0.76 olan endeks değeri, Ege-Marmara'da 0.82'ye çıkarken, İç Anadolu'da 0.80'dir. Burada en önemli faktör okur-yazarlık oranıdır. Türkiye ortalaması %84.3 iken, söz konusu iki bölge ile birlikte Akdeniz bölgesi de bu ortalamayı yakalamaktadır. Gerek okul-yazarlık oranında, gerekse genel eğitim endeksinde ortalamayı bariz biçimde düşüren bölge Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgesidir. Bu bölgede okur-yazarlık oranı %70.1'de kalırken, eğitim endeksi değeri de Türkiye ortalamasının hayli altında 0.63 olarak belirlenmiştir.

Satınalma gücü paritesine göre hesaplanan gelir endeksi değeri ise, Türkiye'de gelir bazlı insani yoksulluğun, bölgelerarası farklılığın en fazla görüldüğü insani yoksulluk kriterlerinden biri olduğuna işaret etmektedir. Bu endeksi oluşturan satınalma gücü paritesine (SGP) göre, gelirde Türkiye ortalaması 5698 \$ iken, bu ortalamanın üzerine yalnızca Ege-Marmara bölgesi çıkmaktadır. Diğer iki endeks değerine göre, Türkiye ortalamasının üzerinde yer alan diğer bölge olan İç Anadolu bile, bu kritere göre ortalamanın altında kalmaktadır. 5446 \$ ile en yüksek SGP'ne sahip Ege-Marmara bölgesi ve 2777 \$ ile en düşük SGP'ne sahip Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgeleri arasındaki fark yaklaşık iki mislidir. Bu durumda Türkiye nüfusunun toplam % 56.8'ini oluşturan iki bölgeler grubu arasında insani yoksulluğun bir kriterine göre fark yarı yarıyadır.

Gelir endeksi değerlerine göre yapılan karşılaştırma, benzer sonucu farklılığın daha da derinleştiğini göstererek vermektedir. Bu değere göre 0.92 olan Türkiye ortalamasının üzerinde 0.95'lik oranıyla yalnızca Ege-Marmara bölgesi bulunmaktadır. Endeks değerleri incelendiğinde ise bu bölge ile Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgeleri arasındaki fark 2 mislinden de fazla, 2.16 olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Öte yandan, ortalama yaşam süresi endeks değeri ile eğitim endeks değerine göre bölgeler arasında fazla fark bulunmaz ve hatta bazı bölgeler birbirine eşit iken, SGP endeks değerine göre tüm bölgeler arasında bariz bir açıklık bulunmaktadır. Bu durum şunu açıklamaktadır: Gelir bazlı insani yoksulluk, insani yoksulluğun diğer kriterlerine çok daha kötü bir durumu ortaya koymaktadır.

Böylece, Türkiye’de insani yoksulluğun düzeltilmesine önce gelir farklılıklarının ortadan kaldırılmakla başlanması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Bu üç endeks değerinin toplamalarının üçe bölünmesiyle hesaplanan insani gelişme endeksi (İGE) ise, bölgelerin genel insani gelişme düzeylerini belirleyen bir ölçüttür. Buna göre, Türkiye’de bölgelerarası insani gelişmenin dengesizliği bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de 0.804 olan insani gelişme endeksi ortalamasının üzerine yalnızca Ege-Marmara bölgesi çıkmaktadır. Diğer tüm bölgeler Türkiye ortalamasının altında bir değere sahiptir. Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgesi ise insani gelişmeden en az payını alan bölge konumundadır. Onu Karadeniz bölgesi 0.698 endeks değeriyle izlemektedir. En iyi durumda bulunan bölgeler ise 0.840 ile Ege-Marmara ve 0.789 ile Akdeniz bölgesidir. İç Anadolu bölgesi eğitim endeksi bakımından Akdeniz bölgesinden daha iyi durumdaysa da, ortalama yaşam süresi ve SGP’ne göre daha düşük endeks değerine sahip olması nedeniyle üçüncü sırada yer almaktadır.

Bu değerlerin incelenmesinden çıkan sonuç ise; kanımızca gelir yoksulluğunun yanı sıra, insani yoksulluk da Türkiye’nin bir an önce çözmesi gereken ivedi sorunların başında geldiğidir. Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgesinin insani yoksulluk bakımından en kötü, Ege-Marmara bölgesinin ise en iyi durumda olması ve aralarındaki farkın uçurum boyutlarında bulunması, yoksullukla mücadele programlarında en çok dikkat edilmesi gereken nokta olarak öne çıkmaktadır. İnsani yoksullukta bölgelerarası eşitsizliğin en aza indirilmesi öncelikli amaç olarak saptanmalıdır.

2.4.4.3. İllere Göre İnsani Yoksulluk ve İnsani Gelişme

Türkiye’de illere göre insani gelişmeyle ve insani yoksullukla ilgili kapsamlı bilgilerin bulunduğu son çalışma, UNDP’nin 1998 yılında yayınladığı ve 1996 yılına ilişkin verilerin yer aldığı “İnsani Gelişme Raporu–Türkiye 1998” adlı araştırmasıdır. Aynı çalışmanın 1997 yılı raporunda ise illere göre insani gelişme farklı kıstaslarla incelenmiştir. Bütünlük sağlaması bakımından, 1998 yılında yayınlanan rapordaki veriler esas alınacaktır.

Tablo 48 : Türkiye’de İnsani Gelişme Endeksi (1996)

Sıra	Şehir	Yaşam Beklentisi (yıl)	Okur-yazarlık oranı (%)	Gelir (SGP) \$	IGE Değeri
Yüksek İnsani Gelişme					
1	Bursa	75.4	86.8	5.921	0.863
2	Kocaeli	74.0	88.8	6.038	0.860
3	İstanbul	72.5	91.0	5.918	0.856
4	İzmir	72.3	87.7	5.933	0.849
5	Sakarya	75.4	85.5	5.892	0.847
6	Ankara	66.9	90.3	5.911	0.841
10	Tekirdağ	69.3	87.9	5.914	0.826
15	Çanakkale	67.7	84.7	5.936	0.812
20	Burdur	65.2	86.0	5.856	0.802
Orta İnsani Gelişme					
21	Artvin	66.8	81.4	5.869	0.795
22	İçel	66.7	85.0	5.918	0.793
23	Kütahya	67.2	82.1	5.891	0.792
24	Zonguldak	66.4	81.2	5.921	0.788
25	Kilis	70.1	78.3	5.710	0.785
30	Konya	68.8	85.1	5.239	0.772
35	Kayseri	66.5	83.2	5.025	0.750
40	Kırşehir	63.0	81.9	4.879	0.725
45	Kastamonu	63.2	72.2	5.084	0.702
50	Tokat	64.6	76.6	4.048	0.657
55	Bartın	66.4	92.6	2.738	0.629
60	Giresun	64.6	75.7	2.878	0.596
65	Adıyaman	63.2	68.2	2.904	0.565
70	İğdır	60.4	74.1	2.537	0.539
71	Kars	60.4	73.9	2.509	0.539
72	Van	63.7	57.3	2.367	0.509
Düşük İnsani Gelişme					
73	Bingöl	59.6	63.1	2.172	0.484
74	Bitlis	59.9	62.0	1.930	0.459
75	Hakkari	60.7	54.9	2.049	0.450
76	Muş	62.1	59.3	1.553	0.447
77	Ağrı	60.5	58.9	1.584	0.441
78	Şırnak	57.7	43.5	2.308	0.428

Kaynak: İnsani Gelişme Raporu-Türkiye 1998, s: 30-31’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablodan, iller arasındaki insani gelişme bakımından farklılık açıkça görülmektedir. İlk olarak yaşam beklentisi kriterine bakıldığında en uzun yaşam süresinin 75.4 yıl ile Bursa’da, en düşük 57.7 yıl ile Şırnak’ta olduğu görülmektedir. Aradaki farkın 17.7 yıl gibi insan hayatında uzun sayılabilecek bir süre olması, aynı ülkede farklı illerde yaşayan insanlardan kötü koşullarda bulunanların ölüme ne kadar yakın olduğunu göstermektedir. Bu durum diğer tüm farklılıklar bir yana, başlı başına sorgulanması gereken bir gerçeği yansıtmaktadır. Çünkü ortalama yaşam süresinin giderek yükseldiği Türkiye’de, düşük insani gelişme grubunda bulunan illerde genellikle 57-60 yıl olan yaşam süresi, diğer tüm kriterler bir yana, doğrudan insanların orta yaşlarda ölmesi anlamına gelmektedir ki, bu durum insanların ekonomi için değil, ekonominin insanlar için varolması gerektiğine ilişkin bir anlayışın hakim olmasına vurgu yapmaktadır.

Okur-yazarlık oranı da benzer bir durumu ortaya koymaktadır. Yüksek insani gelişme grubundaki illerde en düşük %84.7 olan okur-yazarlık oranı, İstanbul’da %91’e ulaşmaktadır. Orta insani gelişme grubundaki illerde de görece yüksek olan oran, bu grupta ortalama %70’ler düzeyindedir. Yine de iller arasında farklılık da göze çarpmaktadır. En düşük olarak Van’da %57.3 iken, en yüksek olarak, yüksek insani gelişme grubundaki illerden de fazla olarak Bartın’da %92.6’dır. Düşük insani gelişme grubundaki illerde ise giderek düşmekte ve Şırnak’ta %43.5’e kadar inmektedir. Bir başka ifadeyle, Şırnak’ta yaşayanların yarısından fazlası okuma-yazma bile bilmemektedir.

İnsani gelişmenin önemli bir kriteri olan SGP’ne göre kişi başına milli gelirden ise, iller arası farklılık giderek belirginleşmekte ve açılmaktadır. Bu kriterle göre, Kocaeli 6038 \$ ile ilk sırada yer alırken, yüksek insani gelişme grubundaki sonuncu il olan Burdur’da 5856 \$ gibi yine yüksek bir düzeydedir. Orta insani gelişme grubundaki ise en yüksek 5918 \$ ile İçel’de gerçekleşen bu gelir, en düşük 2367 \$ ile Van’dadır. Gelir bakımından alt sıralara inildikçe iller arası farklılık da artmaktadır. Türkiye’de en yüksek gelire sahip il olan Kocaeli ile en düşük gelire sahip olan Muş’da gelir farkı 3.88 mislidir. Mutlak gelirden de öte SGP’ne göre yapılan bu sıralama, gelir yönünden insani gelişmenin illere göre ne kadar farklılaşabildiğini göstermektedir.

Bu üç kriterin oluşturduğu ve illeri insani gelişmeye göre sıralayan İnsani Gelişme Endeksi (İGE) değerine göre yapılan liste, Türkiye’de

insani yoksulluk bakımından en iyi durumda bulunan ilin 1996 yılı değerlerine göre Bursa olduğunu göstermektedir. Onu Kocaeli, İstanbul ve İzmir izlemektedir. En kötü durumda bulunan il ise Şırnak olup onu, Ağrı, Muş ve Hakkari izlemektedir. Yapılan grüplandırmada 0-0.500 endeks değeri iller düşük insani gelişmeyi, 0.500-0.800 arasında bulunan iller orta insani gelişmeyi, 0.800'ün üzerindeki iller ise yüksek insani gelişmeyi oluşturmakta ve buna göre illerin sıralamadaki yerini göstermektedir. Buna göre, Türkiye'de yüksek insani gelişme grubunda 20 il, orta insani gelişme grubunda 52 il ve düşük insani gelişme grubunda ise 6 il bulunmaktadır.

Ancak illere göre insani gelişme tablosu genel olarak incelendiğinde, Türkiye'de gelir dağılımı alanında olduğu gibi, insani gelişme alanında da kesin bir Batı-Doğu ayrımı olduğu görülmektedir. En iyi insani gelişme konumundaki illerin çoğunluğu Ege-Marmara bölgesinde bulunmaktadır. Düşük insani gelişme grubundaki illerin ise hepsi, Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer almaktadır. Bu sonuçlar bir kez daha göstermektedir ki, gerek bölgesel düzeyde, gerekse iller düzeyinde Doğu- Güneydoğu Anadolu bölgesinde insani gelişmede geri kalmışlığın önlenmesi ve özellikle Ege-Marmara bölgesiyle aradaki eşitsizliğin azaltılması birinci derecede önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, orta insani gelişme grubundaki illerin de önemli bölümüyle, yüksek insani gelişme grubundaki iller arasında büyük farklar bulunabilmektedir. Dengeli kalkınma ve gelişmenin nimetlerinden hakça yararlanılması, iller arasındaki eşitsizliğin giderilmesini gerektirmektedir.

İnsani gelişmenin ötesinde, gelişmemenin kriterleri olarak tanımlanabilecek insani yoksulluğun iller arasındaki görünümü de benzer özellikler göstermektedir. Aşağıdaki tablodan görülebileceği gibi, insani yoksulluk bakımından en iyi durumda bulunan iller ile, insani yoksulluğun en yoğun biçimde yaşandığı iller hemen hemen aynıdır.

Tablo 49 : Türkiye’de İller Bazında İnsani Yoksulluk

Sıra	Şehir	40 yaşından fazla yaşaması beklenmeyenlerin oranı (%) (1990-1995)	5 yaşın altında yeteri ağırlığa sahip olmayan çocuk oranı (%)	Sağlık hizmetlerinden memnun olmayanlar (%) (1993)	Sağlıklı suya erişim imkanı olmayan nüfus /%)	Yetişkinlerde Okuma yazma bilmeyenlerin oranı (%)	İGE değeri (%)
1	Yalova	6.2	6	18	25	7	12
2	Kocaeli	5.0	6	18	25	11	13
3	Ankara	12.0	8	18	19	10	13
4	Eskişehir	11.8	8	18	19	10	13
5	Bilecik	9.9	8	18	19	13	13
6	İzmir	6.3	6	18	25	12	13
7	Bursa	4.0	6	18	25	13	13
8	İstanbul	6.2	6	24	25	9	13
9	Sakarya	4.0	6	18	25	15	14
10	Konya	9.7	8	18	19	15	14
15	Isparta	12.3	10	26	15	13	14
20	Kayseri	12.2	8	18	19	17	15
25	Kütahya	11.5	8	18	19	18	15
30	Amasya	14.6	8	18	19	18	16
35	Hatay	10.5	10	26	15	21	17
40	Tokat	14.5	8	18	19	23	19
45	Artvin	11.9	8	17	51	19	20
50	Bartın	12.4	8	36	51	7	22
55	Ardahan	19.6	19	35	45	15	25
60	Erzincan	20.1	19	35	45	18	26
65	Iğdır	19.6	19	35	45	26	27
70	Bitlis	20.5	19	35	45	37	32
75	Şanlıurfa	15.0	19	32	45	43	34
76	Van	15.4	19	35	45	43	34
77	Siirt	15.5	19	32	45	44	34
78	Mardin	12.4	19	32	45	45	35
79	Hakkari	19.0	19	32	45	45	35
80	Şırnak	22.8	19	32	45	56	42

Kaynak: İnsani Gelişme Raporu-Türkiye 1998, s:36-37’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tabloya göre 80 il içinde insani yoksulluğun en fazla yaşandığı 18 ilin hepsi Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgesindedir. Buna karşın en iyi durumda bulunan illerin çoğu, insani gelişme endeksinde olduğu gibi Ege-Marmara bölgesinde bulunmaktadır. Ayrıca bu grupta İç Anadolu bölgesinden Ankara,

Eskişehir ve Konya da yer almaktadır. İnsani yoksulluk endeks değerlerini oluşturan kriterler kıstas alınarak yapılan insani yoksulluk endeks listesinde sırasıyla Yalova, Kocaeli ve Ankara en iyi ilk üç sırayı alırken, Şırnak, Hakkari ve Mardin en kötü durumda bulunan illeri oluşturmaktadır.

Endeksi oluşturan kriterlere göre karşılaştırma yapıldığında, Yalova'da 40 yaşından fazla yaşaması beklenmeyenlerin oranı %6.2 iken, Şırnak'ta bu oran %22.8'i bulmaktadır. Buna göre, Şırnak'ta yaşayanların yaklaşık ¼'ünün 40 yaşından fazla yaşaması beklenmemektedir. İkinci bir kriter olarak 5 yaşın altında yeterli ağırlığa sahip olmayan çocukların oranı Yalova, Kocaeli, İzmir, İstanbul gibi kentlerde %6 gibi düşük oranda kalırken, son sıralardaki tam 23 ilde %19'u bulmaktadır. Sağlık hizmetlerine erişiminden memnun olmayanların oranı ise tüm illerde yüksektir. Görece iyi durumda bulunan illerde bu oran en iyi olarak %18 iken, sıralamanın sonlarındaki 32 ilde %30'ları geçmekte, %36'ya kadar ulaşmaktadır. Sağlık hizmetlerindeki tek başına bu rakamlar bile, Türkiye'nin sağlık sistemini yeniden gözden geçirmesi gerektiğini, hatta radikal düzenlemelerle iyileştirmesinin zorunlu olduğunu göstermektedir. Çünkü en gelişmiş kentlerde yaşayanların bile yaklaşık 1/5'i sağlık hizmetlerine erişimden memnun değildir.

Sağlıklı içme suyuna erişim imkanı olmayanların oranı ise, Türkiye'nin bir başka önemli sorununu ortaya koymaktadır. Bu oran en düşük olarak yalnızca 9 ilde %15 olarak gerçekleşmiştir ki, Türkiye'deki 80 ilden 36'sında %45-%51 arasında nüfus sağlıklı suya erişim olanağından yoksundur. Bir başka ifadeyle, Türkiye'deki illerin yarısına yakınında nüfusun yaklaşık yarısı sağlıklı sudan mahrum biçimde yaşamını sürdürmektedir. Bu durum, Türkiye'nin su kaynaklarına ulaşım olanaklarını araştırması gerektiğinin yanısıra, bugüne değin çevre unsurunu pek dikkate almadan yürüttüğü sanayileşme ve kentleşme politikalarının su havzalarının kirlenmesine yol açtığı gerçeğini de göz önünde bulundurup, gelecekte ülkeler arası ilişkilerde ilk sırayı alacak su sorununda tüm parametreleri dikkate alacak bir politika yürütmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Son olarak yetişkinlerde okuma yazma bilmeyenlerin oranına bakıldığında, insani yoksulluk endeksine göre en iyi durumda bulunan il olan Yalova'da bu oran %7 ve İstanbul'da %9 ile en düşük olarak gerçekleşmiştir. İlgi çeken bir nokta olarak, sıralamada orta insani gelişme grubu içinde bulunan ve 80 ülke arasında 50. sırada yer alan Bartın'da bu oran, Yalova ile birlikte %7 en düşük olarak gerçekleşmiştir. Sonuncu sırada bulunan Şırnak'ta ise %56'dır. Yani,

Şırnak'ta yaşayan yetişkinlerin yarısından çoğu okuma bilmemektedir. Tablonun bütününe bakıldığında, bu oranlar insani gelişme endeksindeki okuma-yazma ile ilgili oranlarla aynı doğrultudadır. Son sırada buluna 10 ilde %40'ın üzerindeki yetişkin okuma-yazma bilmemektedir. 80 ilden 38'inde ise bu oran %20'nin üzerindedir. Bu noktada şunu anımsatmak gerekir ki, Türkiye HPI-1'e göre, yani gelişmekte olan ülkeler grubuna göre değerlendirildiğinden, yeteri kadar okuma-yazma bilmeyenler değil, hiç okuma yazma bilmeyen nüfus oranlarından söz etmekteyiz. Son yıllarda yapılan eğitim hamlesiyle bu oranın biraz daha aşağılara çekildiği öngörülse bile, kalkınma söz konusu olduğunda, işgücünün verimliliği anlamında belli bir eğitim düzeyi önem kazanmaktadır.

İnsani yoksulluğun ülke düzeyinde değerlendirilmesinde, tüm bu kriterlerden yola çıkılarak, illere göre insani yoksulluk içindeki nüfus oranları önem kazanmaktadır. İlk sıralarda yer alan illerde insani yoksulluk içindeki nüfus oranı %12-13'tür. Bu oran ilk 42 ilde, aralarında küçük farklılıklarla %19'a kadar yükselse de, daha sonra artarak son sıradaki Şırnak'ta % 42'ye değin çıkmaktadır. İnsani yoksulluğun %20'den fazla nüfusu içerdiği il sayısı 38 iken, %25'ten fazla insani yoksulluk içinde buluna il sayısı 25, %30'dan yüksek olduğu il sayısı ise 11'dir. Rakamlar Türkiye gibi kriterlerin oldukça düşük tutulduğu gelişmekte olan ülkelerde bile, insanların ¼ gibi geniş nüfusu oluşturan kitlenin insani yoksulluk içinde yaşadığını göstermektedir.

Küresel anlamdaki gelişmenin olabildiğince eşit dağıtıldığını, arzu edilen böyle bir durumun insanlar arasında fazla farkın olmadığı kriter herkese uygulandığında, bir başka ifadeyle insani yoksulluk kriteri olarak HPI-2'nin seçildiğini varsaydığımızda, bu ülkelerdeki ve Türkiye'de iller göre insani yoksulluğun nüfusun yarıdan çok daha fazlasını kapsadığını söylemek mümkün olacaktır. Bu nedenle, insani yoksulluğun en iyi durumda bulunan ülke gruplarına göre baz alınması, varolan eşitsizliğin tüm dünyada çözümlenmesi gereken temel çelişki olduğu gerçeğini aydınlatmada önemli bir kriter olacaktır.

2.4.4.4. İnsani Gelişmenin Cinsiyet Açısından Görünümü

İnsani gelişmenin cinsiyet yönünden incelenmesi, Türkiye'de varolan gelişme eşitsizliğinin, kadınların aleyhine-erkeklerin lehine olmak üzere hangi boyutlara ulaştığını da göstermektedir. Ancak cinsiyete göre insani gelişme

iller bazında ele alındığında birkaç istisna dışında, gelişmiş illerin cinsiyete göre gelişiminin de paralellik gösterdiği görülmektedir. Yani, insani gelişme bakımından ön sıralarda yer alan iller, cinsiyet bazlı insani gelişme bakımından da önde bulunmaktadır. Bu iki bakımdan sorgulanması gereken bir konudur: Birincisi, iller arasındaki eşitsiz gelişme o illerde yaşayan kadınlar için de söz konusudur ki bu, insani gelişmenin en alt sıralarında yer alan illerdeki kadınların durumunun iki kez kötü olduğu anlamına gelmektedir. İkinci olarak, kadınların durumu tek başına incelendiğinde, hemen tüm illerde kadınların ortalama yaşam süresi gibi doğrudan müdahale edemeyecekleri kriter dışında, diğer kriterlerde erkeklere karşı bariz dezavantajları olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, sosyal ve ekonomik alanda erkeklerin kadınlara karşı üstünlüğünü, dolayısıyla kadınların erkek egemen bir toplumda yaşadıklarını göstermektedir.

Kriterlerin ilkinde bakıldığında, kadınlardaki ortalama yaşam beklentisinin yalnızca bir il, Kırklareli dışında, erkeklerden daha fazla olduğu görülmektedir. Hatta bu süre Ankara ve Eskişehir’de %9.7 gibi yüksek bir orandadır. Diğer illerde de kadınların ortalama yaşam beklentisi, erkeklere göre % 4-5 oranında fazladır. Ancak, gelişmişlik farkı bu noktada ortaya çıkmaktadır. Yüksek insani gelişme grubundaki illerde yaşam beklentileri kadınlarda genellikle 70’lerin üzerindeyken, en alt sıralarda bu oran 60’lar civarındadır.

Kadınlardaki bu doğal kriter üstünlüğü, müdahale edilebilir (uygulanacak politikalarla değiştirilebilir) diğer kriterlerde, örneğin yetişkinlerde okur-yazarlık oranında bariz bir biçimde erkeklere geçmektedir. Türkiye’de tüm illerde erkeklerdeki okuma-yazma oranı kadınlardan çok daha fazladır. Yüksek insani gelişme grubundaki illerde bu farkın az olmasına karşın, alt sıralara inildiğinde fark giderek açılmaktadır. Bu grupta bulunan illerde kadınlarda okuma-yazma oranı en düşük %71.6 ile Manisa’da, en yüksek %85.3 ile İstanbul’dadır. Buna karşın bu gruptaki 20 ilden %89.7 oranıyla Balıkesir dışında, tüm illerde erkeklerdeki okuma-yazma oranı %90’ların üzerindedir.

Orta insani gelişme grubunda üst sıralarda yer alan illerde de benzer eğilim varken, düşük insani gelişme grubuna doğru inildikçe farklılıklar da belirginleşmektedir. Örneğin insani gelişme endeksine göre 66. sırada bulunan Mardin’de kadınların okuma-yazma oranı %34.2’de kalırken, erkeklerde bu oran %75.3 olmaktadır. Bu kritere göre dikkat çeken nokta, insani gelişme endeksine göre 55. sıradaki Bartın’ın, hem erkeklerde hem de kadınlarda Türkiye’deki okuma-yazma

oranının en yüksek gerçekleştiği il olmasıdır. Bu oran erkeklerde %98, kadınlarda %87.4 olmuştur. Düşük insani gelişme grubu ise kadınlar açısından tamamen eğitimsizlik durumunu ortaya koymaktadır. Şırnak'ta kadınların ancak %20.1'i okuma-yazma bilirken, erkeklerde bu oran %63.7'ye çıkmaktadır. Ancak bu gruptaki erkeklerde bile okuma –yazma oranı, ilk sıralardaki illerdeki kadınlara göre daha düşük kalmaktadır.

Tablo 50 : Türkiye’de Cinsiyete Göre İnsani Gelişme Endeksi (1996)

HDI Sıra	GDI Sıra	Şehir	Yaşam Beklentisi		Okur-yazarlık Oranı (%)		Okullaşma Oranı (%)		Kazanılmış Gelir Oranı (%)	
			Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Yüksek İnsani Gelişme										
1	1	Bursa	78.2	72.7	80.1	93.3	56.4	68.1	39.7	60.3
2	3	Kocaeli	76.9	71.4	81.9	95.1	53.7	60.4	41.5	58.5
3	2	İstanbul	75.3	70.1	85.3	96.2	59.8	64.2	42.8	57.2
4	7	İzmir	74.8	70.1	81.1	94.0	61.6	64.5	36.0	64.0
5	5	Sakarya	78.2	72.7	77.3	93.5	46.3	59.1	39.7	60.3
6	4	Ankara	71.9	62.2	84.3	96.0	78.3	80.0	43.4	56.6
10	9	Tekirdağ	71.8	67.1	82.0	92.9	59.0	57.1	43.3	56.7
15	12	Çanakkale	70.1	65.5	78.4	90.4	60.1	57.6	41.5	58.5
20	25	Burdur	67.0	63.6	78.6	93.1	59.1	67.0	34.7	65.3
Orta İnsani Gelişme										
21	20	Artvin	68.6	64.9	72.6	90.8	52.4	63.8	37.8	62.2
22	29	İçel	68.7	64.8	77.2	92.5	43.3	49.8	34.6	65.4
23	28	Kütahya	70.1	64.3	74.3	89.9	42.4	59.3	34.6	65.4
24	23	Zonguldak	69.7	63.1	72.3	90.5	44.1	58.5	38.0	62.0
25	19	Kilis	72.4	67.9	71.4	86.0	41.0	51.7	45.1	54.9
30	27	Konya	71.1	66.5	76.8	93.6	45.2	56.0	40.4	59.6
35	34	Kayseri	68.5	64.4	73.8	92.7	51.8	63.2	40.5	59.5
40	40	Kırşehir	64.6	61.2	73.5	91.1	55.4	68.6	38.5	61.5
45	45	Kastamonu	64.5	61.7	62.3	83.4	41.2	59.0	36.5	63.5
50	49	Tokat	66.5	62.6	67.6	86.0	38.5	51.5	38.0	62.0
55	54	Bartın	69.7	63.1	87.4	98.0	36.9	49.3	38.0	62.0
60	60	Giresun	66.8	62.4	62.7	89.2	46.0	53.1	38.3	61.7
65	65	Adıyaman	65.3	61.0	53.4	83.5	35.6	48.7	42.9	57.1
70	67	İğdır	62.8	57.9	62.0	89.8	32.1	48.5	43.8	56.2
71	69	Kars	62.8	57.9	61.0	86.7	38.1	44.6	43.8	56.2
72	72	Van	63.9	63.5	38.0	76.4	26.4	49.7	44.7	55.3

Düşük İnsani Gelişme										
73	73	Bingöl	61.4	57.7	48.1	78.6	25.9	41.1	42.8	57.2
74	74	Bitlis	62.1	57.9	44.1	78.9	16.4	31.1	45.2	54.8
75	76	Hakkari	63.0	58.9	29.1	75.4	14.9	24.4	50.0	50.0
76	75	Muş	64.2	60.0	38.2	80.0	19.4	32.7	44.0	56.0
77	77	Ağrı	62.3	58.7	38.6	79.3	19.7	36.1	43.4	56.6
78	78	Şırnak	59.8	55.9	20.1	63.7	20.2	28.8	47.7	52.3

Kaynak:İnsani Gelişme Raporu-Türkiye 1998, s:32-33'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Diğer bir kriter olan okula kayıt oranında da (okullaşma oranı) kadınlarla erkekler arasında farklılıklar belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. Muğla, Tekirdağ, Çanakkale, Edirne, Kırklareli ve Tunceli dışındaki tüm illerde erkeklerdeki okullaşma oranı kadınlardan fazladır. Tunceli dışındaki tüm iller yüksek insani gelişme grubunda yer almaktadır. Ankara, okullaşma oranının hem erkeklerde (%80), hem de kadınlarda (%78.3) en yüksek olduğu ildir. Buna karşın Hakkari de erkeklerde %24.4, kadınlarda %14.9'luk oran ile en düşük okullaşma oranına sahip ildir. İller arasındaki farklılık oran olarak kıyaslandığında, Ankara'da okula kayıt olan her 5 kadına karşılık, Hakkari'de yalnızca 1 kadın okula kaydını yaptırmaktadır. Keza Hakkari'de her 1 erkeğe karşılık, Ankara'da 3.3 erkek kayıt olmaktadır.

Kazanılan gelir oranı kriterine göre durum, kadınların gelire olan katkılarının payının erkeklere oranla çok daha az olduğunu, bu nedenle kadınların ekonomik bakımdan erkeklere bağımlı olduklarını göstermektedir. Yüksek insani gelişme grubunda bulunan illerin çoğunda kadın ve erkekler arasında belirgin bir fark bulunurken, alt sıralara inildikçe bu farkın kapandığı görülmektedir. Yalnız gelirin değil, insani gelişmenin de görece yüksek olduğu illerde farkın belirgin olduğu, gelirin ve insani gelişmenin düşük olduğu illerde ise kadın ve erkeklerin kazanılmış gelir oranlarının birbirine yakın olduğu anlaşılmaktadır. Bu illerin çoğunun Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer aldığı, yine aradaki farkın az olduğu diğer illerde de tarım ağırlıklı ekonomik yapının olduğu saptandığında, tarıma dayalı gelirlerin diğer sektör gelirlerine oranla az olduğu ve tarımda çalışan nüfusun önemli bir bölümünün kadınların oluşturduğu sonucuna ulaşılabacaktır. Sanayi ve ticaret gelirlerinin ağırlıklı olduğu illerde ise çalışan nüfus içinde erkeklerin ağırlıkta

olduğu ve erkeklerin birim ücretlerinin kadınlara göre daha fazla olduğu söylenebilir.¹²⁵

Cinsiyete göre gelişme endeksi (GDI) sıralaması, insani gelişme endeksinden (HDI) cinsiyet bazlı gelişme endeksinin çıkarılmasıyla bulunan farka bakıldığında, Türkiye’de illerin her açıdan benzer paralelde geliştiğini göstermektedir. Bu bakımdan cinsiyet bazlı insani gelişme endeksine göre en çok gelişme gösteren il Kilis’tir. Bu il HDI’ye göre 25. sırada yer alırken, GDI endeksine göre 19. sıraya yükselmektedir. GDI’ye göre olumsuz gelişme gösteren il ise İçel’dir. HDI’ye göre 22. sırada bulunan bu il, GDI söz konusu olduğunda 29. sıraya düşmektedir. İçel’i izleyen iller ise Antalya, Manisa, Burdur ve Kütahya’dır. Bu iller 5 sıra geriye düşmüş durumdadır. İnsani gelişme endeksine göre en alt sıralarda yer alan iller, cinsiyet bazlı insani gelişme endeksine göre de yine en alt sıralardadır ve çoğunun yerleri ya hiç değişmemiş ya da 1-2 sıra değişmiştir. Bu durum yoksulluk ve az gelişmişlik içinde bulunan illerin çeşitli kriterler açısından değerlendirildiğinde de bu durumlarının değişmediğini göstermektedir.

¹²⁵ Böyle bir saptamanın doğrulanması, işgücü istatistiklerinin incelenmesini gerektirmekle birlikte, genel olarak eğilimi göstermesi açısından belirtilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İNSANİ YOKSULLUK VE GELİR YOKSULLUĞU SORUNUNUN ANALİZİ

Gerek insani yoksulluk, gerekse gelir yoksulluğunun varoluş koşullarının ve ortaya çıkış nedenlerinin saptanabilmesi, günümüzde milyarlarca kişiyi etkileyecek boyutlara ulaşmış bu sorunun önüne geçilmesinde, yavaşlatılmasında ve yaşadığımız koşullar altında olanaksız gibi görünse de yok edilmesinde ilk adımı oluşturacaktır. Yoksulluğun, azaltılması bir yana, gelişen teknoloji ve büyüyen ekonomilere karşın giderek yayılması, dünya ekonomisinin yarattığı zenginliğin yalnızca bir grup ülke tarafından emildiğini göstermektedir.

Öte yandan, yoksulluğun nedenlerinin saptanması ve varolmasını borçlu olduğu ortamın daha iyi tanınması açısından, dünya ekonomisinin globalleşme olarak adlandırılan günümüzde ulaştığı durumun da açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu nedenle, kalkınma kavramı kapsamında gelişmişlik-az gelişmişlik olgularının değerlendirilmesi, yoksulluğun analizi açısından gerekli olmaktadır.

3.1. EŞİTSİZLİK VE YOKSULLUĞA DAYALI GELİR FARKLARININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Gelir yoksulluğu dünyanın belirli bölgelerindeki ülkelerde yoğunlaşmış görünmektedir. Bu ülkeler aynı zamanda, çok büyük bölümü itibariyle gelişmişlik ölçütü bakımından gruplamada en alt sıralamada yer alan ülkeleri oluşturmaktadırlar.

Kişi başına gelir bakımından incelendiğinde ağırlıklı olarak Afrika kıtasındaki ülkelerle, nüfus bakımından dünyanın en kalabalık ülkeleri arasında ilk sıralarda yer alan Hindistan, Pakistan, Afganistan gibi Güney Asya ülkelerinin başı çektiği bir grup, “geri kalmışlığın niçin bu bölgelerde yoğunlaştığı” sorusunun yanıtını bulmakta önemli bir ipucu oluşturmaktadır.

Ancak bu sorunun yanıtı üzerinde düşünmeden önce ve konunun daha iyi kavranılması için, gelişmişlik-az gelişmişlik kavramlarının ve bunların birbiriyle olan bağıntısının irdelenmesi gerekmektedir.

Gelişmişliğin en önemli kıstası gelir düzeyidir. Ülkeler GSMH'larına göre sıralandığında, belli bir düzeyin altında kalan ülkeler “az gelişmiş” ya da “geri kalmış” ülkeler olarak adlandırılır. Bir başka ifadeyle “azgelişmişlik”, gelişmiş ülkeler baz alınarak tanımlanan, göreceliliğe dayanan bir ekonomik durumu anlatmaktadır. Bu yüzden az gelişmişlik- gelişmişlik kavramları arasında bir nedensellik bağı mevcuttur. Bazı ülkeler “gelişmiş” oldukları için, diğer bazı ülkeler “az gelişmiş”tir. Benzer ilişki, niçin bazı ülkelerin yoksul, diğer bazı ülkelerin ise zengin olduğu gerçeğinde de kendini göstermektedir.

Bu nedenle, “az gelişmişlik” durumunun sürekli olarak “gelişmişlik” ile beraber varolması gerekmektedir. Gelişmiş ülkeler “gelişmişliklerini” az gelişmiş ülkelere borçludurlar. Tersinden bir ifadeyle, az gelişmiş ülkelerin bu durumuna neden, gelişmiş ülkelerdir. Çünkü gelişmiş kapitalist ülkeler, ulaştıkları gelişme düzeyini diğer bazı ülkeleri sömürme yoluyla kendilerinden daha geride bırakmalarına borçludurlar. Bu durum bizi, az gelişmişliğin, gelişmişliğin zorunlu bir koşulu olduğu çıkarsamasına götürmektedir.

“Kapitalist gelişme ile azgelişmişlik, aynı tarihsel sürecin iki yanıdır. Bu nedenle azgelişmişliğin tarihi, kapitalizmin tarihiyle özdeştir. Başka bir ifadeyle, kapitalizm geliştikçe az gelişmişlik de oluşmuş ve “gelişmiş”tir. Bir bakıma, insanlık tarihinin yaklaşık son beşyüz yılı, kapitalizmin ve kapitalist azgelişmişliğin evriminin tarihidir. Bugünkü az gelişmişlik yapılarının oluşması, daha çok Sanayi Devrimi sonrasına rastlamaktadır. Kapitalist gelişmenin değişik aşamalarında, “azgelişmiş” denilen ülkelerin ekonomik, toplumsal ve kültürel yapıları, sürekli olarak kapitalist üretim tarzının ihtiyaçları doğrultusunda çarpıtılıp biçimsizleştirilmiştir.”¹²⁶

Gerek klasik, gerekse Keynesyen iktisat teorilerindeki kalkınma konusuna göre; az gelişmiş ülkelerin kendilerine has ekonomik yapıları bulunmaktadır, ancak aynı zamanda bu yapılar ortak özellikler göstermektedir. Bu özellikleri az gelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkeler düzeyine sıçramaları için hangi yönde evrilmeleri gerektiğine ilişkin ışık da tutmaktadır. Bu teorilerin soruna

¹²⁶ BAŞKAYA, Fikret ; Az Gelişmişliğin Sürekliliği, s:23

yaklaşımları farklı da olsa, az gelişmiş ülkelerin başlıca özelliklerine ilişkin temel noktalar şöyle özetlenebilir:¹²⁷

a) Bu teorilere göre öncelikle bütün toplumlar zorunlu olarak aynı tarihsel aşamalardan geçmişlerdir. Bu yüzden geri kalmış ülkeler tarihsel gelişme sürecinde geri kalmış ülkelerdir. Geri ülkelerin bugünü sanayileşmiş ülkeler tarafından daha önce yaşanmıştır.

b) Az gelişmiş ülkelerde kalkınmanın itici gücü olarak yatırımların yetersiz kalmasının nedeni tasarruf noksanlığıdır. Bu yetersizlik sanayileşmiş ülkelerin desteğiyle kapatılabilir.

c) Ticari ilişkilerin refah artırıcı etkisi olduğundan, az gelişmiş ülkelerin hızlı büyümelerinin koşulu, gelişmiş ülkelerle ekonomik-ticari ve kültürel ilişkilerini arttırmalarından geçmektedir.

d) Az gelişmiş ülkelerde düşük düzeyde bir denge oluşmuştur. Bu durumdan kurtulup, dengeyi daha üst düzeye çekmek ancak devlet müdahaleleriyle mümkündür. Böylece, kaynaklar daha kolaylıkla harekete geçebileceği gibi, girişimci eksikliği de bir ölçüde giderilebilir.

e) Az gelişmiş ülkeler sosyo-ekonomik ve kültürel nedenlerle kendiliklerinden kalkınamazlar ve geleneksel yapılarını kıramazlar. Bu nedenle, gelişmiş ülkelerin desteği ve katkısı gerekmektedir.

f) Az gelişmiş ülkelerde büyüme gerçekleştiği ölçüde gelir dağılımı dengesizliği ve yoksulluk sorunu hafifleyecektir.

g) Bu ülkelerde kaynaklar etkin kullanılmamakta ve atıl kaynaklar bulunmaktadır. Bu nedenle bu kaynakların kullanımıyla, geleneksel yapının oluşturduğu alt-düzeydeki denge durumundan, dinamik ve kendi kendini besleyen bir sürece geçilebilir.

h) Az gelişmiş ülkelerin içinde bulundukları durumdan gelişmiş ülkelerin herhangi bir sorumluluğu yoktur.

Ancak bu yaklaşımlar az gelişmiş ülkelerin varlığına, çoğunun niçin onyıllardır bulundukları gelişmişlik sınıfından bir üst sınıfa geçemediklerine ve gelişmiş ülkelerle aralarındaki farkın niçin sürekli artmakta olduğuna ilişkin

¹²⁷ BAŞKAYA, Fikret ; Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü, s:49-51

doğurucu bir açıklama getirmekte yetersiz kalmışlardır. Gelişmişlik farkının giderek artması; bunun nedeninin sanayi üretimine dayalı gelir farkı olmaktan çıkarak bilgi ve teknolojiye dayalı ekonomiyle klasik sanayi üretimine dayalı ekonomiler arası fark gibi bir nitelik kazanması, önümüzdeki yıllarda ülkelerarası kalkınma düzeylerinin arasının giderek açılacağıın işareti sayılmalıdır. Bu durum, az gelişmiş ya da geri kalmış ülkelerin, bilgiye ve teknolojiye egemen gelişmiş kapitalist ülkelere, gelişme farklarının arttırılması yolunda bir kaynak olarak kullanılmaya devam edeceğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, ülkeler arası gelişmişlik farkları ekonomik sömürünün temel dayanağını oluşturmaktadır. Bu nedenle az gelişmiş ülkeler olmazsa, gelişmiş ülkelerin de olmayacağı söylenmelidir. Gelişmişliğin en temel göstergesi ve başlıca kıstası olan, ülkelerin gelirlerinin, yoksul olarak tanımlanabilecek düşük gelirli ülkelerde ne düzeyde olduğu ve gelişmiş ülkelerle aralarındaki farkın boyutlarının sergilenmesi aynı zamanda niçin geri kalmış (az gelişmiş) olduklarını da gösterecektir.

3.1.1. Gelir Dağılımdaki Eşitsizliğin Bir Sonucu Olarak Gelir Yoksulluğunun Düşük Gelirli Ülkelerdeki Görünümü

Öncelikle az gelişmiş ya da ağırlıklı olarak bu nedenle düşük gelirli grupunda yer alan ülkelerle ilgili teknik bir ortak özelliği vurgulamak gerekmektedir: Bu ülkelere ait gelir dağılımı istatistikleri genellikle eksiktir ya da böyle bir araştırma çok ender yapılmaktadır. Bu durumun çeşitli nedenleri vardır. Düşük gelirli ülkelerde araştırma-geliştirme ve istatistiksel verilerin değerlendirilmesine yönelik çalışmalara çok az pay ayrılmaktadır. Bu nedenle ülkelerin kendi içlerinde yapacakları böyle bir çalışmanın altyapısı hazır değildir. Dolayısıyla gelir dağılımına yönelik bir araştırma yapılması ve sonuçlarının değerlendirilmesi sağlıklı biçimde yapılamamaktadır. Öte yandan, böyle bir araştırmayı yapacak organizasyon yeteneğinden de yoksundurlar. Çünkü tüm kaynaklar içinde eğitime ve bilime ayrılan pay çok düşük kalmaktadır.

Kaldı ki sözü edilen ülkelere coğrafi olarak bakıldığında, bunların çoğunun Afrika kıtasıyla, Güney ve Doğu Asya ile Pasifik bölgelerinde yer aldığı, geri kalanların ise Doğu Avrupa ile Orta Asya'da bulundukları görülmektedir. Orta Asya'daki ülkeler, eski Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan

ülkelerdir. Bunlardan başka, Orta Doğu'da Yemen Cumhuriyeti ile Amerika kıtasında Haiti ile Nikaragua bu ülkeler grubu arasında yer almaktadır.¹²⁸

Düşük gelirli ülkelere bakıldığında, bir ortak özellik olarak, siyasal rejimlerinin birbirine benzediği göze çarpmaktadır. Bu ülkelerin bir çoğu baskıcı yönetimlere sahiptir. Hatta çoğu Afrika kıtasındaki olmak üzere, bu ülkelerin önemli bir kısmının hala ilkel kabile yönetimlerine sahip olduklarını söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Yukarıdaki paragraflarla bağlayacak olursak; teknik ve mali yetersizliklerin yanısıra gelir dağılımı ile ilgili araştırmalara böylesi yönetimlerce sıcak bakılmamaktadır. Halkın büyük çoğunluğunun “biz niçin gelir dağılımından yeterince pay alamıyoruz, niçin biz yoksuluz” sorularına yanıt aramasından baskıcı yönetimler hep rahatsız olmuşlardır. Bu ülkelerde gelir dağılımı araştırmaları yapılmamasının en büyük nedeni budur.

Düşük gelirli ülkelerde gelir dağılımında dengesizliğe yol açan önemli yapısal nedenler bulunmaktadır. Bu nedenler aynı zamanda, söz konusu ülkelerin üretim yapısına ilişkin ortak özelliklerini oluşturmaktadır. Herşeyden önce, bu ülkelerde üretimde tarım sektörü, hizmet ve sanayi sektörlerine göre daha ağırlıklıdır. Ekonomide tarımsal yapı önemini korumaktadır. Buradan hareketle; emek verimliliği gerek sektörler arasında, gerekse aynı sektör içinde bile oldukça farklılık göstermektedir. Düşük gelirli ülkelerde, ekonomik birimler genellikle, geleneksel yapıda faaliyet gösteren küçük üreticilerden oluşmaktadır. Bu nedenle, küçük üreticinin dışında kalan ücretli ve maaşlı kesim, toplam nüfus içinde görece daha düşük paya sahiptir. Tarımsal üretimin ekonomideki hakimiyeti, toplumdaki feodal ilişkilerin eskiden beri ağırlıklı olması gibi bir faktörle birleşince, gelir dağılımının düzelmesine olanak tanımamakta, tersine, bazen giderek bozulmasına neden olmaktadır.

Düşük gelirli ülkelerde gelir dağılımı, kalkınmanın hangi evresinde olduklarına göre de farklılıklar göstermektedir. Genellikle kalkınmanın ilk aşamalarındaki ülkelerde, sermaye birikimi sağlama amacıyla gelir dağılımı görece bozuk ve eşitsizken, belli bir kalkınma düzeyine erişen ülkelerde gelir dağılımı düzelmekte, gelir eşitsizlikleri azalmaktadır. Ancak burada da, ülkelerin sosyal ve ekonomik yapısı önemli rol oynamaktadır. Öte yandan gelişmiş ülkelerde de

¹²⁸ WDR 2000-20001 s: 334

görülebileceği gibi, ülkenin siyasal sistemi ve demokratikleşme düzeyi de gelir dağılımının düzenlenmesinde başlıca etkenlerden biri olmaktadır.

Düşük gelirli ülkelerde gelir dağılımı incelendiğinde, ulusal gelirin bazı ülkelerde yarıdan fazlasına, bazılarında ise yarıya yakınına en zengin %20'lik nüfus tarafından sahip olunduğu anlaşılmaktadır. Bu oran Zimbabwe'de %62.3'e, Honduras'ta %58'e, Nijer'de ise %53.3'e kadar çıkmaktadır. En yoksul %20'nin elde ettiği gelir payı ise bu ülkelerde sırasıyla %4, %3.4 ve %2.6'dır. Bu durumda ekonomilerde orta sınıfı oluşturan %60'lık kesimin eline ise milli gelirden yaklaşık %40 civarında pay düştüğü ortaya çıkmaktadır. Gelir dağılımı ile ilgili bu oranlar düşük gelirli ülkelerin çoğu için geçerlidir, bir başka ifadeyle genel bir eğilimi yansıtmaktadır. Gelir dağılımındaki adaletsizlik, en zengin ve en yoksul %10'luk nüfuslar karşılaştırıldığında daha belirgin bir şekilde gözler önüne serilmektedir.

**Tablo 51: Bazı Düşük Gelirli Ülkelerde En Zengin ve En Yoksul
%10 ve %20'lik Kesimin Gelir Karşılaştırması**

Ülkeler	En Yoksul % 20'nin Geliri	En Zengin % 20'nin Geliri	Fark	En Yoksul % 10'un Geliri	En Zengin %10'nin Geliri	Fark
Nijer	2.6	53.3	20.5	0.8	35.4	44.3
Honduras	3.4	58	17	1.2	42.1	35
Zimbabwe	4	62.3	15.6	1.8	46.9	26
Madagaskar	5.1	52.1	10.2	1.9	36.7	19.3
Etyopya	7.1	47.7	6.7	3	33.7	11.2
Moldova	6.9	41.5	6	2.7	25.8	9.6
Hindistan	8.1	46.1	5.7	3.5	33.5	9.6
Vietnam	8	44.5	5.6	3.6	29.9	8.3
Pakistan	9.5	41.1	4.3	4.1	27.6	6.7

Kaynak: WDR 2000/20001'den yararlanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Tablodan, düşük gelirli ülkelerde, özellikle en zengin ve en yoksul %10'luk kesimler göz önüne alındığında gelir adaletsizliğinin oldukça yüksek boyutlara ulaştığı görülmektedir. Ancak yukarıdaki tabloda yer alan ülkeler arasında

bazı farklılıklar olduğu da dikkat çekmektedir. Öncelikle, en zengin ve en yoksul %20'lik kesimler arasındaki farkın en açık olduğu ülkelerde, %10'luk kesimler baz alındığında da aynı durumun söz konusu olduğu görülmektedir. Sırasıyla Nijer, Honduras ve Zimbabwe'de 20.5, 17 ve 15.6 misli olarak en bariz biçimde ortaya çıkan bu fark, %10'luk kesim dikkate alındığında çok daha büyümektedir. Nijer'de en zengin %20, en yoksul %20'den 20.5 kez, en zengin %10 ise en yoksul %10'dan tam 44.3 kez daha fazla gelire sahiptir. Farkın az olduğu ülkelerde de aynı durum söz konusudur. %20'lik gruplar arasında en az fark olan ülkelerde %10'luk gruplar incelendiğinde de farkın az olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin Pakistan, Vietnam, Hindistan ve Moldova bu farkın görece az olduğu ülkelerdir. Burada dikkat çeken husus, özellikle yönetim biçimlerinin baskıcı olduğu ülkelerdeki gelir dağılımı adaletsizliğinin yüksek oranlarda gerçekleştiğidir. Demokrasinin görece sözü edilebilir olduğu yukarıdaki 4 ülkede ise daha adaletli sayılabilecek, daha doğru bir deyimle zengin-yoksul toplum kesimleri arasındaki farkın daha az olduğu ülkeler, eşitsizliğe karşı muhalefetin de kısmen yapılabildiği ülkelerdir. Zimbabwe, Honduras, Nijer gibi ülkeler ise yoksulların seslerini çıkaramadığı, kendi durumlarının sorgulamasına bile izin verilmeyen anti-demokratik yönetim biçimlerine sahiptirler.

Dünyada en zengin-en yoksul %10'luk gruplar arasındaki farkın en fazla olduğu ülkeleri gösteren aşağıdaki tablo, hangi gelir grubuna sahip ülkelerde eşitsizliğin yoğunlaştığını göstermektedir.

Tablo 52: %10luk Kesimin Gelir Farklarına Göre Ülkeler

Sıra	Ülkeler	En Zengin-En Yoksul %10 Arasındaki Gelir Farkı	Bulunduğu Gelir Grubu
1	Sierra Leone	87.2	Düşük Gelirli
2	Guatemala	77.7	<i>Alt-Orta Gelirli</i>
3	Orta Afrika Cum.	68.1	Düşük Gelirli
4	Paraguay	66.6	<i>Alt-Orta Gelirli</i>
5	Brezilya	52.9	Üst-Orta Gelirli
6	Lesotho	48.2	Düşük Gelirli
7	Nijer	44.3	Düşük Gelirli
8	Kolombiya	42	<i>Alt-Orta Gelirli</i>
9	Güney Afrika	41.7	Üst-Orta Gelirli
10	Honduras	35.1	Düşük Gelirli
11	El Salvador	33.8	<i>Alt-Orta Gelirli</i>
12	Çin	33	<i>Alt-Orta Gelirli</i>
13	Meksika	30.6	Üst-Orta Gelirli
14	Venezuela	28.5	Üst-Orta Gelirli
15	Zimbabwe	26	Düşük Gelirli

Kaynak: WDR 2000/2001'den yararlanılarak tarafımızdan hesaplanmış ve hazırlanmıştır.

Dünya'da %10'luk kesimler arasında en fazla gelir farkı olan 15 ülkeden 6'sı düşük gelirli, 5'i alt-orta gelirli, 4'ü ise üst-orta gelirli ülkeler grubunda yer almaktadır. Üst-orta gelir grubundaki ülkeler olan Brezilya, Güney Afrika, Meksika ve Venezüela, gelir olarak bu grupta yer almış olsalar bile, elde ettikleri bu geliri oldukça adaletsiz dağıttıkları gözlenmektedir. Sıralamada en sonda yer alan Zimbabwe'de en zengin-en yoksul %10 arasındaki fark 26 kat iken, Venezuela'da bu fark 28.5, Meksika'da 30.6, Güney Afrika'da 41.7'ye kadar çıkmakta, Brezilya'da ise 52.9 gibi çok yüksek bir orana ulaşmakta, böylece eşitsizlik bakımından dünyada 3. sırada yer almaktadır. Bu bakımdan ele alındığında söz konusu ülkeler gelirlerini, dünyanın en az gelişmiş toplumlarından biri olan Zimbabwe'den bile çok daha adaletsiz dağıtmaktadırlar. Bu 4 ülkenin, kişi başına

milli gelirlerinin görece yüksek olması, onların üst-orta gelirli'ler grubunda yer almalarını sağlamasına karşın, bu gelirlerinin önemli bir kısmının petrol, değerli madenler ve diğer doğal kaynaklara dayandığını unutmamak gerekmektedir.

Kaldı ki, bu 4 ülkenin zengin kaynakları nedeniyle gerçekte çok da yüksek sayılmayacak kişi başına milli gelire ulaşmaları onların, potansiyel olarak gelişmiş (sanayileşmiş) bir ülke aynı kaynaklara sahip olsaydı, muhtemelen çok daha üst gelir düzeyini yakalamış olabileceği düşüncesini de göz önünde bulundurmayı gerektirmektedir. Öte yandan, diğer ülkelerin de yanı sıra bu 4 ülkenin gelirlerinin bu derece adaletsiz dağılımı, kalkınma ve gayrisafi milli hasıllarını arttırmalarının yolu olarak; bir kesimi diğer kesim aleyhine yoksullaştıran politikaları tercih ettiklerini göstermektedir. Öte yandan kalkınma için gerekli sermaye birikimini de, bir kesimin diğer kesim(ler)i sömürmesine izin vererek sağladıkları belirtilmelidir. Nitekim, üst-orta gelir grubunda yer alan, bir başka açıdan yaklaşıldığında grup olarak yüksek gelirli sınıfa yakın olan bu 4 ülkenin, ülke içi gelir adaletsizliğini bu derece gerçekleştirebilmelerinin yolunun, Batı demokrasisi olarak bilinen demokrasi standartlarının daha altında bir yönetime sahip olmalarından geçtiği de söylenmelidir. Meksika ve Brezilya'nın uzun yıllar IMF'nin "Uyum Politikaları"nı dikkate alan hükümetleri, bu politikaların uygulanmasının ancak kitlelerin depoitizasyonu ve giderek yoksullaştırılmalarıyla gerçekleşeceğini görerek, bu sonuçlara ulaşacak biçimde "gizli baskı" yöntemini tercih etmişlerdir.

"Uyum politikaları tek yanlı olarak yoksul ortaklara (Üçüncü Dünya ve Doğu Bloğu) zorla kabul ettirilmekte ve buna krizin yönetimi için gerek duyulmaktadır. Bunlar saçma bir ideolojiyi izlemenin doğurduğu yanlışlar ya da saçmalar değildir. IMF 1970'lerde aşırı borçlanmayı engellemek için herhangi bir şey yapmadı; çünkü artan borçlar krizi ve onun ürettiği gereğinden fazla atıl sermayeyi yönetmede yararlı bir araçtır. Uyum mantığı şimdi gereksinimler dayatmakta, böylece ücretlerde ve toplumsal harcamalarda azalma, fiyatların serbest bırakılması ve teşviklerden vazgeçme, devalüasyon vb. nedenlerle daralma gereksinimi ve gelişme olasılıklarında gerileme doğursa bile sermayenin serbest dolaşımı baskın çıkmaktadır. Bu kurumlarca yapılan kalıplaşmış açıklamalar uygulamada tüm kriz yönetimini tüm düşüncelerin üstüne koymaktadır. "Yoksullar"ın yürek parçalayan durumlarına döktükleri gözyaşı "arzin

canlandırılması”ndan yana büyüü sözleri retorikten başka bir şey değildir ve onların içtenliğine inanmak ya da onları güvenilir bulmak için herhangi bir neden yoktur.”¹²⁹

Meksika ve Brezilya’dan biraz daha farklı olarak Venezuela ise yıllardır Amerika ile doğrudan bağlantılı biçimde “kapitalizmin arka bahçesi” işlevini, petrol kaynakları sahipliği ve esrar üreticisi-dağıtımcısı rolüyle sürdürmektedir. Güney Afrika ise, daha kısa bir süre öncesine kadar, nüfusunun çoğunluğunu oluşturan siyahları ezen, azınlıkta olan beyazların ülkenin tüm kaynaklarına ve yönetimine egemen olan yapısıyla dünyanın başlıca sömürge ülkelerinden birini oluşturmaktaydı. Nelson Mandela’nın iktidara gelmesiyle sonuçlanan siyahların mücadelesinin başarıya ulaşması, bu ülkenin demokrasi düzeyinin yükselmesinde ve dolayısıyla zengin-fakir gelir makasının kapanmasında en sağlıklı yöntemi oluşturacaktır.

En zengin-en yoksul %10’luk kesim arasındaki farkın en fazla olduğu alt-orta gelir grubunda yer alan 5 ülke ise Guatemala, Paraguay, Kolombiya, El Salvador ve Çin’dir. Bu ülkelerde iki uçtaki %10’luk kesim arasındaki fark sırasıyla 77.7, 66.6, 42, 33.8 ve 33 mislidir. Görüldüğü gibi, bu iki kesim arasındaki gelir bakımından korkunç uçurumlar söz konusudur. Bunun nasıl sağlandığına ilişkin nedenler, ülkelerin gelir yapıları ve yönetimleri arasında benzerlikte yatmaktadır. Bu ülkeler arasında kişi başına milli geliri en fazla olan ülke 2.250 \$ ile Kolombiya, en düşük ise 780 \$ ile Çin’dir. Bu gelir düzeyi, 5 ülkenin de oldukça yoksul olduğunu göstermektedir. Bu yoksulluklarına ek olarak ve belki ondan da önemli bir etken olarak zengin-yoksul farkının büyük boyutlarda olması, varolan gelir düzeylerini sağlayan kaynaklarla da ilgilidir. Söz konusu 5 ülkenin 4’ü Orta Amerika’da, biri Doğu Asya’da yer almaktadır. Orta Amerika’da yer alan bu 4 ülkenin hepsi de iç savaşlar, illegal zenginlik kaynakları ve diktatoryal yönetimlere sahip olmalarıyla ortak özellik taşımaktadır. Aynı zamanda, aynı bölgede yer alan çoğu ülke gibi bu ülkeler de Amerikan kapitalizminin “arka bahçesi” konumundadır. Ekonomik gelişmelerinin büyük bölümünü, uyuşturucu madde yetiştiriciliği-dağıtımcılığı-kaçakçılığı gibi illegal yollardan sağlamalarının yanı sıra, bu ülkelerdeki yasadışı faaliyetler, bu faaliyetler üzerinden kar sağlayan Amerikan kaynaklı büyük mali ve sanayi çevreleri tarafından desteklenmesiyle sürdürülebilmektedir. Bu konuda örnek olarak, gelir farklılığındaki adaletsizliğin boyutları söz konusu 4 ülke kadar olmasa

¹²⁹ Amin, Samir ; Küreselleşme Çağında Kapitalizm, s:37-38

da, sistemin aynı biçimde işlemesi nedeniyle, yine bir Orta-Güney Amerika ülkesi olan Bolivya gösterilebilir.

“Ticari bankalar da dahil olmak üzere ulusal ekonomik seçkinler, yasadışı uyuşturucu ticaretine bağlandı. Hükümetin para ve döviz kuru politikası koka dolarlarının aklanmasında ticari bankacılığın rolüne arka çıktı. Döviz piyasasının Hollanda borsa sistemi (bolsin) aracılığıyla serbest bırakılmasına, narko-dolarların ulusal bankacılık sisteminde aklanmasını yasallaştıran önlemler eşlik etti. Anormal derecede yüksek faiz oranları (libor’un %5 üzerinde) “sıcak para mevduatları”nın Bolivya’nın ticari bankalarına çekilmesine yol açtı. Bu mevduatlar aynı zamanda Bolivyalı aracılardan payına düşen uyuşturucu ticareti gelirlerini de kapsıyordu..... 1970’lerin ortasından beri, üst gelir grupları pazarına yönelen kentsel hizmetler sektörü çoğunlukla uyuşturucu ekonomisine finanse ediliyordu. Narko-dolarların yerli sermaye oluşumunda kullanılması konut yapımının, alışveriş merkezlerinin, turizm ve eğlence altyapısının v.b. gelişmesine neden olmuştu. Bu süreç IMF destekli programın sonucunda daha da güçlendi.”¹³⁰

Çin ise dünyanın en kalabalık ülkesi olmasının yanı sıra, grubunda en az kişi başına milli gelire sahip ülkelerden birisidir. 780 \$’lık kişi başına milli geliri, bu ülkenin düşük gelirli ülkeler grubunun hemen üzerinde yer almasını ancak sağlamaktadır. Bununla birlikte, %10’luk en zengin-en yoksul arasındaki gelir farkı 33 mislidir. Bu kadar derin bir gelir farkını yaşayan %10’luk kesimler ise, toplam %20’lik nüfus oranıyla 250 milyon kişiye karşılık gelmektedir ki bu, dünyanın çoğu ülkesinden bile büyük bir kitleyi içermektedir. Örnek vermek gerekirse, toplam 250 milyon kişi, dünyanın 3. kalabalık ülkesi olan ABD’nin nüfusuna yakındır. Bu durum gerçekte, gelir farklılıklarının incelenmesinde nüfusun da başat bir unsur olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Çin’in, son yıllarda sürekli ekonomik büyüme sağlayan ülkeler arasında başta gelmesine ve bir kısım iktisatçı tarafından örnek ülke olarak gösterilmesine karşın, bu büyümeyi ne pahasına sağladığı da ortaya çıkmaktadır.

Zengin-yoksul kesim arasındaki gelir farklarını %10’luk kesimler dikkate alarak incelediğimiz ülke grubu olan düşük gelirli ülkeler içinde yukarıdaki tabloda toplam 6 ülke olduğu belirtilmişti. Dünyada zengin-yoksul gelir makası en çok açık gruptaki bu ülkeler sırasıyla Sierra Leone, Orta Afrika

¹³⁰ CHOSSUDOVSKY, Michel ; *Yoksulluğun Küreselleşmesi*, s:262-263

Cumhuriyeti, Lesotho, Nijer, Honduras ve Zimbabwe'dir. Sierra Leone, %10'luk en zengin-en yoksul kesim ölçüt alındığında 87.2 misli farkla en kötü ülke durumunda bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle, bu ülkede en zengin %10'luk kesim, en fakir %10'dan tam 87.2 kat daha zengindir. Benzer şekilde diğer ülkelerde bu fark yukarıdaki sıraya göre 68.1, 48.2, 44.3, 35.1 ve 26'dır. Bu rakamlar düşük gelirli ülkelerde gelir eşitsizliğinin hangi boyutlara ulaşabildiğini göstermektedir. Bu ülkelerin hepsi de gerek gelişmişlik, gerekse gelir yoksulluğu ölçütleri bakımından en kötü durumda olan ülkelerdir. Bu 6 ülke arasında en yüksek kişi başına milli gelir bile 760 \$ gibi çok düşük düzeyde kalmakta, en düşük gelir ise 130 \$ olmaktadır. Bu ülkeler yalnızca gelir yoksulluğu çekmemekte, olan gelirlerini de çok adaletsiz biçimde dağıtmaktadırlar. Öte yandan, gelir yoksulluğu ve adaletsizliğine yol açan ortak özellikleri olarak bu ülkelerin hepsinin iç savaşlar, dikta rejimleri, mafyanın ağırlığı, ilkel kabile yönetimleri, kaçakçılığın yoğun olması gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle, dünyanın zenginliklerinden ve modern yaşamdan oldukça uzak, gelir ve yoksulluk piramidinin an altındaki ülkeleri oluşturmaktadırlar.

Bu ülkelerin çeşitli kriterler bakımından taşıdıkları ortak özellikler, zenginlik-yoksulluk, gelişmişlik- az gelişmişlik gibi çeşitli adlar altında sınıflandırılarak değerlendirilmelerine neden olmuştur. Bu tanımlamalara ek olarak, az gelişmiş ülkeler 3. dünya ülkeleri olarak da adlandırılmış, ya da kuzey-güney ayrımı da üzerinde sıklıkla durulan bir ayrım biçimi olarak önem kazanmıştır.

“Kuzey nedir? Güney nedir? Bu iki sözcüğün ülke bütünü arasındaki eşitsiz gelişmeyi belirttiği kesindir; ne var ki coğrafi konum bakımından anlamı pek kesin olmadığından, “Kuzey” ve “Güney” kategorilerinin içeriğini belirlemek gerekir. Kaldı ki, “Kuzey”Güney” deyiimi ancak iki ülke bütünü arasında diyalog kurma çabalarının doruk noktasına ulaştığı 1970’li yıllarda genel bir kullanıma ulaşabildi. Daha önceleri, metropollerden ve sömürgelerden söz edilirken daha sonraları, sömürgelerin ortadan kalkması üzerine, “gelişmiş” ve az gelişmiş” ülkelerden söz edilmeye başlandı. Ama, temel ekonomiye dayanan bu ayrıma paralel olarak, sömürgecilik aleyhtarı istekler, daha sonralarıya büyük devletlerin ve varlıklı ülkelerin öbür ülkeler üzerinde egemenlik kurduklarına ilişkin iddiaların ortaya atılmasıyla anti-emperyalist istekler güç kazandı; “Üçüncü Dünya” terimini ilk kez

1952’de Alfre Sauvy, Fransız Devrimi öncesinde var olan ve “pek tanınmayan, sömürülen, aşağılanan” “tiers etat” ile karşılaştırarak kullandı.”¹³¹

Bu ayrımlar dikkate alındığında, son olarak, düşük gelirli ülkeler arasında %10’luk en zengin-en yoksul gelir farkının en açık olduğu 15 ülkenin coğrafi olarak da ortak özellik taşıdığını vurgulamak gerekir. Çin hariç bu ülkelerin hepsinin Afrika kıtasıyla Orta-Güney Amerika’da yer aldığı görülmektedir. En çok yoksulluğun yanı sıra, en çok gelir adaletsizliğinin de yaşandığı bu bölgeler, aynı zamanda gelişmiş kapitalist ülkelerin bu durumlarını sürdürmelerine kaynak sağlayan yerler olmaktadır. Bu ülkelerde bir yandan, gelir uçurumu kalkınmanın ilk aşamalarını sağlayacak sermaye birikimi oluşmasının basamağı olmaktadır. Öte yandan ise, bu sermaye birikiminin bir kısmına ek olarak, zengin doğal kaynakları ve/veya ucuz işgücü sayesinde doğrudan gelişmiş ülkelerin kalkınma kaynağını oluşturmaktadırlar.

“Sömürgecilik döneminde kapitalist ülkeler, sömürgeleri, doğrudan siyasi denetim altında tutarak hammadde ve tarım ürünleri kaynağı, daha az da pazar olarak kullanıyorlardı. Sömürgelerin ekonomik siyasi gelişme süreçleri, tümüyle sömürgeci ülkenin çıkarlarına göre şekilleniyordu. Sömürgeler sanayileşemiyor, hatta kapitalistleşemiyordu... Ancak II. Dünya Savaşı’nı izleyen “yeni dünya düzeni” içinde, görüldü ki, söz konusu ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki fark kapanmıyor, hatta kapanmasının koşulları da oluşmuyordu. Bu kez de, yeni uluslar arası iş bölümü eski sömürgeleri, bir görece az gelişmişlik, teknolojik geri kalmışlık içine hapsedmiş gibiydi. Dün sömürge olanlar, öz kaynaklarını, talan edildiklerinden dolayı kendi gelişmeleri için kullanamıyorlardı. Bu sefer talan, yoktu ama ticaret alanında “eşitsiz değişim”, sanayi alanında da doğrudan Çok Uluslu Şirketlerin kar transferi, gelişme için ekonomik artığın önemli bir kısmını alıp götürüyordu. Üstelik, sürekli artan bir dış borç yüküne, gelişmiş ülkelerin modası geçmiş ürün modellerine, teknolojilere ve montaj sanayiine mahkum olmak gibi bir durum da vardı.”¹³²

Söz konusu 15 ülkenin yanı sıra tüm düşük gelirli ülkelerde benzer süreçler işlemekte bu süreçler sonunda bu ülkelerde gelir adaletsizliği artmaktadır. Coğrafi olarak ise Afrika ve Orta-Güney Amerika dışındaki ülkelerin hemen hepsi eski Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra ortaya çıkan ülkelerdir.

¹³¹ COMELIAU, Christian; Kuzey-Güney İlişkileri, s: 9-10.

¹³² YILDIZOĞLU, Ergin ; “Bağımlılık ve Geri Kalmışlık”, Cumhuriyet, 18.09.2000.

Ancak bu ülkelerin tarih sahnesine çıkışı henüz 11 yıl olmasına karşın yukarıda açıklanan süreç, kalkınmış ülkelerin kapitalist sisteme eklemlenmesi ve böylece onların daha kolay sömürülmesi kolay olan potansiyel ülkelerin üzerinden kaynak transferi sağlama çabaları süreci de hemen işlemeye başlamıştır. Bunun en belirgin örnekleri söz konusu ülkelerin özellikle petrol, doğalgaz gibi enerji rezervleri nedeniyle, çok uluslu şirketlerin ve dev tekellerin Orta Asya ve Hazar Bölgesindeki son yıllarda artan etkinliklerinde görülmektedir.

3.1.2. Gelir Dağılımdaki Eşitsizliğin Bir Sonucu Olarak Gelir Yoksulluğunun Orta Gelirli Ülkelerdeki Görünümü

Çalışmanın II. bölümünde gelir düzeylerine göre ülkeler, başlıca 4 gruba ayrılarak incelenmesine karşın, gelir yoksulluğu ve gelir eşitsizliğinin analizinde alt-orta ve üst-orta gelir grupları, “orta gelirli ülkeler” başlığı altında aynı grup içinde ele alınacaktır. Çünkü bazı ülkeler arası gelir düzeyleri birbirine yakınken bile, 1-2 yıl gibi kısa bir zaman dilimindeki artış bir ülkeyi bir üst sınıfa yükseltebilmekte ya da bir alt sınıfa indirebilmekte, değerlendirmeler de genellikle bu kıstasa göre yapılmaktadır. Bunun nedeni orta gelir düzeyi içindeki ülkelerin yerinin diğer gelir gruplarına göre daha çok değişkenlik gösterebilmesinde yatmaktadır. Bu durumun önüne geçilmesi, ayrıca bu ülkelerin önemli bir kısmının benzer gelir yapılarına sahip olması nedeniyle, orta gelirli ülkeler bir bütün olarak ele alınacaktır. Kaldı ki söz konusu ülkelerin çoğu, bir başka kıstasa göre yine bir bütün olarak ele alınmakta, gelişmekte olan ülkeler grubunu oluşturmaktadırlar.

Orta gelirli ülkeler kendi içlerinde ele alındığında ise, düşük gelirli ülkelerde görülen homojenlik söz konusu değildir. Çünkü grup olarak en kalabalık kesimi oluşturan bu grup, coğrafi olarak da, gelir yoksulluğu ve eşitsizlik bakımından da oldukça önemli farklılıklar göstermektedir. Örneğin bu ülkelerin bir kısmı, gelir bakımından zengin sayılabilecekken ve bu geliri görece adaletli dağıtırken, bir kısım ülke bunun tam tersi bir görünüm sunmaktadır. Öte yandan, bazı ülkeler yüksek sayılabilecek gelirlerine karşın bu geliri adaletsiz paylaşmakta, diğer bazıları ise görece yoksul olmalarına karşın daha hakça bir gelir paylaşımını gerçekleştirebilmektedir. %20 ve %10'luk en zengin en-yoksul kesimler arasındaki gelir farklarının yer aldığı aşağıdaki tablo bu durumu göstermektedir.

**Tablo 53: Bazı Orta Gelirli Ülkelerde En Zengin ve En Yoksul
%10 ve %20'lik Kesimin Gelir Karşılaştırması**

Ülkeler	KBMG (\$)	En Yoksul % 20'nin Geliri	En Zengin % 20'nin Geliri	Fark	En Yoksul % 10'un Geliri	En Zengin %10'nin Geliri	Fark
Guatemala	1,660	2.1	63	30	0.6	46.6	77.7
Paraguay	1,580	2.3	62.4	31.2	0.7	46.6	66.6
Brezilya	4,420	2.5	63.8	25.5	0.9	47.6	52.9
Kolombiya	2,250	3	60.9	20.3	1.1	46.1	41.9
Şili	4,740	3.5	61	17.4	1.4	46.1	32.9
Panama	3,070	3.6	52.8	14.7	1.2	35.7	29.8
Venezuela	3,670	3.7	53.1	14.4	1.3	37	28.5
Dominik Cum.	1,910	4.3	53.7	12.5	1.7	37.8	22.2
Malezya	3,400	4.5	53.8	12	1.8	37.9	21
Ekvator	1,310	5.4	49.7	9.2	2.2	33.8	15.4
Türkiye	2,900	5.8	47.7	8.2	2.3	32.3	14
Bolivya	1,010	5.6	48.2	8.6	2.3	31.7	13.8
Polonya	3,960	7.7	40.9	5.3	3	26.3	8.8
Kore	8,490	7.5	39.3	5.2	2.9	24.3	8.4
Litvanya	2,620	7.8	40.3	5.2	3.1	25.6	8.3
Bulgaristan	1,380	8.5	37	4.4	3.4	22.5	6.6
Romanya	1,520	8.9	37.3	4.2	3.7	22.7	6.1
Çek Cum.	5,060	10.3	35.9	3.5	4.3	22.4	5.2
Slovak Cum.	3,590	11.9	31.4	2.6	5.1	18.2	3.6

Kaynak: WDR 2000/20001'den yararlanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Orta gelirli ülkeler arasında en zengin-en yoksul %20'lik kesimler arasındaki gelir farklılığı, %10'luk kesimler göz önüne alındığında yine benzerlik göstermektedir. Bir başka ifadeyle, hemen bütün ülkeler iki ölçüt bakımından da aynı sıralamayı paylaşmaktadırlar. Bu durum gerek %20'lik, gerekse

%10'luk kesimler arasındaki gelir farklılığının paralellik taşıdığını göstermektedir. Örnek olarak sıralamadaki en kötü gelir makasına sahip 3 ülkeye bakıldığında; Guatemala, Paraguay ve Brezilya'da %20'lik gruplar göz önüne alındığında fark 30, 31.2 ve 25.5 kat iken, %10'luk kesimlerde bu fark 77.7, 66.6 ve 52.9 kata kadar çıkmaktadır. Gelir farklarının bu boyutlarda olması, orta gelirli ülkelerde de düşük gelir ülkelerde olduğu gibi gelir adaletsizliğinin çok büyük boyutlarda olabileceğini ortaya koymaktadır.

Üstelik oldukça fazla sayıda ülkede %20'lik ve %10'luk en zengin-en yoksul gruplar arasındaki gelir farkının fazla olduğu görülmektedir. Bu ölçüt bakımından gelir adaletsizliğine bakıldığında, ülkelerin gelir düzeylerinin de önemli bir faktör olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü ilk üç sıradaki ülke arasında bile bu durum tespit edilebilir. Bu ülkelerde gelir adaletsizliğin boyutları birbirine yakinken Brezilya ile Guatemala ve Paraguay arasında gelir düzeyi bakımından oldukça önemli fark bulunmaktadır. Brezilyanın diğer iki ülkeye göre geliri yaklaşık 3 kat fazlayken, en zengin-en yoksul %20 ve %10'luk nüfuslar arası gelir adaletsizliğinde dünyanın en kötü ülkeleri arasında yer almaktadır. Tabloda yer alan ülkelere Şili ve Venezuela da bu bakımdan Brezilya ile benzerlik göstermektedir.

Öte yandan gelir dağılımını çok daha adaletli gerçekleştiren ve en zengin-en yoksul kesimlerin gelir farkları birbirine görece yakın olan ülkelerin kişi başına milli gelir düzeyleri oldukça farklılıklar gösterebilmektedir. Örneğin Bulgaristan'da KBMG 1.380 \$ ve en zengin %10, en yoksul %10'dan 6.6 kat fazla gelire sahipken, Bulgaristan'dan çok daha zengin olan ve KBMG'i 8.490 \$'a ulaşan Kore, buna karşın, bu gelirini Bulgaristan'a göre oldukça adaletsiz dağıtmaktadır. Bu ülkede, %10'luk kesimler arasındaki fark 8.4 misline ulaşmaktadır. Orta gelirli ülkeler arasında gelirini en hakça dağıtan ülke durumunda bulunan Slovak Cumhuriyeti ise, kişi başına düşen gelir düzeyi ile gelir dağılımı arasında doğrudan ve bire-bir bir ilişki olmadığını gösteren bir diğer örnektir. Bu ülkede, %20'lik iki uç kesim arasındaki gelir farkı yalnızca 2.6 kat, %10'luk kesim göz önünde alındığında ise 3.6 kat olmasına karşın, Slovak Cumhuriyeti kişi başına düşen gelir düzeyi bakımından Kore'nin çok daha altında, Bulgaristan'ın ise üzerinde yer almaktadır.

Orta gelir grubundaki ülkeler arasında, gelir eşitsizliği bakımından görülen farklılığı, ülkelerin gelir düzeyi ile açıklamak yetersiz kalmaktadır. Romanya ve Guatemala örneğinde görüldüğü gibi, gelir düzeyi düşük

olan bazı ülkeler gelirlerini görece eşit dağıtırken, benzer gelir düzeyine sahip başka ülkelerde kesimler arasındaki gelir adaletsizliği olağanüstü boyutlara ulaşabilmektedir. Bu nedenle gelir eşitsizliğindeki farklılığı gelir düzeyinden daha farklı faktörlerle açıklamak gerekmektedir.

Ülkelerin temel amacı olan “büyüme” ya da büyümeyle birlikte ve ondan daha önemli bir amaç olan, kalitatif bir anlam içeren “kalkınma” kavramıyla gelir dağılımı arasında daha doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Kapitalist ekonomiler, gayrisafi milli hasıladaki artışa denk düşen, maddi mallar üretimindeki artış olarak algılanan, bu yönüyle yalnızca kantitatif bir artışı ifade eden “büyüme” ve bu büyümenin sürekli kılınarak kalkınma amacını, gelir dağılımı yoluyla gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bunun için bir yandan, yeterli sermaye birikiminin sağlanması gerektiği düşüncesiyle, sınıflar arasındaki gelir farkının artmasının, öte yandan da, gelirden en fazla pay alan sınıfın payının daha da artmasıyla büyümenin motoru olan yatırımları gerçekleştirecek sermayenin oluşmasının yolu olarak görmüşlerdir. Bu nedenle daha önce gelişmiş kapitalist ülkeler, kendilerinden çok daha yoksul, aynı zamanda az gelişmiş ülkelerin de aynı biçimde büyümesini sağlamaya çalışmışlar, gerçekte bu yolla kendilerine doğru bir kaynak transferini sürekli kılma kaygısıyla hareket etmişlerdir.

Bu bakımdan üçüncü dünyadaki büyüme, o ülkelerin ayrıcalıklıların, emperyalist ülkelerin tüketicilerinin ihtiyacını karşılayan bir büyümeden ibarettir. Dolayısıyla gerçek anlamda bir kalkınma söz konusu değildir. Bir ekonomide oldukça yüksek gayrisafi milli hasıla gerçekleşebilir; fakat bu, o toplum çoğunluğunun, insanların çoğunluğunun refah düzeyinin daha iyiye gittiği anlamına gelmeyebilir.¹³³

Orta gelirli ülkelerde de düşük gelirlilerde olduğu gibi, gelir dağılımındaki adaletsizliğin gerçekleştirilmesinin, ülkenin kalkınması için gerekli sermaye birikimini arttırmak amacıyla örtüştüğü söylenebilir. Gerçekte, kalkınma ya da büyüme sağlansa da sağlanmasa da, gelir adaletsizliği, ülkedeki zengin azınlığın yoksul çoğunluğu sömürdüğü gerçeğini ve zenginliklerin artışı ve sürekliliğini, yoksullaşma pahasına sağlandığı gerçeğini değiştirmemektedir. Bu nedenle orta gelirli ülkeler arasındaki gelir düzeyi farklılığı, en zengin kesimle en yoksul kesimler arasındaki uçurum boyutlarındaki adaletsizliği engelleyememektedir.

¹³³ BAŞKAYA, Fikret ; “Gelişmenin Ekonomi Politikası”, *Gelişme Stratejileri*, s:33

Bu durumun önüne geçilmesi, bu farkın makul sayılabilecek boyutlara indirilmesi ancak, yoksullardan yana bir iktisat politikası seçeneğinin uygulanmasıyla olanaklı görünmektedir. Zengin-yoksul gelir makasının daraldığı ülkelerin uyguladıkları programların niteliği bu konuda ipucu verebilir. Kalkınmanın gerçekleştirilmesi amacı altında; kitleleri yoksullaştıracak, yoksul sınıflardan zengin sınıfa ve dolayısıyla, yoksul ülkelere zengin ülkelere kaynak transferini engelleyecek, en azından yavaşlatacak önlemlerin alınması, gelir adaletsizliğinin ve buradan hareketle, gelir yoksulluğunun önüne geçilmesi açısından önem taşımaktadır.

3.1.3. Gelir Dağılımdaki Eşitsizliğin Bir Sonucu Olarak Gelir Yoksulluğunun Yüksek Gelirli Ülkelerdeki Görünümü

Yüksek gelirli ülkeler, kişi başına düşen milli gelirin 9.266 \$¹³⁴ ve daha yukarı olduğu ülkelerin içinde yer aldığı grubu oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında dünyada, 1999 yılındaki KBMG ortalamasının 4.890 \$ olduğu göz önüne alındığında, bu grupta en alt gelir düzeyinde bulunan ülkelerin bile dünya ortalamasının yaklaşık 2 katı bir KBMG düzeyine sahip olduğunun görülmesi, aynı zamanda bu grupta yer alan ülkelerdeki gelir dağılımının yapısı ve diğer gelir gruplarındaki ülkelerle karşılaştırılması açısından da aydınlatıcı olacaktır. Ayrıca, düşük ve orta gelirli ülkelerde gelir dağılımında görülen ülkelerarası dengesizliğin, bu ülkelerde de bulunup bulunmadığının incelenmesi, gelir adaletsizliğinin yapısının teşhis edilmesine yardımcı olacaktır. Buna göre aşağıdaki tablo, bazı yüksek gelirli ülkelerde karşı uçlardaki %10 ve %20'lik gelir grupları arasındaki farkı göstermektedir.

¹³⁴ Bu gelir düzeyi, WDR'nin 2000/2001 yıllık raporundan alınmış olup, yapılan hesaplamalara göre her yıl değişebilmektedir.

**Tablo 54: Bazı Yüksek Gelirli Ülkelerde En Zengin ve En Yoksul
%10 ve %20'lik Kesimin Gelir Karşılaştırması**

Ülkeler	En Yoksul % 20'nin Geliri	En Zengin % 20'nin Geliri	Fark	En Yoksul % 10'un Geliri	En Zengin %10'nin Geliri	Fark
Amerika	5.2	46.4	8.9	1.8	30.5	16.9
Avustralya	5.9	41.3	7	2	25.4	12.7
İsviçre	6.9	40.3	5.8	2.6	25.2	9.7
Portekiz	7.3	43.4	5.9	3.1	28.4	9.5
Fransa	7.2	40.2	5.6	2.8	25.1	9
İspanya	7.5	40.3	5.4	2.8	25.2	9
Kanada	7.5	39.3	5.2	2.8	23.8	8.5
Yunanistan	7.5	40.3	5.4	3	25.3	8.4
Slovenya	8.4	35.4	4.2	3.2	20.7	6.5
İtalya	8.7	36.3	4.1	3.5	21.8	6.2
Danimarka	9.6	34.5	3.6	3.6	20.5	5.7
İsveç	9.6	34.5	3.6	3.7	20.1	5.4
Norveç	9.7	35.8	3.7	4.1	21.8	5.3
Finlandiya	10	35.8	3.6	4.2	21.6	5.1

Kaynak: WDR 2000/20001'den yararlanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Tabloya genel olarak bakıldığında, yüksek gelirli ülkelerde gelir dağılımının diğer gelir gruplarındaki ülkelere göre çok daha adaletli olduğu görülmektedir. Tabloda yer alan ülkelerden ilk ikisi (Amerika –ABD- ve Avustralya) dışında tüm ülkelerde en zengin-en yoksul %10 gelir makası 10 katın altında kalmaktadır. Buna karşın orta ve düşük gelirli ülkelerde bu oranın altında kalan ülke sayısı ise sınırlıdır. Bu durum, zengin, bir başka açıdan bakıldığında genellikle gelişmiş ülkelerde gelirin diğerlerine göre daha adaletli dağıldığını göstermektedir. Yüksek gelirli ülkelerden, bu makasın en açık olduğu Amerika'da bile fark 16.9 misliyen, düşük gelirli ülkeler birincisi Nijerya'da 44.3, orta gelirli ülkeler birincisi Guatemala'da ise 77.7'dir. Yüksek gelirli ülkelerin geneline bakıldığında, gelirin çok

daha adil dağıldığına ilişkin önemli bir örnek ise, dünyada zengin-yoksul %10 makasının en açık olduğu 15 ülke arasında bu gruptan hiçbir ülkenin bulunmamasıdır. Bütün bunlar biraraya geldiğinde, yüksek gelirli ülkelerde gelirin çok daha hakça paylaşıldığı, üstelik bu gelirlerin ortalamasının oldukça üzerinde olduğu bilindiğinde genel olarak, gelir yoksulluğunun önemli olmadığı söylenebilir.

Ancak, “yüksek gelirli ülkelerin tümü için bu durum geçerli midir” sorusuna doğru bir yanıt verilebilmesi, öte yandan çalışmamızda, gelir dağılımındaki eşitsizliğin analizinin daha sağlıklı yapılabilmesi ve eşitsizliğe yol açan temel nedenin doğru bir tespiti için, bazı ülkeleri ayrıca ele almakta yarar görülmektedir. Yüksek gelirli ülkeler grubunda, gelirini en kötü dağıtan ülkeler ABD ve Avustralya’dır. Ancak ABD, burada, ayrıca incelenmesi gereken özel bir durumdadır. Bu gerekliliği doğuran ilk neden, ABD’nin yüksek gelirli ülkeler grubunda gelirini en adaletsiz dağıtan ve bu bakımdan, bulunduğu gruptaki ülkelerle arasında, oldukça önemli farklılıklar görülen bir ülke olmasıdır. Diğer gruptaki ülkelerle kıyaslandığında bile ABD’deki gelir dağılımının oldukça eşitsiz olduğu ortaya çıkmaktadır. ABD’nin ayrıca üzerinde durulmasını gerektiren ikinci ve daha önemli nedeni ise, bu ülkenin gerek ekonomik, gerekse siyasal açıdan tüm dünyanın lideri konumunda bulunması ve kapitalist ekonominin en gelişmiş biçiminin bu ülkede varolduğu genel kanısından dolayı kapitalizmin merkezi sayılmasıdır.

Bu nedenlerle ABD’deki gelir eşitsizliği ve yoksulluk yapılarıyla başta İskandinav ülkeleri olmak üzere diğer Avrupa ülkelerindeki yoksulluk yapıları arasında farklılıklar söz konusudur. Bu farkın temeli Avrupa’da demokrasiye geçişte temel sıçrama tahtası olan Aydınlanma Devrimi’nin ABD’de yaşanmamış olmasında kaynaklanmaktadır. Köklü bir demokrasi geleneği bulunan çoğu Avrupa ülkesinde, “sosyal devlet” ilkesi gereğince uzun yıllar yoksulların durumlarının kötüye gitmesini engelleyici ekonomi politikaları uygulanmıştır. Buna karşın ABD’de demokrasi eksik bir biçimde, kamu yararından çok bireysel özgürlüklerin kullanılması olarak algılandığı ve özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra ABD’nin yoksul ülkelere bakışı, kendi yoksul yurttaşlarına bakışıyla paralellik gösterdiği için, gelir dağılımında en altta yer alan gruplar, Amerikan ekonomisinde öncelikli konular arasında yer almamıştır. Bunda, ABD’deki yoksul kesimin büyük çoğunluğunu zencilerin oluşturması unsuru etkili olmuştur. Bu bakımdan Amerikan kapitalizmi, kölelik devrinden bu yana yıllar boyu ırkçılıkla elele yürümüş, bu bakış

açısı diğer ülkelerle olan ilişkilerinde de belirleyici olduğundan gelir zenginliğini ve genel olarak tüm ekonomisini bu taban üzerinde yükseltmiştir.

Yüksek gelirli ülkeler grubu içinde gelir dağılımındaki eşitsizliğin, diğer ülkelerle kıyaslandığında daha az olduğu görülmekle birlikte, daha yakından incelendiğinde, gruptaki ülkelerin kendi aralarında önemli farklılıklar olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin, gelir dağılımının görece en adil olduğu ülkeler İskandinav ülkeleridir, ki, Finlandiya’da 5.1 kat olan en zengin-en yoksul %10’un gelir farkı, Avustralya’da 12.7, ABD’de 16.9 misline kadar çıkmaktadır. Bu durum ABD’deki söz konusu kesimler arasındaki gelir farkının Finlandiya’ya göre 3 mislinden fazla olduğunu ortaya koymaktadır ki, dünyanın en “gelişmiş” ülkesi sayılan ABD’deki gelir eşitsizliğinin oldukça yüksek olduğunu göstermekle kalmamakta, aynı zamanda kapitalist gelişme kavramının ne pahasına gerçekleştiğini, dolayısıyla bizatihi “gelişme” kavramının kendisinin sorgulanması gerektiğini düşündürmektedir.

Öte yandan gelirin çok daha adaletli dağıldığı ülkeler açısından ele alındığında; Finlandiya’da en yoksul %20’nin, gelirin %10’unu, en yoksul %10’un ise gelirin % 4.2’sini elde etmesi, diğer İskandinav ülkelerinde de benzer gelir dağılımının gerçekleşmesi, toplumsal hasılanın, üretimi gerçekleştiren sınıflar arasında oldukça adaletli biçimde dağıldığına işaret etmektedir. İskandinav ülkelerinin yanısıra, gelirin görece hakça dağıldığı ülkeler, uzun yıllar boyunca sol/sosyal demokrat politikaları izleyen hükümetlerin görev yaptığı ülkelerdir. Tabanını ağırlıklı olarak çalışanların oluşturduğu sol partilerin, siyasal meşruiyetlerini sağlayan kitlelere yakın, emek ağırlıklı gelir dağılımı politikaları izledikleri sürece, bu ülkelerde hem yoksulluktan kaynaklanan muhalefet hareketlerinin oluşması kendiliğinden önlenmiş olmakta, hem de demokrasinin kökleşmesine ve güçlenmesine katkıda bulunmaktadır.

Yüksek gelirli ülkeler içinde eşitsiz gelir dağılımının ve buna bağlı olarak da gelir yoksulluğunun en fazla yaşandığı yer olan ABD’de durum, diğer ülkelerden oldukça farklıdır. KBMG bakımından 30.600 \$ ile dünyada 5. sırada yer alan bu ülke, toplam GSMH bakımından 8.351 milyar \$ ile ilk sırada yer almaktadır. Dünyanın en zengin ülkesi olmasına karşın gelir dağılımındaki eşitsizlik oranları, çoğu orta gelirli, hatta düşük gelirli ülkelerin bile gerisinde kaldığını göstermektedir. Dünya toplam gayrisafi hasılasının 29.232 milyar \$ olduğu düşünüldüğünde, tüm dünya gelirin yaklaşık 1/3’ünün ABD’nin elinde olduğunu göstermektedir. Öte

yandan, ABD'deki en zengin %10, milli gelirin %30.5'ine, en zengin %20 ise milli gelirin yaklaşık yarısı olan %46.4'üne sahip durumdadır. ABD'nin dünya geliri üzerindeki egemenliği şöyle bir kıyaslamada daha iyi ortaya çıkmaktadır: Yalnızca ABD'deki en zengin %20'lik nüfus dünya gelirinin 1/8'ine sahip durumdadır. Bir başka ifadeyle, dünya nüfusunun ABD'de yaşayan en zengin yalnızca % 0.9'u(binde dokuz) dünya gelirinden %13.2 pay almaktadır.

En zengin %10'luk kesimin milli gelirden aldığı pay bakımından Amerika, tüm yüksek gelirli ülkelerle, aralarında Kore, Litvanya ve Bulgaristan'ın da bulunduğu orta gelirli ülkelerden, ayrıca Moldova, Vietnam, Pakistan gibi düşük gelirli ülkelerden daha kötü bir görünüm sunmaktadır. Bu ülkede en yoksul %20'lik kesim milli gelirden yalnızca %5.2 pay almaktadır ki, bu oran da ABD'nin yüksek gelirli ülkeler içinde yine en kötü durumda olduğunu göstermektedir. En yoksul %10 ise gelirden yalnızca %1.8 oranında paya sahip olabilmektedir. %10'luk nüfus ve GSMH'dan hareketle; ABD'deki yaklaşık 27 milyon kişinin yıllık ortalama 555 \$ bir gelir ile yaşamını sürdürmek zorunda kaldığı sonucuna ulaşılır ki, dünyanın en zengin ülkesinde yoksulluğun bu boyutlara ulaşması, çok daha yoksul diğer ülkeler ve hatta Afrika ve Asya kıtasının büyük bölümlerinde yaşanan açlık ve yoksullukla birlikte düşünüldüğünde, dünyanın önündeki en önemli sorundur. Ancak, bu sorunun boyutlarıyla dünya ekonomisini tehdit eder hale gelmesinde bugüne değin, yoksulluğu gözardı eden politikalar, bu politikaları uygulayanlar ve en önemlisi bu politikayı doğuran ideoloji başlıca sorumludur. Yoksulluğun önlenmesi bu ideolojinin mahkum edilmesiyle olanaklıdır.

3.2 DÜNYA GELİRİNİN ÜLKELERARASI DAĞILIMI VE EŞİTSİZLİĞİN BOYUTLARI

Dünyada üretilen mal ve hizmetlerin karşılığı olan maddi üretimin parasal ederinin hangi ülkelerde yoğunlaştığını ve bu gelirin paylaşım süreçlerini bilmek, gelir yoksulluğunun önlenmesinin yanı sıra, bu geliri arttırmanın nasıl mümkün olacağına ilişkin görüşlerin oluşmasına da yardımcı olacaktır. Dünyada gelir dağılımında yaşanan adaletsizliğin giderek büyüdüğü ve ülkeler bazında orta sınıfın gelirden aldığı payın azalarak, “zengin” ve “yoksul” sınıfların giderek keskin bir şekilde belirlenme süreci yaşandığı yukarıdaki bölümde

anlatılmıştı. Ülkeler içinde sınıflar arasında yaşanan bu ayrıma paralel olarak, ülkelerarasında da benzer kutuplaşmanın yaşandığı bir süreç işlemektedir. Daha önceki yıllarda ağırlıklı olarak gelişmiş-gelişmekte olan-az gelişmiş sınıflaması yapılırken, neo-liberal politikaların ağırlık kazandığı ve bu nedenle yoksulluğun giderek tırmandığı özellikle son 20 yıl sonunda, bu gün varılan noktada, dünyadaki ülkelerin “zengin-yoksul” ya da “kuzey-güney” olarak sınıflandırılması giderek yaygın bir hal almıştır. Güney, yoksulluğun giderek arttığı bölgeyi, Kuzey ise, zengin ülkeleri işaret etmektedir. Bu iki grup ülke arasındaki zenginlik farkı kapanmayacak gibi görünmenin ötesinde sürekli artmaktadır. Dünyada ülkelerarası gelir yoksulluğunun çeşitli boyutlarıyla ele alınması, gelir uçurumunun derinliği ve oluşma nedenleri hakkında bilgilendirici olacaktır.

3.2.1. Dünya Gelirinin Ülkelerarası Dağılımı

1999 yılı verilerine göre 29.232 milyar \$ olan tüm dünya gelirinin 22.921 milyar \$'ı yüksek gelirli ülkelerde toplanmaktadır ki, bu tüm gelirin %78.5'ini oluşturmaktadır. Orta gelirli ülkelerde bu rakam 6.310 milyar \$ dır ve tüm gelirin yalnızca %18.2'sini oluşturmaktadır. Düşük gelirli ülkeler ise tüm dünya gelirinin %3.3'üne karşılık gelen 987 milyar \$dır. Yalnızca bu rakamlar, dünya gelirinin tamamına yakınının zengin ülkelerin elinde bulunduğunu göstermektedir. Bu saptamaya nüfus ögesi eklendiğinde, dünya ekonomisini elinde bulunduran azınlığın, çoğunluk üzerinde gerçek bir egemenlik sahibi olduğu ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki tablo, nüfus-gelir ve ülke grupları dikkate alındığında ortaya çıkan bu durumu göstermektedir.

Tablo 55 : Dünya Gelirinin Nüfus ve Ülke Gruplarına Göre Paylaşımı

Ülke Grupları	Nüfus (Milyon kişi)	Nüfus Yüzdesi (%)	Gelir (Milyar \$)	Gelir Yüzdesi (%)
Düşük Gelirli	2,417	40.5	987	3.4
Orta Gelirli	2,667	44.6	5,323	18.2
Yüksek Gelirli	891	14.9	22,921	78.4
Dünya	5,975	100	29,232	100

Kaynak: WDR, 2000/20001, s:275

Grafik 12: Dünya Gelirinin Nüfus ve Ülke Gruplarına Göre Paylaşımı

Bu duruma göre, dünya gelirinin %78.4'ünü, %14.9 elinde bulundururken, gelirin %3.4'üne %40.5 nüfus sahiptir. Orta gelirli ülkeler dünya nüfusunun yarıya yakınına %44.6'sını oluştururken gelirden yalnızca %18.2 pay almaktadır. Bu rakamlar gelir uçurumuna ilişkin şu gerçeği de ortaya çıkarmaktadır: Dünyada düşük gelirli ülkelerde yaşayan 2.417 milyon kişi yılda ortalama 408 \$ ile yaşarken, orta gelirli ülkelerdeki 2.667 kişi 1996 \$ ile yaşamını sürdürmektedir. Buna karşılık yüksek gelirli ülkelerdeki 891 milyon kişi ise ortalama 25.725 \$ ile yaşamaktadırlar.

Düşük ve orta gelirli ülkeler birlikte değerlendirildiğinde ise gelir farklarının “zengin-yoksul” olarak belirginleşmesi daha kolay anlaşılmaktadır. Yukarıdaki gelir durumları göz önüne alındığında bu iki gruptaki ülkeler topluca “yoksul” ülkeler olarak değerlendirilecektir. Bu ülkelerde yaşayan toplam 5.084 milyon kişi dünya nüfusunun %85.1'ini oluşturmasına karşın, toplam dünya gelirinden ancak %21.6 oranında pay almaktadır. Yüksek gelir sahibi ülkelerdeki %14.9 oranındaki nüfus ise gelirin %78.4'üne sahiptir. Düşük ve orta gelirli ülkelerdeki 5.084 milyar kişiden oluşan yoksullar kişi başına ortalama 1.241 \$ ile yetinirken 891 milyon kişinin temsil ettiği zenginler 25.725 \$ gelire sahiptirler. Buna göre %85.1 oranındaki yoksulların sayısı zenginlerden yaklaşık 6 misli fazla iken, ortalama gelirleri zenginlerin ancak 1/21'i kadardır. Bu durum, ülkelerin gelirlerine

göre sınıflandırılmalarında kesin bir biçimde zengin-yoksul ayrımının yapılmasına haklılık kazandırmaktadır.

Ancak zengin-yoksul ya da kuzey-güney olarak tanımlanan ayrımın daha net ortaya konması ve yoksullara düşen gelirin düzeyi başka ölçütlerle de ortaya konmaktadır.

3.2.2. Yoksulluk Sınırındaki Nüfusa Bağlı Olarak Dünyadaki Gelir Yoksulluğu

Dünya Bankası tarafından hazırlanan raporlardaki yoksulluk sınırlarının göreceliliği bir yana bırakılırsa, gelir yoksulluğunun boyutları ve dünyada yoksulluk içinde yaşayan insanların sayısı hakkında bir fikir verebilmesi nedeniyle, sözü edilen kurum tarafından saptanan günde 1 \$ ve 2 \$'ın altında gelire yaşamını sürdürenlerin, düşük ve orta gelirli olarak tanımlanan ve tarafımızdan bir bütün olarak “yoksul ülkeler” olarak değerlendirilen bazı ülkelerdeki görünümüne bakmak gerekmektedir. Dünya Bankası'nın raporuna göre tüm verilerin elde edilebildiği ülkelerdeki nüfus miktarları, yoksulluğun, yoksul ülkelerin içinden çıkamayacak gibi göründükleri bir olgu olduğu kanısı uyandırmaktadır.

Tablo 56: Bazı Ülkelerde Yoksulluk Sınırı Altındaki Nüfus

Ülkeler	Araştırma Yılı	Ulusal Yoksulluk Sınırı Altındaki Nüfus (%)	Araştırma Yılı	Günde 1 \$'ın Altında Gelir Sahibi Nüfus (%)	Günde 2 \$'ın Altında Gelir Sahibi Nüfus (%)
Cezayir	1995	22.6	1995	2	15.1
Bangladeş	1995-96	35.6	1996	29.1	77.8
Beyaz Rusya	1995	22.5	1998	2	2
Brezilya	1990	17.4	1997	5.1	17.4
Şili	1992	21.6	1994	4.2	20.3
Çin	1996	6	1998	18.5	53.7
Kolombiya	1991	16.9	1996	11	28.7
Ekvator	1994	35	1995	20.2	52.3
Mısır	1995-96	22.9	1995	3.1	52.7
El Salvador	1992	48.3	1996	25.3	51.9
Guatemala	1989	57.9	1989	39.8	64.3
Honduras	1992	50	1996	40.5	68.8
Macaristan	1989	1.6	1993	2	4
Hindistan	1992	40.9	1997	44.2	86.2
Endonezya	1996	11.3	1999	15.2	66.1
Kenya	1992	42	1994	26.5	62.3
Meksika	1988	10.1	1995	17.9	42.5
Nijerya	1985	43	1997	70.2	90.8
Pakistan	1991	34	1996	31	84.7
Polonya	1993	23.8	1993	5.4	10.5
Rusya	1994	30.9	1998	7.1	25.1
Ukrayna	1995	31.7	1996	2	23.7
Zambia	1991	68	1996	72.6	91.7

Kaynak: WDR 2000/2001, s:280-281

Dünyadaki gelir yoksulluğunun hangi ülkelerde yoksul kesimleri ne derece kuşattığı yukarıdaki tablodan daha iyi anlaşılmaktadır. Ulusal yoksulluk sınırı altındaki nüfus ölçüt alındığında, Çin ve Macaristan dışındaki diğer ülkelerde nüfusun önemli bir bölümünün yoksulluk içinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Tabloda yer alan çoğu ülkede kendi yoksulluk sınırlarının altında kalan nüfus, %20-30'ların üzerindedir. Hatta bu oran, El Salvador'da %48.3, Guatemala'da % 57.9, Honduras'ta %50, Hindistan'da %40.9, Kenya'da %42, Nijerya'da % 43, Zambia'da %68 gibi çok geniş nüfusu kapsamaktadır. Bu ülkeler aynı zamanda toplam dünya nüfusu bakımından yüksek orana sahip ülkeler topluluğunu oluşturmaktadır. Ülkelerarası yoksulluğun bir kısır döngü haline geldiği, bu durumdan etkilenen çoğu ülkenin onyıllardan beri ekonomik koşullarının değişmediği, bu döngüden kurtulabilen ülke sayısının çok sınırlı olmasından da anlaşılmaktadır.

Gelir yoksulluğunun bir başka ölçütü olarak günde 1 \$ ve 2 \$'ın altında gelir sahibi nüfus oranına bakıldığında, durumun çok daha vahim olduğu ortaya çıkmaktadır. Tablodaki ülkelerden Cezayir, Beyaz Rusya, Macaristan ve Ukrayna dışındaki ülkelerde, günde 1 \$'dan daha az gelirle yaşamak zorunda olan nüfus oranı %10'ların üzerine çıkmakta, çoğu ülkede ise bu, azımsanmayacak oranda geniş kitleyi kapsamaktadır. Zambia'da %72.6, Nijerya'da % 70.2, Hindistan'da % 44.2 oranındaki nüfusun geçinmek zorunda olduğu gelir düzeyi günde 1\$'ın altındadır. Öte yandan, bundan daha vahim olarak günde 2 \$ ölçüt alındığında, Beyaz Rusya ve Macaristan dışındaki tüm ülkelerde insanların yoksulluk içinde yaşadığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu duruma göre, tablodaki ülkelerin yarısından çoğunda nüfusun büyük bölümü yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır.

Yukarıdaki tabloda çoğu ülke için gelir yoksulluğu ölçütlerine göre yoksulluğun kapsadığı nüfus arasında paralellik bulunsa da, aykırı gibi görünen bir durum birkaç ülkede göze çarpmaktadır. O da şudur: 1 \$'lık ölçüte baz alındığında, gelir yoksulluğu görece iyi durumda olan Cezayir, Beyaz Rusya, Mısır, Ukrayna gibi ülkeler ulusal yoksulluk sınırı altında kalan nüfus kriteri açısından incelendiğinde, yüksek sayılabilecek oranda nüfusun yoksul olduğu görülmektedir. Ya da tersine, ulusal yoksulluk sınırı altında % 6 gibi görece küçük bir nüfusu bulunan Çin, 1\$'lık ölçütte bile % 18.5, 2 \$'lık ölçütte ise %53.7 yoksul nüfusa sahip görülmektedir. Bu durum şu gerçeği bir kez daha vurgulamaktadır: Düşük ya da orta gelirli ülkelerin çoğu ulusal ya da uluslar arası ölçütlere göre mutlaka önemli

oranda yoksul nüfusa sahiptirler. Bu ölçütlerden birine göre görece iyi durumda olmaları, onları yoksulluk gerçeğinden koparamamaktadır.

Yukarıdaki tespitlerden bazı sonuçlara ulaşmak mümkündür,. Öncelikle, gelir yoksulluğu hangi ölçüt bakımından incelenirse incelensin, düşük ve orta gelirli ülkelerde önemli oranda nüfusu vurmaktadır. Burada, görece iyi durumda olanlar, genellikle Sovyetik ülkelerdir. Bu durum, yoksulluğun gelir dağılımında olduğu gibi, uygulanacak ekonomik politikalarla azaltılabilesinin/iyileştirilebilmesinin mümkün olduğuna işaret etmektedir. Bu görüşü kısmen destekleyen bir başka unsur, araştırma yıllarına bakıldığında göze çarpmaktadır. Uluslar arası yoksulluk sınırı ölçütlerine ilişkin araştırma yılı 1993,1994 gibi görece eski yıllara ait ülkelerde; örneğin, Macaristan, Polonya, Şili gibi ülkelerde, gelir yoksulluğunun günümüzde daha fazla kişiyi kapsadığını söylemek mümkündür. Bu ülkeler, eski ekonomik sistemlerinden sonra uygulamaya çalıştıkları ya da daha yoğun biçimde uyguladıkları neo-liberal ekonomi politikaları sonucu yoksulluk sorununu arka plana itmişler, böylece ülkelerinde çok daha fazla sayıda yurttaşlarını yoksulluk gerçeğiyle yüz yüze bırakmışlardır.

Ekonomik politikaların dayanağını oluşturan ekonomik sistemlerin, gelir dağılımı ve yoksulluk sorununa bakış açıları ve politika öncelikleri, ülkelerin yoksul insanların içinde bulundukları koşulların yıllar içinde nasıl ağırlaştığına ve bu sorunun giderek daha çok kişiyi kapsadığına bakılarak anlaşılmaktadır.

3.3. TÜRKİYE'DE GELİR YOKSULLUĞU VE TÜRRLERİNE GÖRE ANALİZİ

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de oldukça adaletsiz bir görünüm sunan gelir dağılımı ve bu adaletsizliğin bir sonucu olarak gelir yoksulluğunun vardığı boyutlar, II. Bölümde çeşitli açılardan incelenmişti. Bu boyutlar, zengin-yoksul ülkeler/kişiler/sınıflar/bölgeler arasında giderek büyüyen bir uçuruma dönüşmekte ve bu nedenle, gerekli önlemler alınmadığı takdirde sorun, giderek içinden çıkılmaz bir duruma doğru evrilmektedir.

Türkiye’deki gelir yoksulluğunun çeşitli açılardan vardığı boyutların değerlendirilmesi, yoksulluğun koşullarının sağlıklı biçimde saptanıp, doğru çözümler üretilmesi bakımından önem taşımaktadır.

3.3.1. Türkiye’deki Gelir Yoksulluğunun Bölgesel Açıdan Analizi

Türkiye’deki gelir yoksulluğunun yapısı incelenirken, gelirin üretim faktörlerine göre nasıl dağıldığı kadar, bu gelirin bölgeler ya da iller düzeyindeki yapısı da önem taşımaktadır. Çünkü gelir yoksulluğunun bölgesel düzeyde analiziyle, ülkenin çeşitli yörelerinde yaşayan insanların refah düzeylerinin birbirinden ne kadar farklı olduğunun nedenleri anlaşılmakla kalmaz, yoksulluğu ve farklılıkları giderici bölgesel kalkınma politikalarının oluşturulmasına da yardımcı olur. Bölgesel dengesizliğin ulaştığı boyutlar işsizlik, iç göç, çarpık kentleşme gibi ekonomi tabanlı sorunları olduğu kadar, demokratikleşme ve bir bölüm yurttaşların marjinalleşmesi/dışlanması gibi sosyal sorunları da doğurmaktadır.

Bölgeler arasındaki gelir eşitsizliklerinin artması, Türkiye’nin üretim, istihdam ve tüketiminin belirli bölgelerde yığılmasına, giderek 2-3 bölgeden oluşan bir ülke görüntüsü almasına neden olmaktadır. “.... küreselleşme oyununun kurallarına, objektif ve/veya sübjektif koşulları uymayan, bu kurallara ayak uyduramayan, gelişme odaklarıyla ilişki kurup geliştiremeyen bölgeler gelişimin dışında kalıyor. Gelişemeyen bölgenin işgücü, birikmiş serveti gelişme şansı olan bölgelere göç edince de “dışlanmış bölge” iyice yoksullaşıp, ıssızlaşıyor.”¹³⁵ Özellikle sanayileşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte, çoğu iktisadi faaliyetin, sermayenin odaklandığı yöre olan İstanbul-Kocaeli-Bursa merkezli, Marmara bölgesi ağırlıklı üretim bölgesinde yoğunlaşması, uzun yıllardır bilinçli bir tercihle seçilen Marmara-Ege bölgelerindeki gelir zenginliğinin pekişmesine yol açmıştır. Bu seçimin yapılmasında, karar alma merkezi durumunda bulunan devlet ve sermayenin yönlendirmeleri etkili olmuştur.

Cumhuriyetin kurulmasıyla başlayan sermaye birikiminin oluşturulması sürecine, 1950’lerden sonra uygulanan politikalarla hız verilmiş, ancak bu politikalar, olumsuz etkilerinin günümüzde çok daha belirgin biçimde ortaya

¹³⁵ SÖNMEZ, Mustafa; *Bölgesel Eşitsizlik*, s:56

çıkan şekliyle bir bölüm insanın/bölgenin/sektörün aleyhine olmak üzere gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle, özellikle 1980'lerle birlikte tüm dünyada yaygınlaşmaya başlayan neo-liberal ekonomi politikalarının Türkiye'deki yansımaları sınıflar/bölgelerarası gelir aktarımı politikalarına hız kazandırmasıyla sonuçlanmıştır.

Sermayenin Cumhuriyet döneminden beri süregelen yatırım alışkanlığı, üretimin yine aynı bölge çevresinde yoğunlaşmasına, yeni yatırımların da başka alternatif yokmuşçasına Marmara-Ege bölgelerinde yapılmasına yol açmıştır. Bunda en büyük etken, gelirin çok büyük bölümünün bu bölgelerde elde edilmesi, dolayısıyla tüketimin de bu bölgelerde yoğunlaşması nedeniyle, yatırım bölgelerinin pazara olabildiğince gerektiği tercihten kaynaklanmaktadır. Sermaye, yalnızca kar ve karın maksimizasyonu kaygısıyla hareket ettiğinden, bölgesel gelir farklılıklarının yaratacağı olumsuz sonuçlarla öncelikli olarak ilgilenmemiş, dahası karını en yüksek düzeyde gerçekleştirmek için kendine en uygun yatırım bölgesini kabul ettirmek için karar alıcılara baskı uygulamıştır. Üretimin, uzun yıllar boyunca aynı yörelerde yoğunlaşması, tüketimin-gelirin ve çoğu iktisadi faaliyetin de bu bölgelerde gerçekleşmesi gibi kısır bir döngüye yol açmıştır.

Uygulanan bu politikalar, özellikle Marmara Bölgesi ve bu bölge içindeki İstanbul-Bursa-Kocaeli ağırlıklı yörenin, Türkiye ekonomisi içinde giderek büyüyen bir gelir payına sahip olduğunu, buna karşılık Karadeniz Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz bölgelerinin adeta göstermelik geliri aldığını, İç Anadolu ve Ege bölgelerinin ise “ara bölge” niteliği taşıdığını göstermektedir. Kaldı ki bu bölgelerde bile yalnızca birkaç kentte yoğunlaşan üretim, diğer kentlerin gelir yoksulluğu içinde yaşadığını göstermektedir. Örneğin, Marmara bölgesinde tüm Türkiye nüfusunun %26.6'sı yaşamasına karşın, gelirin %38.7'sini aldığı vurgulanmıştı. Öte yandan İstanbul, tek başına, tüm bölgenin %71'ine eşdeğer gelire sahiptir. Ancak üretim-gelir dengesine göre kıyaslandığında, İstanbul'un Türkiye üretimine katkısı %21.3 iken gelirin %27.5'ini kullanmaktadır. Benzer şekilde İzmir, tek başına Ege Bölgesindeki gelirin ¼'ünden fazlasını, %27'sini almaktadır. Ankara ise bu konuda en büyük paya sahip görünmektedir. Bu il, İç Anadolu Bölgesindeki gelirin %38'ine sahiptir.¹³⁶

¹³⁶ SÖNMEZ, Mustafa; *Bölgesel Eşitsizlik*, s:14

Bölgesel gelir farklılıklarının giderek kutuplaştığı Türkiye’de, milli gelirin yarısının 6 ilde toplandığı görülmektedir. Sırasıyla İstanbul, İzmir, Ankara, Kocaeli, Bursa ve Adana’da yoğunlaşan gelir, Türkiye’de bölgesel hegemonyanın ötesinde, il bazında gelir hegemonyası olduğunu göstermektedir. Kent ve/veya sınırlı bir bölge odaklı kalkınma politikalarının yıllardır uygulanması, sermayenin mekan kaynaklı üretimin verimliliğini sağlamak gerekçesiyle, gerçekte tüketim merkezlerine ve pazara yakınlık unsurlarının etkisiyle, üretimi belli bölgelere yığması, bölgesel dengesizliklerin ve gelir farklılıklarının başlıca nedenidir. Piyasa ekonomisinin uygulama aracı olduğu ve ideolojik temellerinin dayandığı ekonomik liberalizm, bölgesel dengesizliği gidermemekte, aksine sermaye birikimini hızlandırmak ve maksimum karı elde etmek amacıyla giderek derinleştirmektedir. Türkiye’deki durum, Marmara-Ege bölgesinin hem üretimi yapıp, hem de geliri paylaştığını göstermektedir. Böylece diğer bölge/kentler dışlanarak, diğer bölgelerdeki tüm işgücü, iş potansiyeli ve olduğu kadarıyla biriken servet, daha önceden belirlenmiş “çekim alanları”na kaymaktadır. Sonuç olarak, zengin bölge/kent daha zenginleşmekte, yoksul ise giderek daha çok yoksullaşmaktadır.

3.3.2. Gelir Yoksulluğunun Gelir Grupları Açısından Analizi

Türkiye’nin milli geliri %20’lik gelir gruplarına göre incelendiğinde, en zengin-en yoksul gruplar arasındaki gelir farkının gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında çok yüksek kalması, gelir gruplarının daha alt gruplara ayrıştırılarak incelenmesi gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Çünkü, çok sınırlı sayıda kişinin gelirlerin ne kadarına sahip olduğunun bilinmesi, gelir dağılımındaki adaletsizliğin iyileştirilmesinin yanı sıra, bu görünüme yol açan politikaların ve ekonomideki diğer önemli sorunlarla yoksulluk arasındaki ilişkinin de açığa çıkarılmasında yardımcı olacaktır.

Tablo 15 ve 16’ya göre, Türkiye’deki son resmi gelir dağılımı sonuçları, %20’lik en zengin gruptakilerin en yoksul gruptakilerden 11.3 misli daha fazla gelire sahip olduklarını göstermektedir. %10’luk grupta ise en zengin-en yoksul farkı 22.1 mislidir ki, %20’lik en zengin grubun toplam Türkiye gelirinin yarısından fazlası olan %54.88’e, en zengin %10’luk grubun ise toplam gelirin %40.5’ine sahip olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

%10'luk ve % 5'lik gruplar söz konusu olduğunda gelirin hangi ellerde toplandığı ve yıllar içindeki değişimini izleyerek daha net sonuçlar çıkarmak mümkündür. Ayrıntılı analize imkan vermesi nedeniyle %5'lik gelir grubunun son iki gelir dağılımı sonuçlarına göre gelir paylarına bakıldığında;

Tablo 57: 1987 ve 1994 Gelir Dağılımı Sonuçlarına Göre %5'lik Gelir Grubundaki Gelir Değişimleri

Gelir Grupları	1987 Gelirden Aldığı Pay (%)	1994 Gelirden Aldığı Pay (%)
Birinci Yüzde 5	0.70	0.69
İkinci Yüzde 5	1.24	1.15
Üçüncü Yüzde 5	1.53	1.40
Dördüncü Yüzde 5	1.76	1.62
Beşinci Yüzde 5	2.01	1.83
Altıncı Yüzde 5	2.28	2.04
Yedinci Yüzde 5	2.53	2.26
Sekizinci Yüzde 5	2.79	2.49
Dokuzuncu Yüzde 5	3.06	2.74
Onuncu Yüzde 5	3.33	2.99
Onbirinci Yüzde 5	3.66	3.28
Onikinci Yüzde 5	4.02	3.59
Onüçüncü Yüzde 5	4.43	3.97
Ondördüncü Yüzde 5	4.93	4.43
Onbeşinci Yüzde 5	5.52	4.97
Onaltıncı Yüzde 5	6.28	5.65
Onyedinci Yüzde 5	7.25	6.53
Onsekizinci Yüzde 5	8.66	7.84
Ondokuzuncu Yüzde 5	11.01	10.17
Yirminci Yüzde 5	23.01	30.34

Kaynak: 1994 ve 1987 Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, DİE

%5'lik gruplara göre yapılan tablo, gelirin en zenginlerin elinde toplandığına vurgu yapmaktadır. Türkiye'nin en zengin %5'i gelirin neredeyse 1/3'üne sahip görünmektedir. Öte yandan, Türkiye için daha da vahim olan sonuç, son iki gelir dağılımı sonuçları karşılaştırıldığında ortaya çıkmaktadır. Yalnızca iki %5'lik gruplar dışında diğer tüm grupların gelirden aldığı pay son gelir dağılımı araştırmasında , bir öncekine göre düşmüştür. Buna karşılık 18. %5'lik grubun payı biraz artmıştır ki, bu en zengin 3. %5'lik grubu oluşturmaktadır. Diğer tüm grupların gelirleri azalırken, en zengin %5'lik grubun payı ise olağanüstü derecede artmıştır. Üstelik bu artış 7 yıl gibi çok kısa bir sürede gerçekleşmiştir.

1987'de en zengin %5'in gelirden aldığı pay %23.01 iken, 1994 araştırmasına göre bu pay %30.34'e çıkmıştır. Ülkenin toplam milli gelirinin bir avuç azınlığın elinde toplandığını, en zengin olarak tanımlanan bu kesimin gerçekte “zenginliği” nasıl ve hangi yollarla edindiğini ortaya çıkarmak için bazı kıyaslamalar daha yapılması gerekmektedir. 1987 gelir dağılımı araştırmasına göre en zengin %5'lik grubun milli gelirden aldığı pay, en yoksul 10. ve 11. %5'lik gruba karşılık gelirken, 1994 yılındaki araştırmada en zengin %5'in elde ettiği %30.34'lük geliri en yoksul 13 adet %5'lik grup elde edebilmektedir. Bir başka ifadeyle, 13 grubun elde ettiği toplam geliri en zengin grup tek başına almaktadır. Bu durum, Türkiye'nin yarısından çoğunun %65'lik nüfusun elde edebildiği gelire, %5'i oluşturan bir azınlığın tek başına sahip olduğunu göstermektedir ki, Türkiye'de gelir yoksulluğunun nereden kaynaklandığına ve bu yoksulluğun kimlerin zenginliğini sağladığını açıklamaktadır.

Türkiye'de yalnızca bireysel gelir dağılımının değil, bölgesel dağılımın da düzelmesi gerekirken giderek bozulması, ülkeyi geliştirmekte olan ülkeler arasında en kötü gelir dağılımına sahip ülkeler içinde başlarda yer almasına yol açan bir konuma itmiştir. Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi, ülkede ancak 16. ve 20. %5'lik grup, gelirden nüfusları oranında pay almakta, diğer 15 %5'lik grup ise %5'in altında bir gelire sahip olabilmektedir. Kıyaslama açısından bir örnek olması nedeniyle, örneğin ilk 5 grup, ki Türkiye'nin ¼'ünü oluşturmaktadır, gelirden ancak %6.7 oranında pay alabilmektedir. Gelir yoksulluğunun bu derece acımasız ve boyutlarının kökleşmiş görüntüler sunması, Türkiye'deki gelir dağılımının kökenlerini, dolayısıyla servet dağılımının da incelenmesini ve son iki gelir dağılımı araştırmasında zenginin daha zengin, yoksulun daha yoksul olmasına yol açan politikaların da bu görünümdeki payını araştırmayı gerektirmektedir.

Türkiye ekonomisinde önemli bir dönüm noktası sayılan 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarıyla başlayan sürecin uygulanmasını ve siyasal alanda tamamlanmasını sağlayan 12 eylül 1980 askeri darbesinin ülkenin gelir dağılımı ve yoksulluk üzerindeki derinleştirici etkisinin, gerçekte bu tür politikaların dünya üzerindeki benzer uygulamalarında da benzer sonuçlara yol açtığına hatırlanması gerekir. Dünya üzerinde birbirine yakın zamanlarda başlayan süreçte, özellikle bazı politikaların uygulanmasıyla, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde halkların yoksulluğu ve kamu yararının göz ardı edilmesi ön plana çıkmıştır.

ABD’de Reagan, İngiltere’de Thatcher ve Türkiye’de Özal dönemlerinde uygulanan ekonomik politikalar, ülkelerin yapıları farklı da olsa, benzer sonuçlara yol açmıştır. Bu üç ülke, özellikle uyguladıkları neo-liberal politikalarla, “kamu çıkarı-kamu yararı” diye bir şey kabul etmemiş, “nasıl olsa tüketilir, o halde üretelim” mantığıyla arz yanlısı politikalar uygulamış, dolayısıyla planlamaya sıcak bakmamış, sermaye birikimini en kolay işçilik maliyetlerinin düşürülmesiyle sağlanabileceğine inanıp bu yönde hareket etmiş, sermaye kesimine yoğun destek verip her türlü kolaylığı sağladıkları halde, işçi sınıfını görmezden gelmişlerdir.

Bilinçle tercih edilen bu politikalar sonucunda, gelir grupları arasındaki gelir farkları giderek artmıştır. Ancak Türkiye’de özellikle 1980’den bu yana uygulanan ekonomik politikaların siyasal-sosyal sonuçlarını, günümüzde varılan nokta açısından anımsamak gerekmektedir. Liberal ekonomik politikalar, dünyadan farklı olarak Türkiye’de en basit kuralları bile gözardı edilerek uygulanmış, zaman zaman bazı liberal düşünce söylemi içinde bile “vahşi kapitalizm” olarak eleştirilmiştir. Gerçekte, bu eleştirilerin daha da ötesinde, odağına “insan”ı değil, “para”yı koyan bir anlayışla, sermayenin giderek güçlenmesini sağlamak uğruna gelir dağılımının bozulmasına, yoksulluğun giderek derinleşerek artmasına yol açan bu sistemin neler önerdiğine ana hatlarıyla kısaca bakıldığında;

- Kamu harcamalarının, özellikle sosyal harcamaların giderek kısılması,
- Üretim araçları üzerindeki egemenliğin kamunun elinden alınarak özel mülkiyete geçirilmesine hız verilmesi,
- Bu kapsamda verimsizlik-karsızlık söylemiyle özelleştirmelerin yaygınlaştırılması,

- İşçi ücretlerinin sınırlandırılması, üstelik yıllar içinde reel olarak düşürülerek işçi sınıfının mücadele gücünün kırılması,
- İç pazarın yabancı yatırımcıları çekecek şekilde giderek dış rekabete açılması,
- Özellikle tarımsal desteklerin süreç içinde azaltılması ve nihayetinde tamamen kaldırılması,

yönündeki uygulamaların genel liberal ekonomi politikasının asal belirleyenleri olarak göze çarpmaktadır. Bugüne değin uygulanmış ve halen uygulanmakta olan bu politikalar sonucu işsizlik artmakta, ekonomik büyüme istikrarsız bir biçimde ve zorlukla gerçekleştirilmekte, tüm bunların sonucu gelir dağılımı ve gelir yoksulluğu giderek tırmanmaktadır. Sonuç olarak, gelir yoksulluğu açısından ele alındığında, yıllardır uygulanan liberal ekonominin; çoğunluğu giderek yoksullaştıran, azınlığı hem de çok sınırlı bir azınlığı aşırı zenginleştiren bir etkisi olduğu söylenmelidir.

3.4. DÜNYADA İNSANİ YOKSULLUĞUN GENEL GÖRÜNÜMÜ VE ANALİZİ

İnsani yoksulluğun, yoksulluğu yalnızca parasal gelir yetersizliğinin ötesinde, insanların yaşamlarını sürdürebilmesinde önem taşıyan eğitim, sağlık, yaşama süresi, uzun dönem iş bulma umudu gibi kriterler göz önüne alınarak değerlendirilen yeni bir kavram olduğu ve gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin, iki ayrı kritere göre insani yoksulluk kapsamında değerlendirildiği II. bölümde belirtilmişti.

Bu anımsamadan yola çıkılarak; dünyadaki insani yoksulluğun iki ayrı ülkeler grubunun (gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler grubu) farklı ölçütlerle değerlendirildiğinde bile, ortaya çıkan görünümün ne derece farklı olduğu aşağıdaki tablolarda daha iyi görülecektir. Gerçekte, söz konusu gruplardaki ülkelerin HPI-1 ve HPI-2 gibi iki ayrı kritere göre değerlendirilmesi, bu iki grup ülkeler arasındaki farkın kolay kapanmayacağı, aksine giderek açılacağıın uluslar arası alanda kabulünden başka bir şey değildir. Her iki grup ülkeler, aynı kriterlerle değerlendirmeye tabi tutulsa, ülkeler arasındaki insani yoksulluk farkının ne kerte de olduğu daha iyi anlaşılabilirdi. Eşit ölçütlerle yapılacak bir kıyaslama niçin dünyanın çoğunun insani yoksulluk batağının içinde çırpındığını, küçük bir ülke grubunun ise, diğer yoksulların aklına bile getiremeyeceği ölçüde refah içinde yaşadığını gösterebilirdi. Zaten, iki ayrı ölçüt kullanılması bu gerçeğin üzerini örtme çabalarından başka bir şey değildir.

Yukarıda belirtilen yargıya yol açan etkenleri daha iyi anlayabilmek amacıyla bazı gelişmiş ülkelerdeki insani yoksulluk endeksine bakıldığında;

Tablo 58 : Bazı Gelişmiş Ülkelerde İnsani Yoksulluk Endeksi (HPI-2)

Sıra	Ülke	İnsani Yok. İçindeki Nüfus (%) 1998	60 yaşına kadar yaşaması beklenmeyenlerin oranı (%) 1998	Yeterli Okuma- yazma bilmeyen nüfus (16-65 yaş) (%) 1998	Uzun dönemde işsizlik (işgücü yüzdesi olarak) (%) 1998
1	Norveç	7.3	8.9	8.5	0.3
2	İsveç	7.6	8.5	7.5	2.7
3	Hollanda	8.2	9.2	10.5	1.9
4	Finlandiya	8.6	11.1	10.4	3.1
5	Danimarka	9.3	12.7	9.6	1.5
6	Almanya	10.4	10.5	14.4	4.9
7	Lüksemburg	10.5	10.4	-	0.9
8	Fransa	11.1	11.1	-	5.2
9	Japonya	11.2	8.1	-	0.8
10	İspanya	11.6	9.9	-	10.2
11	Kanada	11.8	9.2	16.6	0.8
12	İtalya	11.9	8.9	-	8.1
13	Avustralya	12.2	8.8	17.0	2.7
14	Belçika	12.4	9.9	18.4	5.5
15	Yeni Zelanda	12.8	10.9	18.4	1.5
16	İngiltere	14.6	9.6	21.8	2.1
17	İrlanda	15.0	9.8	22.6	4.4
18	Amerika	15.8	12.4	20.7	0.4

Kaynak: HDR'2000 s: 172-173

İnsani yoksulluk kriterlerinden biri olan yaşam süresi baz alındığında 60 yaşına kadar yaşanması beklenmeyenlerin oranı %8.1 ile %12.7 arasında değişmektedir. Ancak zengin ve yoksul ülkeler arasındaki fark bu kriterlerin saptanması aşamasında da açıklık kazanmaktadır. Çünkü belli bir yaşa kadar yaşaması beklenmeyenlerin ölçüldüğü, kritere esas ortalama yaştan, gelişmiş ülkelerde 60, gelişmekte olan ülkelere ise 40 olarak belirlenmesi, bu ülkeler arasındaki uçurumun baştan kabullenilmesi anlamına gelmektedir. Eşit olmayan yaş sınırları karşılaştırıldığında bile gelişmiş ülkelere insanların çok büyük bir yüzdesinin uzun süre yaşadığı görülmektedir. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelerdeki durum aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 59: Bazı Gelişmekte Olan Ülkelerde İnsani Yoksulluk Endeksi (HPI-1)

Sıra	Ülke	İnsani Yok. İçindeki Nüfus (%) 1998	40 yaşına kadar yaşaması beklenmeyenlerin oranı (%) 1998	Okuma-yazma bilmeyen yetişkinler (%) (15 yaş ve üzeri) 1998	5 yaşın altında yeterli ağırlığa ulaşamayan çocuk nüfus (%) 1998
1	Uruguay	3.9	5	2.4	5
2	Kosta Rika	4	3.9	4.7	2
3	Küba	4.6	4.4	3.6	9
10	Guyana	10	13.4	1.7	12
12	Meksika	10.4	8.2	9.2	14
15	Venezuela	12.4	6.4	8	5
20	Dominik Cum.	15.4	8.8	17.2	6
24	TÜRKİYE	16.4	9.3	16	10
25	Peru	16.5	11.3	10.8	8
30	Çin	19	7.7	17.2	16
35	Sri Lanka	20.3	5.2	8.9	34
40	Lesotho	23.3	26	17.6	16
46	Endonezya	27.7	12.3	14.3	34
50	Tanzanya	29.2	35.4	26.4	27
55	Mısır	32.32	9.9	46.3	12
60	Sudan	35.5	26.6	44.3	34
65	Morocco	38.4	11.3	52.9	9
70	Bangladeş	43.6	20.8	59.9	56
75	Gambia	49	37.2	65.4	26
80	Nepal	51.3	21.9	60.8	47
83	Etyopya	55.3	42.1	63.7	48
84	Burkina Faso	58.4	39.9	77.8	30
85	Nijer	64.7	35.2	85.3	50

Kaynak: HDR'2000 s: 169-171

Gelişmekte olan ülkelerin, insani yoksulluk endeksine göre sıralandığı ve bu sıralamada ilk ve son üç ülke ile diğerlerinin belli bir açıklık sırası izlenerek oluşturulan tabloya göre, 40 yaşına kadar yaşaması beklenmeyen nüfus oranları, çok az sayıdaki ülkede düşük kalmakta, buna karşın önemli sayıdaki ülkelerde oldukça yüksek oranlara ulaşmaktadır. Bu oran tablodaki ülkelere Etyopya'da %42.1, Burkina Faso'da %39.9, Gambia'da %37.2'ye ulaşmaktadır. Kaldı ki yukarıdaki tablo, bütün verilerin elde edilebildiği ülkeler arasından yapılan seçimle oluşturulmuştur. Tabloda yer almayan ülkelere 40 yaşına kadar yaşaması beklenmeyen nüfus oranı Sierra Leone'de %50'ye, Malawi'de %47.5'a kadar yükselebilmektedir.

Gelişmiş ülkelerde yaşayan insanların anlamakta zorlanacakları bu durum, diğer bir ifadeyle, bir ülkenin neredeyse yarısının 40 yaşına varamadan ölmüş olacağı gerçeği, bir başka pencereden bakıldığında neredeyse gerçeküstü bir görünüm sunmaktadır. Kritere esas yaş, gelişmekte olan ülkelere de, gelişmiş ülkelere olduğu gibi 60 olarak belirlenseydi, bu ülkelere yaşayan insanların yarısından çok daha fazlasının söz konusu yaşı görmeyeceğini tahmin etmek zor değildir. Halbuki gelişmiş ülkelere 60 yaşındaki bir insan değil ölmek, emeklilik yaşına bile gelmemiş durumdadır. Yukarıda belirtilen ve içinde olmamasına karşın Türkiye'nin de aynı bakışa sahip olduğu, dünya ekonomisine yalnızca gelişmiş ülkelerin gözünden bakan pencereye göre “gerçeküstü” olarak görülen bu durum, ne yazık ki, dünyanın acınası ve üzerinde düşünülmesi gereken somut bir gerçeğidir.

İki kriter arasındaki eşitsizliğin bir yana bırakıldığı ve insani yoksulluğun bir başka görünümünü sunan eğitim yetersizliği söz konusu olduğunda da, karşımıza benzer bir manzara çıkmaktadır. Bu konuda, gelişmekte olan ülkelere okuma yazma bilmeyen nüfus göz önüne alınırken, gelişmiş ülkelere fonksiyonel olarak okuma-yazma bilmeyen nüfus değerlendirilmektedir. Fonksiyonelden kasıt, yeterli ölçüde okuma-yazma imkanına sahip olmamak anlaşılmaktadır. Doğaldır ki bu durumda kriterler arasında büyük farklılıklar söz konusudur. Eğer gelişmekte olan ülkelere de yeterli ölçüde okuma-yazma imkanına sahip olan nüfus göz önüne alınsaydı, bu ülkelerin çoğunda nüfusun yarısından çok daha fazlasının bu kapsam içinde yer alacağını tahminlemek zor olmayacaktır. Ancak bu varsayım söz konusu olmadan bile, yani halen kullanılan ve eşitsiz ölçülerle yapılan bir karşılaştırma bile aradaki farkı ortaya koymaktadır.

Tablo 58'e göre gelişmiş ülkelere bu oran, %7.5 ile %22.6 arasında değişirken, gelişmekte olan ülkelere okuma yazma bilmeyen nüfus Guyana'da %1.7, Uruguay'da %2.6 gibi düşük düzeylerde kalmakta, buna karşın bu gruptaki ülkelerin çoğunda %50'leri aşmaktadır. Örneğin Nijer'de okuma-yazma bilmeyenlerin oranı %85.3, Burkina Faso'da %77.8, Etyopya'da %63.7'ye kadar çıkmaktadır. Yinelemekte fayda vardır ki, gelişmekte olan ülkelerdeki bu kriter, yeterli ölçüde okuma-yazma imkanına sahip olmayan nüfusu değil, yalnızca okuma-yazma bilmeyen nüfusu içermektedir. Bu durum, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki insani yoksulluğun bir kısmını oluşturan ve eşit olmayan kriterlere göre değerlendirildiğinde bile, kapanması imkansız gibi görülen eğitim açığının boyutlarını ortaya koymaktadır.

İnsani yoksulluğu ölçen diğer bir kriter, iki grup ülkelerin birbirinden ne derece farklı olduğunu gösteren iyi bir örnektir. Gelişmiş ülkelerde insani yoksulluğu ölçen diğer bir kriter “uzun dönemde işsizlik oranları” iken, gelişmekte olan ülkelerde böyle bir kriter olmadığı gibi “5 yaşın altında yeterli ağırlığa ulaşmayan çocuk nüfusu” dikkate alınmaktadır. Bu durum aslında, şunun kabulüdür: Gelişmiş ülkelerde “5 yaşın altında yeterli ağırlığa ulaşmayan çocuklar” gibi bir sorun bulunmamaktadır. Halbuki, gelişmekte olan ülkelerin çok az kısmında bu oran %10’ların altında seyretmekte, önemli bir kısmında ise %20-30’ların üzerine çıkmaktadır. Bangladeş ve Nijer’de ise sırasıyla %56 ve %50’ye kadar tırmanmıştır. Yani, gelişmekte olan ülkelerde çocuklar en temel sağlık kriterinden bile yoksundur. Buna karşılık gelişmiş ülkelerde insani yoksulluğu ölçen bir kriter olarak uzun dönemde işsizlik oranları söz konusu edilmektedir.

İşsizlik oranlarına bakıldığında gelişmiş ülkelerin çoğunda işsizlik oranlarının önemli oranda yüksek olmadığı görülmektedir. İstisna olarak İspanya’da %10.2, İtalya’da %8.1 olan oranlar, diğer tüm ülkelerde %6’nın altındadır. Bu oran, tabloda yer alan 18 ülkenin 112inde ise %3’lerin bile altında seyretmektedir. Gelişmiş ülkelerde uzun dönemli işsizliğin önemli bir sorun olmadığı, en azından verilerin elde edildiği yıl olan 1998 baz alınarak yapılan hesaplamalar sonucundaki oranlara bakıldığında, çoğu gelişmiş ülkede, böyle bir problemin çözümlenebilir düzeylerde olduğu görülmektedir. Buna karşın, çok daha farklı bir kriter olan ve gelişmekte olan ülkeler için geçerli 5 yaşın altında yeterli ağırlığa ulaşmayan çocuk oranlarına bakıldığında, az sayıdaki ülke dışında çoğu ülkede bu oranın yükseklerde seyrettiği görülmektedir. Öyle ki, Bangladeş’te %56, Nijer’de %50, Etyopya’da %48 olan bu oran, nüfus bakımından dünyanın en kalabalık ülkelerinden olan Çin’de %16, Endonezya’da %34’tür. Geline nokta, yoksulluğun gerek insani, gerekse gelir yönüyle olsun, dünyada etkilediği ülke sayısından çok, etkilediği nüfus olduğu ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki zengin ülkelerde bile önemli sayıda nüfus yoksulluk içinde bulunmaktadır.

Yukarıda belirtilen kriterlere göre yapılan insani yoksulluk değerlendirmesinde, gelişmekte olan ülkeler için geçerli olan bir kriter daha bulunmaktadır. Bu kriter, bazı hizmetlere erişememe oranını göstermekte olup 3 alt kriter altında incelenmektedir. Bunlar;

- Sağlıklı içme suyuna erişemeyen nüfus yüzdesi,
- Sağlık hizmetlerinden yararlanamayan nüfus yüzdesi
- Sanitasyon altyapısına erişimi olmayan nüfus yüzdesi oranlarıdır.

Buna göre yukarıdaki tablodaki ülkeler göz önüne alındığında aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.

Tablo 60 : Gelişmekte Olan Ülkelerde Bazı Hizmetlere Erişememe Oranı

Sıra	Ülke	Sağlıklı içme suyuna erişemeyen nüfus (%) 1990-1998	Sağlık hizmetlerinden yararlanamayan nüfus (%) 1981-1993	Sanitasyon altyapısına erişimi olmayan nüfus (%) 1990-1998
1	Uruguay	5	0	--
2	Kosta Rika	4	3	16
3	Küba	7	0	34
10	Guyana	9	4	12
12	Meksika	15	9	28
15	Venezuela	21	--	41
20	Dominik Cum.	21	--	15
24	TÜRKİYE	51	0	20
25	Peru	33	--	28
30	Çin	33	--	76
35	Sri Lanka	43	10	37
40	Lesotho	38	20	62
46	Endonezya	26	57	47
50	Tanzanya	34	7	14
55	Mısır	13	1	12
60	Sudan	27	30	49
65	Morocco	35	38	42
70	Bangladeş	5	26	57
75	Gambia	31	--	63
80	Nepal	29	90	84
83	Etyopya	75	45	81
84	Burkina Faso	58	30	63
85	Nijer	39	70	81

Kaynak: HDR'2000 s: 169-171

Son yıllarda dünyada yaşanan en büyük sorunlardan biri haline gelen su sıkıntısının bir başka şekli boyutu olan sağlıklı içme suyuna erişememe kriteri gelişmekte olan ülkeler için durumun hayli düşündürücü olduğunu ortaya koymaktadır. Sağlıklı içme suyundan yararlanamayan nüfus oranlarının ulaştığı

boyutlar yukarıdaki tabloda görülmektedir. Ülkelerin çoğunda halkın önemli bir kısmı sağlıklı içme suyu olanağından yoksun görünmektedir. Öyle ki, bu oran yalnızca tabloda yer alan ülkelere 5'inde %10'un altındadır. Gerek tabloda yer alan ülkelere, gerekse tüm gelişmekte olan ülkelere bakıldığında, sağlıklı, başka bir ifadeyle, güvenli ya da temiz içme suyuna erişimi olmayan nüfus yüzdesi, ülkelerin çoğunda %30'ları aşmakta, düşük insani gelişme grubunda bulunan ülkelerde ise nüfusun yarısından çoğunu kapsamaktadır.

Benzer şekilde, sağlık hizmetlerine erişimi olmayan nüfus yüzdeleri de ülke nüfuslarının yarısından çoğunu kapsayabilmekte, hatta Nepal'de %90'a, Tabloda yer almayan ülkelere Orta Afrika Cumhuriyetinde %88 ve Yemen'de %84'e kadar çıkabilmektedir. Diğer bir kriter olan sanitasyon altyapısına, bir başka ifadeyle, kanalizasyon gibi sağlıklı çevresel altyapıya erişimi olmayan nüfus oranları ise çok daha düşündürücü boyutlara ulaşabilmektedir. Kamu sağlığını koruyucu altyapı olarak nitelenebilecek bu hizmetlerden yararlanamayanların oranını gösteren bu kriterle göre, gelişmekte olan ülkelere çok az bir bölümü dışında çoğu ülke, nüfuslarının 1/3'ünden başlayıp 2/3'sine kadar bir çoğunluğu kapsayabilmektedir.

Yukarıda dikkat çekilen ve tabloda verilen tüm rakamlar gelişmekte olan ülkeler sıralamasında 3 ayrı alt-grubu kapsayan ülkelerin, gerçekte, insani yoksulluk içinde yaşadıklarını göstermektedir. Gelişmekte olan ülkeler arasında yüksek insani gelişme grubunda yer alan 15 ülkede görece az yaşanan insani yoksulluk, gerek orta gerekse düşük insani gelişme grubunda bulunan ülkelerin çoğunda yoğun biçimde yaşanmaktadır.

3.5. TÜRKİYE’DE İNSANİ YOKSULLUĞUN ANALİZİ

Türkiye, yarattığı gelir bakımından dünyanın önde gelen ülkeleri arasında bulunmaktadır. Ancak, toplam gayrisafi milli hasılası ile dünyada 22. sırada bulunan Türkiye, kişi başına düşen milli gelir bakımından 2.900 \$ ile 88. sırada yer almaktadır.(Dipnot:WDR 2000-2001 s:274-275) Bu rakam üst-orta gelir grubunda bulunan ülkelerin ortalaması olan 4.900 \$’ın bile çok daha altındadır. Ancak bundan da önemli olarak Türkiye, yarattığı milli geliri sınıflar arasında oldukça farklı biçimde dağıtmakta ve bu nedenle yalnız ekonomik değil, sosyal ve yönetsel sıkıntılar çekmektedir. Bunun güncel örneğini son zamanlarda “Öteki Türkiye” ana teması çerçevesinde yoğunlukla tartışılan konular oluşturmaktadır. Bir tarafta en temel gıda gereksinimlerini bile karşılamakta zorlanan, hatta, çöplüklerden beslenenlerin giderek arttığı, öte yandan, düğünlerini yurtdışında yapıp, dolarları havaya savuracak kadar zenginlik ve refah içinde yaşayan azınlığın tezat oluşturduğu bu tablo, yalnız ekonomik değil, toplumsal sorunun da giderek derinleştiği bir ortam yaratmaktadır.

Türkiye, Dünya Bankası verilerine göre üst-orta gelir grubunda yer alan ülkelere göre gelir dağılımı en bozuk 5. ülke durumundadır. Bu grupta, gelirini en eşitsiz dağıtan ülke Brezilya’dır. Onu, G.Afrika, Şili, Meksika ve Türkiye izlemektedir. Ancak bu ülkelerle yapılacak başka bir kıyaslama, Türkiye’nin hem gelir eşitsizliği, hem de gelir yetersizliği bakımından içinde bulunduğu durumun vehametini göstermektedir. Çünkü aynı gelir grubundaki ülkeler arasında gelir dağılımının en adaletsiz ülke olduğu Brezilya’da kişi başına milli gelir 4.420 \$, G. Afrika’da 3.160 \$, Şili’de 4.740 \$ ve Meksika’da 4.400 \$ iken, Türkiye’nin kişi başına milli geliri yalnızca 2.900 \$’da kalmaktadır. Bir başka ifadeyle Türkiye, hem yoksul sayılabilecek bir ülke konumundadır, hem de olan gelirini çok adaletsiz bir biçimde dağıtmaktadır.

İnsani yoksulluğu ölçen kriterlerden biri olan gelir durumunun yanısıra, diğer kriterler bakımından Türkiye, yukarıda sözü edilen 4 ülke ile kıyaslandığında, karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır.

Tablo 61: Türkiye'nin İnsani Yoksulluk Bakımından Diğer Ülkelerle Karşılaştırması

HPI-Sıra No	Ülkeler	İnsani Yoksulluk Endeksi (HPI-1) (%) 1998	40 yaşına kadar yaşamayı beklenmeyenlerin oranı (%) 1998	Okuma-yazma bilmeyen yetişkinler (%) (15 yaş ve üzeri) 1998	5 yaşın altında yeterli ağırlığa ulaşamayan çocuk nüfus (%) 1998	Sağlıklı içme suyuna erişemeyen nüfus (%) 1990-1998	Sağlık hizmetlerinden yararlanamayan nüfus (%) 1981-1993	Sanitasyon altyapısına erişimi olmayan nüfus (%) 1990-1998
4	Şili	4.7	4.4	4.6	1	9	5	--
55	Meksika	10.4	8.2	9.2	14	15	9	28
74	Brezilya	15.6	11.3	15.5	6	24	--	30
85	TÜRKİYE	16.4	9.3	16	10	51	0	20
103	G.Afrika	20.2	25.9	15.4	9	13	--	13

Kaynak: WDR '2000-2001, s:169-170

Türkiye, bu ülkelerden yalnızca G. Afrika'yı geçebilmektedir. Ancak, bu ülkenin yakın zamana kadar bir sömürge devleti olduğu ve verilerin çoğunun o yılları kapsadığı gözardı edilmemelidir. Bu ülkenin son yıllarda gerek siyasal, gerekse ekonomik alanda önemli bir atak yaptığı ve Nelson Mandela'nın devlet başkanlığı görevine gelmesiyle başlayan atılımlar sonucu yaşam kalitesinde bir sıçrama gösterdiğini unutmamak gerekir. Kaldı ki, yukarıdaki veriler ışığında dahi Türkiye, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, her bakımdan geride kaldığı görülmektedir:

- Türkiye, bu ülkeler karşılaştırıldığında çok daha az bir kişi başına milli gelir düzeyine sahiptir.
- Aynı zamanda bu gelirini oldukça eşitsiz bir biçimde dağıtmaktadır.
- İnsani yoksulluk bakımından ise; hem gelişmiş değil, gelişmekte olan ülkeler grubunda yer almakta, hem de “üst insani gelişme” değil, “orta insani gelişme” grubunda bulunmaktadır.

İnsani yoksulluk kriterlerine yakından bakıldığında bunların; gelir düzeyi, yaşam süresi, eğitim, sağlık ve altyapı hizmetleri gibi bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin ortalama göstergeleri olduğu görülmektedir. Bu nedenle insani yoksulluk yalnızca ekonomik değil, sosyal ve politik anlamları da barındıran bir kavramdır. Bu, konunun analizi ve yoksulluğun azaltılmasında/engellenmesinde izlenecek politikaların üretilirken dikkate alınması gereken en önemli unsurdur. Çünkü değil insani yoksulluğu, yalnızca gelir yoksulluğu bile konunun böyle bir anlayışla ele alınmasını gerektirir.

Eğitim, sağlık, altyapı ve gelir düzeyi gibi göstergelerin incelenmesi, toplumun gelişmişlik ve bu gelişmişliğin toplumun çeşitli kesimlerine dağılımını anlatmakta, bunlardan en fazla yararlanan kesimlerin, bunu hangi vasıtalarla gerçekleştirdiğini göstermekte, kısacası ülkenin gelişme süreçlerini yansıtmaktadır. Türkiye’de bugüne değin uygulanan ekonomik politikalar sonucu, gelir dağılımının uzun süredir değişmediği, tersine daha da kötüleştiği önceki bölümlerde gösterilmişti. Bozulan gelir dağılımı ve bu bakımdan gelişmekte olan ülkeler arasında başlarda yer alan Türkiye’nin, bu duruma koşut olarak insani yoksulluk bakımından da orta sıralarda yer alması ve gelişmiş ülkelerin epey uzağında bulunması doğal bir sonuçtur.

Yukarıdaki tabloda yer alan 5 ülke de insani yoksulluk kriterlerine göre birbirine yakın durumda bulunmaktadır. İnsani yoksulluk içindeki nüfus oranı bakımından Şili en düşük, G. Afrika en yüksek orana sahip olsa da, özellikle G. Amerika ülkelerinde uygulanan programlarla, Türkiye'deki IMF ve Dünya Bankası'nca empoze edilen ekonomik programlar söz konusu ülkelerin bir türlü krizden çıkamamaların, dolayısıyla insani yoksullukla mücadeleyi sürekli ertelemelerine yol açmıştır. Çünkü, enflasyonla mücadele, dış açıkların kapatılması, yerli paranın istikrarının korunması gibi parasal amaçlar, sosyal boyutlu insani yoksullukla mücadelenin önüne geçmiştir. Zaten IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların dayattıkları politikalar, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasının borçlanma yoluyla gerçekleştirilmesini önermektedir. Bu süreçte, gelişmekte olan ülkeler borçlarını geri ödeyebilmek için, kısa vadeli sermaye hareketleri yoluyla finansal krize girmekte, bundan kurtulmak içinse yine söz konusu kurumlardan borç almak yoluna gitmektedirler. Bu kısır döngü ülkelerin giderek yoksullaşması ve kendilerine hedef gösterilen kalkınmayı da bir türlü istikrara kavuşturamamasına neden olmaktadır.

Bu aşamada, Türkiye'nin özellikle 1980 yılından itibaren uyguladığı ekonomik politikaların incelenmesi, yoksullukla mücadelenin neden geri planda kaldığını anlamaya ışık tutacaktır. Türkiye 1980 yılından sonra tercihini dışa açık sanayileşme lehine kullanmıştır. Bu politikaların amacı, ekonominin ihracata yönelik sanayileşme modeliyle, dışa açık sektörlerde bir rekabet gücü yaratmaktır. Bu sayede, söz konusu sektörlerde büyümenin sağlanması, ihracatın ekonomik gelişme ve sanayileşmede belirleyici olması, istihdam ve yatırımların da yine dışa açık sektörlerde yoğunlaşması planlanmıştır. Benzer politikalar, kapitalizmin kar marjlarının düşmesiyle krize girmeye başladığı 1970'li yıllarla birlikte, bu krizden kurtuluşun bir yolu olarak gelişmekte olan ülkelere uygulanmaya başlandı. Yapısal uyum politikaları olarak da adlandırılan bu politikaların sonuçları, 2001 yılının başlarında yine söz konusu ülkelere yaşanan finans krizleriyle bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Bugüne kadar olan gelişimine bakıldığında, yapısal uyum politikalarının ihracatı bir süre arttırdığı, bunda başarılı olduğu, ancak ihracattaki artışın yatırımları aynı oranda arttırmadığı ve bir süre sonra tıkanıp görülmektedir. Dünya Bankası ve IMF, yatırımlarda ortaya çıkan olumsuz gelişmeleri, genellikle

politik belirsizlik ve yapısal reformların yavaş yapılması gibi nedenlerle yatırımlarda bir duraklama olarak yorumlansa da, bugüne değin uygulanan yapısal uyum politikaları yatırımlara ağırlık vermeyen hatta, olabildiğince azaltan içeriğe sahiptir. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerin yapısal uyum politikaları sonucu sağladıkları en önemli başarı olarak öne sürülen ihracat artışının yatırımlardaki bir artışa bağlı olmadığını göstermektedir. Bu nedenle, ekonomide belli bir süre için büyüme sağlansa bile, bu büyümenin istikrarlı biçimde devam etmemesi, tamamen sosyal kapsamda olan ve kamusal alanın niteliğinin yükselmesi sonucunu doğuran insani yoksulluk kriterlerinin iyileştirilmesi yönde harcamaların yapılmasını engellemektedir.

Ancak bu, tercih edilen ekonomik politikalarla ilgilidir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de olağanüstü boyutlarda olduğu tahmin edilen ve kara para olarak adlandırılan uyuşturucu ticareti ile askeri harcamaların büyüklüğü, sağlık, eğitim, altyapı gibi sosyal harcamaların çok düşük kalmasının bir gerekçesi olagelmıştır. Bütçe içinde sağlık ve eğitim harcamalarının yetersizliği, sağlık kurumlarının yıllar içinde yetersizleşmesi ve sağlıkla ilgili hizmetlerin niteliğinin artmak bir yana giderek düşmesine yol açmıştır. Yıllar içinde bebek ve çocuk ölümlerinde azalmalar görülmekle birlikte, bu oran gelişmiş ülkelerin çok uzağındadır. Öte yandan Türkiye’de kırsal ve kentsel yöreler arasında olduğu kadar bölgeler arasında da oldukça önemli farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye bu bakımdan sağlık hizmetlerinde kalitenin artması ve etkinliğin sağlanması aşamasına gelmek bir yana, toplumdaki herkesi içerecek bir sağlık şemsiyesi bile oluşturamamıştır.

Eğitim konusunda da benzer eğilim gözlenmektedir. Uluslararası ölçütlerden epey uzakta olan eğitim kriterleri, Türkiye’nin gerek okullaşma oranı, gerekse okuma yazma bilmeyen nüfus bakımından gelişmiş ülkelerin oldukça uzağındadır. Yukarıdaki tabloda ise, 15 yaş ve üzeri okuma-yazma bilmeyen nüfus bakımından Türkiye’nin dünyanın en kötü gelir dağılımına sahip ülkelerden bile daha kötü durumda olduğu görülmektedir. Türkiye, ekonomisinde önemli bir dönüm noktası sayılan 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte, neo-liberal politikaları olabildiğince uygulamaya çalışmış, küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla beraber, “sosyal devlet” konumundan da hızla uzaklaşmaya başlamıştır. Neo-liberal politikaların, verimliliği ve son tahlilde kârı olabildiğince arttırmak için, harcamalardan kaçınma ve devletin küçültülmesi yönündeki

uygulamaları sonucu, Türkiye’de sağlık sektörü “sağlık hizmetini ödeyebilen yaşar” düzeyine kadar indirmiş, eğitim ise ilkokuldan üniversiteye kadar niteliksizleşmiştir.

Eğitim alanı, sağlık ve altyapının giderek daha çok kişiye ulaştırılması konusunda olduğu gibi gelişmiş ülkelerde olan düzeyinden çok uzaktır. Küreselleşme koşullarında devlet, temel görevi olan eğitimden uzaklaşmakta, kamusal bir hak olan eğitim ve fırsat eşitliğini gözardı etmekte, böylece paralı hale getirilen eğitim yalnızca zengin sınıfların daha kaliteli eğitim alabileceği bir ayrıcalıklı alan haline getirilmektedir.

Oysa insani yoksulluğu da, gelir yoksulluğunu da gidermenin en önemli çözümü eğitimden geçmektedir. Kısa vadede iktisat politikaları bunu gerçekleştirmekte daha etkili bir yol gibi görünse de, kalkınma ve ekonomik gelişme ancak, demokratik bir eğitim sisteminde yetişecek özgür bireylerce sağlanabilir. Demokratik bir eğitimin amacı, bilimsel düşünme becerisine sahip olan, sorgulayan, araştıran, özgür düşünüp karar verme bilincine erişen bireyler yetiştirmektir. Bu nedenle eğitim sisteminin, kâr amacı gütmeyen ve ticari kuruluşlar şeklinde örgütlenmeyen bir altyapının üzerinde şekillenmesi, toplumun tüm kesimlerine olabildiğince eşit biçimde ulaşabilir olmasının önemi, insani yoksulluğun azaltılmasında/giderilmesinde hakim bir faktör olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye’de eğitime uluslar arası ölçülerde yeteri kadar önem verilmemesi, ülkenin insani yoksulluk sıralamasında geriye düşmesinde önemli bir faktör olmaktadır.

Ancak, Türkiye’nin insani yoksulluk sıralamasında gerilerde yer almasının, gelişmiş ülkelerle arasında çok önemli mesafeler bulunmasının ve ayrıca gelir yetersizliğinin yanısıra gelir dağılımının çok kötü olmasının temel nedenleri, tercih edilen ve uygulanan ekonomi politikalarının bir sonucudur. Bu nedenle tüm topluma yayılmayan, belirli kesimlere hizmet eden ve bu sayede onların zenginleşmesini çoğunluğun yoksullaşması pahasına sağlayan, sonuçta yalnızca kalkınmanın belirli aşamasında takılmakla kalmayıp yoksulluğu da giderek daha yayılmasına yol açan iktisat politikalarının terkedilmesi gerekmektedir. Çünkü bir ülkenin kalkınması yalnızca GSMH’deki artışlarla ve bunun sürekli kılınmasıyla bile mümkün değildir. Gerçek bir kalkınmadan söz edebilmek için toplumun bir kesiminin değil, çoğunluğun refah düzeyinin artması gerekmektedir.

3.6. KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN GELİR YOKSULLUĞU İNSANİ YOKSULLUK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

“Küreselleşme” ya da diğer adıyla “globalleşme”, 20. yüzyılın son yıllarında dünya ekonomisine ağırlıklı olarak damgasını vuran kavramlardan biri olmuştur. Daha 10 yıl öncesine değin yalnızca sınırlı sayıdaki ekonomi çevrelerinde konuşulan bu kavram, özellikle 1990’lı yıllarla birlikte yaygınlaşmaya başlamış, tüm dünya ekonomisinde ağırlıklı telaffuz edilir hale gelmiştir.

Küreselleşme kavramının kullanılır hale gelmesi, ekonomide bazı eğilimlerin belirginleşmeye başlamasıyla paralellik göstermektedir. Bu eğilimleri genel olarak üç ana başlık altında toplamak doğru olacaktır. Bunlardan ilki sermayenin dolaşımının olağanüstü hızlanması, ikincisi teknolojik değişme ve gelişmeler, üçüncüsü ise sermayenin dolaşımının yeni teknoloji ile hızlanmasının yanı sıra etki alanının da çoğu ülkeyi kapsayacak biçimde genişlemesi şeklinde özetlenebilir.¹³⁷

Gerçekte küreselleşme, bugüne değin bilinmeyen ya da yeni ortaya çıkan bir kavram değildir. Küreselleşme, kapitalist üretim biçiminin eleştirilerinde, “sermayenin uluslararasılaşması” adı verilen kavramdan başka bir şey değildir. Ancak dünya ekonomisindeki hakim anlayış nedeniyle zamanımıza kadar bu biçimiyle sınırlı akademik çevrelerin dışında pek tartışma konusu olmamıştır.

Küreselleşme sürecinin 1990’lı yıllarda yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte, uluslararası dev firmaların ve büyük tekellerin dünya ekonomisi üzerindeki ağırlığının gittikçe arttığını ve global ekonomiye hükümetlerden daha fazla hükmetmeye, yön vermeye başladıklarını görmek gerekmektedir. Bu eğilimin kısa vadede bile bir sonucu olarak dev şirket evlilikleri gündeme gelmiş, daha önce tek başlarına da kendi alanlarında en baştaki firmalar, birleşerek tekel konumlarını güçlendirmişlerdir.

Böylece, globalleşmenin bu aşamasında çoğu sektörde piyasaya hakim olan birkaç hiper-büyük şirket ortaya çıkmıştır. Ancak, bu tür şirket evlilikleri henüz başlangıç aşamasında olduklarından bazı birleşmeler başarısızlıkla

¹³⁷ YILDIZOĞLU Ergin ;Globalleşme ve Kriz, Alan Yayıncılık, İstanbul, Kasım 1996, s:10-13.

sonuçlanmakta, başarılı olanlar ise zaten pazar paylarının büyük bir kısmına sahip olmaktadır.

Dünya ekonomisindeki bu gelişmenin varlığını olanca ağırlığıyla hissettirdiği, küreselleşmenin kaçınılmaz biçimde dünya ekonomisini sardığı günümüzde, sermayenin sınır tanımadan serbestçe dolaşımının sağlanması, mal ticaretinden sonra hizmet (ve fikri mülkiyet hakkının) ticaretinin de önündeki engellerin kaldırılması ve sağlanan esnekliklerle kuralılaştırılması, uluslararası dev şirketlerin pazar paylarını artırma yöntemleri olarak ön plana çıkmaktadır. Böylelikle gittikçe düşen kar oranlarının ve sermaye birikimindeki yavaşlamanın önüne geçmeyi amaçlamaktadırlar. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir eğilim olarak, mali sermayenin diğer sermaye biçimlerinden daha hızlı bir biçimde globalleşmeye ayak uydurması olgusu ön plana çıkmaktadır. Mali sermayedeki bu, hızla “uluslararasılaşma”; teknolojiadaki değişiklikler, özellikle bilişim alanındaki yenilikler ve internetin yaygınlaşmasıyla paralellik göstermektedir.

Bu gelişmelerle birlikte küreselleşmenin anlamı daha fazla açıklık kazanmaktadır. Bu anlaşmayı, özellikle pazarların fazla büyümeyeceğinin öngörüldüğü alanlar olmak üzere, varolan pazar paylarının daha da artırılması yolunda, şirketlerin birleşip küçük firmaların yok olması pahasına (ve belki de bu amaçlanarak), her türlü ticaretin önündeki engelleri kaldırılması için hükümetlere ve dünya ekonomisini yönlendiren kuruluşlara yapılan dayatmaların bir sonucu olarak görmek gerekmektedir.

Bu saptamanın belirgin bir örneğini Amerika’da 22 Ekim 1999’da çıkarılan bir yasa gayet açık ifade etmektedir. Söz konusu yasayla Amerika’nın güçlü banka devlerine yönelik bütün kısıtlamalar kaldırılmıştır. Bu yasa Senato tarafından onaylanmıştır. Yeni yasalara göre ticari bankalar, aracı firmalar, Hedge fonları, kurumsal yatırımcılar, emeklilik-yaşlılık fonları ve sigorta şirketleri, birbirlerinin alanlarına özgürce yatırım yapabilir ve bunları mali işlemlerine tamamen dahil edebilir. Başka bir ifadeyle, böylece bir avuç mali dev, Birleşik devletler mali hizmet sanayiinin tümünün kesin denetimini ele geçirecektir.... Buradaki son hedef, para politikaları denetimini ele geçirmek ve bütün dünya mali piyasalarını elde etmektir.¹³⁸

¹³⁸ KAYALI Aycıl; “Seattle ve Sonrası” , *Ekonomik Vizyon* içinde, İZTO Yayın, Yıl:70 Sayı:40, Ocak 2000, s:60-61.

Bu noktada, özellikle dünyanın gelişmiş ülkeler dışında kalan bölgelerinde, dünya mali sisteminde önemli yeri olan ve özellikle reçetelerini sunduğu ülkelerdeki sosyal yatırımları en aza indirmesini öğütleyen, bu biçimiyle insani yoksulluğun sürmesinin nedenlerinden biri olan politikalarıyla IMF ve Dünya Bankası'nın işlevlerinin aydınlatılması gerekmektedir. Gelişmekte olan ve özellikle mali kriz içinde bulunan ülkelere sunduğu istikrar programı önerileriyle bu iki kurum, özellikle mali piyasalar aracılığıyla ülke ekonomilerini denetlemeye çalışmaktadır. Bu denetleme, ülkelerin uluslar arası mali sermayeye açılmasının düzenlenmesinden başka bir şey değildir.

Bu amacı gerçekleştirmek için kriz içindeki ülkelere çıkış yolu olarak borçlanmaktan başka bir şey önermemektedirler. Kriz içindeki ülkelere dış kaynak sağlanması, bir başka ifadeyle, bu ülkelerin borçlandırılması, zaten dış borç sarmalına dolanmış ülkelere bir süre nefes aldırır da, bu borcun geri ödenebilirliğini sağlamak için birtakım yapısal düzenlemeler önermektedirler. Bu yapısal düzenlemeleri, ülkelere uluslararası sermaye çekmek ülke içinde yabancı yatırımların artarak kalkınmanın sağlanması ve finanse edilmesi olarak sunulmaktadır. Ancak deneyimler, IMF ve Dünya Bankası'nca önerilen ve desteklenen programların, gerçekte kriz içindeki ülkelere verilen borçların geri dönüşünün garanti edilmesi şeklinde işlediğini göstermektedir.

Bu nedenle zengin-yoksul ayrımının derinleşmesinin köşe taşları olarak IMF ve Dünya Bankası'nın kuruluş nedenlerini anımsamakta fayda görülmektedir. Bu iki kurum gerçekte;

- Savaşa girmiş ülkelerin imar ve iskanı
- Savaşa girmemişlerin de dış borç yoluyla sisteme eklenmeleri

genel amacı altında gelişmekte olan ülkelerin kapitalist sisteme entegre olmalarını öngörmüştür. IMF ve Dünya Bankasının genel hatlarıyla bu nedenlerle kurulduğunu bilmek, son 55 yıldır giderek derinleşen ülkelerarası gelir farkının işleyiş sürecine de ışık tutmaktadır.

IMF ve Dünya Bankası uyguladıkları politikalarla;

- 2. Dünya Savaşı sonrasının pazar sorununu, Marshall yardımı ve zamansız develüasyonlarla çözmüştür.

- Kapitalizmin en önemli dayanağı olan sermayenin yaklaşık 35 yıldan bu yana süren krizlerini, yeniden yapılandırma ve istikrar programlarıyla az gelişmiş ve yoksul ülkelere ithal etmiştir.
- Uluslararası anlaşmalar yoluyla sermayenin sınır tanımazlığını ülkelerin hukuk sistemleri içinde yasallaştırmıştır.

Bunları yaparken;

- Doğal kaynakları marjinalitesine gelinceye kadar kullanmış
- Yenilenebilir kaynakların üretim maliyetini düşürmek için sınırsız sömürüyle
- Baskı ve şiddet rejimleriyle de olsa emeğin maliyeti düşük tutulmuştur.

Bu süreklilik ise, yeniden yapılandırma ve istikrar programlarıyla gerçekleştirilmiştir.

Son tahlilde, IMF ve Dünya Bankası politikaları nedeniyle içine girilen ve borçlarını ödeyebilmek için, daha çok borçlanmak şeklinde özetlenebilecek bu kısır döngü, kriz içindeki ülkelerde toplumun geniş kesimlerini olumsuz etkilenmesi ve onların gerek doğrudan gelir yoksulluğuyla, gerekse sosyal yatırımların ve sosyal harcamaların azaltılması nedeniyle insani yoksulluk düzeylerinin daha da düşmesiyle sonuçlanmaktadır.

“Malların ve sermayenin serbestçe dolaşması, tüm dünya ölçeğinde ekonomik yaşamın düzenlenmesi açısından serbest piyasa mekanizmasını egemen kılıyor, hükümetler siyasi müdahaleyi “piyasanın gizli eliyle” değiştirmeyi öneriyordu. Zira kapitalist ekonominin optimum şekilde işleyebilmesi için, piyasaya siyasi müdahalelerin en aza indirilmesi, yalnızca mal ve sermaye piyasaları değil, emek piyasalarının da serbestleştirilmesi, esnekleştirilmesi, diğer bir deyişle fiyat sinyallerine duyarlı hale getirilmesi gerekiyordu.”¹³⁹

Küreselleşme sürecinin ve söz konusu iki kuruluşun etkileri dünya ekonomisinde belli başlı sonuçlara yol açmıştır. Dünya ekonomisinde; merkezileşme ve tekelleşmede hızlanma, bunların doğal sonucu olarak Çok Uluslu Şirketlerin (ÇUŞ) hegemonyalarının artması, mali sermayenin giderek artan

¹³⁹ YILDIZOĞLU, Ergin; Petrol-İş Yıllığı 97-99, s:46

egemenliği, IMF ve Dünya bankası üzerindeki etkileri dolayısıyla ABD'nin tüm dünya üzerindeki ekonomik-sosyal-kültürel ağırlığı ve sistemin önemli bir dayanağı ve koruyucusu olarak savaş ekonomisine dayalı bir yapı, bu sürecin günümüzdeki görünümelerini oluşturmaktadır.

Ülkeler düzeyinde de küreselleşmenin sonuçları benzer biçimlerde-dir. 1980'li yıllarda bugünkü krizle paralel özellikler gösteren borç krizi sonunda, sermayenin yatırım alanının daralmış ve bu daralma gelişmekte olan ülkelerde yoğunlaşmıştır. Mali sermayenin krizi nedeniyle ithalatın finansmanının zorlaşması, gelişmiş ülkelerin bu piyasalara olan ihracatın ivmesini azaltarak, aşırı üretim sorununu ağırlaştırmıştır. Kapitalizmin 1970'lerde kâr marjının düşmesiyle başlayan ve yukarıdaki süreçle derinleşen krizin çözüm asıl olarak IMF'nin önereceği politikalarda aranmaktadır. Bu politikalar, kriz içindeki ülkelere öneriler yapısal uyum programlarının da içeriğini belirlemektedir.

Bu programlar tüm ülkelerde benzer süreçleri ve uygulamaları gerektirmektedir. Başlıca önerilen politikalar kamu işletmelerinin giderek tasfiye edilmesi, emek piyasalarının esnekleştirilmesi, özelleştirme, serbestleştirme, kamu harcamalarının azaltılması, dolayısıyla sosyal harcamaların en aza indirgenmesi, sosyal güvenlik reformu, sübvansiyonların ve her türlü desteğin kaldırılması ve tüm bunları sağlayacak, ayrıca yabancı yatırımcıların ülke içinde her türlü denetimden uzak olarak yatırım yapmalarını sağlayacak hukuksal altyapının sağlanmasıdır. Kriz içindeki gelişmekte olan ülkelere dayatılan bu politikaların, ülkelerin aldıkları dış borçların geri ödemesini yapacak kadar ekonomik potansiyel yaratmaları sağlanmakla kalmayıp, dışa bağımlılığı sürekli arttırması, böylece sürekli dış borç gerektirmesi ve ulusal ekonomileri kuralsızlaştırarak uluslararası sermayenin hareket alanını genişletmesi amaçlanmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. GELİR YOKSULLUĞU VE İNSANİ YOKSULLUĞUN İYİLEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER

Önceki bölümlerde gerek gelir yoksulluğu, gerekse insani yoksulluğun öncelikli olarak gelir dağılımındaki adaletsizlikten, ikinci olarak da bir ekonominin yeteri kadar üretim yapamamasından, yani üretim gücünün eksikliğinden kaynaklandığı belirtilmişti. Bu nedenle insani yoksulluğu ve gelir yoksulluğunu önleyici politikaların temelinde, gelir dağılımındaki adaletsizliği önleyici/azaltıcı politikaların üretilmesi gerekliliği bulunmaktadır. Buradan hareketle, çalışmamızda genel olarak gelir dağılımının düzeltilmesine yönelik politika önerileri ön planda olacak, ancak insani yoksulluğu önlemede öncelikli olarak görülen bazı politikaların da, bu işlevi nasıl yapabilecekleri belirtilecektir.

4.1. GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUĞUN ÖNLENMESİNDE UYGULANACAK EKONOMİ POLİTİKALARI

Bir ekonomide refahın artması, gelişme süreci içinde yaratılan gelirin arttırılmasından ve varolan gelirden toplumsal sınıfların olabildiğince eşit pay almasından geçmektedir. Gelir dağılımının ve dolayısıyla her türlü yoksulluğun önüne geçilmesi için izlenecek politikalar hem doğrudan ekonomik ağırlıklı hem de sonuçları biraz daha uzun vadede görülebilecek olan sosyal ağırlıklı olmaktadır. Uygulanacak tüm önlemler ve politikalar hem ekonomik hem de sosyal nitelikler taşısa da, çalışmamızda, doğrudan ve kısa sürede etkisi görülecek politikalar ekonomik ağırlıklı olarak nitelendirilmiştir.

4.1.1. Vergi Politikaları

- Sermaye kesimi üzerindeki vergi yükü arttırılmalı, emek kesimi üzerindeki vergi ağırlığı ise azaltılmalıdır. Vergi gelirleri içinde dolaysız vergilerin payı arttırılmalıdır.
- Asgari ücret vergi dışı bırakılmalıdır. Asgari ücretle geçinen hanehalkının alım gücünü artırabilmek için öncelikle asgari ücretten vergi alınmasından

vazgeçilmelidir. Vergilendirilmeyen alanlar vergi kapsamına alınmalıdır. Bu çerçevede, kaldırılan servet beyannamesi yeniden getirilmeli, servetlerin vergilendirilmesi sağlanmalıdır. Servet beyanı gibi kontrol araçları geliştirilmeli, servetten alınan vergiler belli bir artan oranlı yapıya kavuşturularak arttırılmalıdır.

- Yoksul kesimlerin gelirlerinin arttırılmasının bir yolu olarak “negatif gelir vergisi” uygulaması düşünülmelidir. Negatif gelir vergisi, sosyal transfer niteliğindeki bir uygulama olup, gelirin yeniden dağılımını sağlaması ve bu yolla toplumun en yoksul kesiminin belirli bir refah düzeyine ulaştırılması açısından önemli bir çözüm yolu olarak görülmelidir. Bir tür sosyal yardım sayılabilecek bu vergi, başta Milton Friedman olmak üzere, Robert Lampman, Rhys Williams, Earl Ralph gibi iktisatçılarca geliştirilen bir kavramdır. Negatif gelir vergisinin genel yapısı olarak; refah yardımları yerine vergi desteğinin gelmesi ve vergi sistemleriyle sosyal güvenlik sisteminin birleşmesidir.¹⁴⁰

Uygulanmakta olan pozitif gelir vergisi sisteminde , belli bir düzeyin üstünde gelir elde eden kimselerden vergi alınmaktadır. Negatif gelir vergisi ise, bir kimsenin saptanan gelir düzeyinin üstünde gelir elde edememesi durumunda, devlet tarafından bu kimseye vergi ödemesi yapılmasıdır.¹⁴¹ Bir başka ifadeyle, devlet fakirlik çizgisi altında gelire sahip olan kimselerden vergi almayıp, tersine, bu kimselere parasal yardımda bulunmaktadır.

Bu vergi sisteminde ne kadar açık olursa olsun, bazı yönetsel sorunların ortaya çıkması kesindir. Çoğu ekonomist, başlangıçta, ailelere nakit ödeme yapmanın, onların parayı akıllıca harcamaya zorlamayacağını, buna karşılık onlara fazla özgürlük vereceği kanısındalardı. Şüphesiz, negatif vergileri uygulamanın bir avantajı, refah politikaları gibi görünen müdahaleci yardım programlarından kaçınılmasıdır.¹⁴² Negatif gelir vergisi, gelirin daha adil bir şekilde dağılımını sağlayıcı yönde etki yaratan bir yapıya sahiptir. Ailenin gelirinin fakirlik çizgisinin altında gerçekleşmesi halinde, aradaki farkın (yani

¹⁴⁰ <http://www.ipa.org.au/pubs/reviewdocs/50-2/review50-2pt8.html>

¹⁴¹ ŞENER, Orhan; **Kamu Ekonomisi**, 5. Baskı, Beta Basımevi, İstanbul, 1996, s:248

¹⁴² <http://members.tripod.com/Bdchlems/nitax.html>

fakirlik boşluğunun), negatif vergi uygulaması suretiyle kapatılması söz konusudur.¹⁴³

- Vergi tabanı yaygınlaştırılmalı, vergi gelirleri artırılmalıdır. Sermaye gelirlerinin vergi gelirleri içindeki payını yükseltecek önlemler alınmalıdır. Vergi adaletini ve herkesten mali gücüne, servetine ve gelirine göre vergi alınması ilkesini sağlayacak bir vergi reformu gerçekleştirilmelidir.
- Gelir ve kurumlar vergisi kapsamı dışında tutulan alanların kapsam altına alınması öngörülmelidir. Böylelikle sermaye kazançları derhal vergilendirilmelidir.
- Vergi istisna ve muafiyetlerinin sınırlandırılmasıyla verginin geniş tabana yayılması sağlanmalıdır.
- Yüksek gelir gruplarının lehine olan vergi aflarına son verilmelidir. Bunun için vergi sistemindeki, yaygın istisna ve muafiyetlerden vazgeçilmesi gerekmektedir. Böylece hem dolaysız vergi hasılatında bir artış sağlanacak, hem de uygulanan vergi ayrıcalıklarına son verilerek vergilemede eşitlik ilkesine uyulmuş olunacaktır.
- Vergi adaletini ve herkesten mali gücüne, servetine ve gelirine göre vergi alınması ilkesini sağlayacak bir vergi reformu gerçekleştirilmelidir.
- Finansal işlemler, sermaye akışları, faiz gelirleri üzerindeki vergi yükü artırılmalıdır.
- Vergi incelemeleri artırılıp, cezalar caydırıcı düzeye çıkarılıp, sonuçları teşhir edilerek Maliye'nin kararlılığı gösterilmelidir.
- Vergi sisteminin, vergi adaleti gibi sosyal hedefler doğrultusunda, uygun mali araçlarla donatılması ve vergi yapısının buna uygun olarak düzenlenmesi gerekmektedir. Geniş halk kesimlerinin yararlandığı, eğitim, sosyal güvenlik ve sağlık gibi sosyal harcama miktarlarının artırılması, bu hizmetlerin yaygınlaştırılması, niteliğinin yükseltilmesi ve gerekirse bedava sunulması çok önemlidir.
- Vergi politikaları ile çalışan kesim üzerindeki vergi yükünü azaltmak gereklidir. Bunun önündeki engel ise kamu gelirlerinin azalmasıdır. Çözüm olarak; her türlü kayıt-dışı üretimin önlenmesi ile kamu gelirleri kaybının telafi edilmesi düşünülmelidir.

¹⁴³ AKDOĞAN, Abdurrahman; **Kamu Maliyesi**, 4. baskı, Gazi Büro Kitabevi, Ankara, 1993, s:402.

- Türkiye’de vergi yükü, gelirleri kaynaktan kesildiği için genellikle ücret ve maaşların üzerinde kalmıştır. Öte yandan, vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payının artması nedeniyle vergi sistemi giderek gelir dağılımını bozucu etki yapmaktadır. Yüksek gelirli kesimlerin kamu harcamalarının finansmanına daha fazla katılması esasına dayalı dolaysız vergi uygulamasının yerini dolaylı vergilere bırakması ile dar gelirliilerin vergi yükü arttırılarak vergi sonrası gelirlerin dağılımı eşitsizlik yönünde etkilenmektedir. Vergi tahsilatında, ücret ve maaşlıların yükünün hafifletilmesi ve izlenen politikalarla gelir içindeki yüzdeleri giderek artan faiz ve rant gelirlerinin vergilendirilmesine ağırlık verilmelidir. Ayrıca vergi ödemenin külfetini tüm gelir grupları arasında dengeleyecek vergi adaleti sağlanmalıdır. Daha adil bir gelir dağılımı ve dolayısıyla yoksulluğun hafifletilebilmesi için dolaylı vergiler yerine dolaysız vergilere ağırlık verilmesi gerekmektedir.
- Tüketim vergilerinin vergi adaletini bozucu etkilerini gidermek amacıyla sağlık, eğitim, konut, ulaşım, temel gıda ve diğer zorunlu tüketim mallarından katma değer vergisi alınmamalı veya çok düşük oranlarda alınmalıdır. Bu durumda ortaya çıkacak olan vergi kayıplarını karşılamak için lüks mal ve hizmetler üzerinden alınan dolaylı vergi oranları arttırılmalıdır. Lüks mal ve hizmetlere artan oranlı vergi uygulanmalıdır.¹⁴⁴ Vergi kaçaklarının azaltılması ve önlenmesi için gelirin bütün unsurların vergilendirilmesine özen gösterilmelidir. Vergi tabanının genişletilmesi ve gelir vergisinde kaçakçılığın önlenmesi bakımından, vergi idaresinin etkinliği arttırılmalı, otomasyona geçilerek kaçağı en aza indirecek denetim sistemleri kurulmalıdır.
- Kayıt dışı ve yasadışı iktisadi faaliyetler ve yolsuzluklar önlenmeli; medya, bürokrat ve siyasetçinin de katıldığı her kademedeki mafyalaşma ve çeteleşme engellenmeli ve saptandığında ağır yaptırımlar uygulanmalıdır. Bunun temel aracı olarak, kamudaki denetim birimlerinde denetim faaliyetlerinde; kamu ve özel kuruluşların denetimine, çalışanları temsil eden

¹⁴⁴ DPT ; Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara: DPT Müsteşarlığı, Yayın No: DPT 2370-ÖİK 436, 1994, s:121.

sendikal ve mesleki kuruluşların katılması ilke olmalıdır. Sendikal örgütlenme, kayıt dışılığın panzehiri olarak desteklenmelidir.

- Türkiye’de gelir dağılımının bozuk olmasına bir diğer önemli nedeni, kökeninde hızlı kentleşme, sermayenin denetlenmemesi ve bürokratik kontrol mekanizmasının etkinliğinin yitirilmesinin bulunduğu gayrimenkul rantlarıdır. Hızlı nüfus artışı ve köyden kente göç olgusu, kentlerde arsa spekülasyonunu başlatarak gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemiştir. Gayrimenkul üzerinden elde edilen rantların yükselmesi sonucunda, dar gelirli vatandaşların konut sahibi olma olanakları da giderek azalmıştır. Bu durumun bir diğer etkisi ise, gayrimenkul rantı sağlamak amacıyla birçok girişimcinin üretim ekonomisinden çekilmesi olmuştur. Gayrimenkul üzerinden sağlanan rantların ve hızlı zenginleşmenin önlenmesi, gayrimenkul kaynaklı ticaretin ve gayrimenkulden kaynaklanan değer artışlarının vergilendirilmesi gerekmektedir.
- Zorunlu Tasarruf Fonu ve daha önce uygulanan Konut Fonu gibi sosyal amaçlı fon uygulamaları, istihdamı ve emek gelirlerinin azaltıcı niteliktedir. Bu nedenle yatırım ve gelir üzerinde olumsuz etkileri bulunan bu uygulamaların sona erdirilmesi gerekmektedir. Ülkenin üretici güçleri olan işverenler ve işçiler özellikle sanayi sektöründe gelir azaltıcı değil, gelir arttırıcı vergi politikaları ön plana çıkmalıdır.
- Türkiye’de özellikle son 20 yıldır toplam istihdamın yaklaşık önemli bir bölümünün enformel sektörlerde istihdam edildiği tahmin edilmektedir. Gelir dağılımını düzeltici politikalar bu sektörün varlığı ve büyüklüğü de göz önüne alınarak oluşturulmalıdır. Buradan hareketle, kayıtdışı ekonomik faaliyetlerden elde edilen gelirlerin vergilendirilmesi konusunda etkin çalışmalar yapılmalıdır. Toplumda gelir elde eden her kişinin vergi mükellefi yapılması amaçlanmalıdır.

4.1.2. Tarımsal Gelir Arttırıcı Politikaları

- Türkiye’de tarım sektörünün toplam GSMH içindeki payı düşerken tarımla uğraşan nüfusun ise payı aynı oranda düşmemektedir. Bu nedenle azalan tarım gelirini daha çok kişi paylaşmak zorunda kalmaktadır. Tarım

alanlarında arazi bölünmelerinin önlenerek ya da, tarımsal işletmelerin birleşmeleri yoluyla, ileri teknoloji kullanımı sayesinde tarımsal verimliliğin artırılması gerekmektedir. Tarımsal işgücünün niteliklerinin eğitim yoluyla yükseltilmesi, öte yandan tarım sektöründe gizli ya da açık işsiz olan nüfusun sanayii ve hizmet sektörlerinde istihdam edilmesini sağlayacak biçimde yaygın mesleki eğitimin verilmesi de gereklidir.

- Adaletsiz bir gelir dağılımı yoksulluğun en önemli göstergesidir. Adaletli bölüşüm ilişkileri olmadan, yoksulluğun önüne geçilmesi olanaksızdır. Bunun için gelir transferi yoluyla tarımsal kesimin gelir düzeylerini arttırmak gerekmektedir. Destekleme alımları yoluyla tarım sektöründeki üretici güçlerin gelirlerini arttırmak, gelir dağılımındaki adaletsizliği bir ölçüde giderecek ve toplam geliri artırıcı etki yapacaktır.
- Gelir dağılımındaki adaletsizliğin hafifletilmesi ve yoksulluğun giderilmesinde kırsal yapının ve üretim biçiminin değiştirilmesi en önemli unsurdur. Tarımsal üretimin geri teknolojiyle ve küçük birimler halinde sürdürülmesi, kapitalist üretim düzeyine bütünüyle geçememesi, gerek istihdamın gelişmemesinde, gerekse sermaye birikiminin sağlanamamasında en önemli unsurlardan biridir. Bundan dolayı tarımda fazla istihdamın eritilmesi, toprakların toplulaştırılması ve tarımsal teknolojinin geliştirilmesi zorunludur. Ancak çözümün bir ögesi olan devletin tarımsal üretime sağladığı desteklemenin amacına ulaşması için, tarımsal yapıda bir nevi işsizlik sigortası niteliğinden kurtarılmalı, üretkenlik artışı sağlanmalıdır. Kooperatifçiliğin geliştirilmesi ve küçük üreticilerin dayanışması temelinde yükselecek bir kooperatifçilik anlayışının geliştirilmesi yolunda öncelikle kooperatif birliklerinin üzerindeki siyasal baskı ve tasarrufların önüne geçilmelidir.
- Tarım sektörünün, başta sanayi sektörü olmak üzere diğer sektörlerle ilişkisini ve organik bütünlüğünü gözeterek uzun vadeli bir planlama yapılmalıdır.
- Tarımsal gelirin arttırılmasında uygulanabilecek etkili çözümlerden biri toprak reformudur. Toprak reformundan yalnızca büyük arazilerin paylaşılması anlaşılmamalıdır. Çok küçük ve parçalanmış olan arazilerin birleştirilmesine de gerek vardır. Bu reform öncelikle küçük arazilerin

birleştirilerek küçük üreticilerin kooperatifleşmeye yönlendirilmesi şeklinde düşünülmelidir. Birleşmiş küçük toprak sahiplerinin modernize olmasını sağlayacak yeni teknoloji olanakları, kredi yardımları ve sübvansiyonlarla tarımsal verimlilik ve gelir kısa sürede arttırılabilecektir.

- Tarım dışında kendi hesabına çalışan kesimin yoksulluğu ucuz kredi olanaklarının yaratılması ile geçici olarak giderilebilir. Köklü çözüm ise geleneksel zanaatları sürdüren bu kesimin modern sanayiinin uzantıları olarak gelişen küçük yan sanayilere yöneltilmesi veya sanayi sektörü bünyesine işgücü olarak transferinin tamamlanmasındadır. Bu da, ekonomik büyümenin hızla sürdürülmesi ve sanayileşmenin yaygınlaştırılması sonucu modern sektörlerde iş olanakları yaratılması ile başarılabilir.¹⁴⁵
- Sektörlere göre ticaret hadlerinin tarım ve tarım-dışı sektörde verimlilik farkı nedeniyle, tarım sektörü aleyhine olması, tarımda gelir ve refah kaybı anlamına gelmektedir. Tarım sektöründen tarım-dışı sektöre kaynak aktarım mekanizmasının unsuru olan fiyatlar konusunda; taban fiyatları ve destekleme alım politikalarının üreticiyi koruyacak yönde uygulanması ve tarımsal girdilerin sübvansiyon edilmesi öncelikli olarak düşünülmelidir.

4.1.3. Ücret Politikaları

- Özellikle 1980'li yıllarla birlikte başlayan neo-liberal politikaların, ücretin sadece en kolay kısıntı yapılabilir maliyet unsuru olarak görülmesi şeklindeki yaklaşımdan vazgeçilmesi ve ücretin sosyal yönünün de dikkate alınmaya başlanması, gelirin dağılımında düzenleyici etkide bulunacak ana unsur olarak görülmelidir.
- Yoksulluk sınırının altında gelir elde eden ücretli hanehalkı, genelde asgari ücret veya asgari ücret emsal alınarak saptanmış ücret ve maaşlarla geçinmektedir. Bu nedenle ücretliler arasında yoksulluğun azaltılması, ya asgari ücret düzeyinin yoksulluk sınırının üzerine çekilmesini ya da asgari ücretle geçinen hanelerin sayısının azaltılmasını gerektirmektedir. Asgari ücret, değişik kesimlerde, emeği ile geçinenlere eşdeğer satınalma gücü sağlayacak bir politika aracı olarak görülmekle beraber, işsizliğin yaygınlığı

¹⁴⁵ DAĞDEMİR, Özcan ; a.g.e. , s: 225

nedeniyle asgari ücretin altında dahi çalışmaya hazır işsizlerin varlığı da göz önüne alınmalıdır.¹⁴⁶

- İşçi, memur ve emeklilerin gelir dağılımından daha büyük bir pay alabilmesi, bu kesime enflasyonu karşılayacak ve meydana gelen milli gelir artışlarından pay verecek bir maaş ve toplu sözleşme politikaları güdülmesi ile mümkündür. Bu kapsamda asgari ücret, insan onuruna yaraşır bir geçim standardı sağlayacak ölçülerde tesbit edilmelidir.¹⁴⁷
- Çalışanlar arasındaki ücret farkları bu konudaki önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır. Türkiye'deki ücret farklılıklarının temelinde üretim teknolojisindeki farklılıklar ve toplu sözleşme düzenindeki eksiklikler yatmaktadır. Genellikle ileri teknoloji kullanan büyük işletmelerde görece olarak daha yüksek ücret ödenebilmektedir. Öte yandan Türkiye'deki işçi-memur ücret farklılıkları yıllar içinde önemli ölçüde farklılaşabildiğinden devlet memurlarına yönelik ücretlerin (maaşların) saptanmasında yönlendirici olan işgücü örgütlenme düzeyi belirleyici olmaktadır. Küreselleşme sürecinin tüm dünyayı sardığı günümüzde, ülkeleri avantajlı duruma getiren unsurun düşük ücret düzeyi değil, verimli işgücü olduğu anlaşılmaktadır.
- Ücret geliri ile geçinen hanehalkının yoksullaşmasında en büyük etmen, ücret artışlarının fiyat artışlarının gerisinde kalmasıdır. En azından yıllık enflasyon oranında ücret artışları sağlanmalıdır.
- Enflasyonun olumsuz etkileri olarak ortaya çıkan durumun giderilmesi için sunulan en somut öneri, gelirin enflasyona endekslenmesidir. Gelirlerin endekslenmesi; parasal gelirlerin geçinme endeksindeki değişmelere uyarlanmasıdır. Endeksleme ile genellikle maaş ve ücretlerin endekslenmesi anlaşılmaktadır. Ücretlerin endekslenmesi, ücretlerin yeni sözleşmelerin yapılmasına ve imzalanmasına gerek kalmadan daha hızlı bir şekilde ayarlanmasına imkan vermektedir. Endeksleme uygulamasına geçilmeden önce, ücretliler arasında daha adil bir gelir dağılımı sağlanmalı ve geçmiş döneme ait reel gelir kayıpları giderilmelidir.¹⁴⁸

¹⁴⁶ DAĞDEMİR, Özcan ; a.g.e. , s: 222

¹⁴⁷ TÜRK -İŞ ; Türk-İş Yıllık 97', Ankara, Türk-İş Yayınları, 1998, s:217.

¹⁴⁸ DPT ; a.g.e. ,s:122.

4.1.4. Faiz Politikaları

- Türkiye'nin özellikle 90'lı yıllarla birlikte etkisi iyice hissedilen iç borç-yüksek faiz-iç borç sarmalı sonucu yüksek oranlarda seyreden enflasyon, düşük bir öz sermaye ile yatırım ve işletme faaliyetlerinde bulunan işletmelerin, ihtiyaç duydukları kredinin yüksek faizle banka ve sermaye piyasasından sağlamalarına yol açmıştır. Bu gelişmenin bir sonucu olarak, yüksek kâr alışkanlığı sonucu, faiz ödemeleri maliyet içinde yükselmekte ve emeğe ayrılan pay düşmektedir.
- Böyle bir durumun engellenmesi, Türkiye'de gelir dağılımı ve yoksullukla mücadelede en etkili politikalardan biri olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle, ekonomide faiz oranlarını düşürecek politikaların uygulanması bir zorunluluk halini almıştır. Ekonominin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması öncelikli bir hedef olarak alınıp faiz oranlarının düşürülmesine çalışılmalıdır. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle devletin yüksek faizlerle piyasadan borçlanmasına neden olan bütçe açıkları makul ölçülere getirilmelidir.
- Fonksiyonel gelir dağılımını ücret-maaş gelirleri aleyhine çeviren maliye politikaları da gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır. 1980 sonrası dönemde kamu gelirlerinin en önemli kalemi olan vergilerin GSMH içindeki payı giderek azalmıştır. Bu gelir kaybı, iç borçlanma ile ikame edilmeye çalışılmaktadır. Devletin izlediği borçlanma politikası ile gelir dağılımı alt ve orta gelir düzeyindeki gruplar aleyhine etkilenmiştir. Bu nedenle yurtiçi borç stokunun mali sisteme ve tüm reel ekonomiye olan yükünü azaltmak için Hazine, Merkez Bankası ve bankacılık kesimi arasında borcun vadesini uzun dönem yayan ve bu borcun reel faiz yükünü düşüren bir düzenleme yapılması gerekmektedir.

4.1.5. Fiyat Politikaları

- Bu çerçevede, ücretlerde yapılan artışların, sermaye kesimince fiyatlara makul ölçüler dışında yansıtılmasının önlenmesi gerekir. Burada “fiyat saptanması” önem kazanmaktadır. Fiyatın oluşma biçimi bu bakımdan dikkate alınmalıdır. Rekabetin eksik ya da tekelleşmenin yoğun olduğu bir

piyasa yapısı içinde fiyatlar, yüksek kâr marjları ile büyük ölçüde maliyet+kâr biçiminde tüketicilerin aleyhine belirlenmekte, geniş halk kesimlerinden sermayeye gelir transferi gerçekleşmektedir.¹⁴⁹ Bu nedenle, radikal bir önlem olarak, üretim maliyetlerinin üzerinde asgari ve azami kâr oranları arasında fiyat oluşumu serbest olmalı, azami kâr oranının üzerine çıkılması engellenmelidir.

- Fiyat saptanmasında geniş halk kesimlerinin yararlandığı, temel mal ve hizmetlerin fiyatlarının devletin sahip bulunduğu imkanların devreye sokulmasıyla belirli bir düzeyde tutulması, tüketim vergilerinin makul sınırları aşmamasının sağlanması gerekmektedir. Bu, gelir dağılımını düşük gelirli lehine değiştirmenin bir aracıdır.

4.1.6. Yatırım ve Kalkınma Politikaları

- Geniş halk kesimlerinin yararlandığı eğitim ve sağlık gibi sosyal yatırımların artırılması, bu hizmetlerin yaygınlaştırılması, niteliğinin yükseltilmesi ve gerektiğinde bedava sunulması özellikle insani yoksulluğun geriletilmesinde büyük önem taşımaktadır.
- Üretken ve emek-yoğun iş imkanlarının gelişmesi teşvik edilmelidir. Bu kapsamda özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin, istihdam yaratıcı etkisi nedeniyle kredi ve teşvik sistemiyle desteklenmesi gerekmektedir.
- Devletin ekonomik ve sosyal fonksiyonlarını yeniden kazanması ve geliştirmesi, Türkiye'nin geleceğini planlama yetilerini yeniden kazanmasıyla mümkündür. Özel sektör için yönlendirici, kamu sektörü için bağlayıcı planlama, bölgesel ve sektörel bağlantıları etkin bir şekilde oluşturularak başlatılmalıdır. Planlamanın hiyerarşik her aşamasında, toplumun tüm kesimlerinin örgütsel temsilcileri aracılığıyla demokratik katılımı sağlanmalıdır.
- Gelir dağılımdaki adaletsizliğin kırılmasında önemli bir unsur olan ulusal gelirin artırılması için büyük ölçekli kalkınma hamleleri gerçekleştirmek gerekmektedir. Bu amaçla hazırlanmış mahalli veya bölgesel kalkınma

¹⁴⁹ TÜRK-İŞ ; a.g.e., s:219

projelerini devreye sokmak, bölgesel dengesizliği giderici “kalkınmada öncelikli yöreler” uygulamasının etkinleştirilmesi gerekmektedir.

- Altyapı, sermaye, toprak, ve teknoloji yatırımlarında, alt gelir gruplarını göz önünde bulundurulması, özellikle insani yoksulluğun azaltılmasında etkili olacaktır.
- Türkiye’de kırsal-kent dengesizliği yoksulluğun en önemli nedenidir. Bunun kırılması için kırsal yörelerde toprak reformu, modern üretim ve kooperatifçiliğe yönelik çiftçiliğin yaygınlaştırılması önem taşımaktadır. Kentte ise, özellikle düşük gelir gruplarına yönelik olarak, gecekondu bölgelerinin oluşmasını önleyici toplu konut projeleri yaşama geçirilmelidir.
- Bölgeler arası gelişmişlik farklılığı, Türkiye’de dengesiz gelir dağılımının önemli bir nedenidir. Bu yüzden enerji, ulaştırma ve güvenlik gibi altyapı yatırımları ile nitelikli işgücü potansiyeli oluşturacak eğitim ve sağlık yatırımları başta olmak üzere diğer tüm kamu yatırımlarının az gelişmiş yörelere yönlendirilmesi gerekmektedir.
- Banka kredilerinin dengeli kalkınmanın gerektirdiği şekilde kullanılması sağlanmalıdır. Bunun bir aracı olarak, Türkiye Kalkınma Bankası ve İller Bankası gibi kamu kalkınma ve yatırım bankacılığı, gerçek işlevleri ve kuruluş amaçları doğrultusunda çalışır duruma getirilmelidir.

4.2. GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUĞUN ÖNLENMESİNDE UYGULANACAK SOSYAL POLİTİKALAR

Gelir dağılımının önlenmesi ve yoksulluğun azaltılmasında kısa vadede etkisini göstermeyen, ancak uzun vadede ve etkili sonuç alıcı sosyal politikaların oluşturulması önem taşımaktadır. Bu politikalar doğrudan ekonomik sonuçlar doğurmayıp, özellikle insani gelişmenin sağlanması açısından önem taşımaktadır. Bireysel ve toplumsal refahın artmasını sağlayacak potansiyeller içeren bu politikaların, ülkelerin bölüşüm ilişkilerinin düzenlenmesinde de önemli işlevleri bulunmaktadır.

4.2.1. İstihdam Politikaları

- Gelir dağılımının daha adil olması için gerek koşullardan biri yaratılan gelir düzeyinin yükseltilmesidir. Bunun için tam istihdamın sağlanmasına çalışılmalıdır. Çünkü işsizlik gelir eşitsizliğinin en önemli nedenidir. Gelirden pay alınabilmesi, her şeyden önce bir işte çalışır olmakla mümkündür. Bu bakımdan istihdam artırıcı ve işsizliği önleyici politikalar ve yatırım politikaları makro ekonomik politikaların temel ve birincil amacı olmalıdır.
- Neo liberal politikalar “sosyal devlet” anlayışının giderek azalmasını, çünkü bu anlayışın gerektirdiği politikaların devletin küçültücü değil, tersine fonksiyonlarını arttırıcı etki yaptığını savunmaktadır. Ancak gerek dünyada, gerekse Türkiye’de özellikle 1980’li yıllardan itibaren öne çıkan politikalar, piyasa kurallarının serbest işleyişe bırakılmasının işsizlikle mücadelede hiçbir olumlu sonuç vermediğini göstermiştir. Bu politikalar, sosyal adaletsizliği yaygınlaştırmıştır. Öte yandan, işsizlikteki artış, çalışan kesimin reel gelir yitirmesine, gelir dağılımından da giderek daha adaletsiz pay almalarına yol açmaktadır. Bu nedenle “sosyal devlet” anlayışının ağırlıkta olduğu emekten yana politikalar uygulanması, gelir eşitsizliğini ve yoksulluğu önlemede öncelikli olarak uygulanması ve vazgeçilmemesi gereken politika olarak önem taşımaktadır.
- Gelir dağılımının emek lehine değiştirilebilmesi için, sermaye kesiminin birtakım alışkanlıklarını terketmesi gerekmektedir. Esnek istihdama yönelik uygulamalarla gelir dengesizliklerinin büyütülmesi, sonuçta toplumsal huzuru ortadan kaldıracabileceği için en başta sermayenin değerlendirme koşullarını sektöre uğratacaktır.¹⁵⁰
- Türkiye’de devletin küçültülmesine yönelik politikalar, kamu kesimi potansiyelinin kalkınma amaçlı olarak harekete geçirilmesi önünde engel oluşturmaktadır. Sosyal devletin gelişmesi ve kalkınmanın önünün açılması için devletin küçültülmesi amacı terkedilerek; üretim ve istihdamın önünü açacak, büyümeyi ve kalkınmayı hedefleyen politikalara dönülmelidir.

¹⁵⁰ TÜRK-İŞ ; a.g.e., s:218

- Ülkemizde çalışma hayatı ile ilgili uygulamaların, son yıllarda gelişme göstermesine rağmen istenilen düzeyde olmadığı görülmüştür. İşsizlik oranının yüksek ve kamu gelirlerinin sınırlı olduğu ülkemizde, işsizlik sigortası sisteminin getireceği mali yükün olmasına rağmen, gelir dağılımı ve sosyal eşitlik açısından işsizlik ile ilgili hukuksal düzenlemeler yapılmalı ve işsizlik sigortasını kapsayacak bir sosyal güvenlik sistemine geçilmelidir.¹⁵¹

4.2.2. Sosyal Güvenlik Politikaları

- Sosyal güvenlik hizmetlerinin yaygınlığı ve ucuzluğu refah düzeyinin artmasına doğrudan etki yapmaktadır. Bu tür harcamalardan vergi alınmaması yanında, kamunun bu konularda verdiği hizmeti yaygınlaştırması ve kalitesini arttırması gerekmektedir. Kamu bu hizmeti kendisi verebileceği gibi, bu hizmetin yaygın ve ucuz olarak verilebileceği bir çevreyi yaratmak durumundadır.¹⁵²
- Çalışanların gelecekle ilgili tek güvenceleri emeklilik haklarıdır. Çalışma süresi sona erdiğinde yaşamlarını sürdürecektir bir gelir karşılığında emekli olma hakları sosyal devletin görevleri arasındadır. Bu nedenle çalışanların emeklilikle ilgili sorunlarının çözülmesi, yeterli gelir sağlanması, kapsamın genişletilmesi, sağlanan hizmet ve yardımların niteliğinin geliştirilmesi, özellikle yoksulluğun engellenmesine yönelik en etkin çözümlerden biri olacaktır.
- Sosyal güvenlik hizmetleri kapsamında; yiyecek, konut, sağlık, eğitim, altyapı, çocuk, gençlik ve kadın ve özürllüler'e yönelik yatırım ve uygulamaların genişletilmesi gerekmektedir.
- Yoksullaşmanın boyutlarının tespiti kadar önemli olan konu, gelir kaybına uğrayan kesimlerinin kayıplarını telafi için ne tür yöntemler geliştirdikleri ya da iktidarların ne tür telafi mekanizmaları sunduklarıdır. Bu telafi yöntemlerinin yoksul sınıf ailelerinde yarattıkları etkiler, politik mücadeleler açısından önem taşır. O nedenle yoksullaştırıcı süreçlerin takibi kadar,

¹⁵¹ DPT ; a.g.e. , s:122

¹⁵² YÜCELEN, Ufuk M.; 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına YAKAR, Filiz Yaklaşımlar: Gelir Dağılımı, İstanbul: TÜGİAD Yay., 1997. s:64-65
AYAN, Cihan

yoksullaşmaya karşı geliştirilen “savunma mekanizmaları”nın izlenmesi önemlidir.

4.2.3. Sosyal ve Ekonomik Altyapı Politikaları

- Eğitim seviyesi arttıkça, yoksulluk seviyesi hem alt gelir grupları, hem de tüm toplumsal yapı içinde azalmaktadır. Bu nedenle eğitim, hem yoksulluk hem de kalifiye emeğin artırılmasında hayati nitelik taşımaktadır. Düşük eğitim seviyesi ile düşük gelir seviyesi arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu analize cinsiyet farklılığından doğan eşitsizlikler katıldığında, hem genel olarak eğitim seviyesinin yükseltilmesi, hem de kadının eğitimine ağırlık verilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.
- Asgari ücret düzeyinde bir gelirle geçinmek durumunda olan hanehalkının sayıca azaltılması, insana yönelik yatırımların arttırılmasıyla başarılabilir. Bu politika ile, ekonominin gereksinimine uygun vasıflı işgücü arzını sağlayacak uygulamalara geçilmelidir. Beşeri kaynakların geliştirilmesi ile işgücünün verimliliğinde ve ekonominin üretim gücünde pozitif etkiler sağlanabilecektir. Bu tür yatırımlardan tüm bireylerin fırsat eşitliği ölçüsünde yararlandırılması politikanın etkinliğini arttıracaktır. Sabit gelirlilerin eğitim, sağlık ve mesleki gelişimine yönelik harcamalarının yükü, vergi sistemine getirilecek harcamaların beyanı ve mahsubu yöntemi ile hafifletilmelidir.¹⁵³
- Bir ekonomide gelir arttırıcı en önemli unsur emektir. Gelir dağılımı, kişisel gelir, toplam hane geliri ile eğitim arasında pozitif bir ilişkinin varlığı nedeniyle, insan kaynaklarının geliştirilmesiyle ilgili her türlü yatırım toplam gelirin artmasını sağlayacaktır. Özellikle eğitim ve sağlık alanları insani yoksulluğu önleyici ve gelir arttırıcı en önemli yatırım alanları olduğundan, gelir dağılımını düzeltici politikaların da en önemlileri olarak görülmelidir. Kişilerin eğitim düzeylerinin yükselmesinin geliri arttırıcı ve düzeltici boyutu olduğu açıktır.
- Bütçelerin faiz ödemeleri öncelikli bir aktarma organına dönüşmesine son verilmeli; yıllardır kısıtlanan eğitim, sağlık, adalet ve sosyal güvenlik, altyapı yatırımları gibi sosyal ve ekonomik harcamalar ile personel ödeneklerine

¹⁵³ DAĞDEMİR, Özcan ; a.g.e. , s: 222-223.

ağırlık verilmelidir. Kamu tarafından sağlanan, her kademedeki eğitim ve sağlık hizmetleri parasız olmalıdır.

- Yalnızca ilköğretim düzeyinde değil, orta ve yüksek öğretim düzeylerinde de bireylere iyi eğitim olanaklarının sağlanması ve eğitimde fırsat eşitsizliğinin giderilmesi gereklidir. Bu bağlamda, kadın ve erkekler arasında toplumsal ve ailesel nedenlerden kaynaklanan eğitimdeki fırsat eşitsizliği giderilmeli ve kadınların iş hayatına katılmaları sağlanmalıdır. Bu uygulamalar, kadın ve erkek gelirleri arasında varolan eşitsizliği giderecektir.
- Gelişmiş çoğu ülke, tüketiciyi fiyat ve kalite yönünden koruyan yasalara sahiptir. Bu korunma düşük gelirli kesimler için daha fazla önem taşımaktadır. Tekelleşmenin artma eğilimi gösterdiği durumlarda emeğin milli gelir içindeki payı da düşmektedir. Tekelleşme ile mücadele edilmesi bu bakımdan büyük önem taşımaktadır ve burada devlete önemli görevler düşmektedir.¹⁵⁴

4.2.4. Nüfus Politikaları

- Türkiye’de gelir dağılımında adaletsizliğe neden olan en önemli etkenlerden biri hızlı nüfus artışıdır. Hızlı nüfus artışı mevcut kaynakların daha çok insana paylaştırılmasına ve insanların yaşam standartlarını ve niteliklerini yükseltecek alanlara yatırım yapılmasına engel olmaktadır. Bu nedenle, özellikle Türkiye gibi hızlı nüfus artışına sahip ülkelerde, nüfus artış hızının düşürülmesi, nüfus planlama politikalarının geliştirilmesi önem taşımaktadır.
- Milli gelirden mevcut refah düzeyini yükseltmeye yönelik daha çok kaynak aktarılabilmesi için, nüfus artış hızının düşürülmesi gerekliliği açıktır. Özellikle kırsal alanlarda ve şehirlerde düşük gelir gruplarının yaşadığı yerlerde aile planlamasına yönelik tanıtıcı ve bilgilendirici yaygın eğitim programları konması, konunun tabu olmaktan çıkarılması uzun dönemde nüfus artış hızını düşürücü etki yapacaktır.¹⁵⁵

¹⁵⁴ TÜRK-İŞ ; a.g.e., s:219

¹⁵⁵ YÜCELEN, Ufuk M.; a.g.e. , s:66.

YAKAR, Filiz
AYAN, Cihan

- Bu alanda nüfus ve göçün planlanması ve kontrol edilmesi için yasal ve idari ekonomik ve sosyal altyapının hazırlanması ve uygulanması gereklidir.

3.7.2.5. İşçi Hakları Politikaları

- 1980’li yıllarda yerleştirilen, temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldıran, demokrasiyi kesintiye uğratan yapılanma söz konusu yıllarda gelir dağılımının da en haksız ve adaletsiz yapıya bürünmesine zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede çalışan bütün kesimlerin sendikal haklarını kullanabilmesi, özgür toplu sözleşme yapabilmeleri, gelir dağılımının çalışanlar lehine düzeltilmesinde en önemli etkidir.¹⁵⁶
- Yoksulların örgütlenmelerini sağlayacak düzenlemeler yapmak, bu alandaki demokratik isteklerin önündeki engelleri kaldırmak gerekmektedir. Kadın-erkek eşitsizliği nedeniyle yoksulluktan çok daha fazla etkilenen yoksul kadınlara yönelik kurumların oluşturulması gerekmektedir. Öte yandan vurgulamak gerekir ki, devlet güdümündeki örgütlenmeler siyasi iktidarların tercih ettikleri sürece bu politikalarını sürdürebilirler. Bu yüzden aşağıdan gelecek demokratik hak taleplerinin önünün kesilmemesi yoksullukla mücadelede asgari adımlardan birini oluşturmaktadır.
- Üretici emeğin toplam milli geliri artırıcı etkisinin fazla olması; işçilerin ve kamu çalışanlarının gelirden aldığı payın artırılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle bu iki kesime ek olarak yoksulluğun önlenmesi açısından da emeklilerin gelir dağılımından daha büyük pay alabilmesi, enflasyonu karşılayacak ve meydana gelen milli gelir artışlarından pay verecek bir ücret ve toplu sözleşme politikası güdülmelidir. Çalışan bütün kesimlerin sendikal haklarını kullanabilmesi, toplu sözleşme yapabilmeleri, gelir dağılımını çalışanlar lehine düzeltilmesinde en önemli etkidir.
- Ücretli ve işveren arasındaki bölüşüm ilişkisi, ücretlilerin grevli, toplu sözleşmeli sendikalaşma hakkına sahip olup olmadıklarına ve bu haklarının ne kadarını kullanabildiklerine göre şekillenmektedir. Nitekim, gelir dağılımının ücretliler lehine iyileşme gösterdiği yıllar, işçilerin sendikal haklarını kullanabildikleri yıllar olmuştur. Bunun yanısıra devlet memurları,

¹⁵⁶ TÜRK-İŞ ; a.g.e., s:218

kamu iktisadi teşebbüslerinde ve genel olarak devlet dairelerinde çalışan sözleşmeli personel, mevsimlik işçiler ve özel güvenlik görevlilerinden oluşan geniş bir çalışan kitlesinin sendikalaşma hakkının bulunmayışı, çalışanlar arasında dengesizlik yaratmaktadır. Hakkını toplu pazarlık yoluyla arayan örgütlü kesim ile örgütlenme ve pazarlık hakkı olmadığı için periyodik maaş artışlarını bekleyen kesim arasında da kazanç eşitsizlikleri açık biçimde hissedilmektedir. Sendikal özgürlüğün tüm çalışanlar arasında yaygınlaştırılması ve çalışanların verimliliğini arttırmaya yönelik politikalar ile yoksul kesimi oluşturan ücretlilerin gelirleri yukarı çekilirken aynı zamanda aralarındaki kazanç farklılıkları da giderilmiş olacaktır.¹⁵⁷

- Hükümet ve parlamento, kamu çalışanlarının toplu sözleşme ve grev hakları önündeki engelleri kaldırmalı, sendikal hakları, onaylanmış uluslararası sözleşmelere, ILO sözleşmelerine ve yetkili organ kararlarına uygun hale getirecek biçimde düzenlemelidir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünyada ve Türkiye’de gelir yoksulluğu ve insani yoksulluğun ulaştığı boyutlar, ekonomilerin önündeki öncelikle çözümlenmesi gereken sorunun ne olması gerektiğine açıkça işaret etmektedir. Kanımızca tüm dünyanın önündeki en önemli sorun olan yoksulluk ve eşitsizlikten yola çıkarak; çalışmamızda, gelir dağılımının yoksullukla olan ilişkisi temelinde; ülke gruplarına göre gelir dağılımının ne ölçüde adaletli olabileceği konusu tartışılmış, yoksulluğun, öncelikle gelir dağılımındaki eşitsizlikten kaynaklandığı savı incelenmiştir. Öte yandan yoksulluğun ülke içi görünümü açısından, Türkiye’deki yoksulluk sınırı, daha önce yapılan bir çalışmadan yola çıkılarak yeniden saptanmış, günümüzdeki durumu yansıtması açısından güncelleştirilmiştir. Bu sayede, özellikle parasal ağırlıklı krizlerin yaşandığı ve önemli oranda devalüasyonun yapıldığı Türkiye’de yoksulluk sınırı altında kalan nüfus ve bu durumun nedenlerini ortaya konmaya çalışılmıştır.

¹⁵⁷ DAĞDEMİR, Özcan ; a.g.e. , s: 223-224

Yoksulluğun azaltılması ve gelir dağılımının iyileştirilmesi için ekonominin üretim gücünün ve gelir düzeyinin artması yeterli değil ancak gerekli bir unsurdur. Türkiye bu koşulu gerçekleştirmek, bir başka ifadeyle, gelişmiş ülkelerin düzeyine erişmek için daha yüksek bir büyüme hızını yakalamak zorundadır. Fakat Türkiye açısından sorunlu görünen durum, ekonomik istikrarı yakalayamamış olmasıdır. Ancak bu istikrarı yakalaması koşuluyla, gelir dağılımı ve yoksulluk sorununun çözümlenmesi/hafifletilmesi olası görünmektedir.

Gelir yoksulluğu ve insani yoksulluğun gerek dünya gerek Türkiye açısından incelenmesi ve yapısal analizi, bu sorunlardan kurtulmanın en önemli koşulunun, varolan ekonomik ve toplumsal ilişkilerin köklü bir biçimde değişmesi olduğunu göstermiştir. Çünkü yoksulluğun hafifletilmesi de, gelir dağılımının görece iyileştirilmesi de, sınıflar arası kaynak aktarımını gerektirmektedir. Varolan eşitsizlik veri alındığında, ekonominin büyümesiyle bu büyümeden alınacak payın yoksul kesimlere daha büyük oranda verilmesi de son tahlilde bir kaynak aktarımıdır. Bu nedenle yoksulluk ve gelir eşitsizliğinin tamamen giderilmesi kapitalist üretim ilişkilerinden sıyrılmayı gerektirmektedir. Kapitalizm içinde bu sorunun tamamen giderilmesi değil, ancak iyileştirilmesi olasıdır. Çünkü sermaye birikim süreçleri, sınıflara dayalı bir toplumun giderek sınıflar içi dengesizliğinin artması sonucunu doğurmuştur. Önceki bölümlerde de gösterildiği gibi, ülkeler arasında ya da tek tek ülkelerin kendi içlerinde olsun, gelir eşitsizliği ve buna bağlı olarak insani yoksulluk giderek artmaktadır. Bu artış, dünyanın büyük bir bölümünü özellikle 1980'lerden başlayarak etkisi altında alan neo-liberal politikaların uygulanmasıyla yoğunlaşmıştır. Ekonomiyi yalnızca arz cephesinden yaklaşan bu yaklaşım sonucu finans-kapitalin ağırlıklı egemenliği ve önlenemez “daha fazla kâr” anlayışı, her türlü yoksulluğun ve eşitsizliğin artmasının temel nedenini oluşturmaktadır.

Bu anlayış, yoksulluğun giderek artmasına bakılırsa dünyanın, koca bir Afrika kıtasının tamamına yakını ve giderek Asya ülkelerinin önemli bir kısmını gözden çıkardığını da göstermektedir. Uygulanan politikalar sonucunda geline ve derinleşerek devam eden bu durum, kabaca bir ayrım ile zengin Kuzey'in yoksul Güney'i sömürdüğünü, ve dünyanın çoğunun yoksullaşması pahasına kendilerinin zenginleştiğine de işaret etmektedir. Günümüzde varılan noktada, gelişmiş ülkeler kendi kalkınmalarını sorunsuz sürdürmelerini sağlayacak biçimde doğayı da bunca kirletmeleri sonucunda, eski üretim biçimlerini

sürdüremeyeceklerini anladıkları için de tüm eski ve çevreyi kirletici teknolojilerini yoksul ülkelere satmaktadırlar. Zengin-yoksul ayrımının bu denli belirleyici olduğu günümüzde ülke-içi olsun, ülkelerarası olsun, tüm kaynakların yeniden dağılımının sağlanması, yoksulluk ve eşitsizlikle mücadelede köklü bir dönüşümün başlatılmasında belirleyici bir önem taşımaktadır.

Neo-liberal politikaların uygulanmasıyla giderek derinleşen yoksulluk ve eşitsizlik sorununun büyümesine yol açan, kapitalizmin ve özelde finans-kapitalin içinde bulunduğu kriz, başka ülkelere transfer edilmeye çalışılmıştır. Daha önce boyutları daha küçük olmak üzere çeşitli ülkelerde görülen, ancak en ağır biçimiyle 1997 yılında Güneydoğu Asya ülkelerinde patlak veren ve sonraları başka ülkelere yayılarak en son olarak Türkiye’de yaşanan ve parasal tabanlı bu krizler, kapitalizmin gelişmiş ülkelerinde 1970 yıllarından itibaren kâr marjının azalmaya başlaması nedeniyle başlayan krizlerinin bir sonucudur. Gelişmiş ülkeler bu krizlerden kurtulmanın ve kalkınmalarını istikrarlı biçimde sürdürmelerinin bir yolu olarak; yalnızca sınırlı üretim potansiyelleri nedeniyle az gelişmiş ülkelere değil, çoğunlukla, kaynakları ve borcu ödeme potansiyelleri nedeniyle gelişmekte olan ülkelere yapılacak net kaynak aktarımlarını görmüşlerdir.

Mekanizmanın işleyişine bakıldığında, öncelikle büyük çaplı krizin Güneydoğu Asya’da başlayıp, Rusya, Arjantin ve Brezilya ile devam ettiğini, en son olarak ise Türkiye’de yaşandığı görülmektedir. Bu ülkelerin ortak noktası ise yüksek düzeyde borçlu ülkeler olmalarıdır. WDR’a göre dünyanın en borçlu ülkeleri sıralamasında Brezilya, Rusya, Meksika, Çin, Endonezya, Arjantin ve Türkiye en baştaki ülkelerdir. Öte yandan mutlak borç rakamlarının tek başına pek fazla bir anlamı yoktur. Bundan daha önemli olarak, dış borçların o ülkenin milli gelirine olan oranlarının, borçluluk durumunu daha iyi ortaya koyduğu kabul edilmektedir. Milli gelirin yarısına yakını ya da yarısından fazlası o ülkenin çok borçlu ve çok riskli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle son yıllarda derin ekonomik krizlerle karşı karşıya kalan ülkelerin dış borç-dış yardım-dış borç sarmalından kurtulamamalarında, kendi ekonomilerini dönüştürememekten çok, bu dönüşümün yapılmasının uluslararası finans-kapital ve onun kurumları tarafından dayatılan ekonomik programlarca engellenmelerinin payı olduğu belirtilmelidir. Bu durum, gelişmiş ülkelerin değil de, niçin borç içindeki GOÜ’ün derin ekonomik krizlerle karşılaştığının da açıklamasını oluşturmaktadır.

Buradan yola çıkılarak, gerek ülkeler arası gerek ülkeler düzeyinde gelir dağılımının iyileştirilmesinin temel olarak iki biçimde düzeltilebileceği söylenmelidir. Bunlar, öncelikle belirli kesimlerin elinde bulunan servetin yeniden dağılımının sağlanması yoluyla, ikinci olarak ise, ekonomik büyüme ile artan gelirin daha dengeli dağılımını gerçekleştirmek yoluyla mümkündür. Ulusal gelir artışı tek başına gelir dağılımını düzeltmemektedir. Yoksulluğun azaltılmasında ulusal gelir artışı gerekli fakat yeterli koşul değildir. Ayrıca, ulusal gelir artışında gelir dağılımı eşitsizliği dikkate alınmaksızın yoksulluğun azaltılması mümkün değildir. Öte yandan ulusal geliri arttırmanın tek yolu ise, ekonomik büyümedir. Ekonomik büyüme olmadan sosyal bir gelişimden söz etmek olanaksızdır, aynı zamanda, bunun tersi de geçerlidir. Örneğin yoksul ülkelerde gelir dağılımı dengesizliği düşüktür, fakat yoksulluk tüm toplumca paylaşılmaktadır. Çünkü ekonomik gelişmişlik düzeyi oldukça düşüktür. Yoksulluk açısından, ekonomik büyümenin dikkat edilmesi gereken yönü, büyüme getirisinin bütün sınıflar ve kesimleri kapsamasıdır.

Servet dağılımında varolan dengesizlik, gelirin dağılımını da olumsuz etkilemektedir. Çünkü piyasa ekonomisindeki güçler yardımıyla kendiliğinden adaletli bir dağılım mümkün değildir. Bunun için birtakım önlemlerin ve politikaların uygulanması gerekir. Emek gelirlerinin milli gelirden aldığı payın yükseltilmesi, dolayısıyla gelir dağılımının daha adil bir yapıya kavuşması öncelikli politikalar olarak görülmelidir. Türkiye örneğinden yola çıkılarak, sermaye gelirleriyle emek gelirleri arasında emek aleyhine dengesizliği sağlayan en önemli aracın enflasyon olduğu söylenebilir.

Tüm bunlardan da önemli olarak, son yıllarda ve neo-liberal politikaların etkisiyle dünyada gözlenen bir olgu, yalnızca yoksulluk ve eşitsizliğin değil tüm ekonominin de, toplumdan ayrı iktisatçı seçkinler grubu tarafından düzenlenmesi eğilimlerinin giderek artmakta oluşudur. Ekonomi toplum çoğunluğu içinden kimsenin ulaşamayacağı, yalnızca ilgili kişilerin söz sahibi olduğu yarı kutsal bir ideoloji haline getirilmekte, bir tür “ekonomizm” yaratılmaya çalışılmaktadır. Bunun sonucu olarak ve küreselleşmenin de etkisiyle; tüm insanların yaşamlarını ilgilendirdiği halde alınan kararlarda onlara hiç sorulmayan, yalnızca “iktidar” sahibi kişi ve kurumların kendi aralarında pazarlıklar yaparak, çok büyük bir kısmını, o fikirleri hiç sorulmayan kitlelerin ürettiği geliri uygun gördükleri biçimde dağıtmaktadırlar. Neo-liberal politikalar, eşitlik ve yoksulluk sorununu

önemsemeyip, tüm önemi sermaye birikim sürecine yönlendirdiğinden, tüm gücünü zenginliği elinde bulunduran sınıf karşısında gelirin küçük bir kısmını aralarında paylaşan ve/fakat çoğunluğu oluşturan işçi ve köylü kesiminin sendikalar yoluyla örgütlenmelerini önlemek ya da bu sendikaların gücünü kırmak üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu yüzden özellikle son yıllarda, gelişmiş ülkelerde sanayileşmeye dayalı büyümenin sınırlarına gelindiğinden, gelişmekte olan ülkelerde ise yukarıda anlatılan nedenlerle sendikal hareket gittikçe zayıflamaktadır. Sonuç olarak yoksulluk ve eşitsizlikle mücadele, üzerinde kitlelerin söz sahibi olmadığı ve bu yüzden, bu koşul gerçekleşinceye kadar devam etmesi olası görünen bir alan olacaktır.

Bu nedenle, toplumun geniş kesimleriyle paylaşılmayan ve üzerinde uzlaşılmayan ekonomik programların başarılı olma şansları görülmemektedir. Ancak demokrasinin tüm kurum ve kurallarıyla ve en gelişmiş anlamıyla yerleşmiş olduğu ülkelerde, tüm ekonomik ve toplumsal sorunların, yalnızca bir sınıfın değil geniş kesimlerin yararına çözülmesi olanaklıdır. Bu nedenle gelir dağılımından pay alan bütün kesimlerin taleplerini yasalar çerçevesinde dile getirmesi ve bu payın mücadelesini vermesi ancak demokratik yönetimlerde olanaklı olmaktadır. Demokrasinin yerleşik olduğu ülkelerde gelir dağılımı ülkedeki çeşitli kesimler arasında daha dengeli paylaşılmaktadır.

Sosyo-ekonomik açıdan yoksulluk ve eşitsizliği azaltabilmenin yolu ise temel tercih açısından sosyal adalete ve toplum çoğunluğunu temel alan ekonomik programlara dayalı bir seçeneğin vazgeçilmez bir koşul olarak kabul edilmesinden geçmektedir. Temel doğrultuda değişikliğe gidilmeden yapılacak kısmi düzenlemeler sorunu çözmekten uzak olacaktır. Bu yüzden 1980'li yıllardan bu yana ekonomilere damgasını vuran neo-liberal anlayışın değişmesi, yalnızca çalışanlar açısından değil, yoksulluğun kapsadığı tüm kitleler açısından bu anlamda, büyük önem taşımaktadır.

Yoksulluk ve eşitsizlik sorunuyla Türkiye ve dünya ölçeğinde mücadelede; kaynakların eşitsiz dağılımı, üstelik bu kaynaklara eşitsiz erişim, üretim kaynakları üzerinde denetime sahip olmama ve gerek siyasal gerekse ekonomik karar verme süreçlerine sınırlı katılım gibi unsurlarla yakından ilgilidir. Bu nedenle yoksulluk ve eşitsizlikle mücadele ve kalıcı çözümler sağlanması, katılımcı bir demokrasinin varlığını gerekli kılar. Çünkü, ancak böyle bir siyasal ortamda, yaratılan gelirden alınacak olan payın üzerinde sınıflar, örgütleri aracılığıyla gerçek

bir pazarlık yapma olanağına sahip olabilirler. Demokrasinin şeklen varolduğu, uygulamada siyasal otoritenin kesin söz sahibi olduğu ülkelerde ise her türlü pazarlık hakkı, önce türlü söylemlerle giderek ise baskıcı yöntemlerle egemen sınıfların lehine kullanılır. Gerek ülkeler düzeyinde, gerekse ülkelerarası düzeyde, neo-liberal ekonomi politikaları toplumun bir kesiminden diğer kesinine kaynak aktarımının ve eşitsizliği giderek arttırmanın yolu olarak kullanılmaktadır.

Yoksul sınıflar/ülkelerle egemen sınıflar/ülkeler arasındaki son tahlilde sömürü ilişkisinin yürütücüsü durumundaki bir ekonomik seçenek olarak kapitalizm, maksimum kâr arayışının sonucunda girdiği krizden, başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere diğer yoksul ülkelere de neo-liberal politikaları ekonomi politikaları önererek çıkmak istemektedir. Ancak varılan noktada görülmüştür ki; her egemenlik ilişkisinde olduğu gibi burada da sonuç, yoksulların/güçsüzlerin daha yoksul/güçsüz, zenginlerin/güçlülerin daha zengin/güçlü bir konuma gelmelerine neden olmuştur. Bu politikalar sonucunda bir yandan sermayenin giderek güçlenmesi, mali sermayenin sınır tanımadan bütünleşmesi, küresel tekellerin herşeyi egemenliği altına almaya başlaması olguları gözlenirken, öte yandan, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin aşırı borçlanması, mali istikrarsızlık, ucuz-emek ekonomisine dayanan çağdışı üretim anlayışları ve sürekli hale gelen ekonomik krizler gözlenmeye başlanmıştır.

Tüm bu olgular sosyolojik alanda, paylaşım-sorumluluk-dayanışma kültüründen bencillik-çıkar kültürüne geçişle birlikte görülmüştür. Bu uygulamalara geçilebilmesi, neo-liberal politikaların yeterince etkin uygulanabilmesi ancak, toplumsal muhalefetin etkisizleştirilmesiyle mümkündür. Çünkü söz konusu politikalar, toplumun geniş kesiminin gelirlerinde reel bir gerilemeyi, buna karşın sermaye birikim sürecini hızlandırmak için sermayenin gelir payının ise arttırılmasını gerektirmektedir. Son 20 yılda bu yönde dönüşüm gösteren ülkelerdeki siyasal rejimlerin demokrasi olarak adlandırılmalarına karşın “Batı demokrasisi” normlarına ne kadar yakın olduğunun ve bu ülkelerin son 20 yıldaki ekonomik gelişim süreçlerinin birbirine ne kadar yakınlık gösterdiğinin tartışılması şaşırtıcı olmasa gerektir.

Bu politikalar sonucunda yoksulluk ve eşitsizlik içinde bulunan ülkelerin hangi alanda hangi politikaları uygulamaları gerektiği yukarıda belirtilmişti. Ancak önemli bir son not olarak eklemek gerekir ki; önerilen politikalar özellikle Türkiye açısından ele alınmıştır ve yoksulluğu/eşitsizliği tamamen ortadan

kaldırmayacak, ancak ekonominin uzun süreli belli bir istikrarı da yakalamasını sağlamak üzere azaltacaktır. Herşeyi piyasa ekonomisinin “sihirli el”inin çözümleyeceğini söyleyen ancak uygulamada hiç benzer sonuçlar yaratmayan, yalnızca kaynakların ağırlıklı olarak belli bir zümre için kullanıldığı, yaratılan gelirin çoğunu da söz konusu zümrenin aldığı bugünkü varolan sistemde, ülkeler ve ülkelerarası düzeyde yoksulluk/eşitsizlik sorununun giderilmesi olası değildir. Hangi ülkelerde gelir dağılımı dengesizliğinin en az olduğu, sağlık ve eğitim gibi toplumun tamamını ilgilendiren hizmetlerin bir kâr sağlama aracı olarak değil, kamu yararı gözetilerek sunulması gerektiği anlayışına sahip ülkeler anımsandığında, yoksulluk/eşitsizlikle kalıcı mücadelenin ve bu sorunları en aza indirecek politikaların nasıl bir sistemde mümkün olacağı anlaşılacaktır.

Öte yandan, yoksulluk sınırıyla ilgili olarak tüm dünyada belirli bir rakamın (günde 1 ve 2 \$) saptanması ya da yalnızca gıda alımına dayalı yoksulluk sınırının belirlenmesi aldatıcıdır. Açlık sınırının yalnızca gıda alımına dayandığı düşüncesi doğrudur, ancak insan, gıda yanında barınma, eğitim ve sağlık gibi temel gereksinimleri olan bir varlıktır. Bu nedenle her ülkenin kendi ekonomik koşullarına göre ve bu parametreleri kapsayan bir yoksulluk sınırının belirlenmesi önemlidir. Bu sınır, Türkiye açısından, daha önce yapılan çalışmalardaki ve tezimizde güncelleştirdiğimiz rakamların çok üzerinde olacağını öngörmek yanlış olmayacaktır. Sosyal ve çeşitli gereksinimleri olan bir varlık olarak insana, asgari bu koşullar sağlandığında, gerçekte, yoksulluğun şu anda gösterilenden çok daha geniş kesimleri kapsayacağını belirtmek gerekmektedir.

Türkiye’de; sermaye, özellikle mali sermayenin denetlenmemesi nedeniyle milyarlarca dolarlık yolsuzlukların yaşandığı, ekonomik ve toplumsal yaşamı baltalayan ve dayanışmacı bir biçimde barış içinde yaşama çabalarının önünde bugüne değin bir engel teşkil eden Güneydoğu’daki savaşa akıtılan on milyarlarca doların yalnızca silah tacirlerinin zenginleşmesinden ve ölümden başka bir sonuç getirmediği, rant çıkarcısı konumuna gelen üretim anlayışının egemen olduğu günümüzde ise; bu ana olgular etrafında belirlenen ekonomik ortamda, yoksulluk sınırı altındaki milyonlarca kişiye her gün yenileri katılmakta, 2000 yılının Kasım ve 2001 yılının Şubat aylarında yaşanan iki krizden sonra gelir dağılımının daha da bozulduğu, hatta, toplumsal dengeyi sağlayan orta sınıfın giderek erimekte olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Yoksulluk ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi, zaten, böyle bir ortamdan çıkış anlamına gelmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin ve dünyanın önündeki en önemli sorun olarak yoksulluk/eşitsizlik görülmektedir. Bu sorunların çözümünü birinci plana alan bir anlayış ve önceliği yoksulların durumlarının düzeltilmesine ilişkin politikalara verecek olan ekonomik programlar, doğaldır ki, sınıflar arası kaynak aktarım mekanizmalarını dizginleyecek, belli bir sınıfın daha da zenginleşmesinin yollarını tıkayarak ve kamusal yararı öne alarak, üretimin büyük bir kısmını gerçekleştiren geniş kitlelerin gelirden daha fazla pay almalarını sağlayacaktır. Çünkü ekonomi, birtakım rakamların, göstergelerin gündelik hayatta kimsenin işine yaramadığı, ancak, kitleleri oyalamak için kullanıldığı bir alan olmaktan çıkarılıp, odağına insanı alan ve onların tüm gereksinimlerini giderdikleri, bunu yaparken de herkesin belli bir kalitede hizmet aldığı bir alan haline getirilmelidir. Çalışmamızda, varılması gereken genel sonuç, “insan merkezli” bir ekonomi anlayışının ve buna uygun toplumsal yapının, yalnız yoksulluk ve eşitsizlik sorununun değil, giderek tüm ekonomik sorunların çözüme kavuşacağı en uygun ortam olduğudur. Bu nedenle, dünyada ve Türkiye’de gelir yoksulluğu ve insani yoksulluk sorununun çözümü için atılacak radikal bir adım, varolan ekonomi anlayışının yukarıda açıkladığımız biçimde dönüştürülmeye çalışılmasıdır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR VE TEZLER

- AKAT, Asaf Savaş ; **Alternatif Büyüme Stratejisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- AKTAN, Coşkun Can ; **Türkiye Dünyanın Neresinde ? 96-97-98**, İzmir: Egiad Yayını, 1997, 1998, 1999.
- AKTAN Coşkun Can (Ed.) ; **Politik Yozlaşma ve Rant Kollama**, , Ankara: Doğuş EKER Aytaç Matbaası, 1996
- AKYÜZ, Yılmaz ; **Sermaye, Büyüme, Bölüşüm**, Ankara: Ankara Ü. SBF Yayını, Yayın no:400, 1976.
- ALBERT, Michael ; **Geleceğe Bakmak**, Çev: AKINHAY Osman, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994.
- HAHNEL, Robin
- ALCOCK, Pete ; **Understanding Poverty**, London: The Macmillan Press Ltd, 1993.
- AKDOĞAN, Abdurrahman ; **Kamu Maliyesi**, 4. baskı, Gazi Büro Kitabevi, Ankara, 1993.
- ALKİN, Erdoğan ; **Gelir ve Büyüme Teorisi**, İstanbul, Gür-ay Matbaası, 1987.
- AMİN, Samir ; **Küreselleşme Çağında Kapitalizm**, Çev: ERENUS Vasıf, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1999.
- AREN, Sadun ; **100 Soruda Ekonomi El Kitabı**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 10. Baskı, 1990.
- ARIKDAL, Güneş ; **Yurt Dışına Emek Faktörü İhracının Türkiye Ekonomisinde İstihdam, Milli Gelir ve Ödemeler Dengesine Etkileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana: Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, 1974.
- ARNAUD, Pascal ; **Üçüncü Dünya'nın Borçlanması**, Çeviren: BAŞKAYA Fikret, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
- ATKINSON, A.B. ; **The Economics of Inequality**, London: Clarendon Press, 1975.

- ATKINSON, A.B. ; **Wealth Income and Inequality**, London: Oxford University Press, Second Edition, 1980.
- BAILEY, Martin J. ; **National Income and Price Level**, New York: 1962.
- BAŞKAYA, Fikret ; **Az gelişmişliğin Sürekliliği**, İstanbul: İmge Kitabevi, 3. Baskı, 1994.
- BAŞKAYA, Fikret ; **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, İstanbul: İmge Kitabevi, 1994.
- BAŞOL, Koray ; **Demografi**, İzmir, Anadolu Matbaası, 1994
- BAŞOL, Koray ; **Türkiye Ekonomisi**, İzmir, Anadolu Matbaası, Genişletilmiş 5. baskı, 1994
- BENETEN, Philippe ; **Toplumsal Sınıflar**, Çeviren: DİLLİ Hüsnü, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- BİLEN, Mahmut ; **Fonksiyonel Gelir Dağılımı ve Türkiye Tahlili**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İÜ- SBE, 1994.
- BORATAV, Korkut ; **Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 2. Baskı, 1995.
- BORATAV, Korkut ; **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, İstanbul : Gerçek Yayınevi, 1988.
- BORATAV, Korkut ; **İktisat Politikaları ve Bölüşüm Sorunları**, İstanbul: Belge Yayınları, 1983.
- BORATAV, Korkut ; **100 Soruda Gelir Dağılımı**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 4. Baskı, 1980.
- BORATAV Korkut (Ed.) ; **Türkiye’de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT’ler**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, 1993.
- BORATAV, Korkut ; **Krizin Gelişimi ve Türkiye’nin Alternatif Sorunu**, KEYDER, Çağlar İstanbul: Kaynak Yayınları, 1984.
- PAMUK, Şevket
- BOZ, Cumhur Menderes ; **Türkiye’de 1980-1989 Döneminde Uygulanan İktisat Politikaları Işığında Enflasyonun Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkilerinin Analizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Ü.-SBE, 1991.

- BULUTAY, Tuncer
TİMUR, Serim
ERSEL, Hasan ; **Türkiye’de Gelir Dağılımı 1968**, Ankara: Ankara Ü.-SBF, Yayın no: 325, Sevinç Matbaası 1971.
- CENCİNİ, Alvaro ; **Time and Macroeconomic Analysis of Income**, London: Frances Pinter (Publishers) Limited, 1984.
- ÇAVUŞOĞLU, Tolgay
HAMURDAN, Yusuf ; **Gelir Dağılımı Araştırması 1963**, Ankara: DPT, Sosyal Planlama Dairesi, Araştırma Şubesi, 1966.
- ÇEÇEN, A.Aydın
DOĞRUEL, A. Suut
DOĞRUEL, Fatma ; **Türkiye’de Ekonomik Büyüme, Yapısal Dönüşüm ve Kriz**, İstanbul: Ege Yayınları, 3. Baskı, 1996.
- CHOSSUDOVSKY, Michel ; **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, Çev: DOMANIÇ Neşenur, İstanbul: Çiviyazıları Yayınları, 1999.
- COMELIOU, Christian ; **Kuzey- Güney Ekonomisi**, Çeviren: TUNÇDOĞAN Teoman, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
- DAĞDEMİR, Özcan ; **Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim ve Gelir Dağılımı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir: Anadolu Ü.-SBE, 1992.
- DAVIS, H. T. ; **The Analyses of Economics Time**, Trinity University Press, Texas, 1963.
- DEVİRİM, Fevzi ; **Kamu Maliyesine Giriş**, Ankara: Rem Ltd. Şti., 1995.
- DİVİTÇİOĞLU, Sencer ; **Üretim, Değer, Bölüşüm**, Kırklareli: Sermet Matbaası, 1982.
- DOBB, Maurice ; **Kapitalizmin Dünü ve Bugünü**, Çev: KONTUR Feyza, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 1985.
- DUMANLI, Recep ; **Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları**, Uzmanlık Tezi, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No: 2449, 1996.
- DUMANLI, Recep ; **Türkiye’de İlk Yüzde Kırklık Gelire Sahip Hane ve Fertlerin Yüzde Beşlik Hanehalkı Gruplarına Göre Dağılımı-1987**, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 1995.

- DUMANLI, Recep ; **Yoksullukla Mücadelede Yeni ve Etkin Bir Sistemin Kurulmasında Düzenleme Yapılması Gereği**, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 1995.
- DUMANLI, Recep ; **Türkiye’de Gelir Dağılımı Bölgesel- Sektörel- Fonksiyonel- Kişisel**, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 1992.
- EKER, Aytaç ; **Kamusal Maliye**, Ankara: Doğu Matbaası, 1996.
- ELTETÖ.Ö.-FRIGYES. E ; **“New Income Inequality Measures As Efficient Tools For Casual Analyses and Planning”**, Econometrica, Cilt:36, Sayı:2, Nisan 1968
- ENSARİ, Mehmet Sıddık ; **Avrupa Topluluğu’nda Gelir Yapısı ve Refah Politikaları**, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 1989.
- ERDOĞAN, Alptekin ; **Türkiye’de 1973 İle 1987 Yılı Gelir Dağılımı ve 1995 Yılı Kamu Kesimi İşçi Ücreti Araştırmasında Gini Katsayısı Analizi**, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 1995.
- ERDOĞAN, Alptekin ; **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi, Toplumun Çağdaş Hayat Standardının Yükseltilmesi ve Gelir-Refah Politikalarının Rasyonel Yapıda Yönlendirilmesi İlkeleri**, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 1988.
- FIELD, Gary S. ; **Poverty, Inequality and Development**, London: Cambridge University Press, 1980.
- GÜRLESEL, Can Fuat ; **Sosyal Yapısal Dönüşümler**, İstanbul: TÜGİAD Yayını, 1998.
- GÜRLESEL, Can Fuat ; **Siyasi Yapısal Dönüşümler**, İstanbul: TÜGİAD Yayını, 1998.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan ; **Ekonomi Sözlüğü**, İstanbul: Remzi Kitabevi, Geliştirilmiş 5. Basım, 1981.
- HARRIS, Donald J. ; **Capital Accumulation and Income Distribution**, California: Stanford University Press, 1978.
- HOWARD, Michael ; **Modern Theories of Income Distribution**, New York: St. Martin Press, 1979.
- İLKİN, Akın ; **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, İstanbul: Günay Matbaası, 4. Baskı, 1983.

- KABASAKAL, Mehmet; **“Yoksulluğu Önleme Stratejileri”** içinde, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Yayını, İstanbul, 1998
- KAFİAOĞLU, Arslan Başer ; **Enflasyon**, İstanbul: Güney Matbaası, 3. Baskı, 1995.
- KAFİAOĞLU, Arslan Başer ; **İşte Alternatif**, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1984.
- KAFİAOĞLU, Arslan Başer ; **İktisatta Doğrular ve Yanlıklar**, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1984.
- KAKWANI, Nonak C. ; **Income Inequality and Poverty**, London: Oxford University Press, 1980.
- KARAMAN, İsmail ; **Gelir Dağılımı ve Türkiye’de Yapılan Gelir Dağılımı Çalışmaları 1959-1986**, Ankara: DPT-Sosyal Planlama Daire Başkanlığı Yayın no: 401, 1987.
- KASAROĞLU, Kemal ; **Bir Gelir Dağılımı Denemesi**, Uzmanlık Tezi, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- KAZGAN, Gülten ; **İktisadi Düşünce ya da Politik İktisadın Evrimi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 3. Baskı, 1984.
- KAZGAN, Gülten ; **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, İstanbul: Altın Kitaplar, 1992.
- KEYDER, Çağlar ; **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993.
- KILIÇBAY, Ahmet ; **Türk Ekonomisi**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, Genel Yayın no: 263, 1994.
- LECAILLON, Jacques ; **Income Distribution and Economic Development: An Analytical Survey**, Geneva: International Labour Office, 1984.
- PAUKERT, Felix
MORRISON, Christian
GERMIDIS, Dimitri
- MANDEL, Ernest ; **Uluslararası Ekonomide İkinci Kriz**, Çev: ALOGAN Yavuz, İstanbul: Koral Yayınları 11, 1997.
- MANDEL, Ernest
FRANK, Andre Gunter ; **Ekonomik Kriz ve Az Gelişmiş Ülkeler**, Çev: SARAÇOĞLU N., İstanbul: Yazın Yayıncılık, 2. Baskı, 1995.
- MİNİBAŞ, Türkel ; **Az Gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye**, İstanbul: Der Yayınları, 1992.

- OPPENHEİM, Carey
HARKER, Lisa Group ; **Poverty: The Facts**, London: Child Poverty Action Limited, 1996.
- ÖZBEK, Orkun ; **Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sistemi**, İzmir: İzmir Ticaret Odası, Yayın no:1995/16, 1995.
- ÖZGÖREN, Leyla ; **Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İÜ- SBE, 1991.
- ÖZGÜVEN, Ali ; **İktisat Bilimine Giriş**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 5. Baskı, 1983.
- ÖZMUCUR, Süleyman ; **Türkiye’de Gelir Dağılımı, Vergi Yükü ve Makroekonomik Göstergeler**, İstanbul: Boğaziçi Ü. Yayınları, 1996.
- ÖZMUCUR, Süleyman ; **Gelirin Fonksiyonel Dağılımı, 1948-1991**, İstanbul: Boğaziçi Ü.- Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.
- ÖZMUCUR, Süleyman ; **Milli Gelirin Üç Aylık Dönemler İtibariyle Tahmini, Dolarla İfadesi ve Gelir Yolu İle Hesaplanması**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1987-1, 1987.
- ÖZÖTÜN, Erdoğan ; **Milli Hesaplarda Deflasyon Yolları, Ülkemizde Milli Gelirin Sabit Fiyatlarla Tahmininde Uygulanan Yöntemler ve Tahminlerde Yapılması Gereken Düzeltmeler**, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İÜ- SBF, 1991.
- PERNAUN, Regine ; **Burjuvazi**, Çeviren: KILIÇBAY Mehmet Ali, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.
- PETERSON, Wallace C. ; **Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, Çeviren: GÜLLAP Talat, Erzurum: Atatürk Ü. Yayın No: 763, 1994.
- PSACHAROPULOS George; **Poverty and Income Distribution in Latin America: The Story of The 1980s**, Washington: World Bank Technical Paper No. 351, 1997.
- MORLEY, Samuel
LEE, Haeduck
FISZBEIN, Ariel
WOOD, Bill
- RAVALLION, Martin
BIDANI, Benu ; **How Robust Is A Poverty Profile**, World Bank Economic Rev. Vol:8, n:1, Ocak 1994

- ROSIER, Bernard ; **İktisadi Kriz Kuramları**, Çeviren: YENTÜRK Nurhan, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- SARICA, Murat ; **Siyasi Düşünce Tarihi**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 8. Baskı, 1999.
- SEN Amartya ; **On Economic Inequality**, London: Clarendon Press, 1973
- SELİK, Mehmet ; **İktisadi Doktrinler Tarihi**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 3. Baskı, 1980.
- SÖNMEZ, Mustafa ; **Bölgesel Eşitsizlik**, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1998.
- SÖNMEZ, Mustafa ; **Türkiye’de Gelir Eşitsizliği**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990.
- SRINIVASAN, T.N. ; **Income Distribution and The Macroeconomy**, Yale University, Economic Growth Center, 1994.
- STIGLITZ, Joseph E. ; **Kamu Kesimi Ekonomisi**, Çev: BATIREL Ömer Faruk, İstanbul: Marmara Ü.- İİBF Yayını No: 396, 2. Baskı, 1994.
- ŞENER, Orhan ; **Kamu Ekonomisi**, 5. Baskı, Beta Basımevi, İstanbul, 1996.
- TEZEL, Yahya S. ; **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Baskı, 1994.
- THOMAS, Duncan ; **The Distribution Of Income and Expenditure Within The Household**, Yale University, Economic Growth Center, 1993.
- TİNBERGEN, John ; **Income Distribution: Analysis and Policies**, North Holland Publishing Company, 1975.
- TOKER, Şengül ; **Türkiye’de Planlı Dönemde İzlenen Gelir Dağılımı Politikaları**, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İÜ- SBE, 1994.
- TOPRAK, Zafer ; **Milli İktisat- Milli Burjuvazi**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.
- TRAVERS, Peter ; **Living Decently**, The University of Adelaide, 1989
- RICHARDSON, Sue Working Paper.

- TUNCER, Selahattin ; **Gelirin Yeniden Dağılımı**, İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayınları No:23, 1969.
- TURHAN, Salih ; **Vergi Teorisi ve Politikası**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1993.
- TÜRK, İsmail ; **Maliye Politikası**, Ankara: Sevinç Yayınevi, 7. Bası, 1988.
- TÜSİAD ; **Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk**, TÜSİAD-T/ 2000-12, Aralık2000
- TÜSİAD ; **1996 Yılına Girerken Türk Ekonomisi**, İstanbul: Yayın no: T/96 -1/191, 1996.
- UNAY, Cafer ; **Makro Ekonomi**, Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Akademi Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, 1983.
- UYGUR, Ercan ; **İktisat Söyleşileri**, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1997.
- UYSAL, Yaşar ; **Bölüşüm İlişkileri ve Bu İlişkilerin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi-Türkiye Örneği-**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: DEÜ- SBE, 1997.
- ÜSTÜNEL, Besim ; **Ekonominin Temelleri**, İstanbul: 5. Baskı, 1988.
- VARLIER, Oktay ; **Dünyada ve Türkiye’de Gelir Bölüşümü**, Ankara, Yol-İş Federasyonu. Eğitim yay., 1980
- YILDIZOĞLU Ergin ; **Globalleşme ve Kriz**, Alan Yayıncılık, İstanbul, Kasım 1996.
- YÜCELEN, Ufuk M.
AYAN, Cihan
YAKAR, Filiz ; **2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: Gelir Dağılımı**, İstanbul: TÜGİAD Yay., 1997.
- ZEYTİNOĞLU, Erol ; **Genel Ekonomi I**, İstanbul: Met/er Matbaası, 1980.

MAKALELER ve TEBLİĞLER

- AGLIETTA, Michel ; “Yeni Düzenleme Biçimleri Ortaya Çıkmak Zorunda”, **Alternative Economiques**, Güz 1997, Çev: LAÇİNER Ömer, **Birikim Dergisi**, Sayı:104, Aralık 1997.
- AKAT, Asaf Savaş ; “İktisadi Politikalar”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi** içinde, İstanbul: Cilt:5, İletişim Yayınları, 1983.
- AKTAN, Çoşkun Can ; “Niçin Bazı Milletler Zengin, Bazıları Yoksul?” , **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Ağustos 1997.
- ALKAN, Ahmet Turan ; “Bölüşüm Teorisine Yeni Bir Bakış”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl 1, Sayı 6, Eylül-Ekim 1995.
- ALKİN, Erdoğan ; “Türkiye’de Gelir Dağılımı”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl 1, Sayı 6, Eylül-Ekim 1995.
- ALKİN, Erdoğan ; “Gelir Dağılımı”, **İstanbul Ticaret Gazetesi**, 18 Ağustos 1995.
- AMİEL, Yoram ; “Income Inequality and Social Welfare”, **Taxation Poverty and Income Distribution** içinde, Edward Elgar Publishing Limited, 1994.
- POWELL, Frank A.
- ARIN, Tülay ; “Keynesçilik Liberalleşerek Geri Geliyor”, **İktisat Dergisi**, Sayı:340, Temmuz-Ağustos 1993.
- ARIN, Tülay ; “Smith, Ricardo, Marx”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi** içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, Cilt 1, 1988
- ASLANOĞLU, Erhan ; “Türkiye’nin Yeni Bir Stratejiye İhtiyacı Var”, **İktisat Dergisi**, Sayı:355, Ocak 1995.
- ATAMAN, Berrin Ceylan ; “Neo Keynesci Bölüşüm Teorisi: Ücret – Fiyat Sarmalı ve Gelirler Politikası”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 51, 1996.
- BADEMÇİ, Selim M. ; “Bir Parantez 100 Trilyon, Üç Değişiklik 1 Katrilyon”, **V Özgürlük Dergisi**, Sayı: 10, 15 Eylül 1998.
- BAŞKAYA, Fikret ; “Gelişmenin Ekonomi Politikası”, **Gelişme Stratejileri**, Ankara: Kozan Ofset, 1996

- BLACKWOOD,R-
LYNCH, G ; “The Measurement of Inequality and Poverty” ,
A Policy Maker’s Guide to the Literature, Cilt:22,
sayı:4, World Development 1994
- BORATAV, Korkut ; “İktisat Tarihi”, **Türkiye Tarihi-5. Cilt** ansiklopedisi
içinde, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995.
- BORATAV, Korkut ; “Gelir Dağılımı”, **Özelleştirme Değil Kamulaştırma**
, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1995.
- DEMİRER, Mehmet Arif ; “Türkiye’de Aşırı Ölçüde Bozulan Gelir Dağılımı”,
Yeni Türkiye Dergisi, Yıl 1, Sayı 6, Eylül-Ekim 1995.
- DUMANLI, Recep ; “Yoksulluk Kavramı, Ölçülmesi ve Gelir Dağılımı
İlişkileri” , **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl 1, Sayı 6, Eylül-
Ekim 1995.
- ENSARİ, Sıddık ; “Son 20 Yılda Gelir Dağılımı: 1973, 1987, 1994
Araştırmaları Ve Sonuçları”, **Forum Dergisi**, Nisan
1997.
- ERCAN, Fuat ; “Neo- Liberal Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de
Değişen Sermaye İçi Bileşenler”, **İktisat Dergisi**,
Sayı:378, Nisan 1998.
- ERGİL, Doğu ; “Yüksek Faiz, Gelir Dağılımı ve İstikrar”, **Gümrük
Dünyası Dergisi**, Nisan 1996.
- ERGÜN, Hülya ; “Yoksullar Kulübü ve Savaş”, **Birikim Dergisi**,
Sayı:101, Eylül 1997.
- ERİŞ, Metin ; “Milli Gelir Dağılımı ve Açmazı”, **Yeni Türkiye
Dergisi**, Yıl 1, Sayı 6, Eylül-Ekim 1995.
- FOSTER, J. – GREER, J. ; “A Class of Decomposable Poverty Measures”,
– THORBECKE, E. **Econometrica**, Vol:52, No:3, 1984
- GÖKÇAY, İrfan ; “Sağlık Hizmetleri”, **Özelleştirme Değil
Kamulaştırma** kitabı içinde, İstanbul: Kaynak
Yayınları, 1995.
- GÜÇLÜ, Sami ; “1980 Sonrası Dönemde Meydana Gelen Değişmeler
ve Bu Değişmeler Üzerinde Etkili Olan Sebepler”,
BİLEN, Mahmut **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl 1, Sayı 6, Eylül-Ekim 1995.

- GÜL, Hüseyin ; “Yoksulluk, Kentsel Yeniden Kalkındırma Örneği ve Dallas Mapple Avenue Örneği”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 30, Sayı 2, Haziran 1997.
- GÜL, Hüseyin ; “Yoksulluk ve Yoksulluk Sorununa Yaklaşımlar”,
GÜL, Songül Sallan **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt XXI, Sayı 199, Mayıs 1997.
- GÜLDAĞ, Hakan ; “Küreselleşme Avrupa’ya Kaldıysa”, **İktisat Dergisi**, Sayı:341, Eylül 1993.
- GÜLDAĞ, Hakan ; “Keynes Geri Mi Geliyor?”, **İktisat Dergisi**, Sayı:340, Temmuz-Ağustos 1993.
- HATİPOĞLU, Zeyyat ; “Rant Ekonomisi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi** içinde, Cilt:5, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- KARAMAN, İsmail ; “Dünya’da ve Türkiye’de Gelir Dağılımı”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl 1, Sayı 6, Eylül-Ekim 1995.
- KAYALI Aycıl ; “Seattle ve Sonrası” , **Ekonomik Vizyon** içinde, İZTO Yayın, Yıl:70 Sayı:40, Ocak 2000.
- KONUKMAN, Aziz ; “Yeni Vergi Kanunu ve Sermaye”, **Birikim Dergisi**, Sayı:11, 4 Ekim 1998.
- KÜÇÜKÇİFTÇİ, Suat ; “Türkiye’de Sektörel Yapının Bölgelerarası Karşılaştırması 1987-1995”, **Petrol-İş 95-96 Yıllığı** içinde, İstanbul: Petrol-İş Yayın:46, 1995.
ÖZDEMİR, Sevilay
- MARCOS ; “Dördüncü Dünya Savaşı Başladı”, **Le Monde Diplomatique** Ağustos 1997, Çev: LAÇİNER Ömer, Birikim Dergisi, Sayı:101, Eylül 1997.
- ÖNDER, İzzettin ; “Vergi Sistemi”, **Özelleştirme Değil Kamulaştırma** kitabı içinde, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1995.
- ÖKMEN, Erhan ; “Avrupa Birliğinde Yeniden Dağıtım Mekanizmaları”,
GÖKBUNAR, Ramazan **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Ekim 97.
- ÖZAR, Şemsa ; “IMF Programları ve Gelir Dağılımı”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Temmuz 1995.
- ÖZÖTÜN, Erdoğan ; “Gelir Dağılımında Gerçekler”, **İstanbul Sanayi Odası Dergisi**, Sayı 371, Şubat 1997.

- PEKİN, Tevfik ; “Gelir Dağılımı ve Fakirlik”, **DEÜ- İİBF Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, 1992.
- PIRİMOĞLU, Baki ; “Türkiye’de Planlı Dönemin Başlangıcından Günümüze
DAĞDEMİR, Özcan Kadar Gelir Dağılımındaki Gelişmeler”, **Anadolu Ü., İİBF Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, Kasım 1988.
- SELİM, Raziye ; “Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımının Görünümü”, **Petrol-İş 95-96** Yıllığı içinde, İstanbul: Petrol-İş Yayın:46, 1995.
- SEN, Amartya ; “Poverty: An Ordinal Approach to Measurement” , **Econometrica**, vol:44, n:2, yıl:1976
- ŞENESEN, Ümit ; “Türkiye’de İllere Göre gelir Dağılımı 1975-1995”, **Petrol-İş 95-96** Yıllığı içinde, İstanbul: Petrol-İş Yayın:46, 1995.
- TEMEL, Adil ; “Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımında Gelişmeler
KELLEÇİ, Mehmet Ali (1980-1994)”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl 1, Sayı 6, Eylül-Ekim 1995.
- UĞUR, Aydın ; “Pasifik’te Aktörler Eski, Kanunlar ve Stratejiler Yeni”, **İktisat Dergisi**, Sayı:342, Ekim 1993.
- WALLARSTEIN, Immanuel ; “Bugün Gözümüzün Önünde Bir Sistem Çökmekte”, **Alternative Economiques** Güz 1997, Çev: DALDAL Aslı, **Birikim Dergisi**, Sayı:104, Aralık 1997.
- WEISSKOPF, Thomas E. ; “Homo Economicus mu, Homo Socialis mi?”, **İktisat Dergisi**, Sayı:353-354, Ekim- Kasım 1994.
- YEĞENOĞLU, Özgür ; “BM’e Göre Türkiye’de Gelir Dağılımı İstatistikleri”, Ankara: DİE, 1988.
- YENTÜRK, Rıdvan ; “Gelirin Fonksiyonel Dağılımı ve Yatırımlar”, **“Petrol-İş 95-96”** Yıllığı içinde, İstanbul: Petrol-İş Yayın:46, 1995.
- YILDIZOĞLU, Ergin ; “Bağımlılık ve Geri Kalmışlık”, **Cumhuriyet**, 18.09.2000

INTERNET

<http://www.undp.org/news/HDR97/pr7-eng.htm>

<http://www.undp.org/hdro/e97over.htm>

<http://www.dpt.gov.tr/dptweb/teg/teg-ic.html>

<http://www.die.gov.tr>

<http://www.ipa.org.au/pubs/reviewdocs/50-2/review50-2pt8.html>

http://www.transnational.org/features/chossu_worldbank.html

http://www.algonet.se/d58155/features/chossu_global_poverty.html

<http://www.gmu.edu/jbc/fest/files/vanberg.htm>

<http://cepa.newschool.edu/het/essays/margrev/distrib.htm>

<http://members.tripod.com/Bdchlems/nitax.html>

<http://www.ssc.wisc.edu/irp/faqs/faq9.html>

<http://papers.nber.org/papers/W8253>